UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 15 04 11 010 7

S 604

דער בוך קאָן געהאַלטן ווערן פערצן (14)
טעג און קאָן איינמאָל באַנייט ווערן.
א שטראָף פון 2 סענט א טאָג ווערט גערעכנט
אויב דער בוך ווערט געהאַלטן נאָך דער דאַטע,
וואָס איז געצייכנט אונטן.

This book may be kept for **14 DAYS**
and may be renewed once.
A fine of 2c per day will be charged
after date marked below.

MR. H-ABRAMOVITZ
99 GRANGE, AVE. TOR.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

א. ש. זאקס

Politiske

פאליטישע עקאנאמיע

איהר ענטשטעהונג און געשיכטע.

מיט פארטרעטען פון די גרויסע עקאנאמיסטען.

היברו פאבלישינג קאמפאני
83-85 קאנאל סטריט, ניו יארק.

HB
75
S23
1911

LIBRARY
JUL
13
1984
UNIVERSITY OF TORONTO

POLITICAL ECONOMY

by

A. SH. SACHS

Copyright 1911

Hebrew Publishing Company.
New York.

אינהאלט־פערצייכניס:

איינלייטונג 5
ווען איז פּאָליטישע עקאָנאָמיע געוואָרען א וויסענשאפט ? 15
דער אנפאנג פון דער פּאָליטישער עקאָנאָמיע 23
די לעהרע פון די פיזיאקראטען 31
אדאם סמיטה און זיין לעהרע 41
דער תוך פון סמיטה'ס לעהרע.................. 48
טהאָמאַס ראָבערט מאלטוס און זיין בעפעלקערונגס טהעאָריע....57
דאָס בעפעלקערונגס־געזעץ 63
דוד ריקארדא און זיינע טהעאָריען 75
ריקארדאָ'ס בעדייטונג אין דער וויסענשאַפט 84
פערשיעדענע נוטצען־טהעאָריען 89
די עסטרייכישע שולע 94
ריקארדא'ס ארבייטס־טהעאָריע 103
ריקארדא'ס רענט־טהעאָריע 111
די אוטאָפּיסטען 132
ראָבערט אווען'ס קינדער און יוגענד יאָהרען 141
דאָס גייסטיגע לעבען אין מאנטשעסטער 148
ראָבערט אווען'ס וועלט־אנשויאונג 153
ראָבערט אווען אלס רעפאָרמער און סאָציאליסט 162
די סאָציאליסטישע קאָלאָניע „ניו הארמאָניע" 175
אווען'ס געגענוואַרטס־ארבייט 183
די ארבייטער בערזע 189
שלום 193
סען סימאָן 196
סען סימאָן און קארל מארקס 223
די סען סימאָניסטישע בעוועגונג 242
טשארלס פוריע 257
די גרונד־געדאנקען פון פוריע'ס לעהרע 270
פוריע'ס פאנטאזיען 277
פוריע'ס לעצטע יאָהרען 282
די ווירקונג פון פוריע'ס לעהרע 288

פאָרבעמערקונג

דאָס בוך, וואָס איך לייג איצט פאָר פאר'ן עולם לעזער, איז אן אָב־געשלאָסענער באנד פון מיין ווערק: „פּאָליטישע עקאָנאָמיע און סאָציאליזמוס, זייער וועזען, ענטשטעהונג און געשיכטע.״ אין איהם ווערען ארומגערעדט די סיסטעמען און די לעהרען פון די מערקאנטי־ליסטען, פיזיאָקראטען, קלאסיקער און אוטאָפּיסטען.

איך פאנג אבזיכטליך אָן מיין ווערק מיט דער געשיכטע פון דער פּאָליטישער עקאָנאָמיע און ניט מיט'ן לעהרבוך, ווייל נאָך מיין מיינונג איז אונמעגליך צו האָבען א פאָלשטענדיגען בעגריף איבער די כללים און בעשטימונגען פון דיעזער וויסענשאפט, איידער מען איז בעקאנט מיט איהר געשיכטליכער ענטוויקלונג. די גרויסע מיינונגס־פערשיעדענהייטען, וועלכע הערשען נאָך היינטיגען טאָג אין בעצוג צו די עקאָנאָמישע ערשיינונגען, נעהמען מעהר אדער וויינינגער זייער וואָרצעל פון די פערשיעדענע ריכטונגען, טהעאָריען און סיסטעמען, וועלכע האבען געהערשט פון אָנפאנג אָן, ווען „פּאָליטישע עקאָנאָמיע״ האָט זיך אָנגעהויבען צו ענטוויקלען אלס וויסענשאפט.

איך האלט פיר מיין פפליכט צו בעמערקען, אז די מייסטע פון די קאפּיטלען, וועלכע געפינען דאָ פּלאַטץ, זיינען אין פערלויף פון די לעצטע 5 יאָהר געוועזען געדרוקט אין מאָנאטליכען זשורנאל „צוקונפט,״ אלס בעזונדערע אָבהאנדלונגען. עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז ביים צוזאמענשטעלען אין איין סיסטעמאטישעם ווערק, איז מיר אויסגעקומען פיעלעס מוסיף צו זיין און מאנכעס צו „פיילען.״

מיין כונה איז מעהר אָדער וויינינגער, בעקאנט צו מאכען דעם לעזער מיט דער וויכטיגער געזעלשאפטליכער וויסענשאפט. האט זיך מיר דאס איינגעגעבען? — וועגען דעם זאָל דער לעזער משפט'ן.

דער אויטאָר.

ניו יאָרק, פעברואר, 1911.

I.

איינלייטונג

וואָס איז אזוינס פּאָליטישע עקאָנאָמיע?

יעדע לעבעדיגע בעשעפּעניס האט א שטארקען חשק צו לעבען אליין און נאָך צו לאָזען נאָך זיך קינדער, וועלכע פערמעהרען און פערשטארקען דעם מין, צו וועלכען זי, די בעשעפעניס, געהערט. לעבען און פערמעהרען זיך קען מען נור דענסטמאָל, ווען די לעבענס-בע-דערפנישען זיינען בעפריעדיגט. דאס הייסט, ווען די בעשעפּעניס בעקומט איהר נייטיגע נאהרונג, אָהן וועלכע זי קען ניט עקזיסטירען. די יסודות, פון וועלכע די נאהרונג בעשטעהט, געפינען זיך אין דער ארומיגער פרייער נאטור. די בעשעפּעניס קען אבער ניט קומען אויף אלעס פארטיגען און נעהמען ביי דער נאטור אלץ, וואס איהר איז נייטיג צום לעבען; די נאטור איז ניט קיין בארמהערציגע מוטער, וואס טראָגט אונטער איהרע קינדער פארטיגע עסען און טרינקען. כדי צו בעקומען די נייטיגע נאהרונגס-מיטלען מוז מען ארבייטען, האָ-רעווען, פערוועגדען פון זיך כח, וועלכע געפינט זיך אין א געוויסען ערך ביי יעדער בעשעפּעניס. די כח, וועלכע יעדע בעשעפּעניס גיט אויס אין קאמפּף מיט דער אויסערליכער נאטור ביז זי בעקומט איהר ניי-טיגע נאהרונג, ווערט אָנגערופען דער קאמפּף פאר'ן עקזיסטענץ.

דער קאמפּף פאר'ן עקזיסטענץ איז ביים מענשען א סך שווערער און ווערט געפיהרט אויף אנאנדער אופן, ווי ביי אלע אנדערע בעשע-פּעניסען. ער איז שווערער ביים מענשען ניט נור דערפאר, ווייל דער מענש איז בטבע שוואכער און ווענינער בעשיצט, ווי די אלע איבריגע בעשעפּעניסען (דער מענש האט ניט קיין שארפע נעגעל, קיין שארפע

ציין און נאָך אַזעלכע נאַטירליכע כלי־זיין), נור אויך דערפאַר, ווייל דער מענש קען זיך ניט בענוגענען מיט איינפאַכע נאַהרונג: דער מענש האט גרעסערע בעדערפנישע. כדי דער מענש זאָל קענען עקזיס־טירען מוז ער האבען ניט נור שפייז צום עסען, וואסער צום טרינקען, ער מוז אויך האבען א דירה, וואו צו וואוינען, קליידער, וואס זאָלען איהם בעשיצען פון קעלט און וואס זאָלען צודעקען פערשיעדענע טהיילען פון זיין קערפּער.

אין דער נאַטור פון מענשען ליעגט דאס שטרעבען ניט נור צו לעבען, נור אויך בעסער און שעהנער צו לעבען. אין דעם קאַמפּף מיט דער נאַטור פאַר זיין עקזיסטענץ ענטוויקלען זיך אַלץ מעהר און מעהר די בעדערפנישען, עס קומען אויף און ענטוויקלען זיך גייסטיגע בעדערפנישען, וואס פאָרדערען בעפריעדיגונג צוגלייך מיט די קערפּערליכע בעדערפנישען אין נאַהרונג, קליידער, א. ז. וו. עס איז גענוג צו פערגלייכען די קליינע מאָס ריין קערפּערליכע בעדערפנישען פון די ערשטע ווילדע מענשען מיט דער גרויסער מאָס בעדערפנישען פון א געוועהנליכען אייראָפּעער אום צו וויסען, וואס פאַר א ראָלע עס שפּיעלט אין לעבען פון מענשען די ענטוויקלונג. די בעדערפנישען פון איין אייראָפּעער איז פיעל מאָל מעהר, איידער די בעדערפנישען פון א ווילדען. דער ווילדער דאגה'ט נור ווי ס'איז אָנצושטאָפּען דעם מאָגען און אבי ווי צוצודעקען דעם קערפּער, אונזער היינטיגער מענש שטרעבט שוין אויסערדעם צו בילדען זיך און זיינע קינדער, זיך צו פערשאַפען פערגניגען: צו בעזוכען טהעאַטער, הערען מוזיק, צו געני־סען פון פּאָעזיע, א. ז. וו. כדי זיך צו קענען פערשאַפען די מיטלען, וואס בעפריעדיגען די בעדערפנישען, פעראייניגען זיך די מענשען אין א קיבוץ, געזעלשאַפט, און פיהרען מיט שותפות'דיגע כחות דעם קאַמפּף פאַר'ן עקזיסטענץ. איינציג אַליין איז דער מענש צו שוואך און אונבעהאָלפען צו פיהרען א קאַמפּף מיט דער ארומיגער נאַטור. דער גרעסטער טהייל פון די חיות איז שטאַרקער פאַר יעדען איינציגען מענשען. א סך צוזאַמען, פעראייניגט אין א געזעלשאַפט פון א סך מענשען, בילדען זיי א גרויסע, שטאַרקע מאַכט, פאַר וועלכע עס בייגט זיך די אויסערליכע בייזע נאַטור.

כל זמן די מענשהייט פיהרט דעם קאַמפּף פאַר'ן עקזיסטענץ מיט הוילע הענד, אָהן געצייג און כלי־זין, איז די ארבייט פון מענשען זעהר

אונפּרוכטבאר. זי קען נור אויפטהאָן גאַנץ ווייניג, קען נור שאַפען א קליינע צאָהל מיטלען, אזא צאָהל, וואס קען קוים בעפריעדיגען די גאָר נויטוועגדיגסטע פיזיאָלאָגישע בעדערפנישען, אָהן וועלכע דער מענש קען ניט לעבען: שפּייז, א דירה, קליידער, א. ז. וו. ווען די מענשהייט ענטוויקעלט זיך, פאַנגט זי אַלץ מעהר אָן צו בענוצען פערשיעדענע געצייג אין דעם קאַמפּף פאַר'ן עקזיסטענץ. מיט געצייג איז די ארבייט א סך פרוכטבארער און פּאָרטשריטליכער. וואס בעסער און ענטוויקעלטער די געצייג זיינען, אלץ ווייניגער צייט פערנעהמט אויס־צוארבייטען אזוי פיעל מיטלען, ווי פיעל עס איז נויטיג פאר די קער־פּערליכע לעבענס־בעדערפנישע און אַלץ מעהר צייט בלייבט נאָך פאר די איבריגע פּראָדוקטען — פאר די פּראָדוקטען, וועלכע ווערען פער־ברויכט שוין ניט נור פאר די קערפּערליכע, נאָר אויך פאר די העכערע, גייסטיגע בעדערפנישען.

— ווען דער מענש בעפריעדיגט די נויטיגסטע בעדערפנישען — זאָגט א גרויסער געלעהרטער — פאַנגט דער מענש אָן צו דאגה'ן, ווי צו בעפריעדיגען די נוטציגע בעדערפנישען. אויב די לעצטע זיינען שוין אויך בעפריעדיגט, פאַנגט דער מענש אָן צו זאָרגען, ווי צו בע־פריעדיגען יענע בעדערפנישען „וועלכע זיינען ניט נוטציג נור אָנ־גענעהם."

דאס וואקסען פון די בעדערפנישען האט א גרויסע בעדייטונג אין מענשען'ס לעבען. עס פערגרעסערט און ענטוויקעלט מעהר די אופנים, אויף וועלכע עס ווערט געפיהרט דער קאַמפּף פאַר'ן עק־זיסטענץ.

„דאס שטרעבען צו פערשיעדענע פערבעסערונגען אין לעבען — זאָגט דער בעריהמטער גראָסס — שפּיעלט אין דער ענטוויקלונג אָן אונגעהייער גרויסע ראָליע. עס איז א מעכטיגע קראַפט, וואס בעשאַפט א שטאַרקע בעוועגונג. יעדע ערוואָרבענע פערבעסערונג ווערט מיט דער צייט א געוועהנהייט, שפּעטער ווערט דער קערפּער אזוי צוגע־וועהנט דערצו, דאס זי ווערט א טבע, אָהן וועלכער דער מענש קען זיך שוין ניט בעגעהן." ווען די מאָס פון בעדערפנישען וואקסט, ווערט שטאַרקער און גרעסער דער קאַמפּף פאַר'ן עקזיסטענץ. די ענטוויק־לונג פון דעם קאַמפּף פאַר'ן עקזיסטענץ בעשטעהט, ערשטענס, אין דעם, וואס עס ווערען אויסגעבעסערט די געצייג און די כלי־זין, מיט

וועלכע דער קאמפף ווערט געפיהרט. די ערשטע ווילדע מענשען האַ־בען געפיהרט דעם קאמפף מיט איינפאכע געצייג און פלעגען זיך פער־איינינען אין קליינע געזעלשאפטען; .וואס ווייטער אבער ווערט די צאָהל מענשען, וואס געפינען זיך אין איין געזעלשאפט, אלץ גרעסער און די אינסטרומענטען און געצייג, מיט וועלכע מען פיהרט דעם קאמפף פאר׳ן עקזיסטענץ, אלץ מעהר ענטוויקעלט. די געזעלשאפט פון די ערשטע מענשען איז בעשטאנען סך הכל פון איינינע צעהנ־דליגע מענשען. די געצייג און כלי־זין זיינען בעשטאנען פון א שפּי־ציגען שטעקען און איין אָבגעשארפטען שטיין. היינט אבער צעהלט יעדע געזעלשאפט אין זיך די הונדערטע טויזענדע מענשען און פון די אמאָליגע שטעקענס מיט שטיינער האבען זיך ענטוויקעלט די מעכטיגע דאמפף און עלעקטרישע מאשינען, וועלכע גיבען ארוים אר־בייט אין מיליאָנען מאָל מעהר, ווי פריהער.

דאס רוב אינסטרומענטען און כלי־זין געפינען זיך אין דער נאטור ניט אין דער פאָרמע, ווי מיר בענוצען זיך מיט זיי. דער מענש פאר־ליערט פריהער א סך כח, איידער ער בעקומט די פערשיעדענע נוטציגע געצייג און דעריבער קען מען די געצייג אויך בעטראכטען אלס א פּועל יוצא, אלס א רעזולטאט פון דער געזעלשאפטליכער ארבייט. די גע־זעלשאפטליכע נוצליכע ארבייט, דאס הייסט די ארבייט פון א גאנצע געזעלשאפט, איז די איינציגע כלי־זין, וועלכע דער מענש בענוצט כדי צו פיהרען דעם קאמפף פאר׳ן עקזיסטענץ. די געזעלשאפטליכע אר־בייט בעשאפט אינסטרומענטען, געצייג, ווירקט אויף דער בייזער נא־טור, ענטדעקט די אוצרות, וועלכע ליעגען בעהאלטען פון מענשען׳ס אויג, און מאכט זיי פריי פאר׳ן מענשען, ער זאָל זיך קענען דערמיט בענוטצען.

די געזעלשאפטליכע ארבייט קען ברייננגען נוטצען אונטער צוויי בעדינגונגען: ערשטענס, מוז די געזעלשאפט פערשטעהן די געהיימ־ניסע און די קרעפטען פון דער נאטור. זי מוז פערשטעהן, ווי מיט איהר מלחמה צו האלטען; צווייטענס, מוזען זיין געוויסע כללים, לויט וועל־כע די מיטגלידער פון דער געזעלשאפט אָרגאניזירען זיך אליין אין דער מלחמה. די אלע מיטגלידער מוזען אָבהיטען א געוויסען סדר, א געוויסע אָרדנונג, וועלכע עס ווערט געפאָדערט ביי יעדער צוזאמען־לעבען פון א סך מענשען. — אָהן דיעזע צוויי בעדינגונגען איז אונ־

מעגליך צו פיהרען דעם קאמפף פאר׳ן עקזיסטענץ. ווען די ערשטע מענשען, וועלכע האבען זיך בעשעפטיגט מיט יאגד, זיינען געגאנגען פאנגען א חיה, האבען זיי ערשטענס געמוזט וויסען דעם כאראקטער פון די חיה, איהר טבע, ווי צ. ב. וועלכער וועטער עס ווירקט אויף איהר גוט און וועלכער שלעכט, וואו און ווען איהר איז לייכטער צו טרעפען, א. ז. וו. צווייטענס, האבען זיך די מענשען בעדארפט אבמאַ־כען ווי יעדער זאל זיך נוהג זייןביים פאנגען, וואס יעדער זאל טהון, ווי ער זאל זיך בענוצען מיט די רויב, א. ז. וו.

ביי היינטיגע ווירטהשאפטען איז דאס נאך מעהר בולט. דער דארף־פויער אום צו ערנעהרען זיך מיט זיין פאמיליע בעארבייט די ערד: ער זייעט, שניידט, דרעשט, וועטערט, פערקויפט די פארטיגע תבואות — מיט איין ווארט — ער פיהרט א ווירטהשאפט. אום צו פיהרען גוט זיין ווירטהשאפט, מוז דער פויער האבען געוויסע גע־ווערקצייג, מאשינען: ער מוז האבען אן אקער־אייזען, א בארא‌נעווע. צום שניידען מוז ער האבען קאסעס. צום דרעשען און וועטערען — אנדערע ווערקצייג און מאשינען. דאס רוב מאל קען דער פויער אליין ניט אויספיהרען זיין ארבייט. ער דינגט צו אנדערע ארבייטער, וועלכע העלפען איהם פיהרען זיין ווירטהשאפט. הערבסט צייט פערקויפט דער פויער די ארא‌בגענומענע תבואות פאר מזומן. די בעקומענע געלד בלייבען אבער ביי דעם פויער ניט אין גאנצען. א טהייל געלד צאהלט ער אב דעם פראצענטניק, וועלכער האט איהם געליהען געלד אין דער צייט, ווען די תבואה איז נאך ניט געווען פארטיג; פאר א טהייל געלד קויפט ער זיך אינסטרומענטען, א טהייל נעהמט צו פון איהם די רעגיערונג און דער פארמע פון פערשיעדענע אבצאהלונגען און נאלאגען (טעקסעס).

דער פויער קען נור דענסמאל מיט ערפאלג אקערן, זייען און שניידען, אויב ער פערשטעהט ווען און ווי צו זייען, וועלכע ערד עס איז גוט צו אקערען און וועלכע ניט, וואסערע וועטערן עס טויגען צום שניידען און וואסערע ניט — אזוינע ידיעות ערוועקבט דער פויער דורך זיין בעקאנטשאפט מיט דער אויסערליכער נאטור — דאס איז די טעכנישע זייט פון דער ווירטהשאפט. אויסער דיזע טעכנישע ידיעות, מוז דער פויער, — אויב ער וויל זיין ווירטהשאפט זאל זיך גוט פיהרען,—היטען די כללים פון חובות צאהלען, בעצאהלען אין דער

צייט און אין דער מאָס ארבייטס־לוין, היטען די געזעצען פון טעקסעם און איבריגע אָבצאָהלונגען — דאס אלעס איז שוין דער אויסערליכער נאטור גאָר ניט נוגע, דאס איז שוין געגרינדעט ניט אויף די קענטניסע, וואס דער פויער האט ערוואָרבען, בעקענענדיג זיך מיט דער נאטור, נור אויף די ידיעות פון די בעציהונגען, וועלכע עקזיסטירען צווישען די מענשען אין דער געזעלשאפט, דאס איז שוין ניט די טעכנישע זייט פון דער ווירטהשאפט, נור די געזעלשאפטליכע זייט, ווייל די כללים זיינען נור בנוגע די מענשען, אבער ניט בנוגע דער נאטור.

די ווירטהשאפט, וואס דער פויער פיהרט איצט, אזוי ווי די יאגד־בעשעפטיגונג פון אמאָליגע צייטען — זיינען ניט אנדערש, ווי די פערשיעדענע אופנים, אויף וועלכע די מענשען פיהרען זייער קאמפף פאר׳ן עקזיסטענץ, און דעריבער קען מען דעם אלגעמיינעם קאמפף פאר עקזיסטענץ, וועלכען די מענשהייט פיהרט, בעטראכטען פון צוויי זייטען: פון דער טעכנישער זייט און פון דער געזעלשאפטליכער זייט; פון דער זייט, וואו די מענשען, פיהרענדיג דעם קאמפף פאר׳ן עקזיסטענץ, בעגעגענען זיך מיט דער אויסערליכער נאטור און פון דער זייט, וואו די מענשען בעגעגענען זיך איינער מיט׳ן אנדערען ניט אָבהענגיג פון דער אויסערליכער נאטור.

פערשיעדענע ידיעות, וועלכע די מענשהייט קלייבט צוזאמען אין׳ם פערלויף פון איהר ענטוויקלונג, בילדען די וויסענשאפט. די וויסענשאפט בכלל איז דער סך הכל פון די ידיעות, וואס דער מענש האט צונויפגעקליבען אין קאמפף פאר זיין עקזיסטענץ. פיהרענדיג דעם קאמפף מיט דער נאטור, בעגעגענט זיך דער מענש מיט פערשיעדענע ערשיינונגען, ער בעקאָנט זיך מיט זייער כאראקטער, מיט זייער טבע און לערנט זיך אוים ווי צו בענוצען מיט זיי — דער מענש ווערט א וויסענשאפטליכער. די וויסענשאפט שטרעבט צו ערקלערען די שייכות, אנדערע מאָל, אויך די בעדייטונג פון פערשיעדענע ערשיינונגען, וואס קומען פאָר אין דער נאטור און אין דער געזעלשאפט. די וויסענשאפט בעשטעהט פון פערשיעדענע צווייגען. יעדער צווייג פון דער וויסענשאפט האט זיך זיין געביט, זיין אָבטהיילונג, זיינע בעשטימטע ידיעות און ערשיינונגען, מיט וועלכע ער אינטערעסירט זיך.

די ערשיינונגען, וועלכע קומען פאָר אין פלאַנצען לעבען, ווערען אויס־געפאָרשט פון דעם צווייג פון דער וויסענשאַפט, וואס רופט זיך באָ־טאַניק. די ערשיינונגען, וועלכע קומען פאָר אין דעם טהיער לעבען, ווערען אויסגעפאָרשט דורך זאָאָלאָגיע, א. ז. וו.

עס פערשטעהט זיך, אז די ערשיינונגען, וועלכע קומען פאָר אין דער טעכנישער זייט פון'ם קאַמפּף פאַר'ן עקזיסטענץ, ווערען אויס־געלערענט דורך אַן אנדער צווייג פון דער וויסענשאַפט, ווי יענע ער־שיינונגען, וועלכע קומען פאָר אין דער געזעלשאַפטליכער זייט פון'ם קאַמפּף פאַר'ן עקזיסטענץ. די ערשיינונגען פון דער טעכנישער זייט ווערען אויסגעפאָרשט דורך די צווייגען פון דער נאַטור וויסענשאַפט (באָטאַניק, זאָאָלאָגיע און ביאָלאָגיע) און דורך די טעכנישע וויסענ־שאַפטען (כימיע, פהיזיק, מאַטהעמאַטיק, מעכאַניק). די וויסענ־שאַפט אבער, וועלכע בעשעפטיגט זיך מיט די ערשיינונגען, וואס קומען פאָר אין דער געזעלשאַפטליכער זייט פון'ם קאַמפּף פאַר'ן עקזיסטענץ, הייסט עס פּאָליטישע עקאָנאָמיע.

מיר וועלען דאס ערקלערען מיט א ביישפּיעל. ווען א פאַבריקאַנט עפענט א פאַבריק, וואס איהר ציעל איז צו בעארבייטען רויהע מאַטע־ריאַל אין פאַרטיגע פּראָדוקטען, מוז ער האבען דאַמפּף אדער עלעק־טרישע מאַשינען, וועלכע זאָלען איהם צושטעלען א געוויסע קראַפט; אויסער דעם מוז ער האבען ארבייטער, וועלכע זאָלען ארבייטען ביי די מאַשינען, ער מוז אויך האבען סוחרים, וועלכע זאָלען זיינע סחורות בעסער פערוועגדען, ער מוז אויך האבען בילעטען און צאָהלען אָב־צאָהלונגען. די מאַשינען קען מען גוט איינאָרדנען, ווען מען קען גוט די טעכנישע וויסענשאַפטען: מאַטהעמאַטיק, פיזיק און כימיע; די רויהע מאַטעריאַלען קען מען גוט איינקויפען, אויב מען קען גוט די נאַ־טור־וויסענשאַפט: מינעראַלאָגיע, באָטאַניק און זאָאָלאָגיע. די בעדינ־גונגען אבער, אויף וועלכע דער פאַבריקאַנט דיענגט די ארבייטער, די סומעס געלד, וועלכע געהען אוועק אויף פערשיעדענע אָבצאָהלונגען, האבען שוין קיין שום שייכות ניט מיט די נאַטור־ און טעכנישע ווי־סענשאַפטען און ווערען דעריבער אויסגעפאָרשט דורך די פּאָליטישע עקאָנאָמיע.

ווען מיר בעטראַכטען די געזעלשאַפטליכע זייט פון דעם קאַמפּף פאַר'ן עקזיסטענץ, זעהען מיר, אַז זי בעשטעהט פון דריי טהיילען: פון'ם שאַפען מיטלען צום לעבען, פערנאַנדערטהיילען די מיטלען צווישען די מיטגליעדער אין דער געזעלשאַפט און פון'ם געברויכען די פּראָדוקטען.

אין די פריהערדיגע צייטען, ווען די בעדערפנישען זיינען ניט געוועזען גרויס, ווען די ארבייט איז נאָך ניט געוועזען צוטהיילט, ווען יעדער קיבוץ מענשען פלעגט אליין אויסארבייטען די נויטיגע לעבענס־מיטלען, ווען די אופנים, אויף וועלכע מען האט געפיהרט דעם קאַמפּף פאַר'ן עקזיסטענץ זיינען געוועזען זעהר איינפאַכע, דענסטמאָל איז די געזעלשאַפט ניט בעשטאַנען פון א גרויסע צאָהל מענשען און דעריבער איז די שייכות, די בעציהונגען צווישען די מענשען, וועלכע האבען געארבייט און געלעבט צוזאמען, אויך געוועזען א זעהר איינפאַכע; יעדער מיטגליעד איז געוועזען מיט די בעציהונגען זעהר בעקאַנט, די גאַנצע געזעלשאַפטליכע ארבייט איז כמעט בעשטאַנען אין דעם, צו שאַפען און פערברויכען די לעבענסמיטלען. ווי פערנאַנדערצוטהיילען די לעבענסמיטלען איז ניט געוועזען אזא וויכטיגער ענין, און עס איז ניט נויטיג געוועזען, אַז געלעהרטע זאָלען זיך דערמיט בעשעפטיגען. דאס צוטהיילען איז געוועזען אזוי פּראָסט, אזוי איינפאַך, דאס יעדער איינציגער פּראָסטער מענש האט געוואוסט, ווי עס ווערט צוטהיילט די מיטלען צום לעבען. היינט אבער האט זיך אלעס געענדערט: די בעדערפנישען האבען זיך זעהר ענטוויקעלט, די ארבייט איז געוואָרען אזוי צוטהיילט, דאס יעדער ארבייט אויס נור א קליינעם טהייל (אדער נאָר ניט) פון די לעבענסמיטלען, וועלכע ער פערנוצט פאר זיך. דאס רוב לעבענסמיטלען בעקומט יעדער דורך'ן טויש, דורך דעם, וואס ער טויִשט אויס די פּראָדוקטען פון זיין אייגענער ארבייט אויף די פּראָדוקטען פון אַן אנדערן'ס ארבייט; די אופנים פון'ם קאַמפּף פאַר'ן עקזיסטענץ זיינען אזוי ענטוויקעלט, דאס זיי פערבינדען ניט נור א קליינע צאָהל מענשען, נאָר זיי נעהמען ארום די גאַנצע געזעלשאַפט, וועלכע בעשטעהט פון מיליאָנען מענשען. יעדער מענש איז היינט אָבהענגיג פון אזוינע מענשען, וועלכע ער קען גאָר ניט און וועלכע ער האט אין זיין לעבען קיין מאָל גאָר ניט אָנגעזעהן. יעדער מענש איז נור אקליינער טהייל, א שרייפעל פון דער גרויסער געזעלשאַפטליכער

מאשינע — און דערפאר זיינען די שייכות צווישען מענשען אזוי פערפלאָנטערט, אזוי פערדרעהט, דאס זיי מוזען האבען א בעזונדערע וויכענשאפט, וועלכע זאָל זיי אויסלערנען ווי די אלע בעציהונגען צו פערשטעהן, א וויסענשאפט, וועלכע זוכט די אורזאכען און די כללים, לויט וועלכע עס דרעהט זיך די גאַנצע געזעלשאפטליכע מאשינע. און מיט דיעזע אויפגאבע פערנעהמט זיך די פּאָליטישע עקאָנאָמיע.

ווי מיר וויסען, זיינען די בעציהונגען צווישען די מענשען ניט אייביג די זעלבע. זיי ענדערן זיך שטענדיג, זיי ליגען, אזוי ווי אלעס אין דער נאַטור, אונטער דעם געזעץ פון ענטוויקלונג. עס זיינען געווען צייטען, ווען מענשען האבען ניט געהאַט קיין בעגריעף פון אייגענטהום, די מענשען צווישען זיך זיינען געווען גלייך. שפּעטער זעהען מיר, ווי איינער אין עלטסטער, א פּאטריארך, הערשט איבער׳ן גאַנצען שבט. ווייטער זעהען מיר די שקלאַפעריי, וואו א סך מענשען פון שבט זיינען פערשקלאַפט צו איינעם, דעם שקלאַפען־הערר, ניט נור מיט זייער ארבייט, נור אויך מיט זייער גוף און נשמה ; איצטער לע־בען מיר וויעדער אין אזא געזעלשאַפט, וואו די מיטגליעדער זיינען, אמת, געזעצליך אלע גלייך, אבער עקאָנאָמיש געפינען זיך די גרויסע מאַסען אונטער דעם יאָך פון א קלענערע צאָהל רייכע מענשען, צוליעב די געזעצען פון פּריוואַט־אייגענטהום האבען די ארבייטער ניט די מעגליכקייט אליין אויסצונוצען זייער כוח און ארבייט פאר די איי־גענע בעדערפנישען, די ארבייטער זיינען געצוואונגען צו פערקויפען זייערע כוחות צו די יעניגע, וועלכע געניסען די פּריווילעגיע פון פּרי־וואַט־אייגענטהום אויף די פּראָדוקציאָנס־מיטעל (אינסטרומענטען, געצייג, לאַנד, הייזער, א. ז. וו.).

מיר זעהען, אז אין יעדער בעזונדערער עפּאָכע זיינען די בע־ציהונגען, די שייכות צווישען מענשען גאַנץ אנדערע. די בעציהונגען ענדערען זיך אין יעדער עפּאָכע. עס פערשטעהט זיך, אז די פערענ־דערונגען קומען ניט פון העלער־הויט, מסתמא זיינען דאָ געוויסע אור־זאכען, וואס רופען ארוים דיעזע ענדערונגען. עס פרעגט זיך אלזאָ, דורך וועלכע אורזאכען ענדערען זיך די בעציהונגען צווישען מענשען ? וואס איז די מעשה, וואס איין געזעלשאפטליכע פאָרמע ווערט פערבי־טען אויף די צווייטע ? אויף דיעזע פראגע ענטפערט דער צווייג פון דער וויסענשאפט, וואס רופט זיך פּאָליטישע עקאָנאָמיע.

איצט קענען מיר קומען צו דער בעשטימונג פון פאָליטישע עקאָנאָמיע. פאָליטישע עקאָנאַמיע איז א געזעלשאַפטליכע וויסענשאַפט, זי פאָרשט אוים די ערשיינונגען, וועלכע קומען פאָר אין דער געזעלשאַפטליכער זייט פון׳ם קאַמפף פאר׳ן עקזיסטענץ. די שייכות צווישען מענשען אין׳ם שאַפען לעבענסמיטלען, אין פערנאַנדערטהיילען און אין פערברויכען די לעבענסמיטלען; דיעזע ערשיינונגען ערפאָרשט זי אין זייער פערענדערונגס־פאָרמע.

II.

ווען איז פּאָליטישע עקאָנאָמיע געוואָרען א וויסענשאַפט?

די ווירטהשאַפטליכע ענטוויקלונג ביז צום 18־טען יאָהרהונדערט.

פּאָליטישע עקאָנאָמיע, אלס א וויסענשאַפט, האט זיך ערשט אָנגעהויבען צו ענטוויקלען אין 18טען יאָהרהונדערט. אפילו אין די אַלטע קלאַסישע צייטען פון רוים און גריכענלאַנד, וואו די קולטור האט דערגרייכט אזא הויכע מדרגה פון ענטוויקלונג און וואו דעם מענשען'ס גייסט איז געווען אזוי פיעלפאַכיג אויסגעבילדעט — אפילו דאָרט איז אויך פון פּאָליטישע עקאָנאָמיע כמעט קיין זכר ניט געווען. די אורזאַכען זיינען געלעגען אין דער אַלטער אָרדנונג פון געזעלשאַפטליכען לעבען און אין דער פאָרמע פון פּראָדוקציאָן — (פון שאַפען פּראָדוקטען), וועלכע האבען דעמאָלט עקזיסטירט.

אין יענע צייטען איז די געזעלשאַפטליכע געביידע געווען געבויט אויפ'ן פונדאַמענט פון נאַטוראַל־ווירטהשאַפט — ד. ה. אזא ווירטהשאַפטליכע סיסטעם, וואו די בעדערפנישען פון מענשען ווערען בעפריעדיגט מיט די פּראָדוקטען פון דער אייגענער ארבייט, אדער מיט דער ארבייט פון דער פאַמיליע און הויזגעזינד. דאס גאַנצע געזעלשאַפטליכע לעבען איז געווען צושפּאַלטען אויף קליינע ווירטהשאַפטליכע גרופּען, וועלכע האבען געלעבט אין גאַנצען אָבגעזונדערט איינע פון דער צווייטער, אָהן שום שייכות צווישען זיך.

אין גריכענלאַנד האט יעדעס הויז־געזינד בעשאַפען ניט נור א

גרויסען טהייל פון איהרע פּראָדוקטען צום אייגענעם געברויך, זאָנ־דערן אַלע פּראָדוקטען, וועלכע עס האט נויטהיג געהאַט. דער מסחר, דער טויש (אויסבייטען זאַכען אויף זאַכען) איז נאָך גאָר ניט געוועזען ענטוויקעלט. ווען שפּעטער, ביי די רוימער, האט דער טויש אפילו יא זיך אָנגעהויבען צו ענטוויקלען, איז ער דאָך פאָרט געוועזען גאַנץ אונבעדייטענד און האט פערנומען זעהר א קליינעם אָרט אין גאַנצען ווירטהשאַפטליכען לעבען. די וויכטיגסטע לעבענס־פּראָדוקטען זיינען געשאַפען געוואָרען ביי זיך אין דער פאַמיליע — געקויפט אדער גע־טוישט האט מען נור די לוקסוס־זאַכען. דער גאַנצער טויש איז געוועזען צופעליג, ניט שטענדיג און ניט אומעטום. דער קרייז פון די ערשיינונ־גען אין ווירטהשאַפטליכען לעבען איז, אויף דעם אופן, געוועזען זעהר א ענגער. די בעציהונגען פון איין מענשען צום צווייטען זיינען געוועזען איינפאַכע, פּראָסטע. יעדער האט זיי פערשטאַנען און עס איז גאָר קיינעם ניט איינגעפאַלען אין קאָפּ צו פרעגען: „פאר וואס איז דאס אזוי און ניט אַנדערש?” עס איז אין דעם דאַמאָלסדיגען ווירטה־שאַפטליכען לעבען ניט פאָרגעקומען אזעלכע אונפערשטענדליכע, (ניט בעגרייפליכע) ערשיינונגען, וועלכע זאָלען צוציהען צו זיך דעם מענ־שען'ס דורכדרינגענדען, פאָרשענדען בליק.

עס איז געוועזען נאָך אַן אורזאַכע, פאר וואס די וויסענשאַפט האט אין די קלאַסישע צייטען זיך ניט ענטוויקעלט — דאס איז די שקלאַ־פען־ארבייט. ווי עס איז בעוואוסט, איז די גאַנצע ארבייט פון שאַפען פּראָדוקטען אין די אַלטע צייטען געלעגען אויף די שקלאַפען. זיי, די שקלאַפען, האבען אליין געפיהרט דעם גאַנצען קאַמפּף מיט דער נאַטור, און געפיהרט דעם קאַמפּף האבען זיי אויטאָמאַטיש, אָהן איבערלע־גונג, אָהן שכל, ווי אַלע מענשען, וועלכע ארבייטען, ניט ווייל זיי ווילען, נור ווייל זיי מוזען, ווייל זיי זיינען געצוואונגען. עס פער־שטעהט זיך, אז די שקלאַפען האבען זיך קיינמאָל ניט אָבגעגעבען קיין דין וחשבון פון זייער ארבייט און איבערהויפּט פון דער ווירטה־שאַפט; דערצו האבען זיי ניט געהאַט קיין צייט און ניט קיין אינטע־רעס. אויך זיינען זיי גייסטיג געשטאַנען גאַנץ ניעדריג. דער גייסטי־גער דענק־אַפּאַראַט איז ביי די שקלאַפען געוועזען ווי געלעהמט דורך די שווערע ארבייט. זיי זיינען געוועזען ערניעדריגט ביז דער שטופע פון איינפאַכע בהמות. די פרייע בירגער, וויעדער, זיינען ניט געוועזען

די בעשאפער פון די פראָדוקטען, נור די פערברויכער: זיי פלעגען פערטהון דאס, וואס די שקלאפען פלעגען שאפען. מיט'ן שאפען האבען זיך די פרייע בירגער וועניג וואס געקימערט. דאס איז זיי אלס פרייע בירגער, ניט אָנגעשטאנען, זיי האט ניט געפאסט צו בעשעפטיגען זיך מיט ארבייט, וועלכע שקלאפען טהוען. האָבענדיג אומזיסטע שקלאפען צום שאפען פראָדוקטען, האט דער פרייער מענש אין די קלאסישע צייטען זיך אין גאנצען וועניג וואס אינטערעסירט מיט די פאקטען און די ערשיינונגען פון דיעזע זייטען פון דער געזעלשאפטליכער ארבייט.

דער מיטעלאלטער, דאס הייסט די עפאָכע פון דער געשיכטע, וועלכע עס האט זיך אָנגעהויבען נאָכדעם ווי רוים צוזאמען מיט די אלטע קולטור איז חרוב געוואָרען, איז געווען נאָך וועניגער גינסטיג דערצו, אז עס זאָל זיך ענטוויקלען די וויסענשאפט פאָליטישע עקאָנאָמיע. די סיסטעם פון נאטוראל־ווירטהשאפט האט ניט אויפגעהערט צו עקזיסטירען אין מיטעל־אלטער. דער גייסטיגער בליק פון'ם אונטערדריקטען פויער אין דער פעאָדאליסטישער אָרדנונג, וואס האט געהערשט אין מיטעלאלטער איז ניט געווען ברייטער ווי ביים אלטען רוימישען שקלאף. דערצו נאָך איז דער פעאָדאל, אדער פריץ, אליין, וועלכער האט גע'ירש'ט דעם אלטען רוימישען פרייען בירגער, אויך געוואָרען גייסטיג אונטערדריקט. די פערשיעדענע ווירטהשאפטליכע גרופען זיינען נאָך געוואָרען מעהר אָבגעזונדערט איינע פון די אַנדערע. דער שטאאט (די מלוכה), דאס גאנצע פאָליטישע לעבען, וואס האט פריהער, אין די קלאסישע צייטען, פעראייניגט אין זיך די איינצעלנע גרופען און האט געדיענט אלס פערבינדונגס־רינג פון אלע איינוואוינער אין לאנד, איז אין גאנצען בטל געוואָרען, און אנשטאט דעם האבען זיך געבילדעט פיעלע פעאָדאליסטישע גרופען, וועלכע האבען שטענדיג געקעמפפט צווישען זיך. יעדער פעאָדאל האט אין זיין גרופע געפיהרט א בעזונדערען פאָליטישען לעבען (אויב מען קען איבערהויפט דאס בעצייכענען מיט דיעזען נאָמען). די מאטעריעלע און גייסטיגע אינטערעסען פון'ם דאמאָלסדיגען מענשען זיינען ניט ארויסגעגאנגען אויסער דער גרופע. דער פרייער אונטערנעהמונגס־גייסט איז געווען איינגעקלאמערט אין די אייזערנע צוואנגען פון די קליינינקע גרופען־אינטערעסען. די שטענדיגע מלחמות און רייסערייען

וואס פלעגען פאָרקומען צווישען די פערשיעדענע פעאָדאַלען, האבען איבערהויפּט ניט צוגעלאָזען צו דענקען וועגען די אַלגעמיינע אינטע־רעסען פון דער פּראָדוקציאָן.

דער קריסטענטהום האט אפילו פון איין זייט געקעמפּפט מיט די רוימישע אויפפאסונגען וועגען ארבייט און ארבייטער, און האט, פערקעהרט, געפאָדערט ליעבע און אכטונג צו די, וועלכע שאפען פּראָדוקטען מיט זייער שוויים און בלוט, אבער פון דער צווייטער זייט האט דער קריסטענטהום געפּרעדיגט, אז דער מענש דארף זיך בכלל ניט קימערן וועגען עולם הזה, ער מוז נאָר זעהן צו זאָרגען וועגען עולם הבא. דיעזער קריסטליכער אסקעטיזמוס (די אידעע זיך פון אלץ אָבצוזאָגען און ניט זוכען אויף דער וועלט קיין פערגניגען), וועל־כער איז הגם געווען אליין א פּראָדוקט פון יענע אומשטענדען, האט אבער פון זיין זייט אויך געווירקט אויף די מענשען, דאס מען האט זיך ניט בעשעפטיגט מיט גשמיות, מיט די רעאַלע ערשיינונגען פון וויסענשאפטליכען לעבען. דעם מענשען׳ס אידעאַל איז געווען אין הי־מעל און ניט אויף דער ערד. דאס בעשעפטיגען זיך מיט די ערדליכע עקאָנאָמישע אינטערעסען האט זיך גערעכענט פאר די גרעסטע זינד.

אין צווייטען העלפט פון מיטעלאַלטער נאָך די קרייצציגע (מסע הצלב) האט זיך דער מסחר אפילו יא אָנגעפאנגען צו ענטוויקלען. עס האבען זיך געגרינדעט שטעדט, וואו עס האבען געוואוינט סוחרים און בעלי־מלאכות. אבער דיעזע ענטוויקלונג איז געווען אַן אונבעדיי־טענדע. די בעשרענקונג פון פרייען מענשליכען אונטערנעהמונגס־קראפט, וועלכע איז געווען אזוי שטארק אין דאָרף, האט ניט אויפגע־הערט צו ווירקען אויך אין שטאָדט. דער איינוואוינער פון שטאָדט האט אויך ניט געהאט די מעגליכקייט אויסצונוצען זיינע פעהיגקייטען און קרעפטען. יעדער האט זיך געמוזט רעכענען מיט די פאָרדערונגען פון דער גרופּע. טויטע, פערשטיינערטע פאָרמען האבען געהערשט איבער׳ן לעבעדיגען מענשען. אין די שטעדט האבען אומעטום עק־זיסטירט די צעכען, וועלכע האבען אָנגעוויעזען יעדען בעזונדער, וואס, וויפיעל און ווי ער זאָל ארבייטען. דער ארבייטער איז געווען געבונ־דען אין זיין טהעטיגקייט דורך די פאָרשריפטען פון די צעכען.

די לאַנגזאַמע, אונבעדייטענדע ענטוויקלונג פון דער אינדוסטריע און טעכניק, די אַלטע, אונבעוועגליכע, אונפערענדערליכע פאָרמען פון

לעבען אין דער געזעלשאפט — אָט דאס איז די לעצטע און די ־ויכטיג־
סטע אורזאכע, פאר וואס דעם מענשען׳ס פערשטאנד האט זיך אין
מיטעלאלטער ניט פארגענומען אויסצופארשען די געזעלשאפטליכע
ערשיינונגען אין ווירטהשאפטליכען לעבען. שטענדיגע ערשיינונגען,
מיט וועלכע מען בעגעגענט זיך טאָג־טעגליך, קומען אויס דעם מענ־
שען׳ס אויג און פערשטאנד אזוי איינפאך, דאס עס פאלט גאָר ניט
איין צו פרעגען, פארוואס עס איז אזוי. מען וויים גאָר ניט, אז עס
קען איבערהויפט אנדערש זיין. דעם מענשען׳ס פאָרשענדע אויג
שטעלט זיך גראדע אָב אויף די ערשיינונגען, וועלכע קומען ניט פאָר
שטענדיג, מיט וועלכע דער מענש איז נאָך ניט געוועהנט. פון די נייע,
ביזהער אונבעקאנטע, ערשיינונגען זוכט דער מענש די אורזאכען אין
דעם פערבאנד, און דעריבער איז קיין וואונדער ניט, אז פאָליטישע
עקאָנאָמיע, וואס ערפאָרשט די אורזאכען פון די ערשיינונגען אין
ווירטהשאפטליכען פאָלקס־לעבען, די בעציהונגען פון איין מענשען
צום צווייטען אין׳ם קאמפף מיט דער נאטור — אז דיעזע וויסענשאפט
האט זיך ניט געקענט ענטוויקלען כל זמן דיעזע ווירטהשאפטליכע ער־
שיינונגען האבען אויסגעזעהן אין לעבען אונפערענדערט.

פערפעסטיגט, פערגליווערט האט אויסגעזעהן דאס מיטעלאל־
טערליכע לעבען, אבער דאס איז נור געווען לפנים. ביסלעכווייז,
לאנגזאם האט דער פראָצעס פון ענטוויקלונג געטהון זיין ארבייט.
די בעפעלקערונג האט געוואקסען, מענשען האבען זיך פערמעהרט
און די פראָדוקטען, וואס זיינען צו יענער צייט נאָך אלץ געשאפען
געוואָרען דורך די איינפאכע, ניט אויסגעבילדעטע געצייג, מיט וועלכע
די מענשהייט האט געפיהרט דעם קאמפף פאר די עקזיסטענץ אין
מיטעלאלטער, האבען מיט דער צייט אָנגעהויבען צו ווערען ווענינ
פאר די גאנצע בעפעלקערונג. מען האט אָנגעפאנגען פעסט צו פיהלען
א בעדערפניש אין נייע קוועלען פון חיונה. די שרעקליכע עקספלוא־
טאציע פון דער קאטוילישער קירכע, וואס האט אונבעגרענעצט גע־
הערשט אין יענער צייט, האט די אָרעמקייט נאָך מעהר פערשטארקט:
א טהייל פון דער בעפעלקערונג האט איינפאך ניט געהאט פון וואנען
זיך צו ערנעהרען. עס איז געוואָרען אן „איבער־בעפעלקערונג,״ ד. ה.,
דער דאמאָלסדיגער צושטאנד פון דער פראָדוקציאָן האט ניט געשא־
פען אזוי פיעל פראָדוקטען, וויפיעל די בעפעלקערונג האט נויטיג גע־

האָט. ער הונגער האָט געצוואונגען די מענשען צו פערלאָזען זייער היים און צו זוכען נייע לענדער, נייע פלעצער פון וואנען מען זאָל קע־נען ציהען די חיונה. די ערשטע פראַגע איז געוועזען די קרייצציגע און שפּעטער — די פעלקער־בעוועגונג אין מיטעלאַלטער. די גרינדליכע היסטאָרישע פאָרשונג ווייזט קלאָר, אז די ערשטע אורזאַכען פון די קרייצציגע זיינען ניט געוועזען רעליגיעזע, נור עקאָנאָמישע. ניט דער פאַנאַטיזמוס האָט אויפגעהויבען אַזעלכע גרויסע מאַסען צו פערלאָזען זייער היים, זייערע שטענדיגע וואוינונגס־ערטער און וואַנדערען אין ווילד־פרעמדע לענדער, נור די נויט, דער הונגער האָט דערצו געבראַכט. דער רעליגיעזער פאַנאַטיזמוס איז נור געוועזען די אויסערליכע פאָרמע, אין וועלכער דער אינסטינקט פון זעלבסטשוטץ האָט זיך צו יענער צייט אָנגעקליידעט.

און אין אמת'ן האָבען טאַקי די קרייצציגע געהאַט א גרויסע היסטאָרישע בעדייטונג אין ווירטהשאַפטליכען לעבען. ניט־ווילענדיג האָבען זיי אָנגעהויבען דורכצוברעכען די וואַנד פון דעם נאַטור־ווירטשאַפטליכען סיסטעם, אין וועלכען עס זיינען געוועזען איינגעשלאָ־סען מענשען פון יעדער גרופּע, פון יעדען פעאָדאַל. פון די קרייצציגע אָן האָבען זיך אָנגעהויבען צו טרעפען מענשען פון פערשיעדענע לענ־דער און האָבען אָנגעפאַנגען צו פיהרען מסחר צווישען זיך. דער פערקעהר צווישען די מערב־ און מזרח־לענדער איז געוואָרען עפּטער און גרעסער. די ערטער, וואו עס פלעגען זיך צוזאַמענטרעפען די סוחרים מיט זייערע סחורות פון פערשיעדענע לענדער, זיינען געוואָ־רען האַנדעלס־שטעדט. די ענטוויקלונג פון די שטעדט בכלל האָט זעהר פיעל צו פערדאַנקען די קרייצציגע. די שטעדט, וואָס האָבען זיך גע־בילדעט פון די סוחרים און פרייע בעלי־מלאכות, זיינען זעהר פיעל אונטערשטיצט געוואָרען פון די קעניגע, וועלכע האָבען געוואָלט דער־מיט אָבשוואַכען די אונבעגרענעצטע מאַכט פון די פעאָדאַלען. די קעניגע האָבען געשאָנקען די שטעדט זעלבסטשטענדיגקייט, דאָס האָט געהאָלפען די שטעדט אין קאַמפּף, וועלכען זיי האָבען געפיהרט מיט די פעאָדאַלען. די שטעדט האָבען געזיעגט, זיך ענטוויקעלט און געוואַק־סען. די רעזולטאַטען זיינען געוועזען גרויסע. דורך דעם אָפטען פערקעהר פון פערשיעדענע מענשען מיט פערשיעדענע איבערצייגונגען איז דער גייסטיגער האָריזאָנט פון די מענשען אליז מעהר און מעהר אויסגע־

ברייטעט געוואָרען. דער אָפטער פערקעהר האט אויך געפאָרדערט מען זאָל אויסבעסערען די וועגען אויפ'ן ים און אויף דער יבשה. דאס איז געשעהן. די אויסגעבעסערטע פערקעהר־מיטעל האבען נאָך מעהר פערלייכטערט די אויסוואַנדערונגען, וועלכע זיינען געוואָרען אין ענדע פון מיטעלאַלטער א זעהר געוועהנליכע זאך. דיעזע אויסוואַנדערונגען און פערזוכען צו געפינען נייע לענדער האט זיך געענדיגט, ווי עס איז בעוואוסט, אין יאָהר 1492 מיט דער ענטדעקונג פון אַמעריקאַ.

די זאַמען פון די גרויסע פערענדערונגען אין ווירטהשאַפטליכען לעבען, וואס איז געזייט געוואָרען אין די ערשטע פעלקער־בעוועגונגען דורך דיעזען היסטאָרישען פאַקט, האט זיך אָנגעפאַנגען געשווינד צו ענטוויקלען און האט פערנומען אלץ א גרעסערען באָדען אונטער זיך. דורך די ענטוויקלונג פון אמעריקאַ האט זיך די אינדוסטריע און האַנדעל זעהר פערשפּרייט. די נאַטוראַל־ווירטהשאַפט, וואס האט אין מיטעלאַלטער געהערשט אפילו ביי דער מעהרהייט פון דער שטעדטישער בעפעלקערונג, האט אָנגעפאַנגען אלץ מעהר און מעהר צו פערשווינדען און אָבגעבען איהר פּלאַץ דער פאָרמע פון טויש־ווירטהשאַפט. אַמעריקאַ איז געוואָרען א גרויסער מאַרק, וואו מען האט פערווענדעט אייראָפּעער סחורות. פון דער אַנדערער זייט האט אמעריקאַ געליפערט נאָך אייראָפּע רויהע מאַטעריאַל. עס האט זיך אוועקגעשטעלט א שטענדיגער, רעגעלמעסיגער פערקעהר צווישען אייראָפּאַ און אמעריקאַ. די אייראָפּעאישע שטעדט, וועלכע האבען פריהער געארבייט פאר א קליינעם, בעשרענקטען פּלאַץ, זיינען פערוואַנדעלט געוואָרען אין גרויסע ווערקשטעטע פאר אמעריקאַנישען מאַרק. אין לעבען האט אָנגעהויבען צו רעגיערען אַ נייער פאַקטאָר — געלד. אין דער געזעלשאַפט, וואו עס האבען ביז איצט געהערשט די גרונד־בעזיצער— די בעאָדאַלען, האט אָנגעפאַנגען צו שפּיעלען א גרויסע ראָלע א נייער קלאַס מענשען, פון וועלכע די געשיכטע האט נאָך ניט געוואוסט — די געלד־אריסטאָקראַטיע. דאס געזעלשאַפטליכע לעבען האט זיך שנעל אָנגעהויבען צו ענטוויקלען. די בעציהונגען צווישען מענשען זיינען געוואָרען גאַנץ אַנדערע, ווי אין מיטעלאַלטער. אויף דער ביהנע פון דער וועלט געשיכטע האט זיך שוין בעוויזען דער קלאַס־ארבייטער— מאַנופאַקטור־ארבייטער.

דיעזע אלע פערענדערונגען האבען געפאָדערט אן ערקלערונג.

די אַלע נייע פּאָרגענגע אין פּראַקטישען לעבען האבען געבעטען א טעאָרעטישע בעגרינדונג — און עס האט זיך אָנגעהויבען צו בילדען די וויסענשאַפט: פּאָליטישע עקאָנאָמיע.

עס איז געווען נאָך אַן אורזאַכע, וואס האט געצוואונגען אין יענער צייט די גייסטיגע קרעפטען פון דער געזעלשאַפט אויסצופאָרשען די ערשיינונגען פון ווירטהשאַפטליכען לעבען. ווי מיר האבען שוין פריהער דערמאָנט, האט די ענטדעקונג פון נייע לענדער און דורך דעם, וואס עס האבען זיך געגרינדעט נייע גרויסע שטעדט, אָבגעשוואַכט און מבטל געווען די הערשונג פון די פעאָדאַלען. די ווענד, וועלכע האבען אָבגעטהיילט איין גרופּע פון דער צווייטער, זיינען חרוב געוואָרען, און אויף זייער אָרט האבען זיך גענומען ענטוויקלען שטאַאטען, אין וועלכע עס האבען זיך צוזאַמענגעגאָסען די אלע ביזהעריגע פעאָדאַלע גרופּען. אזעלכע גרויסע שטאַאטען האבען ארויסגעשטעלט נייע עקאָנאָמישע אויפגאַבען, אויף וועלכע די רעגיערונג האט געמוזט געבען אן ענטפער. דאס לעבען האט ארויסגערופען בעדערפנישען, וועלכע האבען געפאָרדערט א באַלדיגע בעפריעדיגונג. אום צו שאַפען אונטער זיך א פעסטען באָדען אין אייראָפּאַ, האט די רעגיערונג געמוזט זאָרגען, דאס דער שטאַאט זאָל זיין רייכער — דאס האט געטריעבען אויסצוגעפינען די אורזאַכען פון רייכקייט און אָרימקייט, צו ברענגען אין א סיסטעם, אין אַן אָרדנונג די אַלטע און אויפזוכען נייע קוועלען, ווי צו בעפריעדיגען די גרויסע בעדערפנישען אין רייכטהום. און פּאָליטישע עקאָנאָמיע איז געוואָרען א נויטווענדיגקייט.

III.
דער אנפאנג פון דער פאליטישער עקאנאמיע

דער מערקאַנטיליזמוס.

אין פאַריגען קאַפּיטעל האבען מיר זיך בעמיהט אויסצוגעפינען די ערשיינונגען, וועלכע האבען ארויסגעשטעלט נייע אויפגאַבען אין לעבען און וועלכע האבען געצוואונגען די מענשען אויסצופאָרשען די אורזאַכען פון רייכקייט און אָרימקייט ביי איינצעלנע מענשען און ביי גאַנצע פעלקער. דאס איז געווען דער אָנפאַנג פון דער פּאָליטישער עקאָנאָמיע. דענסטמאָל ערשט איז מען געקומען צו דער איבערצייגונג, אז אויך די ערשיינונגען אין געזעלשאַפטליכען לעבען, אזוי, ווי די ערשיינונגען אין דער אויסערליכער נאַטור, זיינען ניט צופעליג, ניט קיין מקרה־זאַך, נור דאס זיי קומען פאָר לויט א געוויסער אָרדנונג, נאָך געוויסע געזעצען. און ווען מען איז געקומען צו אזא איבערציי־גונג, דאַן האבען אויך די מענשען, וועלכע זיינען געשטאַנען אָן דער שפּיץ פון די רעגיערונגען, גענומען זוכען דיזע געזעצען, כדי צו קענען איינאָרדנען דאס געזעלשאַפטליכע לעבען נאָך יענע געזעצען.

אזוי ווי אין יעדער וויסענשאַפט האבען אויך די ערשטע פּאָלי־טיקאָ־עקאָנאָמען זעהר פיעל טעות׳ן געהאַט. זיי האבען ניט גלייך ענט־דעקט די אמת׳ע רעגיערענדע פאַקטאָרען, די געזעצען פון געזעלשאַפט־ליכען לעבען. זעהר לאַנג האבען זיי געטאַפּט אין דער פינסטערניש, אזוי ווי די אַלכעמיקער בנוגע צו כעמיע, די אַסטראָלאָגען בנוגע צו אַסטראָנאָמיע, א. ז. וו. אלס א גוטערביישפּיעל קענען אונז דיענען די מערקאַנטיליסטען — די אנהענגער פון׳ם מערקאַנטיליזם, — די ערשטע פּראַקטישע סיסטעם אין דער פּאָליטישער עקאָנאָמיע.

ארויסגעהענדיג פון'ם בעוואוסטען פאקט אין אלטעגליכען לעבען, אז רייכער איז יענער, וועלכער האט מעהר מזומן'ע געלד, האבען די ערשטע מערקאַנטיליסטען געמיינט, אז די זעלבע זאך איז אויך בנוגע צו א גאַנצע לאַנד, ד. ה., אז וואס מעהר געלד עס וועט בלייבען אין דער מדינה, אלץ רייכער וועט דאס לאַנד זיין. מען האט דורכגעפיהרט געזעצען, וועלכע האבען פערבאָטען ארויסצופיהרען געלד קיין אויס־לאַנד. די אינלענדישע סוחרים האבען ניט געטאָרט קויפען קיין סחורות אין אויסלאַנד פאר מזומן, און די אויסלענדישע סוחרים, וועלכע האָ־בען פערקויפט סחורות אין לאַנד, האבען געמוזט דאָ גופא דאס גע־לייזטע געלד אויסגעבען. ארויספיהרען געלד האט דאס געזעץ פער־באָטען.

מעהר ווי אומעטום האט דיעזע מיינונג געהערשט אין ענגלאַנד. ענגלאַנד האט ניט קיין אייגענע גאָלד און זילבער גענוג. דער איינצי־גער מיטעל צוציהען מעהר געלד אין לאַנד איז געווען דער אויסלענדי־שער מסחר. אום צו וויסען א חשבון פון'ם האַנדעל, וואס מען פיהרט אין אויסלאַנד, האט די ענגלישע רעגיערונג געגרינדעט אין אויסלאַנד גרויסע צענטראַלע סקלאַדען פאר סחורות. (אין ענגלאַנד האבען די אויסלענדישע סוחרים מורא געהאַט צו קומען.) די ענגלענדער האבען געמוזט ארייננפיהרען זייערע סחורות דוקא אין דיעזע סקלאַדען. דאָ זיינען שוין געווען ענגלישע בעאַמטע, וועלכע האבען אויפגעפּאַסט, דאס פון יעדער מסחר זאָל דער ענגלישער סוחר ארויספיהרען פון אויסלאַנד וואס מעהר געלד. די אריינגעפיהרטע געלד האט, פערקעהרט, געמוזט בלייבען אין ענגלאַנד גופא. עס איז זאָגאַר געווען א געזעץ, דאס יעדער אויסלענדישער סוחר, וועלכער וויל האַנדלען אין ענגלאַנד, זאָל אויסקלייבען פון די ענגלישע סוחרים איבער זיך „א בעל הבית," וועל־כער האט געמוזט אויפפּאַסען דאס די געלייזטע געלד, זאָל דער סוחר ניט ארויספיהרען צוריק.

דיעזע ריכטונג אין דער פּאָליטיק איז בעוואוסט אונטער'ן נאָ־מען: „די ריכטונג פון געלד באַלאַנס." די פּראַקטישע סיסטעם איז געווען געגרינדעט אויף דער מיינונג, אז דער איינציגער געגענשטאַנד פון רייכטהום איז דאס געלד. פאר'ן מערקאַנטיליסט האט געלד פאר זיך אליין א ווערטה, און דוקא געלד. אנדערע סחורות האבען נ'ר א ווערטה אויף אזוי פיעל, ווי ווייט זיי קענען אויסגעביטען ווערען אויף

געלד. די עקאָנאָמישע קראַפט פון לאַנד ווערט אויסגעמאָסטען מיט די סומע געלד, וואס גרעסער דיעזע סומע איז, אַלץ גרעסער איז די עקאָ־נאָמישע קראַפט פון לאַנד.

דאס פּראַקטישע לעבען האט אבער גלייך אליין געוויעזען, אז דיעזע פּאָליטישע סיסטעם איז דורך און דורך פאַלש. אויסער דעם, וואס מיט דער ענטוויקלונג פון האַנדעל איז איבערהויפּט געווען אונ־מעגליך צו קאָנטראָלירען די סומעס אריינגעפיהרטע און ארויסגע־פיהרטע געלד, דען דער ענטוויקעלטער האַנדעל קען ניט פאַרקומען נור מיט מזומן׳ע געלד. מען האט געמוזט אָנקומען צום קרעדיט, פער־קויפען און קויפען אויף וועקסלען און אַנדערע ווערטה־פּאַפּיערען — אויסער דאס אַלץ האט מען זיך גלייך איבערצייגט, אז ניט אלע מאָל איז דאס ארויספיהרען פון מזומן׳ע געלד א שאדען פאר׳ן שטאַאַט, דער סוחר האט עס געקענט ארויספיהרען, פערווענדען אויף סחורות, פערקויפען מיט ריוח און אריינפיהרען שפּעטער מעהר געלד.

האַלטען זיך נאָך אַלץ ביי דער פריהערדיגער מיינונג איבער די בעדייטונג פון געלד פאר די מדינה, האט דער מערקאַנטיליזמוס נור איבערגעביטען די פּאָליטיק, די פּראַקטישע מיטלען, ווי אריינצו־ציהען מעהר געלד אין לאַנד. אנשטאט די פּאָליטיק פון „געלד באַ־לאַנס" איז איינגעפיהרט געוואָרען דער „האַנדעלס באַלאַנס." די רעגיערונג האט זיך נור געסטאַרעט דאס דער ווערטה פון די ארויס־געפיהרטע סחורות, זאָל זיין מעהר פון די אריינגעפיהרטע. דאס וועט שוין ממילא ברייגנען דערצו, דאס ס׳זאָל אין לאַנד אריינגעפיהרט ווע־רען מעהר געלד. ווען איך פערקויף אין אויסלאַנד, למשל, פאר 100,000 רובעל סחורות און קויף נאָר דאָרט פאר 75,000, וועט מען דאָך דעם רעשט פון 25,000 סיי ווי סיי מוזען דעקען מיט געלד. דער אנהענגער פון „געלד באַלאַנס" סיסטעם איז געווען דער מיינונג, אז געלד דאַרף מען איבערהויפּט אויסגעבען וואס ווייניגער, דער מער־קאַנטיליסט פון „האַנדעלס באַלאַנס" סיסטעם האט אבער געזאָגט: ניין! אויסגעבען געלד קען מען וויפיעל מען וויל. מען דאַרף נור אויסגעבען דאס געלד אויף אַזאַ אופן, מען זאָל שפּעטער בעקומען וואס מעהר ריוח."

אום די ארויסגעפיהרטע סחורות זאָלען זיין מעהר פאר די אריינגעפיהרטע, האט די רעגיערונג אונטערשטיצט מיט פערשיע־

דענע פּרעמיען יענע סוחרים, וועלכע פלעגען ארויספיהרען סחורות קיין אויסלאַנד, און, פערקעהרט, געמאַכט שוועריגקייטען פאר די ארייננגעפיהרטע סחורות דורך גרויסע אָבצאָהלונגען. מען האט איינגעפיהרט דעם צאָהל־טאַריף. צווינגענדיג דעם אויסלענדישען סוחר צו צאָהלען גרויסע פּאָשלינעס (א גרויסען טאַריף) פאר זיינע סחורות, האט די רעגירונג דערמיט גופא אונטערגעשטיצט די היימישע סוחרים, ווייל זיי האבען געקענט פערקויפען זייערע סחורות פאר העכערע מקחים און דאָך זאָל עס זיין ביליגער איידער ביים אויסלענדישען קאָנקורענט. אזא סיסטעם צו שיטצען און אונטערשטיצען דעם היימישען האנדעל און אינדוסטריע ווערט אָנגערופען: „פּראָטעקציאָניזמוס” (פּראָטעקשען).

ארויסגעהענדיג פון דער איבערצייגונג, אז דער שיקזאל פון לאַנד איז אבהענגיג פון דעם מסחר, האט די רעגיערונג אָנגעווענדעט אלע מעגליכע מיטלען אונטערצושטיטצען די סוחרים. זי, די רעגיערונג האט ניט געזשאַלעוועט קיין הלואות און פּריווילעגיעס פאר די דאָזיגע, וועלכע האבען געמאַכט מסחרים. איבערהויפּט האט די רעגיערונג אונטערגעשטיטצט די פאַבריקאַנטען־מאַנופאַקטוריסטען. וואָרום צו יענער צייט איז דער האנדעל מיט אויסלאַנד געפיהרט געוואָרען הויפּזעכליך נור אין אינדוסטריא פּראָדוקטען. די ערשטע אונטערנעהמער האט די רעגיערונג געגעבען פּריווילעגיעס און מאָנאָפּאָלען. כדי די פאַבריקאַנטען (מאַנופאַקטוריסטען האבען זיי געהייסען, ווארום פאַבריקען אין איצטיגען זינען זיינען נאָך ניט געווען) זאָלען האבען וואָלוועלע ארבייטס־קראַפט, האט די רעגיערונג בעשטימט א מאַקסימום (דעם גרעסטען פּרייז, וועלכען קיינער האט ניט געטאָרט איבערשטייגען) פון ארבייטס־לוין, און האט בעשטראָפט די יעניגע, סיי ארבייטער, סיי פאַבריקאַנטען, וועלכע האבען פערזוכט די טאַקסע צו העכערען. אבער בכדי דער ארבייטער זאָל קענען עקזיסטירען מיט זיין ניעדריגען לוין, האט די רעגיערונג בעשטימט קליינע פּרייזען אויף די נאַהרונגס־מיטלען און האט פערבאָטען ארויסצופיהרען תבואות און גרינסען קיין אויסלאַנד. די גוטס־בעזיצער (פּאַרמערס) זיינען איבערהויפּט זעהר אונטערדריקט געוואָרען אין דער מערקאַנטיליסטישער פּעריאָדע. די גאַנצע זאָרג פון די רעגיערונג איז אוועקגעלייגט געוואָרען צו שאַפען א געלד־בורזשואזיע. דורך

דעם פערבאָט צו נעהמען הויכע צינזען האט די רעגיערונג פערלייכ־טערט די אונטערנעהמער צו בעקומען געלד. דער הויפט־ציעל פון דיעזע געזעצען איז געווען צו טרייבען די קאפּיטאליסטען אליין צו פיהרען וועלכע עס איז געשעפטען, ניט אבער אָבצוגעבען אויף פּראָ־צענט די געלד. אום אויסצובעסערען די טעכניק האט די רעגיערונג זיך געסטאַרעט אריינצובעקומען אויסלענדישע געלערנטע ארבייטער און ספּעציאליסטען. די רעגיערונג האט אפילו געהאלטען ספּעציעלע געהיימע אַגענטען אין אויסלאנד, וועלכע זיינען געווען פערפליכטעט־דאָרטען אויסצושפּיאָנירען די נייע אויסבעסערונגען אין דער טעכניק.

כדי די אינדוסטריע־אונטערנעהמער זאָלען זיין פערזאָרגט מיט ארבייטער, האט דער מערקאַנטיליסט געזאָרגט דערפאר, אז די בעפעל־קערונג זאָל גרעסער ווערען, און האט דורך פערשיעדענע זכותים, פּריי־ווילעגיעס אונטערשטיטצט די יעניגע, וועלכע האבען יונג חתונה געַ־האט און געהאט א סך קינדער. אין קאָלבער׳ס צייטען (אין דער צווייטער העלפט פון 17טען יאָהרהונדערט) איז אין פראַנקרייך געווען ארויסגעגעבען א געזעץ, וועלכער האט בעפרייט פון אָבצאָהלונגען אויף 5 יאָהר די, וועלכע האבען התונה געהאט ביז 21 יאָהר. די יעניגע, וועלכע האבען געהאַט 10 קינדער, זיינען בעפרייט געוואָרען אויף שטענדיג פון אָבצאָהלונגען. אזוי ווי די רעגיערונג האט געוואָלט ווי־סען קלאָר, וואס עס טהוט זיך אין דער אינדוסטריע, האט זי אַליין אונטערוואָרפען אונטער איהר אויפזיכט און האט איבעראַל איינגע־פיהרט א שטרענגע קאָנטראָל. דער שליסעל פון אינדוסטריע און האנדעל איז אין גאַנצען געלעגען ביי די רעגיערונג אין האנד. די פאַב־ריק פּאָרשריפטען האבען ארומגענומען די קלענסטע זאַכען פון דער פּראָדוקציאָן: זיי האבען פּינקטליך בעשטימט די געצייג, מיט וועלכע מען זאָל זיך בענוצען, די זאָרט סחורות, וואס האבען געדאַרפט אויס־געארבייט ווערען, וואס פאר א ליינג, ברייט, פאַרב די סחורה דאַרף האבען. וואס פאר א זאָרט מיטלען די רעגיערונג האט איבערהויפט אָנגעווענדעט צו אונטערשטיטצען דעם מסחר, קענען מיר זעהען פון פאָלגענדע ביישפּיעלען. אין יאָהר 1563 האט די ענגלישע קעניגין עליזאַבעטה, ארויסגעגעבען א געזעץ, ניט צו עסען קיין פלייש צוויי טעג אין וואָך, כדי דערמיט אונטערצוהאַלטען דעם פיש־פאַנג. אין יאָהר 1666 איז אין ענגלאַנד ארויסגעגעבען געוואָרען א געזעץ, אז

מען זאָל א בר מינן דוקא בעגראָבען אין וואָלענע תכריכים. דערמיט האט די רעגיערונג געוואָלט אונטערהאלטען די וואָל־מאנופעקטור און פאר דעם עובר זיין דעם געזעץ האט מען שטרענג בעשטראָפט.

איבערהויפט האט דער מערקאנטיליזמוס געשטרעבט דערצו, אז די רעגיערונג זאָל פון אלץ וויסען און אז זי זאָל זיך אריינמיישען אין עקאָנאָמישען לעבען פון לאנד, ווייל נור זי איז, לויט דער מערקאנטי־ליסטישער שיטה, אומשטאנד צו רעגולירען און צו בעשטימען דעם גורל פון לאנד. אזא אפוטרופסות, אזא קאָנטראָל, איז אין אָנפאנג, ווען דער קאפיטאליזמוס איז יונג, ניט ענטוויקעלט, געווען זעהר ניצ־ליך. שפּעטער אבער, ווען דער קאפּיטאליזמוס איז אויסגעוואקסען, געוואָרען שטארק, איז די אפּוטרופסות פערוואנדעלט געוואָרען אין שווערע קייטען, וואס האבען נור געשטערט דער ענטוויקלונג.

כדי די סוחרים פון לאנד זאָלען זיין געזיכערט, דאס זיי וועלען האבען ערטער, וואוהין צו פערווענדען זייערע סחורות און ניט זיין אָבהענגיג פון אויסלאנד, האט יעדע רעגיערונג געשטרעבט צו האבען וואס מעהר קאָלאָניעס איבער׳ן ים. אזוינע קאָלאָניעס האבען גע־בראכט א דאָפּעלטען נוצען. ערשטענס, האבען זיי געדיענט אלס א גוטער מארק פאר די פארטיגע סחורות פון מעטראָפּאָל (הויפּטלאנד), צווייטענס, האבען זיי געליפערט רויהע מאטעריאל צום איבערארביי־טען. די קאָלאָניען האבען ניט געהאט דאס רעכט צו פערקויפען איר־גענד וואו אנדערש די רויהע מאטעריאלען און אויך ניט דאס רעכט צו קויפען ביי אנדערע פארטיגע סחורות. דאס איז געווען שטרענג פערבאָטען. אין יאָהר 1651 האט דער ענגלישער מיניסטער קראָמ־וועל ארויסגעגעבען א געזעץ, וואס איז בעוואוסט אין דער געשיכטע אונטער׳ן נאָמען „נאוויגאציאָן אקט" (שיפפאהרטס געזעץ). דיעזער געזעץ פאָדערט, אז אריינפיהרען און ארויספיהרען סחורות פון די ענגלישע קאָלאָניען האבען נאר געמעגט ענגלענדער און דוקא אויף ענגלישע שיפען. דאס איז געווען געטהאָן כדי זיך צו פערזיכערען נעגען דער קאָנקורענץ פון די אויסלענדישע סוחרים און סחורות.

די קאָלאָניאל פּאָליטיק, ד. ה. די פּאָליטיק אריינצוכאפּען וואס מעהר נייע קאָלאָניעס, איז אם שטארקסטען געווען ענטוויקעלט אין דאמאָלסדיגע פעריאָדע. דיעזע פּאָליטיק האט געהאט אויך גוטע זיי־טען. זי האט געפיהרט, צ. ב., אויסצובעסערען די בויאונג פון שיפען,

וועלכע האט דאמאלס עררייכט א גרויסע שטופע פון ענטוויקלונג.

אזא פאליטיק האט געטריעבען יעדער שטאאט בעזונדער. יעדער שטאאט האט געוואלט, אז אויפ'ן אינלענדישען און אויסלענדישען מארק זאלען נור הערשען זיינע סוחרים און מאנופאקטוריסטען. די בעציהונגען פון איין שטאאט צום צווייטען זיינען געווען זעהר פיינד־ליכע. די קאלאניאל פאליטיק האט דיעזע בעציהונגען נאך מעהר פער־שארפט. עס פלעגען זעהר אפט פארקומען רייסערייען און מלחמות. די מלחמות זיינען געפיהרט געווארען ניט נור צווישען פערשיעדענע לענדער, נור אויך צווישען די צענטראלע רעגיערונגען און זייערע איינצעלנע „אונטערטהעניגע" פירסטען. יעדע רעגיערונג האט גע־שטרעבט אבצונעהמען די מאכט פון די פעאדאלען און צענטראליזי־רען דאס אין איין ארט — אין די הענד פון דעם קעניג. די איינצעלנע פירסטען האבען אבער ניט געוואלט פערלירען זייער אונאבהענגיג־קייט און האבען אפט געמאכט בונטען און אויך געפיהרט אפענע מלחמות געגען דער קעניגליכער מאכט. און אויף אזא אופן האבען זיך אין יענער צייט אזוי שטארק ענטוויקעלט דער מיליטאריזמוס און די גרויסע פעראייניגטע און צענטראליזירטע נאציאנאלע שטאא־טען.

איצט קענען מיר מאכען א סך הכל און איבערגעבען אין קורצען די יסודות פון דער מערקאנטיליסטישער פאליטיק.

1) די איבערצייגונג, אז די רייכקייט פון לאנד ווענדעט זיך אן די סומע געלד, אז געלד האט דעם אמת'ן ווערטה פאר א לאנד, אליין פאר זיך, ניט נור אלס מיטעל צו קויפען סחורות.

2) פראטעקציאניזמוס. די פאליטיק צו בעשיצען אייגענע סחורות און סוחרים דורך הויכע אבצאהלונגען (צאהל־טאריף), און דורך אנדערע מיטלען, דאס האט געפיהרט צו נאציאנאליסטישע און שאוויניסטישע שטרעבונגען.

3) קאלאניאל פאליטיק. דורך דעם האט זיך פערשטארקט די ענטוויקלונג פון שטאאט אלס גרויסע מיליטער מאכט אויפ'ן ים און אויף דער יבשה.

4) די מיינונג, אז דער גאנצער גורל פון די פעלקער ליעגט אין די הענד פון דער רעגיערונג, וועלכע קען קינסטליך בעררייכערען און פערארעמערען די בעפעלקערונג מיט הילף פון געוויסע געזעצען. דאס

האט געפיהרט צו די אפּוטרופּסות, צו דעם, אז די רעגיערונגען זאָלען זיך אריינמישען אין אויסערליכען האנדעל און אויך אין אינערליכען לעבען פון די פעלקער.

5) דער אונטערגאנג פון אָבגעזונדערטע פעאָדאלע הערשאפט און די ענטשטעהונג פון גרויסע נאציאָנאלע ענטוויקעלטע שטאאטען מיט א שטרענג צענטראליזירטער מאכט.

אין אלגעמיין קען מען זאָגען, אז מערקאנטיליזם איז געווען מעהר א פּאָליטיש־פּראקטישע סיסטעם, איידער א טהעאָרעטיש בע־גרינדעטע לעהרע. דער מערקאנטיליזם האט געהערשט אין אייראָפּא אן ערך פון דריי הונדערט יאָהר: פון דער ענטדעקונג אמעריקא ביז'ן 18טען יאָהרהונדערט. די בעדייטענדסטע פּאָליטיקער, וועלכע האבען דורכגעפיהרט אין לעבען דיעזע סיסטעם, זיינען געווען אין פראנקרייך: דער פינאנס מיניסטער פון לואי דעם 14טען קאָלבער; אין ענגלאנד — דער בעריהמטער קראָמוועל; אין איטאליען — מאקיאוועלי.

IV.

די לעהרע פון די פיזיאָקראַטען

ווען מיר נעהמען בעטראכטען דאס לעבען פון גאנצען כלל, פון דער געזעלשאפט, זעהען מיר, דאס עס איז אין פיעל הינזיכטען עהנליך צום לעבען פון פרט, פון איינציגע פערזאָנען. די גאנצע געזעלשאפט לעבט אויך איבער פערשיעדענע פעריאָדען אזוי ווי יעדע איינצעלנע פערזאָן. די געזעלשאפטליכקייט, דער אינהאלט, בלייבט טאקי שטענדיג. אבער עס בייטען און ענדערען זיך די פאָרמען, אין וועלכע די געזעלשאפטליכקייט קליידעט זיך אָן. דער אינהאלט איז דער קאמפף אום׳ס דאַ־זיין, די עקאָנאָמישע פערהעלטניסע. די פאָרמען זיינען דאס פאָליטישע און גייסטיגע לעבען פון דער געזעלשאפט. די פאָרמען, וועלכע זיינען אין דער יוגענד פון א געוויסער געזעלשאפטליכער פעריאָדע געווען זעהר גוט צוגעפאסט און נוצען געבראכט די עקאָנאָמישע פערהעלטניסע, ווערען שפּעטער, ווען די עקאָנאָמישע פערהעלטניסע ענטוויקלען זיך ווייטער און ברייטער, ענג. דאן פאסירט, אז אויסער דעם, וואס זיי הערען אויף צו נוצען, הויבען זיי נאָך אָן צו ברייננגען שאדען. זיי דריקען די עקאָנאָמיק און לאָזען זיך איהר ניט ענטוויקלען. ווען דיעזער דרוק ווערט פיהלבאר אין דער געזעלשאפט, דאן פאנגט זיך אָן צו ענדערען די מיינונגען און די איבערצייגונגען פון די פאָרטגעשריטענע מענשען, וועלכע הויבען שוין אָן צו פרעדיגען נייע תורות, נייע לעהרען, ביז וואנען די געזעלשאפט בעקומט אזעלכע פאָרמען, וועלכע זאָלען זיין צוגעפאסט צום נייעם אינהאלט. די אונצופריעדענהייט מיט פריהערדיגע, ניט פאסענדע פאָרמען, ווירקט טהייל מאָל אזוי גרויס, דאס די נייע אנשויאונגען אונטערשיידען שוין ניט פון גוט און שלעכט און פרעדיגען גראָד דעם געגענזאץ פון פריהער, אפילו

ווען אייניגע פון די פריהערדיגע מיינונגען האבען נאָך אויך איצט, ביי דער געגענוואַרטיגער ענטוויקלונג, געקענט עקזיסטירען. אזעלכע ענטגעגען־געזעצטע אויפפאסונגען פון צוויי פעריאָדען איינע נאָך די אנדערע, זעהען מיר זעהר אָפט אין דער געשיכטע. דאס וואס די ערשטע פעריאָדע האלט פאר אמת, האלט די צווייטע פעריאָדע פאר שקר. וואס ביים ערשטען איז הייליג, איז ביים צווייטען—וואָכעדיג. וואס ביים ערשטען גוט — ביים צווייטען דוקא שלעכט, א. ז. וו. אזעלכע שטימונגען רופט מען „רעאַקציאָנען" — צוריקווירקונג געגען דער פריהערדיגע פעריאָדע.

אזא רעאקציאָן געגען דער מערקאנטיליסטישער סיסטעם זעהען מיר אין דער לעהרע פון די פיזיאָקראטען.

כל־זמן דער קאפּיטאליזמוס איז נאָך געווען יונג, ניט ענטוויקעלט און זיך געגויטיגט אין אויפפאסונג, איז די אפּוטרופּסות, דער קאָנטראָל פון דער רעגיערונג אויף די פּראָדוקציאָן, געווען זעהר נויטיג. שפּעטער, ווען דער האנדעל און אינדוסטריע זיינען שוין ארויסגעוואקסען פון זייער קינדער־פּעריאָדע, ווען זיי זיינען שוין געוואָרען שטארק, זעלבסטשטענדיג, דאן איז דאס אריינמישען זיך פון דער רעגיערונג אין דער פּראָדוקציאָן געוואָרען אין גאנצען איבעריג. עס איז פון איהם געוואָרען א גרויסע איבעריגע לאסט, וועלכע האט ניט געלאָזען געהן פאָרווערטס. דאס האט נור געשטערט דער ענטוויקלונג פון קאפּיטאליזמוס. ניאנקעס זיינען גוט פאר קליינע קינדער, פאר גרויסע מענשען איז דאס אָן אונגליק. די ענטוויקלונג פון גרויס־קאפּיטאל פאָדערט פרייהייט. דער גרויסער אונטערנעהמער דארף ניט יעדע זאַך אָנפרעגען ביי דער רעגיערונג. ער מוז קענען זיך פריי בעוועגען. פרייהייט פאר'ן גרויס־קאפּיטאל איז, אזוי ווי לופט פאר'ן לעבען פון בעשעפעניסען.

דער פּראָטעקציאָניזמוס האט אויך אָנגעפאנגען צו שטערען דער ענטוויקלונג. דער קאפּיטאל האט ניט קיין היים. ער מוז וואנדערען איבער די גרענעצען פון זיין פאָטערלאנד. די ווענד פון פּראָטעקציאָניזמוס האבען איהם אבער פערצאמט דעם וועג. עס זיינען געוואָרען אונצופריעדען די פערברויכער פון די פּראָדוקטען, די קויפער. צוליעב די צאָהל־טאריפען האבען זיי געמוזט צאָהלען טהייערער פאר די סחורות, וועלכע זיי האבען נויטיג געהאט. די גרונד־בעזיצער און

אקער־בויער האבען נאך מעהר געפיהלט דעם שווערען יאך פון פראָ־טעקציאָניזמוס אין דער אינדוסטריע, וועלכע איז געגאנגען האנד אין האנד מיט דער פערנאכלעסיגונג און זאָגאר אונטערדריקונג פון דער לאנדווירטהשאפט. יא, זאָגאר די אינדוסטריע לייט האבען שוין פער־לאנגט, מען זאָל פערניכטען די אפוטרופסות און דעם פּראָטעקציאָניז־מוס. איבערהויפּט האט זיך אָנגעהויבען א בעוועגונג געגען דעם פּראָ־טעקציאָניזמוס אין די לענדער, וואו די אינדוסטריע איז געווען א סך העכער ענטוויקעלט ווי אנדערסוואו. דער פּראָטעקציאָניזמוס האט ניט געלאָזען דיעזע אינדוסטריע לייט פריי קאָנקורירען איינע מיט די אַנדערע און בעהערשען דעם וועלט־מארק.

די קאָלאָניאל־פּאָליטיק און די שאָוויניסטישע ליידענשאפטען זיינען אויך געוואָרען דערוויעדער דער ענטוויקלונג. דער קאפּיטאליז־מוס זוכט ערטער פאר זיך איבעראל. וואו נור ער האט די מעגליכ־קייט זיך אריינצורייסען, רייסט ער זיך אריין. אין א געוויסען זינן רעגיערט דאָ אויך דאס פיזישע נאַטור־געזעץ, בעוואוסט אונטער'ן נאָמען דיפוזיאָן, אז יעדער קערפּער שטרעבט זיך אריינצורייסען אומעטום, וואו עס איז דאָ א לעדיגער פּלאץ. די גרענעצען פון נא־ציאָנאליזמוס און שאָוויניזמוס ברעכט ער דורך. די קליינליכע, אונ־נוטציגע פיינדשאפט פון איין מדינה צו דער צווייטער, פערטראָגט דער קאפּיטאל ניט. ער פארפעסטיגט זיך איבעראל, וואו נור ער קען נוטצען האבען. ער אונטערשיידעט ניט זיין פאָטערלאנד פון אַן אנדער לאנד. „דער אינערליכער און דער אויסערליכער האנדעל — זאָגט נאָרט, א פאָרשטעהער פון דער פיזיאָקראַטישער לעהרע — זיינען ביידע גלייך נויטיג. די ענטוויקלונג פון איינעם איז אָבהענגיג פון'ם צווייטען. ביידע, דער ערשטער ווי דער צווייטער, מוזען זיין פריי. אלע נאציאָנען פון דער וועלט זיינען פערבונדען צווישען זיך, זיינען נויטהיג איינער פאר'ן אַנדערן, ווי איינציגע שטעדט פון איין מדינה. אוועקשטעלען צווישען פערשיעדענע נאציאָנען צאמען, וועגד, דורך די צאָהל־טאַריפען און איבעריגע פערטהיידיגונגס־מיטלען, איז אזוי נאַרריש, ווי צו פערבאָטען דעם פערקעהר און איבעריגע האַנדעלס־בעציהונגען צווישען שכנה'שע שטעדט, אדער, זאָגאר, ווי צווישען איינציגע ווירטהשאַפטען. אלע נאציאָנען געהען צו איין ציעל אין זייער ענטוויקלונג, זייער העלפען איינע די אַנדערע. אין אינדו־

סטריעלע אנגעלעגענהייטען מוז די גאנצע מענשהייט לעבען אין פריעדען. יעדער שמאלער נאציאנאליזמוס בריינגט נור שאדען. ער פערקלענערט די נוצען, וואסביידע צדדים בריינגען איינע די אנדערע און דערמיט האלט ער אויף די עקאנאמישע ענטוויקלונג."

די גרונד־אידעע פון נארט'ס לעהרע בעשטעהט אין דעם, אז אין אינדוסטריעלען הינזיכט זיינען די אינטערעסען פון פערשיעדענע פעלקער און נאציאנען ניט ענטגעגענגעזעצט, זאנדערן סאלידאריש, און אז אין דיעזער בעציהונג זיינען אלע נאציאנען נור איינציגע מיט־גליעדער פון דער אלגעמיינער גרויסער מענשליכער פאמיליע. „קיין פאלק — ענדיגט נארט — איז ניט רייך געווארען דורך די מיטלען פון פראטעקציאניזם. נור שלום, פריינדשאפט, ליעבע צו ארבייט און פרייהייט בעשאפען דעם האנדעל און רייכטהום."

די פריהערדיגע נאציאנאליסטישע אידעע פון אבגעזונדערטקייט, פיינדשאפט, איז אויסגעביטען געווארען אויף אידעען פון קאסמאפא־ליטיזמוס, פון ליעבע און אכטונג צום צווייטען, פון וועלכער נאציאן אדער מדינה יענער זאל ניט זיין; פרייער פערקעהר, פרייע קאנקור־רענץ, א. ז. וו. דיעזע אלע אידעען האבען געפונען א גרויסען אבקלאנג אין די אונצופריעדענע פאלקס־מאסען, וועלכע האבען ניט געקענט דערשלעפען דעם לאסט פון די גרויסע אבצאהלונגען, וואס די רע־גיערונגען האבען ארויפגעווארפען כדי צו האבען די מעגליכקייט צו פיהרען מלחמות. עס האט זיך ערוועקט א שנאה צו דער הערשענדער ארדנונג. דיעזע שנאה האט זיך, ווי בעוואוסט, געענדיגט מיט דער פראנצויזישער רעוואלוציאן.

דער בעגריעף וועגען די בעדייטונג און די אויפגאבען פון דער רעגיערונג און פון דער געזעלשאפט האט זיך אויך אין גאנצען געענ־דערט. פריהער איז מען געווען דער מיינונג, אז די געזעלשאפט בע־שטעהט פון פערשיעדענע אינדיווידיאומען (יחידים), וועלכע האבען צווישען זיך קיין שום צוזאמענהאנג ניט, אהן א סדר און אהן אן ארד־נונג. דעריבער האט מען געמיינט, אז די רעגיערונג מוז רעגולירען די בעציהונגען צווישען מענשען, כדי צו שאפען ארדנונג. איצט איז מען אבער געקומען צו דער מיינונג, אז די געזעלשאפט איז אן ארגא־ניזמוס, וואו יעדער מענש איז א בעזונדערער ארגאן און אז דיעזער ארגאניזמוס ענטוויקעלט זיך אליין לויט געוויסע נאטירליכע געזע־

צען. מען איז געקומען צו דער איבערצייגונג, דאס צווישען די מיט־גליעדער פון דער געזעלשאפט עקזיסטירט א געוויסע הארמאָניע, גע־וויסע בעציהונגען, געגרינדעט אויף זייערע בעציהונגען צו דער אוי־סערליכער נאטור. יעדע בעשרענקונג, יעדער אריינמישען זיך קען נור דיעזע נאטירליכע הארמאָניע שטערען. „ניט די מענשען לעבען פאר'ן שטאאט — האט מען אָנגעפאנגען צו טענה'ן — נור דער שטאאט עקזיסטירט פאר די מענשען.“

די מערקאנטיליסטישע לעהרע וועגען די בעדייטונג פון געלד, האט מען געהאלטען אין גאנצען פאר פאלש. מען איז געקומען צו דער ריכטיגער איבערצייגונג, אז געלד פאר זיך אליין האט קיין שום ווערטה ניט. געלד איז נור א געצייג, אַ מיטעל צום מסחר. די קוועלע פון רייכטהום איז ארבייט, ניט געלד. א לאַנד קען האבען זעהר ווייניג געלד און זיין רייך. „געלד — זאָגט דער בעריהמטער פילאָזאָף דוד יום, — איז נור א מיטעל צו פערגרינגערען דעם אויסטויש פון סחורות. געלד איז ניט דער ראָד פון האנדעל, נור די שמירונג. עס שמירט אונטער די רעדער און די בעוועגונג ווערט גרינגער.“

די פיזיאָקראטען זיינען געווען איבערצייגט, אז דאס עקאָנאָ־מישע לעבען ענטוויקעלט זיך דורך אונפערענדערליכע, פעסט אוועק־געשטעלטע, ניט ווילקירליכע געזעצען, און אין געגענזאַץ צו די מער־קאנטיליסטען, וועלכע האבען געמיינט, אז די רעגיערונג קען דורך קינסטליכע מיטלען בערייכערען די מדינה, האבען זיי בעהויפטעט, אז די אויפגאַבע פון דער וויסענשאפט בעשטעהט ניט אין דעם אויפ־צוזוכען מיטלען, ווי קינסטליך דאס לאַנד צו בערייכערען, דאס איז איבערהויפט אונמעגליך, — זאָנדערן מען מוז אויסגעפינען די גע־זעצען, וועלכע רעגיערען אין לעבען, און דאן לאָזען דאס לעבען זיך פריי ענטוויקלען לויט דיעזע געזעצען. דער שטאאט דארף ניט רע־גיערען איבער די מענשען, זאָנדערן דיענען די מענשען. די פיזי־אָקראטישע לעהרע קען מען רופען די ערשטע וויסענשאפטליך־בע־גרינדעטע סיסטעם אין דער געזעלשאפטליכער וויסענשאפט. פון די פיזיאָקראטען האבען מיר אויך דאס ערשטע מאָל בעקומען דעם נאָמען „פאָליטישע עקאָנאָמיע,“ ד. ה. די לעהרע פון'ם נאטירליכען אָרדנונג, וואס הערשט אין דער געזעלשאפט.

אבער צוזאַמען מיט די ריכטיגע בעווייזע, וועלכע די פיזיאָקראַ־

טישע לעהרע האט ארויסגעשטעלט געגען די מערקאנטיליסטען, האט זיך אריינגע'גנב'עט אין איהר זעהר פיעל טעותים. די פיזיאָקראטען זיינען אריינגעפאלען אין איינזייטיגקייט. זייענדיג זעהר אָפּאָזיציאָנעל צו די מערקאנטיליסטישע סיסטעם, פאר וואס זי האט נור געשיצט די אינטערעסען פון אינדוסטריע און האנדעל און אונטערדריקט די לאַנד־ווירטהשאַפט, האט די פיזיאָקראטישע לעהרע זיך געגנומען בעווייזען, דוקא פארקעהרט: „לאַנד ווירטהשאַפט, און נור לאַנד ווירטהשאַפט איז די איינציגע קוועלע פון פאָלקס־רייכטהום." די אמת'ע קוועלע פון רייכטהום איז לויט די פיזיאָקראטישע אנשויאונג, די נאטור, וועלכע בעשאפט מאטעריאל אין די ערד, דער באָדען, וואו דיעזער מאטעריאל ווערט איבערגעארבייט אויף נאהרונגס־מיטלען. דער באָדען, צוזאמען מיט אלע נאטירליכע קרעפטען, וועלכע רעגיערען דאָרט, בעשאפען אלע פּראָדוקטען, וועלכע בעפריעדיגען די מאטעריעלע בעדערפנישען פון מענשען. און דעריבער האבען די פיזיאָקראטען געהאלטען די לאַנד־ווירטהשאפט פאר די איינציגע קוועלע, ווי די פעלקער צו בערייכערען. נור אין לאַנד־ווירטהשאפט קומט די נאטור צו הילף דעם מענשען'ס ארבייט. נור די לאַנד־ווירטהשאפט גיט, נאָכדעם ווי מען רעכענט ארונטער די הוצאות, א ריינעם ריוח, וועלכער פערגרעסערט די רייכטהום. יעדערער זעהט קלאָר, אז דער לאַנד־ווירטה זעעט 1 צענטער תבואה און נעהמט ארונטער 10 צענטער. דאס איז א ממשות'דיגער ריוח. דיעזער ריינער ריוח פון 9 צענטער בעקומט מען — זאָגען די פיזיאָקראטען — נור דערפאר, ווייל די קרעפטען פון דער נאטור, וועלכע זיינען פערבונדען מיט'ן באָדען, ווירקען אויפ'ן מענשען'ס ארבייט און פערמעהרען די פּראָדוקטען. די אנדערע ארבייטען בעשאפען איבערהויפּט גאָר ניט. זיי פערמעהרען ניט קיין גיטער, זיי ארבייטען נור איבער דאס, וואס עס איז שוין לאַנג דאָ. דער פאבריקאנט קען נור רייך ווערען דענסטמאָל, ווען ער שפּאָרט עטוואס אָב ביים איבערארבייטען פון סחורות. פיעל ערגער איז נאָך מיט'ן מסחר, וועלכער שאַפט גאָר ניט: דער מסחר פיהרט נור אריבער די סחורות פון איין אָרט אויפ'ן צווייטען.

שטעהענדיג אויף דיעזען שטאנדפונקט, האבען די פיזיאָקראטען געהאלטען פאר פּראָדוקטיווע ארבייטער, ד. ה. פאר שעפער, נור

דעם אקערבוי־קלאס. די איבעריגע קלאסען, די אינדוסטריע לייט און סוחרים, וועלכע בעשעפטיגען זיך נור מיט'ן איבעראַרבייטען און איבערפיהרען די פּראָדוקטען, וואס דער אקערבוי־קלאס שאפט, האַבען די פיזיאָקראַטען געהאלטען פאר ניט־פּראָדוקטיוו, ווייל זיי לעבען נור אויפ'ן ריוח פון די, וואס בעארבייטען די ערד. אלע קלאסען שטעהען ביי די לאנד ארבייטער אויף געהאלט.

דיעזע לעהרע האט געפיהרט די פיזיאָקראַטען צום פראקטישען הויפּט כלל: „וויבאלד, אז דער באָדען איז די איינציגע קוועלע פון פאָלקס רייכטהום — טאָ דארף די רעגיערונג ממילא אונטערשטיצען נור די ענטוויקלונג פון לאנד־ווירטהשאפט.” דער נאָמען פיזיאָקראַט שטאמט אויך דערפון, וואס דיעזע לעהרע האט געלייגט געוויכט נור אויף די ארבייט פון אקערבויער.

די פיזיאָקראַטען זיינען געגאנגען אין זייער לעהרע נאָך ווייטער. „די נאַטור — זאָגען די פיזיאָקראַטען — איז ניט נור די איינציגע קוועלע פון רייכטהום, זי איז אויך די איינציגע רעגיערערין אין לעבען פון פאָלק. די געזעלשאפטליכע אָרדנונג מוז בעשטימט ווערען לויט שטענדיגע אונפערענדערליכע געזעצען פון דער נאַטור, אזוי ווי עס ווערען בעשטימט אנדערע ערשיינונגען. די געזעלשאפטליכע אָרדנונג איז גוט און נאָרמאל נור דענסטמאָל, ווען זי איז צוגעפּאסט צו די געזעצען פון דער נאַטור; נור דאן ברייננגט זי פיעל גליק אלע מיטגליעדער פון דער געזעלשאפט. יעדע געזעלשאפטליכע אָרדנונג, וועלכע טרעט אָפּ אָן א זייט פון דער נאַטור, איז ניט גוט און איז שעדליך. און שעדליך איז אזא אָרדנונג אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל זי נייגט זיך אָב פון דער פרייער נאַטור.”

די נאַטירליכע — און ממילא אויך די בעסטע אָרדנונג — מיינען ווייטער די פיזיאָקראַטען — איז אזעלכע, וועלכע דריקט אַם וועניגסטען די טרייב־קרעפטען פון דער מענשליכער פרייער נאַטור. זייענדיג אין גאנצען פריי, איז די נאַטור מעהר פעהיג צו ווייזען דעם מענשען דעם אמת'ען און ריכטיגען וועג. ווען דער מענש וועט נור ווערען רעגיערט דורך די שטימע פון זיין פרייער נאַטור, וועט ער דאַן זיין גוט און אויפגעקלעהרט און שטרעבען צו זיין אייגענעם פערזענ־

ליכען גליק, אויף דעם אופן וועט אויך זיין עררייכט דאס אלגעמיינע גליק. מען דארף דעם מענשען׳ס לעבען בעפרייען פון דעם לאסט פון פערשיעדענע בעגרענצונגען און אונטערדריקונגען. פרייהייט איז נעטהיג אומעטום. מען מוז יעדען מענשען געבען די פרייהייט צו זאָרגען אליין פאר זיך, ווי עס פאָדערן זיינע פערזענליכע אינטערע־סען. דאס וועט אויך זיין א גליק פאר דער גאנצער געזעלשאפט, ווייל דערמיט, וואס יעדערער זאָרגט צו פערמעהרען זיין אייגענעם גליק — דערמיט גופא פערגרעסערט ער שוין ממילא דאס גליק פון דער געזעל־שאפט. די אינטערעסען פון דער געזעלשאפט זיינען ניט דערוויעדער די אינטערעסען פון יעדען אינדיווידיאום בעזונדער. אויף דעם אופן דארף די רעגיערונג זיך ניט אריינמישען אין לעבען פון די בירגער. די אויפגאבע פון דער רעגיערונג איז נור צו בעשיצען דאס אייגענ־טהום און צו פערטהיידיגען די מענשען. מעהר פערלאנגט מען פון איהר ניט. דער בעריהמטער זאטץ : Laissez faire laissez passer לאָזט טהון, לאָזט געהן, וואס דיענט נאָך אויך איצט ביי די ראדיקאלע עקאָנאָמיסטען פאר דעם פיהרענדען כלל אין זייערע פראקטישע פאָ־דערונגען, געהערט אויך צו יענער צייט. מיט דיעזען זאטץ האט זיך דער פיזיאָקראט גורנע געווענדעט צו דער רעגיערונג. דערמיט האט ער געמיינט צו זאָגען, דאס די רעגיערונג זאָל זיך ניט בעקימערען און אריינמישען זיך אין עקאָנאָמישען לעבען. מען דארף יעדען לאָזען פריי האנדלען און פריי שאפען. יעדער בירגער וועט זיך שוין אליין בעשטימען זיין מזל. אויב ער וועט לייכט פערדארבען, וועט ער דער־פאר לייכט פערריכטען, און אומגעקעהרט.

דיעזע פיזיאָקראטישע אויפפאסונג בנוגע די גרויסע בעדייטונג פון דער נאטור אין געזעלשאפטליכען לעבען, האט געהערשט אין די מוחות פון די בעסטע געלעהרטע, דענקער און פילאָזאָפען פון צווייטען העלפט פון 18טען יאָהרהונדערט. אלע אידעען פון יענער צייט האבען געטראָגען מעהר אדער וועניגער דעם זיגעל פון דיעזער לעהרע. די ענציקלאָפּעדיסטען רוססאָ און מאָנטעסקע, וועלכע זיינען איבער־הויפּט געווען געגען ציוויליזאציאָן און האבען געפּרעדיגט, אז דאס גרעסטע גליק פאר די מענשהייט איז דער נאטור־לעבען — ביז די גרויסע שעפּפער פון דער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן מיראבאָ, קאָנ־

דערסע — אלע האבען זיך געפונען אונטער דער ווירקונג פון דיעזער לעהרע *).

דער פאָטער פון דער פיזיאָקראַטישער לעהרע איז פראַנסואַ קענע, א הויף־דאָקטאָר ביי לואי דעם 15טען. פון די שטאַאַטס־מענער און פאָליטיקער, וועלכע האבען סיסטעמאַטיזירט די פיזיאָקראַטישע לעהרע און געוואָלט דורכפיהרען אין פראַקטישען לעבען, איז געווען

*) טהאָמאַס דזשעפערסאָן, וועמען דער אַמעריקאַנער קאָנגרעס אין דער צייט פון דעם אונאבהענגיגקייט קריעג, האט איבערגעגעבען צו פאָרמולירען די דעקלאַריישאָן אָף אינדעפּענדענס (די אונאבהענגיג־קייטס ערקלערונג פון די אַמעריקאַנער קאָלאָניע), האט זיך פעסט געהאַלטען אָן דער טהעאָריע פון דעם נאַטירליכען רעכט און אָן די אַנשויאונגען פון די פיזיאָקראַטען איבער שטאַאַט און רעגיערונג.

„מיר האַלטען — אזוי דריקט אוים דזשעפערסאָן די אלגעמיינע פּאָליטישע פּרינציפּען אין דער הקדמה צו דער דעקלאַריישאָן אָף אינדעפּענדענס — מיר האַלטען, אז אלע מענשען זיינען בעשאַפען געוואָרען אלס גלייכע און האבען בעקומען פון דעם בורא עולם געוויסע רעכטע, וואס קיינער קען ביי זיי ניט אוועקנעהמען, און זיי אליין קענען זיך פון די רעכטע ניט אָבזאָגען; צו דיעזע רעכטע געהערען לעבען, פרייהייט און דער שטרעבען נאָך גליק; צו פערשאַפען זיך דיעזע רעכטע גרינדען מענשען רעגיערונגען, וואס זייער מאכט על פּי יושר קומט פון דער הסכמה פון די רעגיערטע; ווען א געוויסע רעגיערונג־פאָרם ווערט א שטערונג פאר דיעזע צוועקען, האט דאס פאָלק דאס רעכט צו ענדערען די רעגיערונג אדער איהר אין גאַנצען אָבצושאַפען און אָנשטעלען א נייע רעגיערונג, וואס זאָל זיין געגרינדעט אויף אזעלכע פּרינציפּען און איהרע אָרגאַנען זאָלען זיין אזוי איינגעריכטעט, דאס זיי זאָלען בעסער בעוואָרענען די זיכערקייט און דאס גליק פון פאָלק..." דערפון פליעסט אויך ארויס דזשעפערסאָן'ס אידעאַל: „יענעס לאַנד איז אם בעסטען רעגיערט, וועלכע איז רעגיערט אם וועניגסטענס."

די אידעע פון'ם נאַטירליכען רעכט פון די פיזיאָקראַטען זעהט זיך דאָ גאַנץ בולט ארויס פון צווישען די שורות.

א. ש. ז.

מעהר פון אלעמען בעריהמט דער געוויסער טורגאָ, דער פינאנס־מיניסטער ביי לואי דעם 16טען. אזוי ווי קאָלבער ביי די מערקאנ־טיליסטען, איז טורגאָ געווען דער פאָליטישער פאָרשטעהער, וועלכער האט געהאט א מאכט דורכצופיהרען און איינצואָרדנען דאס פראק־טישע לעבען לויט די פיזיאָקראטישע אנשויאונגען.

די אידעאלע גרונדלאגען פון דער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן ענטהאלטען אין זיך די פראָגראם פון דער פיזיאָקראטישער לעהרע.

אַדאַם סמיטה

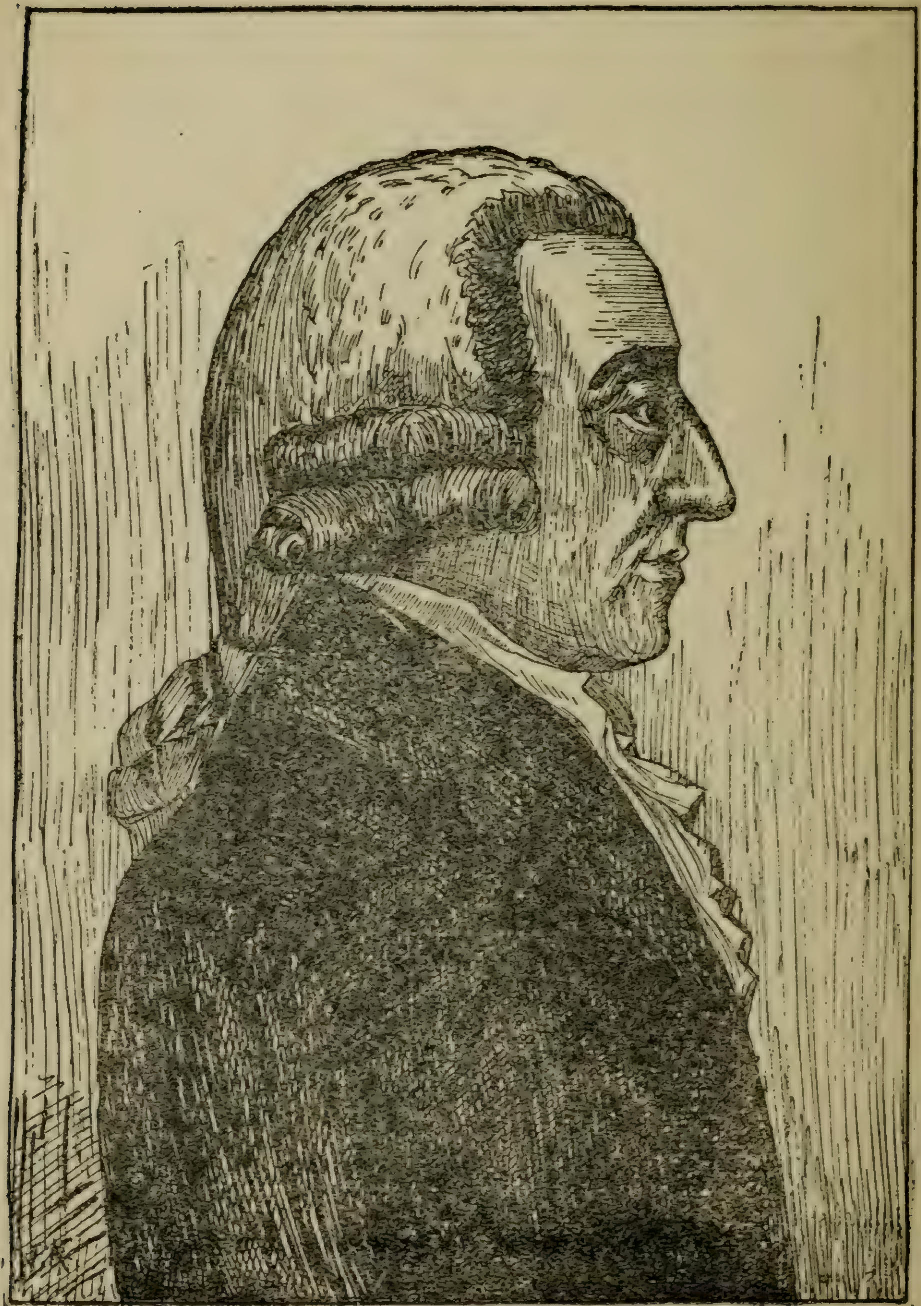

אדאם סמיטה.

V.

אַדאַם סמיטה און זיין לעהרע

די גאַנצע ענטשטעהונג פון דער וועלט איז צוזאַמענגעזעצט פון היפוכים, פון געגענזעטצע. דאס לעבען שטעהט אין געגענזאַטץ צום טויט, די שטערבליכקייט צום געבוירענשאַפט, א. ז. וו. און מערקווירדיג איז דאס, וואס דיעזע היפוכים ענטוויקלען זיך איינע פון דער אַנדערער. דער צווייטער איז א פועל יוצא, א רעזולטאַט פון דער ערשטער. ווען דאס לעבען דערגרייכט די העכסטע שטופע, הויבט עס אָן צו געהן צוריק, עס פאַנגען שוין אָן צו זיין קענטיג די סמנים פון דעם לעבען'ס גרעסטען פיינד — פון זיין ווידערשפּרוך — פון'ם טויט.

ווען דער טויט האט שוין אין גאַנצען בעזיגט דאס לעבען—פאַנגט זיך אָן אויף דאס נייע צו בילדען א לעבען — די סתירה, דער ווידערשפּרוך פון'ם טויט. די אַלע עלעמענטען, די אטאָמען, פון וועלכע די טויטע בעשעפענים אדער פלאַנצע איז געוועזן צוזאַמענגעזעצט, ווערען ווידער פעראייניגט, אָרגאַניזירט אין פערשידענע פאָרמען, און בילדען נייע אָרגאַניזמען — נייע לעבענס.

די ענטוויקלונג פון געזעלשאַפטליכען לעבען בעשטעהט אויך פון היפוכים, פון סתירות, פון רעאַקציאָנען הייסט עס. די געגענווערטיגע פעריאָדע איז סותר די פערגאַנגענע. די צוקינפטיגע פעריאָדע ווידער וועט שטעהען אין פולען ווידערשפּרוך צו דער געגענווערטיגער. און כאַראַקטעריסטיש דערביי איז, וואס די דריטע פעריאָדע קעהרט זיך ווידער צוריק צו דער ערשטער, ניט אין גאַנצען געוועהנליך, דען אויב אזוי וואָלטען מיר זיך ניט ענטוויקעלט, ניט געגאַנגען ווייטער, נור מיר וואָלטען זיך ארומגעדרעהט אויף איין אָרט, ווי א וועווערקע אין ראָד. די דריטע פעריאָדע, קען מען זאָגען, בילדעט זיך

פון די ערשטע צוויי. דאס איז א פּשרה צווישען די פערגאנגענע צוויי סתירות. די דריטע פּעריאָדע ירשה'ט די גוטע אייגענשאַפטען פון די ערשטע און פון די צווייטע און דעריבער איז זי פּאָלקאָמענער, ענטוויקעלטער.

דיעזען סדר פון ענטוויקלונג האט צום ערשטען געוויעזען דער בעריהמטער פילאָזאָף העגעל. און ער טראָגט דעם נאָמען אין דער פילאָזאָפיע העגעל'ס דיאַלעקטיק. די דיאלעקטישע ענטוויקלונג האט ניט קיין סוף. אלעס געפינט זיך אין שטענדיגער אונאויפהער־ליכער בעוועגונג. אלעס וואס ענטשטעהט, געהט אונטער, און אלעס, וואס געהט אונטער, ענטשטעהט אין א נייער פאָרמע, אין א נייער מעהר ענטוויקעלטער געשטאלט. *)

מיר האבען שוין געזעהען אין פאָריגען קאפּיטעל, אז די פיזיאָ־קראטישע לעהרע איז געוועזען דער פּאָלקאָמענער געגענזאַטץ, די עכ־טע סתירה פון'ם מערקאנטיליזמוס. אלץ, וואס די מערקאנטיליסטען האבען געבויט, האבען די פיזיאָקראטען געוואָלט חרוב מאכען. וואס דער מערקאנטיליזמוס האט געהאלטען פיר זעהר וויכטיג, פאר א עיקר (די ענטוויקלונג פון אינדוסטריע און האנדעל) האבען די פי־זיאָקראטען געהאלטען פאר א טפל. דער טפל ביי די מערקאנטיליסטען וויעדער (לאנד־ווירטהשאפט) האבען די פיזיאָקראטען ארויפגעהויבען פאר'ן ערשטען עיקר, א. ז. וו. לויט די דיאלעקטישע ענטוויקלונג האט די אויפפאסונג, וואס האט גע'ירשה'ט די פיזיאָקראטישע לעה־רע, בעדארפט בילדען א העכערע ענטוויקלונגס־שטופע אין דער עקאָ־נאָמישער וויסענשאפט, — אזא מעהר ענטוויקעלטער אויפפאסונג איז טאקע געוועזען די לעהרע פון בעריהמטען שאָטלענדישען פילאָזאָף און געלעהרטען אדאם סמיטה.

ענדע פון 18טען יאָהרהונדערט האט זיך אָנגעהויבען אין ענג־לאנד א נייע פּעריאָדע אין ענטוויקלונג פון קאפּיטאליזמוס. דיעזע נייע פּעריאָדע איז ארויסגערופען געוואָרען דורך די פיעלע פערבעסע־רונגען, וואס איז געמאכט געוואָרען אין דער טעכניק. אין יאָהר 1764 האט וואַטש ערפונדען די ערשטע דאמפּף מאשינע. עטוואָס שפּעטער

---

*) אויספיהרליך איבער העגעל'ס דיאלעקטיק זעה מיין ווערק „היסטאָרישער מאטעריאליזמוס," פערלאג „די וועלט," ווילנא, 1907.

האט ארקראיט ענטדעקט די ערשטע וועבער־מאשינע. ביז יענער צייט האט מען געוועבט מיט איינפאכע וועבער־שטוהלען. אין יאהר 1785 האט מען שוין וואטש'ס דאמפף מאשינע אנגעפאנגען צו פער־ווענדען אין די וועבערייען, וואו מען האט געארבייט מיט ארקראיט'ס מאשינען. די הויך ענטוויקעלטע מאשינען האבען געמאכט א גאנצען איבערקעהרעניש אין עקאנאמישען לעבען פון ענגלאנד. דער קאפי־טאליזמוס האט זיך ריעזיג שנעל אנגעפאנגען צו ענטוויקלען. יעדער אונטערנעהמער האט געזוכט איינצופיהרען די נייע מאשינען כדי אויסצוהאלטען די קאנקורענץ און צו האבען די מאכט אויפ'ן וועלט מארק. די גרויסע אינדוסטריעלע זיינען געווארען דער בעדייטענד־סטער קלאס אין דער געזעלשאפט. אבער זייערע אינטערעסען האבען זעהר פיעל געליטען פון די מערקאנטיליסטישע בעגרענצונגען, וואס האבען נאך ניט קוקענדיג אויף די פיזיאקראטישע לעהרע, זעהר גע־הערשט אין דער געזעלשאפט. עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט, אז די בעפרייאונגס־בעוועגונג, וואס די פיזיאקראטען האבען אנגע־הויבען צו פיהרען אין פראנקרייך, האט זיך אויסגעבילדעט אין א סך א גרעסערע סיסטעמאטישע מאכט אין ענגלאנד, וואו די אינדוסטריע איז געווען א סך שטארקער, איידער אין די איבריגע לענדער. אין ענגלאנד האט מען מעהר ווי אומעטום געפיהלט דעם שווערען לאסט פון מערקאנטיליזמוס. די אלטע ווירטהשאפטליכע גרענעצען זיינען געווארען אונגעהייער ענג. דער געדאנק האט געזוכט א נייעם אויס־גאנג, א נייע וויסענשאפטליכע סיסטעם, וואס זאל זיין צוגעפאסט צו די אינטערעסען און בעדערפנישען פון'ם גרויסען קאפיטאל. און דיעזע אויפגאבע האט ערפילט אדאם סמיטה.

אדאם סמיטה איז געבוירען געווארען אין יאהר 1723 אין א קליינע שאטלענדישע שטעדטעל קירקאלדי, ניט ווייט פון עדענבורג. זיין פאטער האט ער ניט געקענט, ער איז געשטארבען ווען די מוטער איז נאך געווען מיט איהם שוואנגער. ביז 14 יאהר האט סמיטה זיך געהאדעוועט אין דער היים אונטער דער אויפזיכט פון זיין מוטער, מיט וועלכער ער האט זיך ניט געשיידט ביז אין טיעפען עלטער. די מוטער האט געשפיעלט א אונגעהייערע גרויסע ראלע אין סמיטה'ס לעבען. שטענדיג מיט זיין מוטער צוזאמען, אונטער איהר ווירקונג, האט סמיטה פון איהר גע'ירשה'ט אלע ווייכע פרויען מעלות. דער

גרויסער עקאָנאָמיסט, וועלכער האט זיך בעשעפטיגט מיט די ערשיי־
נונגען, וואס קומען פאָר אין דער קאַלטער און טרוקענער מלוכה פון
קאפיטאל, וואו עס בלאָזט דער אייז־קאַלטער טרוקענער ווינד פון
חשבון און שפּאָרזאמקייט, וואו עס הערט זיך דער ניט עסטעטישער
קלונג פון די מטבעות — דיעזער עקאָנאָמיסט איז בטבע געוועזן א
בעל דמיון, א איינזאמער מענש מיט א ווייכע עדעלע פרויען־נשמה.
ער האט געלעבט אָבגעזונדערט פון דער ארומיגער וועלט, אין א
פערוואָרפענעם ווינקעל, און האט זיך רוהיג בעשעפטיגט מיט זיינע
שווערע וויסענשאַפטליכע אויפגאבען. דעם טאראראם, דעם „הוהא"
פון'ם גרויס שטעדטישען לעבען האט סמיטה ניט פערטראָגען. זיין
אידעאל איז געווען — דאס שטילע דאָרפישע לעבען. אין קיין צווייג
פון דער וויסענשאפט געפינען מיר ניט אזוי פיעל מענשען מיט אזא
גרויסע שאפונגס־קראפט, מיט אזא ברייטע אונבעגרענעצטע פאַנטאַ־
זיע, ווי צווישען די עקאָנאָמיסטען, וועלכע בעשעפטיגען זיך דוקא
מיט'ן איינפאכען וואָכעדיגען לעבען. און „איינער פון אזעלכע אמת'ע
פּאָעטען אין קעניגרייך פון געראַנקען — זאָגט זיין ביאָגראף — איז
געוועזן אדאם סמיטה. אדאם סמיטה איז ניט געווען קיין קינסטלער,
אבער יעדענפאלס האט ער ניט געקוקט אויף די וועלט מיט די אויגען
פון א בערזען־שפּעקולאַנט."

14 יאָהר אלט איז סמיטה אָנגעקומען אין אוניווערזיטעט אין
גלאזגאָ, וואו עס האבען בעזונדערס אויף איהם געווירקט די פּאָרלע־
זונגען איבער מאָראל־פילאָזאָפיע. אין 3 יאָהר ארום, ווען ער האט
געענדיגט דעם קורס אין גלאזגאָ, איז סמיטה איבערגעגאנגען אין
אָקספאָרד, וואו ער האט זיך גענומען שטודירען טעאָלאָגיע („אלהות"
געטליכקייט), ווייל ער האט געמיינט צו ווערען א גייסטליכער. שפּע־
טער, ווען סמיטה איז בעקאנט געוואָרען מיט דעם בעריהמטען פילאָ־
זאָף דוד יום און די איבעריגע געלעהרטע פון דיעזער פריייער ריכטונג,
האט ער זיך אָבגעזאָגט פון טעאָלאָגיע און האט אָנגעפאַנגען ענערגיש
צו לערנען מאָראל און פּאָליטישע וויסענשאַפטען. ענדיגענדיג דעם
קורס אין אָקספאָרד, האט זיך סמיטה צוריקגעקעהרט אין זיין היי־
מאטה און האט אָנגעפאנגען צו פיהרען א גאַנצע רייהע עפענטליכע
פּאָרלעזונגען איבער ליטעראַטור. דיעזע פּאָרלעזונגען האבען געהאט
אזא ערפאָלג, דאס אין יאָהר 1751 האט גלאזגאָ'ער אוניווערזיטעט

איהם איינגעלאַדען אלס פּראָפעסאָר פריהער איבער לאָגיק—שפּעטער אויף דעם שטוהל פון פילאָזאָפיע. 12 יאָהר איז סמיטה דאָרט געוועזן פּראָפעסאָר. דאס איז געוועזן די וויכטיגסטע צייט אין זיין לעבען. אין דיעזער צייט האט ער אונערמיעדליך געארבייט איבער זיינע ווערקע. זיין ערשטע ארבייט „די טהעאָריע פון מאָראל" איז ערשיענען אין 1759. דיעזעס ווערק האט געמאכט א אונגעהייער גרויסען איינדרוק אין יענער צייט, עס איז געוואָרען אין דער וועלט זעהר פּאָפּולער, מען האט עס איבערזעצט אויף פיעלע אייראָפּעאישע שפּראַכען. אין יענער פּעריאָדע איז סמיטה אויך נעהנטער בעקאנט געוואָרען מיט יום'ן, וועלכער האט געהאט זעהר א גרויסע ווירקונג אויפ'ן יונגען פּראָפעסאָר. די בעציהונגען צווישען יום'ן און סמיטה'ן זיינען געוועזן אזוי, ווי צווישען א לעהרער און זיין ליעבסטען שילער, ניט קוקענ־דיג אויף דעם, וואס אלס עקאָנאָמיסט איז סמיטה געשטאנען אונ־פערגלייכליך העכער פון יום'ן. יום'ס ווערק איבער פּאָליטישע עקאָ־נאָמיע זיינען שוין לאנג פערגעסען און סמיטה'ס גלאנץ און אויטאָ־ריטעט איז נאָך ניט פערדונקעלט געוואָרען.

אין דער צייט, ווען סמיטה האט געלעבט אין דאָרף און געפיהרט א איינזאמען לעבען און האט פון זיך גאָר ניט געלאָזט הערען, שרייבט איהם איינמאל יום אין א פריינדליכען בריעף: „איך וויל וויכען, וואס איהר האט געטהאָן די גאנצע צייט, איך בין בעשלאָסען צו פּאָ־דערען א פּאָלקאָמענעם דין וחשבון פון דעם, ווי איהר האט זיך בע־נוצט מיט אייער צייט און איינזאמקייט. איך בין זיכער, אז איהר האט געמאכט זעהר פיעל טעותים אין אייער דענקען, איבערהויפּט אין יענע פעלע, ווען איהר האט געהאט דאס אונגליק ניט מסכים צו זיין מיט מיר." איניגע יאָהר שפּעטער שרייבט יום ווייטער: „איך נעהם ניט אָן אייערע טענות און פערטהיידיגונגען, דאס איהר זייט שוואך אין געזונד. איך בעטראַכט דאס נור פאר אן אויסרייד, וועלכען אייער פוילקייט און אייער תאוה צו איינזאמקייט האבען אייך דיק־טירט. אין אמת'ן, מיין ליעבער סמיטה, ווען איהר וועט זיך אָבלאָזען און אונטערגעבען זיך אזעלכע פערשיעדענע סאָרטען שוואכקייטען, וועט איהר ענדיגען דערמיט, וואס איהר וועט אין גאנצען צורייסען דעם בונד מיט דער מענשליכער געזעלשאפט, און דאס וועט זיין א גרויסער אונגליק פארביידע צדדים."

אין דיזען בריעף זעהט מען קלאָר ארויס דעם אונטערשיעד צווישען די ביידע כאַראַקטערען. יום איז געווען א ענערגישער אונ־ערשראָקענער קעמפּפער, א שטאַרקע נאַטור, וועלכע האט געקענט הערשען איבער אַנדערע מענשען, סמיטה, אין געגענטהייל, איז גע־ווען א ווייכער, א אונענטשלאָסענער, א ציטערענדיגער. ער האט ניט געהאט קיין העלדענמוטה פון די גרויסע מענער. ער האט שטענדיג געצווייפעלט אין דער פערווירקליכונג פון זיינע אייגענע, איהם טהיי־ערע אידעען.״ ער איז אבער געווען א עדעלע נאַטור — זאָגט דער דערמאָהנטער ביאָגראַף — דער מענשליכער גליק איז שטענדיג געווען דער איינציגער לייכטענדער זייל, צו וועלכען דער גרויסער עקאָנאָ־מיסט האט געשטרעבט און געטרעטען זיין לעבען׳ס וועג. ניט רוהם, ניט כבוד, ניט דער חשק צו ווערען פּאָפּולער, ניט דאס וועלען אויס־נעהמען ביי גרויסע און וויכטיגע מענער, ניט דער קלאַסען־עגאָאיזמוס — קיין זאַך האט ניט פערדונקעלט זיינע געדאַנקען, וועלכע זיינען שטענדיג געבליעבען ריין, אונבעשמוצט, ווי א שטראָם קוואל וואסע־. אלעס, וואס ער האט גערעדט, האט ער גערעדט מיט דער טיעפּע· אי־בערצייגונג, אז ער איז גערעכט. ער האט ניט ערניעדריגט די וויסענ־שאַפט, זי זאָל ווערען א דיענער ביי די הערשענדע קלאַסען, ווי עס האבען אַפט געטהאָן זיינע אנהענגער און תלמידים. נאָך די ערהאבענ־הייט, קלאָרהייט און האַרמאָניע פון זיין גייסט, דערמאָהנט סמיטה די אלטע חכמים פון גריעכענלאַנד.״

נאָך ווען סמיטה האט געלערענט אין גלאַזגאָ׳ער אוניווערזיטעט, האט ער זיך אָנגעפאַנגען צו אינטערעסירען מיט דער גייסטיגער בע־וועגונג, וואס האט זיך בעוויעזען מיט אַזאַ מעכטיגע קראַפט אין פראַנקרייך און האט אויך געפונען א אָבקלאַנג אין ענגלאַנד ענדע 18טען יאָהרהונדערט. אלע גייסטיגע קרעפטען פון דער געזעלשאַפט האבען זיך געפונען אונטער דער ווירקונג פון דער נייער פיזיאָקראַטי־שער לעהרע. אַדאַם סמיטה האט זיך אָנגעהויבען צו קאָרעספּאָנדי־רען מיט די וויכטיגסטע פאָרשטעהער פון דיעזער ריכטונג און האט שטאַרק נאָכגעשפּיערט די ענטוויקלונג פון דיעזער טהעאָריע. אין יאָהר 1763 האט איהם א פראַנצויזישער אריסטאָקראַט איינגעלאַדען צו זיך אלס לעהרער פאר זיינע קינדער. סמיטה איז געווען זעהר צו־פריעדען מיט׳ן גוטען צופאל, וועלכער האט איהם געגעבען די מעג־

ליכקייט אליין צו זיין אין פאריז און פערזענליך בעקאַנט צו ווערען מיט קענע, טאַגאַ און אנדערע פּאָרשטעהער פון דיעזער לעהרע, צו וואס ער האט שוין לאנג געשטרעבט. אין יאָהר 1766 האט זיך אַדאַם סמיטה אומגעקעהרט צוריק אין ענגלאנד, וואו ער האט פער־בראכט 10 יאָהר אין זיין געבורט־שטעדטעל קירקאַלדי. דיעזע 10 יאָהר האט סמיטה געלעבט אָבגעזונדערט פון דער געזעלשאַפט און אונ־אונטערבראָכען געארבייט איבער זיין בעוואוסטען ווערק „די פעלקער־רייכטהום.“ אין 1776 איז דיעזעס ווערק ערשיענען. ביים ערשטען מאָל האט דאס ווערק ניט געמאכט אזא גרויסען איינדרוק, ווי זיינע פּאָריגע ארבייטען. אבער יום איז געווען זעהר גערעכט, ווען ער האט בעהויפּטעט, אז דער ערפאָלג פון „די פעלקער רייכטהום“ איז ניט א אויגענבליקליכער, נור א אייביגער. שפּעטער מיט צוויי יאָהר האט סמיטה בעקומען א שטעלע אלס א אויבער בעאַמטער איבער די צאָהל־אַמטען (א נאַטשאַלניק פון די טאַמאָזשניעס) אין שאָטלאנד. דיעזע שטעלע, וועלכע האט פערזאָרגט די אַלטע יאָהרען פון געלעהרטען, האט אוועקגענומען זעהר פיעל צייט און אדאם סמיטה האט שוין ניט געהאט די מעגליכקייט איבערצוגעבען זיך מיט אזא השק און התמדה צו זיינע וויסענשאַפטליכע פאָרשונגען. פון יאָהר 1778 ביז 1790 האט ער זיך נור בעגנוגענט דערמיט, וואס ער האט זיך בעשעפטיגט מיט די צווייטע אויפלאַגע פון זיינע ווערקע. אַדאַם סמיטה איז גע־שטאָרבען אין יאָהר 1790, ניט איבערלאָזענדיג נאָך זיך קיין פרוי און קיין קינדער.

VI.

דער תוך פון סמיטה׳ס לעהרע

אלס א פאָרשטעהער פון דער צייט, ווען גרויס־קאַפּיטאַל האט זיך אָנגעהויבען צו ענטוויקלען און אלס א תלמיד פון די פיזיאָקראַטען איז אַדאַם סמיטה געווען דער שטאַרקסטער געגנער פון די אפּטרופּסות און געגען דעם אריינמישען זיך פון דער רעגיערונג אין די פּריוואַטע אינטערעסען. „יעדער אינדיווידואום מוז זיין פריי אין זיינע האַנד־לונגען“ — אָט דאס איז דער תוך פון אַדאַם סמיטה׳ס אנשויאונג. די פראגע איז אבער געווען: ווי באַלד אז יעדער יחיד, אדער אינדי־ווידואום זאָל טהון, וואס ער וויל און קיינעם ניט פרעגען — טאָ ווי וועט פעסטגעהאַלטען ווערען די אָרדנונג, ווי וועט בעשאַפען ווערען די האַרמאָניע אין דער געזעלשאַפט? די מערקאַנטיליסטען האבען טאַקע דעריבער געזאָגט, אז מען טאָר ניט לאָזען יעדען פריי און פראַנק האַנדלען, עס קען ווערען א הפקר־וועלט, די רעגיערונג, דער בעל הבית אין דער מדינה דאַרף אויפפּאַסען, דאס יעדער יחיד זאָל טהון, וואס און ווי מען הייסט איהם, אבער ניט, ווי ער וויל — דאס איז לויט די מערקאַנטיליסטען דער בעסטער מיטעל אָבצוהאַלטען די געזעל־שאַפט פון א אַנאַרכיע, פון א מיש־מאַש. די פיזיאָקראַטען וויעדער האבען אונז געלערענט, אז די נאַטור אליין וועט שוין די אָרדנונג פערשאַפען, ווייל אויך אין געזעלשאַפטליכען לעבען רעגיערען די זעלבע נאַטירליכע געזעצען, ווי אין דער אויסערליכער נאַטור. די מערקאַנטיליסטען צוזאַמען מיט די מיטעל־אַלטערדיגע פאַנאַטיקער האבען געמיינט, אז דער מענש איז בטבע שלעכט (עיר פרא אדם יולד) און ווען די רעגיערונג זאָל ניט אויפפּאַסען אויף איהם, ניט איינהאַלטען, איהם ניט פערצוימען דורך פערשיעדענע געזעצען, וועט

ער נור שאדען בריינגען דער געזעלשאפט. די פיזיאָקראטען, פער־קעהרט, האבען בעהויפּטעט, אז דער מענש ווערט געבוירען א גוטער, מיט גוטע מדות, און ווען מען זאָל דעם מענשען לאָזען זיך ענטוויקלען פריי, לויט זיינע נאטירליכע אייגענשאפטען, וועט זיין זעהר גוט פאר'ן גאנצען כלל. אדאם סמיטה איז אבער ניט געווען איינשטימיג מיט די ערשטע, אזוי אויך מיט די צווייטע, אדער בעסער; ער האט מסכים געווען אביסעל מיט די ערשטע, אביסעל מיט די צווייטע. „ניט די רעגיערונג, אויך ניט די גוטע מדות פון מענשען — בעהויפּ־טעט אדאם סמיטה — קענען די הארמאָניע אין דער געזעלשאפט שאפען.״ „די הארמאָניע אין דער געזעלשאפט ווערט בעשאפען נור דורך די אונבעגרענעצטע פרייע ארבייט פון יעדען יחיד בעזונדער.״ די בעוועגער, די טרייב־קראפט — איז דער קאמפף אום'ס דאזיין, וואס יעדער מענש פיהרט, אדער, ווי אדאם סמיטה אליין רופט דאס—„דער פערזענליכער עגאָאיזמוס.״ יעדער מענש שטרעבט אויסצובעסערען זיין לאגע. אין אלע זיינע עסקים, וואס דער מענש פיהרט, מאטערט ער זיך צו האבען וואס מעהר נוטצען און פערוועגדען דערביי וואס וועניגער ארבייט. לעבענדיג שטענדיג מיט אזא רעכנונג, קלייבט דער מענש אויס אזעלכע פראָדוקציאָן'ס מיט־לען, דורך וועלכע זיין ארבייט און קאפּיטאל זאָל איהם געבען מעהר הכנסה. כל זמן דיעזע פראָדוקציאָן'ס מיטעל זיינען ניי, גוט און בריינגען פרוכט, האלט ער זיי ; ווערען זיי אלט, אדער, ווען עס ווערען ענטדעקט נייע פראָדוקציאָנס־מיטעל, פון וועלכע מען קען מעהר נוט־צען האבען — פיהרט דער מענש איין די נייע אויסגעבעסערטע מיט־לען און געצייג. אין מסחר האנדעלט אויך דער מענש מיט אויסרעכ־נונג. דער מענש ווענדעט אָן אלע מיטלען צו פערקויפען זיינע סחורות פאר א גרעסערען מקח און, פערקעהרט, קויפען וואס וועלוועלער. די אייגענע זאך קומט פאָר צווישען אונטערנעהמער און ארבייטער. דער ארבייטער וויל בעקומען א בעסערען לוין פאר זיינע ארבייטס־קראפט און זוכט זיך אויס א רייכערען אונטערנעהמער. די אונטערנעהמער, ווידער, סטארען זיך צו בעקומען וואס מעהר ארבייטס־קראפט פאר א קליינעם לוין. מיט איין וואָרט, וואו מיר זאָלען זיך ניט ווענדען, וועלען מיר זעהען, דאס אויב דער מענש האט די פרייע וואהל און איז ניט בעגרענעצט מיט פערשיעדענע געזעצען, וועט ער זיך שוין אליין

אויסקלייבען פאר זיך דעם בעסטען און בעקוועמסטען וועג אין לע־
בען. און ווי באלד — מיינט ווייטער סמיטה — אז יעדער מענש,
פאָלגענדיג זיינע פערזענליכע אייגענע אינטערעסען, געפינט די בעסטע
בעקוועמליכסטע מיטלען, ווי צו פיהרען דעם קאמפף אום׳ס דאזיין —
איז שוין דאס ממילא א גליק פאר׳ן גאַנצען כלל. אונז קימערט
ניט, אויב דער מענש, האנדלענדיג מיט א קלאָרען רעכנונג, מיינט
טאקי אין אמת׳ן דאס לטובת הכלל. דער רעזולטאט איז אבער, אז
דורך דעם, וואס דער מענש סטאַרעט זיך צו בעפריעדיגען זיינע אייגע־
נע בעדערפנישען מיט ווי מעגליך א קלענערע מאָס ארבייט, פיהרט
ער איין נייע מאשינען, נייע אינסטרומענטען, זוכט אויס נייע מערק,
וואו צו פערווענדען זיינע סחורות, א. ז. וו. די איבעריגע אונטערנעה־
מער און סוחרים אויב נור זיי ווילען ניט פאלען אלס קרבן פון דער
קאָנקורענץ, זיינען געצוואונגען דאס נאָכצוטהאָן. און דערווייל קומט
אויס, אז די גאַנצע געזעלשאַפט בעסערט אוים די מיטלען צום קאמפף
מיט דער נאַטור, זי פּראָגרעסירט. די קאָנקורענץ רעגולירט בע־
סער פאר׳ן געזעטץ־געבער די בעציהונגען צווישען מענשען אין
דער געזעלשאַפט. אלס א ביישפּיעל ברייננגט סמיטה די צוטהיילונג
דער ארבייט. אלעמען איז בעוואוסט — זאָגט סמיטה — אז די צו־
טהיילונג פון דער ארבייט איז איינע פון די גרעסטע גליקען פאר דער
געזעלשאפט, דען דורך די צוטהיילונג פון דער ארבייט שאפט די גע־
זעלשאפט א סך מעהר סחורות, ווי פריהער. די זעלבע מאָס ארבייט
איז איצט א סך מעהר פּראָדוקטיוו, ברייננגט מעהר איין. און דיעזע
צוטהיילונג אין דער ארבייט איז פאָרגעקומען ניט דורך דעם, וואס די
רעגיערונג האט זיך ארייננגעמישט, נור ווייל יעדער אונטערנעהמער
איז נור זיך אויסען געווען, ער האט געוואָלט נור זיך פערזאָרגען.
ווען דער פאבריקאַנט פיהרט איין א נייע מאשינע, האט ער ניט אין
זינען די געזעלשאפט, ער איז ניט אויסען די נוטצען פון דער געזעל־
שאפט, ער האנדעלט דאָ עכט עגאָאיסטיש, ער מיינט נור זיינע
אייגענע נוטצען. אבער ניט קוקענדיג אויף דאס אלעס, האט ממילא
אויך דערפון נוטצען די גאַנצע געזעלשאפט.

דער פרייער טויש איז אויך לויט אדאַם סמיטה א וויכטיגע
קראפט, וואס בעוועגט פאָרווערטס די מענשליכע ווירטהשאפט. „דער
מענש נויטהיגט זיך שטענדיג — זאָגט סמיטה — אין דער הילף פון

אנדערע מענשען, אבער אומזיסט וואָלט זיין ארבייט זיין, ווען ער וואָלט זיך פערלאָזען נור אויף די גוטהערציגקייט פון צווייטען....
— „גיב מיר דאס, וואס מיר איז נויטהיג, און דו וועסט בעקומען, וואס דיר פעהלט" — אזוי האנדלען צווישען זיך די מענשען." מיר בעקומען אלע נויטהיגע פראָדוקטען: ברויט, פלייש, שטיוועל, קליי־דער, א. ז. וו., ניט דערפאר, ווייל דער קרעמער, קצב, שוסטער און שניידער זיינען גוטהערציג, זיינען אויסען אונזער טובה, זאָנדערן דערפאר, ווייל זיי זיינען אויסען זייער אייגענע טובה. ווען מיר בע־שטעלען פאר אונז די נויטהיגע פראָדוקטען, ווענדען מיר זיך ניט צו זייער גוטהערציגקייט־געפיהלען; מיר ווענדען זיך נור צו זייערע עגאָאיסטישע אייגען־נוטציגע געפיהלען. ווען מיר קויפען ביי זיי וואס עס איז, ריידען מיר ניט פון אונזער נויטה, פון אונזערע בעדערפ־נישען, נור פון זייערע נוטצען, און דיעזע אויסרעכענונג, דיעזע פריי־וואַט עגאָאיסטישע אינטערעסען — אָט זיי זיינען די הערשער, וועלכע מאַכען די אָרדנונג, די האַרמאָניע אין דער גאַנצער גע־זעלשאַפט. און דעריבער פאָדערט סמיטה פאר יעדען יחיד די פאָל־קאָמענע אונבעשרענקטע פרייהייט, „ווייל — זאָגט סמיטה — יעדער איינציגער מענש וויים בעסער, וואס פאר איהם איז גוט, ווי א וועל־כער עס איז ניט שטאאטס־מאן און געזעטץ־געבער." „יעדער שטא־אטס־מאן וועלכער וואָלט זיך בעמיהט צו ווייזען פריוואט מענשען ווי אזוי און וואו זיי זאָלען פערווענדען זייערע קאפיטאלען, וואָלט אויסער דעם, וואס ער וואָלט זיך בעשעפטיגט מיט א אוננויטציגע זאך, זיך נאָך גענומען אָהן א שום רעכט אזא מאכט, וואס איז א אונזינן צו ערלויבען ניט נור איין איינציגען מענשען, נור אפילו א גאַנצען ראטה אדער סענאַט." „יעדער מענש — זאָגט אין אן אנדער אָרט אדאם סמיטה — כל זמן ער איז ניט עובר די געזעצען פון גערעכטיגקייט, האט אונבעדינגט דאס רעכט צו געהן דעם וועג, וועלכען זיינע פערזענ־ליכע אינטערעסען ווייזען איהם אָן." די רעגיערונג האט נור צו ערפיע־לען דריי פפליכטען. ערשטענס, מוז זי בעשיצען די גאַנצע געזעל־שאפט פון יעדען געוואלד־טהאט, ווען אן אנדערע אונאבהענגיגע גע־זעלשאפט פאלט אויף איהר אָן. צווייטענס, מוז די רעגיערונג בעשי־צען יעדען איינציגען מיטגליעד געגען פערשיעדענע אונרעכט און גע־וואלט, וועלכע אן אנדער מיטגליעד ערלויבט זיך, און דארף איינפיה־

רען א עהרליכען אונפארטייאישען געריכט; דער דריטער חוב פון דער רעגיערונג בעשטעהט, איינצואָרדנען און אונטערצוהאלטען אזעל־כע געזעלשאפטליכע אונטערנעהמונגען און אנשטאלטען, וועלכע קע־נען ניט אויסגעהאלטען ווערען אויפ׳ן רעכנונג פון איינעם אדער פון א סך איינצעלנע מענשען.״ קיין אנדערע חובות און ממילא אויך רעכטע האט די רעגיערונג ניט.

אדאם סמיטה איז אויך געווען געגען דעם, אז די רעגיערונג זאָל ארויסגעבען געזעצען צו בעשיצען דעם ארבייטער־קלאַס פון עקספלאָ־אטאציע. אבער דאס איז ניט געווען דעריבער, ווייל ער האט נור אויסגעדריקט און פאָרמולירט די אינטערעסען פון די אינדוסטריעלער, און האט זיך ניט בעקימערט וועגען ארבייטער־קלאַס, פערקעהרט, אדאם סמיטה איז באמת געווען א עכטער פריינד פון די ארבייטער. ער איז שטענדיג געווען שרעקליך אויפגערעגט, ווען מען פלעגט נור וועלען זיי בעגרענעצען זייערע רעכטע. ער האט געקעמפפט געגען די פערשיעדענע אָבמאכונגען און פעראיינען, וועלכע די אונטערנעהמער פלעגען גרינדען, כדי צו מאכען שווערינקייטען די ארבייטער בנוגע זייער לוין און אנדערע ארבייטער בעדינגונגען. „דאס הייליגסטע רעכט אויף איינענטהום — זאָגט סמיטה מיט א טיעפער איבערציי־גונג — איז דאס רעכט אויף אייגענע ארבייט... דער גאַנצער פער־מעגען פון אָרעמען בעשטעהט אין זיין כח און געשיקטקייט; שטערען דעם ארבייטער צו געברויכען זיין כח און געשיקטקייט אזוי, ווי איהם, דעם ארבייטער, געפעלט, אויב נאָר ער קען דעם צווייטען ניט שאדען דערמיט, איז א איינפאכע אָפענע געוואלט־טהאט איבער דיעזע היי־לינע איינענטהום רעכט.״ אדאם סמיטה איז געווען א געגנער פון צו בעגרענעצען די קאפיטאליסטען, זיי זאָלען ניט עקספלאָאטירען און אויסנוצען דעם ארבייטער קלאַס, ווייל ער איז געווען איבערצייגט, דאס אין די אינטערעסען פון׳ם ארבייטער־קלאַס איז, אז די קאפיטא־ליסטען זאָלען זיין אין גאַנצען פריי אין זייערע אונטערנעהמונגען.

מיר מוזען בעמערקען, אז אדאם סמיטה האט געלעבט אין דער צייט, ווען דער ענגלישער קאפיטאל האט זיך נאָר אָנגעהויבען צו ענטוויקלען. די ענגלישע קאפיטאליסטען האבען ניט נור געהאט דעם ענגלישען מארק, זיי האבען אויך געהערשט איבער׳ן גאַנצען וועלט־מארק. אלע לענדער האבען זיך געווענדעט אין ענגלאַנד נאָך סחורות.

יעדען טאָג האבען זיך געעפענט נייע אונטערנעהמונגען. די נאָכפראגע נאָך ארבייטער איז געווען זעהר גרויס. ארבייטער זיינען נאָך איבער־הויפּט געווען זעהר ווייניג, ווייל דער קליין־בעטריעב האט נאָך פער־נומען א געוויסען פּלאַטץ אין׳ם לאַנד. די קאָנקורענץ צווישען אר־בייטער איז ניט שטארק געווען; פון א רעזערוו־ארמעע, וואס זיצט שטענדיג אָהן ארבייט און קאָנקורירט מיט די פערנומענע ארבייטער, איז נאָך קיין רייד ניט געווען, דער לוין איז פערהעלטניסמעסיג געווען א גוטער, א סך גרעסער ווי אין די לענדער, וואו דער קאפּיטאליזמוס האט זיך נאָך ניט אזוי ווייט ענטוויקעלט, און וואו די גרויסע אינדו־סטריעלער האבען נאָך ניט געשפּיעלט אזא ראָלע. דער ארבייטס־טאָג און די איבעריגע ארבייטס־בעדינגונגען זיינען אויך ניט געווען אזוי שלעכט. מיט איין וואָרט, עס איז נאָך ניט געווען אזוי קענטיג דער געגענזאַץ צווישען ארבייט און קאַפּיטאַל, און דעריבער איז גאנץ פערשטענדליך, אז סמיטה איז געווען זעהר צופריעדען מיט אזא אָרדנונג ניט נור אין די נוצען פון די קאפּיטאליסטען, נור אויך אין די אינטערעסען פון די ארבייטער. איבריגענס איז סמיטה געווען א געגנער, דאס די רעגיערונג זאָל זיך אריינמישען צווישען די קאַ־פּיטאַליסטען און ארבייטער, ווייל ער האט דער רעגיערונג ניט גע־טרויעט אזא ראָלע. ווען ער וואָלט געוואוסט, אז די געזעצען וועלען נור זיין אין די אינטערעסען פון די ארבייטער, וואָלט ער ניט געהאט נעגען דעם. „שטענדיג — זאָגט ער — ווען די געזעץ־געבעריי מישט זיך אריין אין די מחלוקות צווישען די ארבייטער און פאבריקאנטען, ווערט זי אָלע מאָל פרעגען און אויסהערען די פאבריקאנטען. ווען מען גיט ארויס א געזעץ אין די נוצען פון די ארבייטער, איז עס ריכטיג און קלוג; אבער ניט זעהר זעלטען איז די גאנצע געזעצגעבונג נור אין די אינטערעסען פון די אונטערנעהמער.״

וואס איז שייך די פראגע איבער דאס רייכטהום ביי די פער־שיעדענע פעלקער, בילדעט סמיטה׳ס אויפפאסונג די דריטע מעהר ענטוויקעלטע שטופע קעגען די מערקאנטיליסטען און פיזיאָ־קראטען. דאס רייכטהום פון פאָלק — איז לויט סמיטה׳ס מיינונג אין געגענזאַץ צו זיינע פאָרגענגער — דער סך־הכל פון די פּראָ־דוקטען, וועלכע שטעלען צופריעדען אונזערע בעדערפנישע. „דער מענש קען זיין אָרעם און רייך, דאס ווענדעט זיך אויף וויפיעל

ער קען צופריערען שטעלען זיינע בעדערפנישען." ניט זייענדיג מסכים מיט די איינזייטיגקייט פון די פיזיאָקראַטען און מערקאַנטיליסטען, בעהויפּטעט סמיטה: „אז די רייכטהום פון די פעלקער ליעגט ניט נ׳ור אין באָדען, אויך ניט נ׳ור אין האַנדעל, זאָנדערן אין אלע זאכען, וועלכע ווערען בענוצט פאר אונזערע בעדערפנישען און פאר אונזער פערגעניגען." אויף די פראגע איבער די אורזאכע, די קוועלע פון רייכטהום איז סמיטה ניט איינשטימיג מיט די מערקאַנטיליסטען, וועלכע בעהויפּטען, אז די איינצ׳גע קוועלע פון רייכטהום איז נור דער אויסערליכער האַנדעל, ווייל ער פיהרט צו געלד אין לאַנד, אויך ניט מיט די פיזיאָקראַטען, אז די איינציגע קוועלע איז נור לאַנד־ווירטהשאַפט, אבער ניט אינדוסטריע. „די איינציגע קוועלע פון רייכטהום איז ארבייט — לערנט אונז אדאַם סמיטה — יעדע נוצליכע ארבייט, מעג די ארבייט פערווענדעט ווערען צום באָדען אדער צום האַנדעל — דאס קימערט אונז ניט." „די יאָהריגע ארבייט פון יעדען פאָלק — אזוי שרייבט סמיטה אין זיין בעריהמטעס ווערק „פעלקער רייכטהום„ — איז דער קרן קימת, וועלכער שטעלט צו אלע פּראָדוקטען, וואס בעפריעדיגען אונזערע לעבען׳ס בעדערפנישען." דער הויפּט בעוועגער, די טרייב־קראַפט אין עקאָנאָמישען לעבען איז, לויט אַדאַם סמיטה, ניט געלד, ניט די קרעפטען פון דער נאַטור, נור די ארבייט פון מענשען. די ארבייט איז דער איינציגער שטארקער פונדאמענט, אויף וועלכען עס איז געגרינדעט די געביידע, די גרויסקייט, די מאכט פון פאָלק. ארבייט איז די מאכט, וועלכע רעגיערט איבער׳ן גאַנצען ווירטהשאַפטליכען אָרגאַניזם. דורך ארבייט נוצען מיר אויס די קרעפטען פון באָדען, און דורך ארבייט ענטוויקלען זיך פערשיעדענע מלאכות און אינדוסטריע. פּראָדוקטיווע ארבייט, זאָגט סמיטה, איז יעדע ארבייט, וועלכע בריינגט נוטצען אונזער לעבען, סיי לאַנד - ווירטהשאַפטליכע, סיי אינדוסטריעלע.

א גוטע בעשטימונג האט אדאַם סמיטה געגעבען אויף אויפ׳ן קאַפּיטאַל. קאַפּיטאַל הייסט — מיינט סמיטה — די סומע, וואס ווערט פערווענדעט צו בעקומען פּראָפיט. דאס וואס עס געהט צום איינענעם געברויך, הייסט ניט קאַפּיטאַל, ווען איך לאָז אבער א געוויסע סומע געלד אין האַנדעל, כדי צו בעקומען פּראָפיט — הייסט דיעזע סומע

שוין קאפּיטאל *). דער קאפּיטאל בילדעט זיך, לויט סמיטה'ן נור דורך'ן אָבשפּארען (דיעזע אנשויאונג איז ניט ריכטיג, ווי מיר וועלען האבען די געלעגענהייט ווייטער זיך צו איבערצייגען —).

איינע פון אדאם סמיטה'ס גרעסטע פערדיענסטען איז זיין ווערטה־טהעאָריע. אדאם סמיטה האט איבערצייגט, אז דער ווערטה פון די סחורות איז די מאָס ארבייט, וואס איז פערברויכט געוואָרען ביים שאפען פון דעם פּראָדוקט. „אין אלע צייטען און אין אלע לענדער — זאָגט אדאם סמיטה — איז געווען טהייער דאס, וואס עס איז שווער אָנגעקומען, און וואָלוועל דאס, וואס עס איז לייכט אָהן ארבייט געווען צו בעקומען." אדאם סמיטה האט אבער געמיינט, אז די מאָס ארבייט איז ניט דער איינציגער פאַקטאָר, וואס בעשטימט דעם ווערטה, נור דער הויפּט פאַקטאָר, און אין דעם האט ער זיך שטארק טועה געווען.

אדאם סמיטה האט אויך ערקלערט די געזעצען, וועלכע רעגולי־רען די בעציהונגען אויפ'ן סחורה מארק—די נאָכפראגע און אָנגעבאָט פון סהורות. אבער דיעזע טהעאָריע, אויך די טהעאָריע פון קאפּיטאל און ווערטה זיינען ביי אדאם סמיטה ניט געווען ענטוויקעלט ביז צום ענדע, זיי קומען ארויס ניט קלאָר אין אדאם סמיטה'ס ווערק. די רעכטע ענטוויקלונג האבען דיעזע טהעאָריען בעקומען אין די לעהרען פון זיין תלמיד דוד ריקאַרדאָ און קאַרל מאַרקס, וועלכער האט שוין מעהר ארויסגעזועהן דעם כאראקטער פון דער קאפּיטאליסטישער פּראָ־דוקציאָן און איהרע ספּעציעלע אייגענשאפטען.

אדאם סמיטה איז בעקאנט אין דער וויסענשאפט אלס דער פאָ־טער און דער שעפּפער פון דער מאָדערנער פּאָליטישע עקאָנאָמיע, ווייל

---

*) ווען איך האב א רובעל אין קעשענע און פערוועגדע איהם אויף שפּייז, סיגארען, קליידונג, וועלכע איך אליין געברויך צו בעפריע־דיגען מיינע אייגענע בעדערפנישען — הייסט דער רובעל ניט קאַ־פּיטאל. ווען איך קויף איין דיעזע זאכען ניט פאר זיך צום געברויך, נור אום זיי צו פערקויפען און בעקומען א רובעל מיט צעהן קאָפּיקעס, א פּראָפיט — דאן הייסט דער רובעל קאפּיטאל.

ער איז געווען דער ערשטער, וואס האט סיסטעמאטיזירט און פאָר־
מולירט די געזעצען און פערשיעדענע טהעאָריען אין איין גאנצע
וויסענשאפטליכע סיסטעם. אדאם סמיטה׳ס שיטה ווערט אָנגערופען :
„די אינדיווידועלע שול אין פּאָליטישע עקאָנאָמיע.״ דער
יסוד פון זיין לעהרע איז די אינדיווידועלע פרייהייט פון יעדען
מענשען.

טהאָמאַס ראָבּערט מאַלטוס

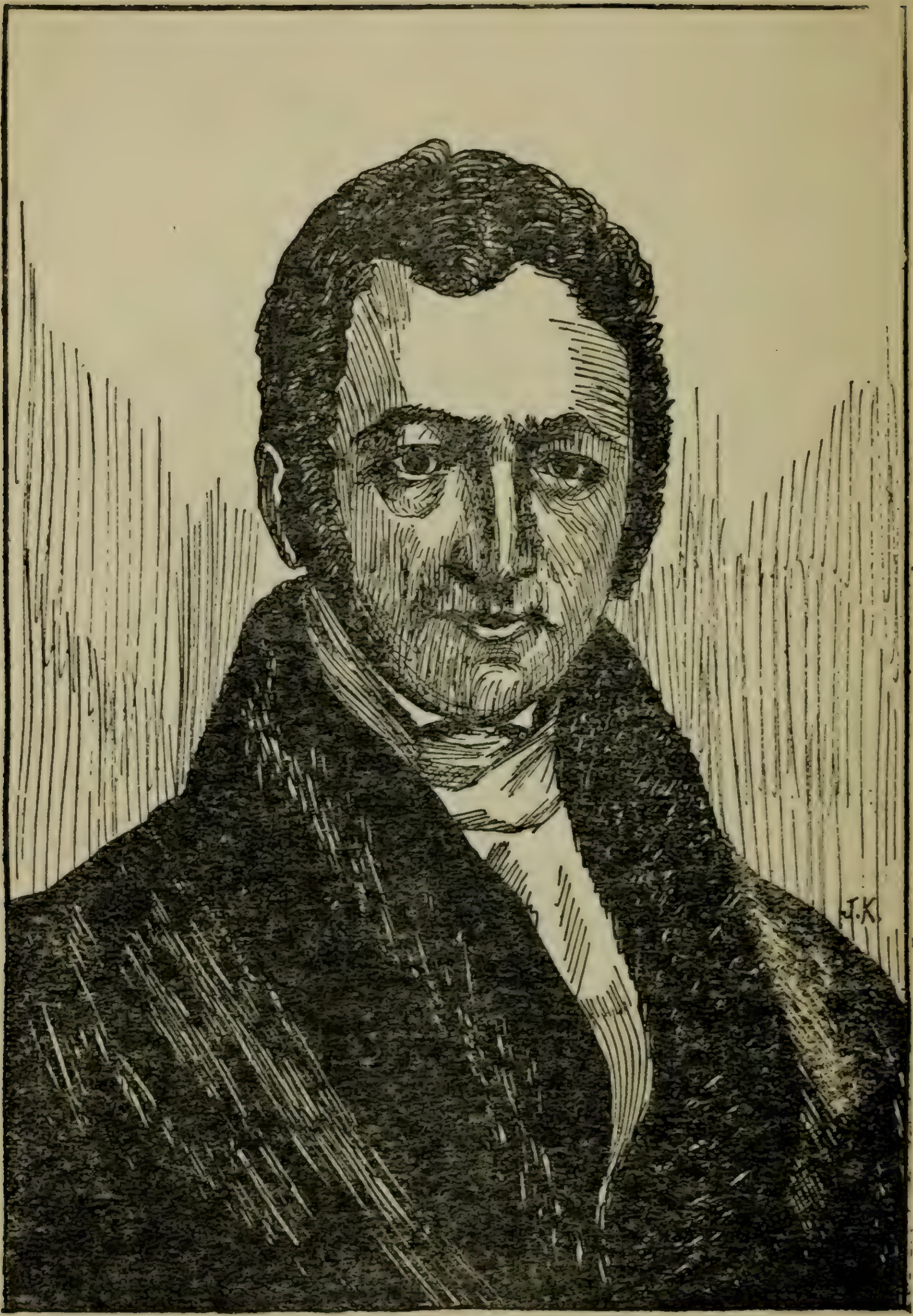

טהאָמאס ראָבערט מאַלטוס.

VII.
טהאָמאַס ראָבּערט מאַלטהוס און זיין בּעפעלקערונגס טהעאָריע

פּאָליטישע עקאָנאָמיע איז א געזעלשאַפטליכע וויסענשאַפט, איהר מזל איז שטענדיג פערבונדען מיט דער געזעלשאַפט. זי שפּיע־געלט אין זיך אָב אַלע פּאָרגעננגע, וועלכע קומען פאָר אין דער געזעל־שאַפט. זי פערצווייגט און ענטוויקעלט זיך צוזאַמען מיט דער ענט־וויקלונג פון דער געזעלשאַפט.

די געזעלשאַפט איז אבער ניט איין גאַנצע מיט איינע און די זעלבע אינטערעסען, מיט גלייכע שטרעבונגען און נייגונגען. די גע־זעלשאַפט איז צושפּאָלטען און פערנאַנדערגעטהיילט אויף קלאַסען. און יעדער קלאַס האט גאַנץ אַנדערע האָפנונגען, בעזונדערע ציעלען און אידעאַלען. די אינטערעסען פון איין קלאַס זיינען דאס רוב מאָל אין וויעדערשפּרוך מיט די אינטערעסען פון צווייטען קלאַס. זעלבסט־פערשטענדליך, אז פּאָליטישע עקאָנאָמיע, אלס דער גייסטיגער שפּיע־געל פון די בעציהונגען, וועלכע קומען פאָר אין דער גאַנצער געזעל־שאַפט, קען ניט האבען איין צורה, איין אויסזעהען, זי קען ניט בע־שטעהן פון כּללים, מיט וועלכע אלע גייסטיגע פאָרשטעהער פון דער געזעלשאַפט זאָלען זיין איינשטימיג. יעדער געלעהרטער סטאַרעט זיך צו בעלייכטען די פערשיעדענע ערשיינונגען לויט די פאָדערונגען און אינטערעסען פון זיין קלאַס. דיעזע איינזייטיגע בעלייכטונג פיהרט צו פערשיעדענע שיטות, מיט וועלכע פּאָליטישע עקאָנאָמיע צייכענט זיך אזוי אוים פון די איבעריגע צווייגען פון דער וויסענשאַפט. אלס א גוטערביישפּיעל, ווי ווייט די ריינע וויסענשאַפט קען פערדונקעלט

ווערען דורך די אייגענננוטציגע קלאַסען־אינטערעסען, ווי ווייט דער ריינער אמת קען ווערען איבערגעצווייגען מיט א דיקע מיאוס'ע הויט פון שקר, דיענט אונז די לעהרע פון ראָבערט מאַלטהוס, וועלכער האט אזוי אונגעלומפּערט אויסגענוצט דעם בעסטען און טהייערסטען אוצר פון מענשען'ס לעבען — די וויסענשאַפט — פאר זיינע עגאָאיסטישע קלאַסען־אינטערעסען.

מיר האבען שוין דערמאָהנט אין פאָריגען קאַפּיטעל, דאס אדאַם סמיטה האט געלעבט אין דער צייט, ווען דער גרויסער קאַפּיטאַל האט אָנגעפאַנגען זיך צו ענטוויקלען, ווען ער האט איבערגעלעבט זיינע ערשטע פריהלינגס־יאָהרען. דאַמאָלסט האט דער קאַפּיטאַליז־מוס זיך בעוויעזען אלס א רעוואָלוציאָנערער פרייהייטס־גייסט צו ריינינגען דאס לעבען פון דער מיטעל־אַלטערליכער שטעהענדיגער בלאָטע, און חרוב צו מאַכען די אָבגעלעבטע, פעראַלטעטע, פעאָדאַלע חורבות, אין וועלכע דעם מענשען'ס בליק איז געווען איינגעשפּארט און האבען ניט דערלאָזען פריי זיך ענטוויקלען. מען האט נור געזעהן, אז אלע ווינקעלאך פון לאַנד האבען אָנגעפאנגען צו בליסטשען פון העלען קאַפּיטאַל. עס האט אלעמען אויסגעוויעזען קלאָר, אז דאס לאַנד איז פיעל גליקליכער געוואָרען דורך די ענטוויקלונג פון קאַפּיטאַל. דאס לעבען האט אויף דעם אופן ארויסגעשטעלט די פראַגע פון רייכקייט, ד. ה. וועלכע אורזאַכען ווירקען אם בעסטען מיט, דאס דער קאַפּיטאַל זאָל זיך ענטוויקלען, כדי די בעפעלקערונג זאָל רייכער ווערען? און אויף דיעזע פראגע האט אדאַם סמיטה וויסענשאפטליך און ערנסט געענטפערט. אויף די פראגע פון אָרימקייט האט סמיטה קיין שום תירוץ ניט געגעבען שוין איינפאך דעריבער, ווייל דיעזע ער־שיינונג האט איבערהויפּט אין אמת'ן זינען פאר סמיטה'ן ניט עקזי־סטירט. מען האט דאן נאָר בעמערקט, אז וואו דער קאַפּיטאַל קומט, ווערט די מיטעל־אַלטערדיגע קליינבירגערליכע אָרימקייט ארויסגע־טריעבען. אָרימקייט, וואס זאָל נאָר ארויסקומען צוליעב דער ענט־וויקלונג פון'ם קאַפּיטאַל, האט מען אין סמיטה'ס צייטען ניט קלאָר געזעהן, ניט ערנסט בעטראַכט.

ווען די אינדוסטריע האט זיך אבער שוין ווייט ענטוויקעלט,

ווען זי האט בעקומען, ווי מען זאָגט, בירגער־רעכט, האבען זיך ערשט אָנגעהויבען ארויסצואווייזען די אלע שאָטענזייטען, וואס דער העל־לייכטענדער בלישצענדער קאפיטאל האט מיט זיך געבראכט. די מלאכי חבלה פון דער נייער קאפיטאליסטישער עפּאָכע האבען אָנגע־פאנגען ארויסצואווייזען, וואס זיי קענען. טאָג־טעגליך איז אונטערגע־גאנגען צוליעב דער קאָנקורענץ פון'ם גרויסען קאפּיטאל דער קליין־בעטריעב און זיינע בעלי־הבתים, וועלכע האבען ביז איצט געפיהרט א שטילען, זעלבסטשטענדיגען לעבען, זיינען געוואָרען פּראָלעטא־ריער, ד. ה. אזעלכע, וועלכע האבען אויסער זייער ארבייטס־קראפט קיין שום אייגענטהום ניט און לעבען פון האנד אין מויל. די צאָהל ארבייטער איז דאדורך פערגרעסערט געוואָרען. דורך די גרויסע קאָנ־קורענץ, וואס האט עקזיסטירט, האט יעדער אונטערנעהמער געמוזט שטרעבען אויסצובעסערען זיינע פּראָדוקציאָנס־מיטעל, אום די אר־בייט זאָל זיין מעהר פּראָדוקטיוו. ווער ס'האט נור געקענט, האט זיך געסטאַרעט איינצופיהרען נייע מאשינעס. די ארבייט איז צוליעב דעם געוואָרען זעהר צוטהיילט. דער ארבייטער האט שוין ניט בעדארפט אויסארבייטען א גאנצען פּראָדוקט, נור א טהייל פון פּראָדוקט. גע־לערנטע ארבייטער האט מען שוין ניט אזוי נויטהיג געהאט. מען האט נאָר בעדארפט האבען כח, קראפט. און אויסגעבען פון זיין כח האט יעדער איינציגער געקענט ניט לערנענדיג זיך. אין א מאשינען־פּראָ־דוקציאָן קען יעדער פערווענדעט ווערען. עס איז איינגעפיהרט געוואָ־רען פרויען און קינדער ארבייט. דער אָנגעבאָט פון ארבייטס־קראפט איז דאדורך געוואָרען זעהר גרויס. די קאָנקורענץ צווישען ארבייטער — אונגעהייער שטארק. די פּראָדוקציאָן, ווי ענטוויקעלט זי איז ניט גע־ווען, האט ניט געקענט געבען אלעמען ארבייט. עס האט זיך געביל־דעט אן ארבייטער רעזערוו־ארמעע, א מחנה ארבייטער, וואס איז שטענדיג געזעסען אָהן ארבייט און האט דורך איהר קאָנקורענץ ארונטערגעשלאָגען די שכירות פון יענע ארבייטער, וועלכע זיינען געוועזען פערנומען אין דער פּראָדוקציאָן. די ארבייטס־לוין און די אי־בעריגע ארבייטס־בעדינגונגען זיינען געוואָרען זעהר שלעכט. מען פלעגט מוזען ארבייטען 18—15 שעה א מעת־לעת אין שמוטציגע, ניט ארומגעזעהענע פאבריקען און זאוואָדען פאר א הונגער־לוין. דער מאַן פלעגט ארבייטען, די פרוי פלעגט ארבייטען, די קינדער —

ארבייטען און סוף כל סוף איז ניט געווען פון וואנען צו לעבען. דער ארבייטער־קלאַס איז געוואָרען אזוי אויסגענוצט, דאס ער איז שוואך געוואָרען פיזיש און מאָראַליש.

דאס איז אבער נאָך ווייניג. דורך די גרויסע אנשטרענגונג, וואס יעדער אונטערנעהמער האט אָנגעווענדעט איינצופיהרען נייע פּראָדוקציאָנס־מיטעל און אויסצוארבייטען וואס מעהר סחורות, ביליגער צו פערקויפען, אום אויסצוהאַלטען די קאָנקורענץ, איז בעשאַפען געוואָרען אן אנארכיע, א מיש־מאַש אויפ'ן מארק. איינינע סאָרטען סחורות זיינען בעשאפען געוואָרען צו פיעל, מעהר וויפיעל עס איז נויטהיג געווען אין דער צייט, ווען אין אנדערע סאָרטען פּראָדוקטען איז געווען א גרויסער דוחק. מען האט אויפגעהערט צו קויפען. די נאָכפראגע אויף סחורות איז געוואָרען קלענער פאר'ן אָנגעבאָט. עס איז געוואָרען א קריזיס — דער שרעקליכער וואולקאן אין ווירטה־שאַפטליכען לעבען. די פּראָדוקציאָן האט זיך אָבגעשטעלט, א גרויסע מאָס געזעלשאַפטליכע פּראָדוקטען איז לאבוד געגאנגען. הונדער־טע, טויזענדע ארבייטער מיט זייערע פרויען און קינדער זיינען ארויס־געוואָרפען געוואָרען אויפ'ן גאַס אָהן שוץ, אָהן ברויט און אָהן די איבעריגע נויטהיגע לעבענס־בעדערפניסען. ארמוטה, שפלות, אויס־געלאַסענהייט — דאס זיינען די מתנות, וואס דער קאַפּיטאַליזם האט געבראכט דעם ארבייטער קלאַס. אויפ'ן סצענע פון דער וועלט גע־שיכטע איז ערשיענען א נייער מין אָרימקייט, א ספּעציעל קאַפּיטאַ־ליסטישע, אַזאַ מין אָרימקייט, וואס שטאַמט פון רייכקייט. דאָ הונגערען מענשען, ליידען שרעקליכע נויט און דלות, ווייל דאָרטען זיינען מענשען צו זאט, צו רייך, האבען ניט וואו אהינצוטהאָן זייערע סחורות. די ארבייטענדע מאַסען זיינען געוואָרען שטארק אונצופריע־דען. דיעזע אונצופריעדענהייט איז איבערגעגאנגען אין גרויסע בעווע־גונגען, אדער ווי די הערשענדע קלאַסען זיינען איינגעוועהנט צו רו־פען „אונרוהען."

מענשען, וועמען די לאַגע פון די ארבייטער האט גענומען פאר'ן הארצען, האבען זיך שטארק ענטטוישט אין דער אינדיווידואַליסטי־שער סיסטעם פון א ד אַ ם ס מ י ט ה. מען האט קלאָר גע־זעהן, אז אויפ'ן פרייען אינדוסטריעלען מארק קעמפּפען אונגלייכע קרעפטען, און ווען מען זאָל זיך ניט ארייננמישען אין דיעזען קלאַסען־

קאמפף, וועלען געוויס און געוויס זיעגען די שטארקע קאפיטאליסטען, די ארבייט־געבער, און די שוואכע ארעמע, אונבעשיצטע ארבייטער קלאסען וועלען אונטערגעהען. עס האבען זיך אנגעפאנגען צו הערען שטימען ניט צו דערלאזען די קאפיטאליסטען אזוי שרעקליך עקס־פלואטירען די ארבייטער מאסען. עס האט זיך געבילדעט אן אפאזי־ציאן געגען די הערשענדע געזעצען פון פריוואט אייגענטהום. מען האט געפאדערט, די רעגיערונג זאל זעהן וועניגסטענס איינצופיהרען רע־פארמען, וועלכע זאלען בעשיצען די ארבייטער פון זייערע אכזריות׳־דיגע געגנער, מען האט געפאדערט געזעצען, וועלכע זאלען בעגרענע־צען די פרייהייט פון די אונטערנעהמער.

שוין אין יאהר 1793 איז ערשיענען א ווערק פון איינעם אן ענגלענדער גאדווין, וואו עס זיינען טהעארעטיש בעגרינדעט געווארען די נייע שטימונגען און פאדערונגען. אין דיעזען ווערק איבערצייגט אונז גאדווין, אז די אורזאכע פון ארימקייט ליעגט נאר אין דעם, וואס די פראדוקטען ווערען ניט ריכטיג פערנאנדערגעטהיילט, און אין די חסרונות פון דער געזעצגעבונג אין עפענטליכע אינסטיטושאנס. „רייכ־טהום — זאגט גאדווין — איז דא פיעל מעהר, וויפיעל עס איז נויטהיג דער בעפעלקערונג. דאס אונגליק איז, וואס עס איז ניט גלייך פער־נאנדערגעטהיילט, איינער בעקומט צופיעל, דער צווייטער גאר ניט. און כדי צו רעגולירען די רייכטהום און ראטעווען די מענשען פון דער שווערער ארעמקייט — גיט גאדווין אן עצה — מוז מען זעהן דורכצופיהרען סאציאלע און פאליטישע רעפארמען."

אזעלכע עצות האבען שטארק ניט געשמעקט די הערשענדע קלא־סען: די גרויסע קאפיטאליסטען און גוטס־בעזיצער, וועמען עס האט זיך געגלוסט, דאס זייערע געגנער, די ארבייטענדע מאסען, זאלען בליי־בען אויפ׳ן שלאכט פעלד אין גאנצען אונבעשיצט פון געזעץ. מען האט אבער ניט געהאט די העזה אפען ארויסצוטרעטען פאר די קלא־סען־אינטערעסען. מען האט פערקליידעט די תאוה צו הערשען אונ־בעגרענעצט איבער די ארימע מאסע אין פערשיעדענע טהעאריען. מען האט אריינגעלייגט די טומאה אין יראה, אז מען מיינט חס וחלילה קיין בייז ניט, אז מען איז געגען גאדווין׳ס עצות ניט לטובת עצמו נור לטובת הכלל, ווייל — האבען גע׳טענה׳ט די פארשטעהער פון די הערשענדע קלאסען — ווייל דאס אריינמישען זיך פון דער

רעגיערונג אין די פּריוואַט אונטערנעהמונגען שטערט דער ענטוויק־לונג. און הסכמות צו זייערע מיינונגען האבען זיי געפונען כלומרשט אין סמיטה׳ס טהעאָריען, וועלכע לערנען, אז די אינדיווידועלע פרייהייט איז די ערשטע בעדינגונג פון פעלקער־רייכטהום און יעדע בע־גרענעצונג פון דיעזער פרייהייט קען נור שאדען, אבער ניט נוטצען ברייגגען.

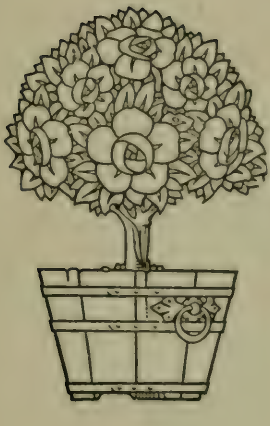

VIII.

דאָס בעפעלקערונגס־געזעץ

א.

דיעזע עגאָאיסטישע אידעאָלאָגיע פון די הערשענדע קלאַסען האט געפונען איהר בעסטען טהעאָרעטישען פאָרשטעהער אין דעם בע־ריהמטען ענגלישען פּאַסטאָר און פּראָפעסאָר טהאָמאַס ראָבערט מאַל־טהוס (1834—1766), וועלכער האט איבערגעלאָזען אן אונשטערב־ליכען נאָמען אין דער געשיכטע ניט אזוי דורך זיינע וויסענשאַפט־ליכע פאָרשונגען, ווי דורך זיין אָפענעם, אכזריות׳דיגען ארויסטרעטען געגען די אָרעמע ארבייטער קלאַסען, אויף דעם סמך פון זיין בע־וואוסטען בעפעלקערונגס־געזעץ.

אין דעם בוך, וואס מאַלטהוס האט אָנגעשריעבען געגען גאָד־ווין, בעשטעטיגט ער קודם כל די גרויזאַמע בילדער און שילדערונגען, וועלכע גאָדווין האט געגעבען איבער די שרעקליכע אָרעמקייט און עלענד, וואס עקזיסטירט צווישען די מאַסען. מאַלטהוס איז מודה, אז דער דלות פון פאָלק איז שרעקליך גרויס. ער איז אויך מודה, אז אפילו די נייע קאַפּיטאַליסטישע פּראָדוקציאָנס־מיטלען, וועלכע מאַכען די ארבייט א סך פרוכטבארער, זיינען ניט אימשטאַנד אויסצובעסע־רען די לאַגע, נאָר פערקעהרט, פערגרעסערען נאָך דעם עלענד. אבער אויף די פראגען: ווער איז אין דעם אלעם שולדיג? וואו ליעגען די אורזאַכען פון דיעזען פאָלקס־אונגליק? און ווי ווערט מען פון דעם פטור? בעמיהט זיך מאַלטהוס צו בעווייזען, אז די ארימקייט מיט אלע איהרע בעגלייטער, איז ניט א רעזולטאַט פון דער ניט גלייכער פערנאַנדערטהיילונג, ווי גאָדווין מיינט. דער דלות קומט ניט דורך דעם, וואס די געזעלשאַפט איז שלעכט איינגעאָרדענט, נאָר עס ווערט ארויסגערופען דורך דעם, וואס מענשען האַלטען ניט איין זייערע

ליידענשאפטען און פערמעהרען זיך מעהר, וויפיעל מען דארף. די רייכע קלאסען זיינען איבערהויפּט ניט פעראַנטוואָרטליך פאַר די אָרימקייט און זיינען דעריבער ניט מחויב צו זאָרגען וועגען די אָרעמע, ווייל אין דער אָרימקייט איז ניט שולדיג די געזעלשאַפט, נור די נאַטור. און דעריבער קען דער דלות ניט בעזייטיגט ווערען דורך דעם, וואס די געזעלשאַפטליכע אָרדנונג וועט ווערען אַן אַנדערע.

„יעדע בעשעפעניש — פאַנגט אָן מאַלטהוס זיין טהעאָריע — האט אַן אונגעהייערען חשק זיך צו פערמעהרען אָהן אַ גרענעץ. עס איז ניטאָ איין מין בעשעפעניש, סיי ביי חיות אַזוי אויך ביי פלאַנצען, וועלכע וואָלטען ניט פול געמאַכט די גאַנצע וועלט מיט זיך, ווען זיי וואָלטען געהאַט די געלעגענהייט, פריי, אונגעשטערט זיך צו פרוכט־באַרען. ביי די פלאַנצען זיינען פאַראַן פאַמיליעס, וועלכע ליפערען אין איין יאָהר זאָמען אויף פיעל טויזענדע נייע פלאַנצען. אויך צווי־שען די חיות בעגעגענען מיר אָפּט אַזאַ מין פריה ורביה. די איינציגע הינדערנים, וואס לאָזט ניט צו אַזאַ אונבעשרענקטען פערמעהרען זיך, איז דער חסרון אין היונה, די ניט גענוגענדע נאַהרונגס־מיטעל. פיעלע אינדיווידואומען (יחידים) געהען איינפאַך אונטער אין'ם קאַמפּף פאַר עקזיסטענץ. און דיעזער אונטערגעהן איז גאַנץ נאַטירליך, ווייל פיעלע פון זיי קומען אויף דער וועלט אַלס אונגעבעטענע געסט און בעקומען דאָרטען דעריבער קיין פּלאַץ ניט.

פון דיעזען אַלגעמיינעם כלל איז ניט אויסגעשלאָסען אויך דער מענש. די תאוה צו פריה ורביה איז ביים מענשען אַזוי גרויס, ווי ביי אַלע אַנדערע בעשעפעניסען. אַבער אין דער נאַטור קלעקט ניט אַזוי פיעל שפּייז פאַר אַלעמען, וועלכע ווערען געבאָרען. אמת טאַקע די מאָס פּראָדוקטען, וועלכע זיינען נויטהיג צום מענשען'ס בעדערפנישען, וואַקסט און פערמעהרט זיך דורך די ענטוויקלונג פון אינדוסטריע. אַבער דיעזע מאָס וואַקסט ניט אויף אַזוי פיעל, אויף וויפיעל די מענשען פערמעהרען זיך. די בעפעלקערונג פערגרעסערט זיך אין גע־אָמעטרישער פּראָגרעסיאָן, כפל־כפליים. ווען היינט איז דאָ, צ. ב., איין פּאָאַר מענשען וועלען אין אַ דור שפּעטער (מאַלטהוס זאָגט אין 25 יאָהר שפּעטער) זיין צוויי פּאָאַר — פיער מענשען; אין דריטען דור וועט יעדע פּאָאַר האבען קינדער און עס וועלען שוין זיין אַכט מענשען, א. ז. וו. אין ציפער קען מען דאס פאָרמולירען אויף פאָלגענ־

דעם אופן: 2, 4, 8, 16, 32, א. ז. וו. די מאַס פּראָדוקטען קען זיך אבער אויף קיין פאַל ניט אזוי פיעל פערגרעסערען. ווען מיר זאָלען שוין אפילו צוגעבען — זאָגט מאַלטהוס — אז אין די ערשטע 25 יאָהר האט די מאַס פּראָדוקטען געוואַקסען דורך די ענטוויקלונג פון אינדוסטריע דאָפּעלט. ווען פריהער איז געווען, לאָמיר אָננעהמען, די צאָהל צוויי, איז אין 25 יאָהר שפּעטער צוויי מיט צוויי — פיער, קען דאָך אבער אין די צווייטע 25 יאָהר די מאַס פּראָדוקטען וואַקסען העכסטענס נור אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל עס איז געוואַקסען אין די ערשטע 25 יאָהר, ד. ה. אויף די צאָהל צוויי. און מיר וועלען בעקומען ניט אַכט (פיער מיט פיער), נור זעכס (פיער מיט צוויי) און די דריטע 25 יאָהר וועט צוקומען נאָך אמאָל צוויי און עס וועט זיין אַכט (זעכס מיט צוויי). אין ציפער אויסגעדריקט קומט אויס 2, 4, 6, 8, 10, 12, א. ז. וו. (אזא סאָרט צואוואַקס רופט מען „אַריפמעטישע פּראָגרעסיאָן.") אז די פּראָדוקטען קענען זיך ניט אזוי פערמעהרען, ווי די בעפעלקע־רונג, זעהט מען קלאָר, דען דער פּלאַטץ פון דער אויסערליכער נאַטור, מיט וועלכען מיר פיהרען א קאַמפּף, אום צו עררייכען לעבענס־מיטלען פאר אונזערע בעדערפנישען איז דאָך בעגרענעצט. פון איין אַקער ערד, צ. ב., קען מען דאָך ניט מאַכען צוויי אַקערס, ווי פרוכטבאַר דעם מענ־שען'ס ארבייט זאָל ניט זיין. עס איז קלאָר, אז עס מוז ארויסקומען אויף דעם אופן אן איבער־בעפעלקערונג, א גרויסער דעפיציט אין לע־בענס־מיטלען — א באַנקראָט. דער פּועל יוצא, דער רעזולטאַט פון אזא נאַטור־באַנקראָט איז פערברעכען, קראַנקהייטען, מלחמות, הונגער און נאָך אזוינע סאָרטען אָנשיקענישען און מלאכי חבלה. דיעזע לעצטע — מיינט ווייטער מאַלטהוס — זיינען עפּעס אזוי ווי שלוחים פון דער נאַטור אויסצוראָטען די איבעריגע אונגעבעטענע מענשען, וויינינגער צו מאַכען די בעפעלקערונג אום אויסצוגלייכען דעם דעפיציט. דאס איז אונבעדינגט נויטהיג צו בעזייטיגען דעם באַנקראָט. און ניט די פערנאַנ־דערטהיילונג איז שולדיג אין דיעזע מענשליכע אונגליקען, נור דער **נאַטור** געזעץ פון דער בעפעלקערונג זיך צו פערמעהרען אָהן א שיעור און אָהן אן ערך. און אויב מען וויל — גיט מאַלטהוס אן עצה — אויב מען וויל דיעזע אונגליקען שוואַכער מאַכען אדער בעזייטיגען, טאָ דאַרף מען ניט איבעראַנדערשען די פערנאַנדערטהיילונג, די אָרדנונג פון דער געזעלשאַפט, וואס וועט סיי ווי סיי ניט העלפען, נאָר מען דאַרף

בעסער זעהן איינצוהאַלטען די נאַטירליכע תאות, ניט אזוי יונג חתונה האבען, זעהן צו האבען ווייניגער קינדער, א. ז. וו. וואס ווייניגער קינדער עס וועלען געבוירען ווערען, אַלץ שוואכער וועט זיין די אָרימקייט, עפּידעמיעס און די איבעריגע וואפען פון דער נאַטור צו פערניכטען די איבעריגע, אונגעבעטענע געסט.

אין דער צייט, ווען די שכירות קלעקט נור אויסצוהאַלטען צוויי קינדער, האט דער ארבייטער חתונה און ברייננגט אויף דער וועלט פינף קינדער. דער ארבייטער קומט דורך זיין גרויסע פאמיליע אריין אין א שרעקליך קריטישע לאגע. ער פאנגט זיך אָן צו בעקלאָגען אויף די קליינע שכירות, וועלכע גענוגט ניט אויסצוהאַלטען די פאמיליע. ער בעשולדיגט די רייכע, פאר וואס זיי טהיילען זיך ניט מיט זייער פערמע־גען. ער בעשולדיגט די יסודות פון דער געזעלשאפט אין אונרעכט און גרויזאמקייט און עס קומט איהם, — דעם ארבייטער הייסט עס, — אפילו אין זינען ניט אריין אויפצוזוכען די ריכטיגע אורזאכען פון זיין ליידען. „דאס פאָלק מוז נור זיך אליין און ניט קיין אַנדערען שול־דיג מאַכען אין זיינע צרות" — דרשה'ט דער זאטער געלהרטער. „די הויפּט אורזאכע פון'ם דלות און עלענד היינגט כמעט ווי גאָר ניט אָב פון דעם אַרט ממשלה, אדער פון דער אונגלייכער פערנאַנדערטהיי־לונג פון די בעשאַפענע לעבענס־מיטלען; די רייכע זיינען ניט אימ־שטאַנד צו געבען די אָרעמע ארבייט און חיונה; דעריבער האבען די ארבייטער בעצם קיין שום רעכט ניט צו פאָדערען פון זיי, פון די רייכע, פּרנסה. אָט וועלכע וויכטיגע עקרים עס זיינען געדרונגען פון'ם בע־פעלקערונגס געזעץ... ווען דיעזע עקרים וועלען זיך איבעראַל פער־שפּרייטען צווישען פאָלק, וועלען ווערען די ניעדעריגערע קלאסען פון דער בעפעלקערונג ארטיגער און געהאָרכזאמער. זיי וועלען ניט זיין אזוי בערייט צו פערשיעדענע סאָרטען אונרוהען... זיי וועט זיין דעמאָלט שווערער אויפצוהעצען דורך פערשיעדענע אַגיטאַציאָנס־ביכ־לעך."

אַלס א ראיה צו זיין טהעאָריע, אז די גרויס פון דער בעפעלקע־רונג איז ענג פערבונדען מיט די מאָס נאַהרונג, וואס איז פאראַן אין דער געזעלשאַפט, במזומן, ברייננגט מאַלטהוס זעהר פיעל סטאַטיסטישע ידיעות, וועלכע ווייזען בעשיינפּערליך, אז וואס גרעסער עס איז די מאָס פּראָדוקטען, אזוי אָפטער קומען פאָר חתונות און אַלץ גרעסער ווערט

די בעפעלקערונג. און „וויבאלד — דרשה'עט ווייטער דער היילינגער גלח — אז די עלענד איז א געזעץ פון דער נאטור, וועלכע רעגולירט און גלייכט אויס דעם אונטערשיעד צווישען די בעפעלקערונג און לע־בענס־מיטלען — טאָ דארפען מיר זיין זעהר פאָרזיכטיג אין צדקה־אנשטאלטען, אין פערשיעדענע חברות, וועלכע האבען דעם צוועק צו פערלייכטערען די עלענד. אזוינע אונטערשטיצונגען וועלען נור פיהרען דערצו, דאס די בעפעלקערונג וועט זיך נאָך מעהר פערגרעסערען אין'ם ערך מיט די לעבענס־מיטלען און עס וועט קומען נאָך א גרעסערער דלות." די רעגיערונג דארף זיך — נאָך מאלטהוס'עס מיינונג — וויי־ניג וואס בעקימערען מיט דער אָרימקייט און ליידען פון דער געזעל־שאפט." „פיר די קינדער, וועלכע שטארבען פון הונגער, איז די רעגיע־רונג ניט פעראנטוואָרטליך. די רעגיערונג איז ניט מחויב צו זאָרגען וועגען זיי, ווייל פאר איהר ווערט איין קינד לייכט אויסגעביטען אויפ'ן צווייטען."

„דאס די קינדער מוזען ליידען פאר די עלטערען'ס זינד — בע־מערקט ווייטער מאלטהוס — וועט אפילו אויסקומען זעהר אכזריות'־דיג, דאס איז אבער איינער פון די אונפערענדערליכע געזעצען אין דער נאטור, און מען דארף זיך גוט מישב זיין, איידער מען בעשליסט זיך צו ווירקען געגען איהם." (געגען דעם געזעץ פון דער נאטור צו פערניכטען די איבעריגע נפשות, פאר וועלכע עס איז ניטאָ קיין לע־בענס־מיטלען) און אלס אמת'ער פריידיגער ברייננגט מאלטהוס א פסוק פון חומש, וואו עס שטעהט, אז גאָט שטראָפט די קינדער פאר די על־טערענס זינד.

דער סך הכל פון מאלטהוס'עס טהעאָריע ווערט פאָרמולירט אין פאָלגענדע כללים:

1) די בעפעלקערונג איז אונבעדינגט אָבהענגיג פון די מיטלען צום לעבען, וועלכע זיינען פאראן אין דער נאטור. די בעפעלקערונג קען ניט אָנוואקסען אָהן א שיעור און אָהן אן ערך אין דער צייט, ווען פיר די מאָס לעבענס־מיטלען איז יא דאָ א שיעור.

2) די תאוה פון יעדער בעשעפענים, ניט אויסגעשלאָסען דער מענש, פיהרט אבער דערצו, דאס יעדער מין פערמעהרט זיך אָהן א גרענעץ און א שיעור אין דער צייט, ווען די מאָס לעבענס־מיטלען ווערט

ניט גרעסער אויף אזוי פיעל. עס ווערט אן איבערשוס, ד. ה. מעהר מענשען, וויפיעל לעבענס־מיטלען.

3) דיעזער איבערשוס פון מענשען אין ערך מיט די לעבענס־מיט־לען קען בעזייטיגט ווערען ענטוועדער דורך׳ן איינהאלטען די תאות פריהער, אדער דורך די פערשיעדענע אָנשיקענישען, וועלכע די נאטור שיקט שפּעטער, ווען דער איבערשוס, די מותרות פון מענשען איז שוין פאראַן. דיעזע אָנשיקענישען זיינען: הונגער, קראנקהייטען, מלחמות, רציחות, א. ז. וו. דורך אזוינע מיטלען ווערט צוריק אויפגע־שטעלט דער גלייכגעוויכט צווישען די נאטור און געזעלשאַפט.

דערפון קומט ארוים פּראקטיש:

א׳) אז אלע מיטלען איבערצואנדערשען די יסודות פון דער געזעל־שאַפט און איינפיהרען אן אנדער סאָרט פערנאנדערטהיילונג, וואו דער פּראָלעטאריאט זאָל בעקומען מעהר לעבענס־מיטלען, וועלען נאָך פער־גרעסערען דעם דלות און די שטערבליכקייט, ווייל די גלייכגעוויכט צווישען די נאטור און בעפעלקערונג וועט נאָך מעהר צושטערט ווערען.

ב) דער בעסטער מיטעל צו בעזייטיגען די עלענד איז ניט חתונה צו האבען יונג און זעהן צו האבען ווייניג קינדער.

ג) די געזעצגעבונג און פערשיעדענע צדקה־חברות אויסצובעסע־רען די לאגע פון די אָרעמע זיינען ניט נאָר צו שוואך קעגען נאטיר־ליכען געזעץ צו פערניכטען די איבעריגע מענשען, נאָר פערקעהרט, דאס פערגרעסערט נאָך די אונגליקען, ווייל ניט האבענדיג קיין דאגות חיונה, וועלען די אָרעמערע קלאסען אָנפאנגען וויטער זיך שטארק צו פערמעהרען.

ב.

מאלטהוס׳עס אכזריות׳דיגע טהעאָריע איז געקומען זעהר צו דער האנד יענע קלאסען, וועלכע לעבען פון פערשיעדענע סאָרטען עקספּלו־אטאציאָן. מען האט זיך אָן איהר אָנגעכאַפּט, ווי אָן אן אבן טוב, מיט וועלכען מען בענוצט זיך יעדעס מאָל, ווען מען הערט די פּראָטעסטען פון די אויסגעמוטשעטע ארבייטער קלאסען, ווענן עס קומט אויס צו

שלעפּען דעם אונטערטרעגליכען יאָך פון קאַפּיטאַל. אויך נאָך היינט הער־רען ניט אויף אפילו פערשיעדענע פּראָפעסאָרען, וועמען דער איצטי־גער אָרדנונג איז טהייערער פון אלעס אין דער וועלט, צו דרשה'ענען, אז די ארבייטער ליידען דערפון, וואס זיי האבען צופיעל קינדער, און קיין אַנדערער, אויסער זיי אליין, איז אין דעם ניט שולדיג.

אז דיעזע אנשויאונג, וועלכע איז מצדיק את הדין און בערעכטיגט דאס עלענד ביים פאָלק, איז איינע פון די גיפטיגסטע און שרעקליכסטע געוועהר געגען דעם ארבייטער קלאַס איז איבעריג צו ריידען. אזא תורה, וואו עס ווערט גע'דרשה'ענט מיט אזא אָפענע חוצפה און ציניזם פערשיעדענע מאַראַלישע פערברעכען, איז זיך שווער פאָרצושטעלען ביי א מענשען פון דער וויסענשאַפט. דיעזע תורה, אויסער וואס זי בערויבט פון די ארבייטער יעדע האָפנונג אויסצובעסערען זייער לאַגע, אויסער דעם, וואס זי זאָגט נביאות, אז אין דער צוקונפט וועט די לאַגע נאָך ערגער זיין — אויסער דעם אלעם מאַכט זי, מאַלטהוס'עס תורה, די עלענדע, פערהונגערטע, פערמוטשעטע מענשען אליין שולדיג אין זייערע צרות! יאוש, פערצווייפלונג, אָבהענדיגקייט ביי די אָרימע, אכזריות, קאַלטבלוטיגקייט, שלעכטסקייט ביי די רייכע — אָט זיינען די רעזולטאַטען, וואס מאַלטהוס האט מיט זיך געבראַכט. עס איז קיין וואונדער ניט ,אז „מאַלטהוזיאַניזמוס" האט געקענט ארויסרופען א טיעפע פעראַכטונג ביי די אמת'ע פריינד פון דער מענשהייט.

די פראגע איז אבער ניט אויב דיעזע אנשויאונג איז א גוטע אדער א שלעכטע, צו זי איז אונז סימפּאַטיש אדער אונסימפּאַטיש, צו זי איז א יושר'דיגע אדער ניט? — די פראַגע איז: אויב מאַלטהוס'עס טהעאָריע איז וויסענשאַפטליך ריכטיג? אויב עס זאָל זיין ריכטיג, — דאַן פאַלען אוועק אלע רחמנות, ווייכהערציגקייט, סימפּאַטיען אָן א זייט. געגען א שטרענג וויסענשאַפטליכען אמת לוינט ניט ענטקעגען צו שטעלען דעם יושר, דאס געפיהל. אן אמת מוז ווערען אָפען ארויס־געזאָגט ווי אכזריות'דיג און גרויזאם עס זאָל ניט זיין, און עס וואָלט זיין לעכערליך מאַלטהוס'ן פאָרצוואַרפען און צו בעשולדיגען אין עגאָאיזמוס, קאַלטבלוטיגקייט דעמאָלט, ווען זיין פאָרשונג זאָל זיין— וויסענשאַפטליך ריכטיג. די מעשה איז אבער, דאס דער גאַנצער מאַל־טהוזיאַניזמוס איז וויסענשאַפטליך פאַלש. די גאַנצע טהעאָריע איז אויפגעבויט אויף פאַלשע יסודות און אונריכטיגע סברות, וועלכע האבען

מיט דער ווירקליכקייט ניט צו טהאָן. און אויב פיעלע האלטען זיך נאָך ביי דיעזע טהעאָריע איז ענטוועדער דעריבער, ווייל זי קומט זעהר צוניטץ זייערע קלאסען־אינטערעסען צו פערבלענדען די אויגען, אום ניט צו זעהן די ריכטיגע אורזאכע פון מענשען׳ס עלענד, אדער, אויך דעריבער, ווייל דיעזע טהעאָריע ענטהאלט אין זיך אויך זעהר פיעל אמת. דער אמת איז דאָ אזוי פערדרעהט און פערפלאָכטען מיט׳ן שקר, דאס עס איז זעהר שווער זיי אָפען צו פלעכטען, אנאליזירען און אָב־צוטהיילען איינס פון די אנדערע.

דער הויפּט יסוד, אויף וואס מאלטהוס בויט זיין וועלט אנשוי־אונג, דאס די בעפעלקערונג פערגרעסערט זיך מעהר ווי די מאָס לע־בענס־מיטלען, איז שוין לאנג דורך די וויסענשאפט בעוויעזען געוואָרען פאָר פאלש. די פערשיעדענע ערפינדונגען און ענטדעקונגען, וואס זיינען געמאכט געוואָרען אין פערשיעדענע צווייגען פון דער וויסענשאפט און טעכניק אין לעצטען יאָהר־הונדערט, האבען קלאָר געוויעזען, אז די פּראָדוקטיוויטעט, די פרוכטבארקייט פון דער מענשליכער ארבייט שטייגט אונגעהייער גרויס. אויסער דעם, וואס ס׳איז נאָך פאראן אין דער נאטור זעהר פיעל פלאטץ, וואס קען פערברויכט ווערען אין מענ־שען׳ס נוטצען, ד. ה. דער קאמפּף מיט דער נאטור קען פערגרעסערט ווע־רען אין כמות, קוואנטיטאטען, איז נאָך אבער גאָר ניט משער צו זיין, ווי ווייט דער קאמפּף קען ענטוויקעלט ווערען אין איכות, קוואליטאטען. אמת טאקע פון 1 אָקער קען מען 2 אקערס ניט מאכען, דערפאר קען מען אבער דורך ענטוויקלונג פון טעכניק ציהען פּראָדוקטען פון איין אָקער, ווי פון צעהן און מעהר. די נאטור ווערט פרוכטבארער, וואס א בעסערע טעכניק עס ווערט צו איהר פערווענדעט, און די טעכניק ווערט אויסגעבעסערט מיט די פּאָרטשריטען אין דער וויסענשאפט. פיעלע געלערנטע האָפען אפילו, אז מיט דער צײַט וועט די וויסענשאפט גע־פינען א מיטעל, ווי צו בעקומען נאהרונג פון דער לופט, און עס איז קרוב לודאי, אז אין דער צוקונפט וועט דאס עררייכט ווערען. מיט הונ־דערט יאהר צוריק האט מען זיך אויך ניט געקענט פאָרשטעלען, אז ס׳וועט ענטדעקט ווערען א נייער מיטעל צו מיסטיגען די פעלדער, סע־ליטרא, וואס מאכט דעם באָדען פרוכטבארער ניט אין׳ם ערך, ווי פריהער.

איינער א דייטשער געלהרטער האט אויסגערעכענט, אז די אינ־

טעסיוויטעט און פּראָדוקטיוויטעט (פּרוכטבאַרקייט) פון דער דייטשער לאַנדווירטהשאַפט איז צוליעב די פערוועגדונג פון מאַשינעס און אי־בעריגע ערפינדונגען אין די לעצטע הונדערט יאָהר געוואַקסען א סך מעהרער, ווי די פערמעהרונג פון די מענשען. מיט איין וואָרט, דער גאַנצער פעסימיזמוס בנוגע דער איבערפעלקערונג, ד. ה. אז עס וועט זיין אין דער צוקונפט אן איבערשוס אין מענשען, איז אבסאָלוט ניט ריכטיג.

און ווען מען זאָל שוין אָננעהמען (וואס ס׳קען נאָר מעגליך זיין ביי אזעלכע מענשען, וועלכע ליעבען זיך אויסצומאָהלען פאַנטאַסטישע, גרויזאַמע שרעקענס בילדער), אז אפילו אין דער ניט ווייטער צוקונפט קען קומען אזא צייט, ווען די נאַטור וועט ניט זיין אימשטאַנד צו ער־נעהרען אלע בעשעפעניסען, וועלכע זיינען אין איהר פאַראַן — טאָ איז מילא בכן? איז וואס דערפון געדרונגען? וואס איז דען דאס נוגע דער פראַגע וועגען די אָרימקייט, וואס הערשט איצט, אין דער געגענווער־טיגער צייט, אין אונזער נעזעלשאַפט? צו קען מען דען אָננעהמען די איצטיגע אָרימקייט און עלענד פאַר א געזעץ פון דער נאַטור אויף דעם סמך, וואס אין דער צוקונפט קען קומען אזא צייט, ווען די נאַטור וועט ניט זיין בכח צו שאַפען חיונה פאַר די גאַנצע בעפעלקערונג?

אמת טאַקי מאַלטהוס בעווייזט זעהר קלאָר און אונבעשטרייטליך, אז עס עקזיסטירט א געוויסע שייכות צווישען די פערמעהרונג פון דער בעפעלקערונג און די מאָס לעבענס־מיטלען, וועלכע ס׳זיינען פאַראַן במזומן. אבער ווי ווערט ביי איהם דיעזע שייכות בעוויעזען? „מען זעהט — זאָגט מאַלטהוס — אז ווען עס איז דאָ ווייניג לעבענס־מיט־לען, קומען פאָר ווייניג חתונות, פערשפּרייטען זיך מעהר קראַנקהייטען, עס פערגרעסערט זיך די שטערבליכקייט און די בעפעלקערונג ווערט קלענער.״ יא, אז די בעפעלקערונג איז אָבהענגיג פון די לעבענס־מיט־לען, אז די לעצטע רעגולירען די ערשטע איז אן אמת, אין וועלכען מען קען גאָר ניט צווייפלען. אבער צו בעווייזט דען דיעזער כלל, אז די אָרימקייט איז אלע מאָל א פּועל יוצא, א רעזולטאַט פון דער צו גרויסער בעפעלקערונג? ווען מיר זאָגען, אז טישען, צ. ב., ווערען געמאַכט נאָר פון האָלץ, איז דערפון נאָך ניט געדרונגען, אז פון האָלץ מאַכט מען נאָר טישען! פון האָלץ קען מען מאַכען אויך הייזער, ביינק, וואָגענס, א. ז. וו. ווען די בעפעלקערונג איז אָבהענגיג פון אָרימקייט, קען מען

נאָך דערפון ניט ברייננגען א ראיה, ווי מאַלטהוס טהוט, אז די אָרימקייט איז א פאָלגע נור פון דער בעפעלקערונג. דאס איז אן אונגעהייער גרויסער פעהלער אין דיעזער גאַנצער לעהרע.

מען דאַרף זיין בלינד ניט צו זעהן, אז אין דעם עלענד, וואס עק־זיסטירט איצט אין אונזער געזעלשאַפט, זיינען ניט שולדיג די נאַ־טירליכע געזעצען, נאָר אמת'ע געזעלשאַפטליכע אורזאַכען. די ניט ריכטיגע געזעצען פון אייגענטהום, די ניט גלייכע פערנאַנדערטהיי־לונג. מענשען זיינען אָרעם, ליידען נויט דערפאר, ווייל אַנדערע זיינען צו רייך, ווייל אַנדערע נעהמען צו פיעל. די אָרימקייט אין דער גע־זעלשאַפט איז ניט דעריבער, ווייל די נאַטור איז אָרעם, נאָר דעריבער, ווייל מענשען זיינען צו רייך.

מאַלטהוס בעווייזט נאָר, אז די פערשיעדענע פאַקטאָרען, וועלכע פערקלענערען די בעפעלקערונג (קראַנקהייטען, שטערבליכקייט, פער־שיעדענע פערברעכען) זיינען א רעזולטאַט פון דער מענשליכער אָרימ־קייט, אז דיעזע מענשליכע אָרימקייט, איז די סיבה פון דעם, וואס די בעפעלקערונג פערקלענערט זיך. אבער דערמיט איז דאָך נאָך ניט בעוויעזען (ווייל דאס איז אין אמת'ן אונבעווייזבאַר) אז דיעזע פאַקטאָ־רען זיינען א רעזולטאַט פון דער נאַטירליכער אָרימקייט, פון דער צו גרויסער בעפעלקערונג. אין דעם בעשטעהט די גאַנצע וויסענ־שאַפטליכע פאַלשקייט פון מאַלטהוס'עס טהעאָריע, וואס ער, מאַל־טהוס, האט פערביטען די סיבה, די אורזאַכע פאר א יוצא, פאר א רעזולטאַט, און די מענשליכע אָרימקייט פאר א נאַטירליכע.

די ערגסטע צייטען לעבט מען איבער אין א קריזיס, דאַן טרעטען אַלע פאַקטאָרען אָפען ארויס צו פערקלענערען די בעפעלקערונג. צו איז דען דאס אבער, ווייל עס זיינען במציאות ניטאָ קיין לעבענס־מיט־לען פאר די בעפעלקערונג? עס הויבט זיך גאָר ניט אָן! פארקעהרט, די קריזיסען קומען, ווייל עס זיינען דאָ צו פיעל לעבענס־מיטלען. דאָ הונגערט מען און דאָרטען פוילען פּראָדוקטען אין פערשיעדענע סקלאַדען און פאַבריקען. פּראָדוקטען זיינען דאָ גענוג, זיי זיינען נור שלעכט פער־טהיילט, און פערטהיילט זיינען זיי שלעכט דעריבער, ווייל עס עקזיס־טירט דאס פערשאָלטענע געזעץ פון פריוואַט אייגענטהום אויף די פּראָ־דוקציאָנס־מיטלען.

עס זיינען בעוואוסט פאַקטען, וואו א גרופּע קאַפּיטאַליסטען, מאַ־

בענדיג א סינדיקאַט, א טראַסט, פערניכטען ממש בידים פערשיעדענע רייכטהימער, אויסגעארבייטע פראָדוקטען, כדי זיי זאָלען זיין וויניגער אויפ'ן מאַרק, און די קאָנקורענץ, דער אָנגעבאָט אויף סחורות זאָל דעריבער שוואכער ווערען, אין דער צייט, ווען מענשען געהען ארום באָרוועס און נאַקעט, פערהונגערט און פערפראָרען. (אזא פאַקט איז פאָרגעקומען מיט איניגע יאָהר צוריק אין דייטשלאַנד — אין דער וועבעריי־אינדוסטריע *).

אין אינדיען, סיביר און נאָך פיעל ערטער שטארבען אויס זעהר פיעל ווילדע שבטים, פון הונגער, דחקות און נויט, אבער ניט דעריבער, ווייל עס זיינען דאָרטען ניטאָ קיין לעבענס־מיטלען. ווי מיר ווייסען, איז דאָרט די נאַטור זעהר רייך, דער באָדען פרוכטבאר, פיעל פרוכטבארער, ווי אין אייראָפּאַ. דאָרטען געהען זיי אונטער, ווייל זיי פערשטעהען ניט, ווי זיך צו בענוטצען מיט די רייכקייטען פון דער נאַטור. ניט די נאַטור איז אָרים, נאָר די מענשען זיינען אונענטוויקעלט, ווילד — און דיעזע ווילדקייט איז די סיבה פון'ם מענשען'ס דלות און עלענד.

איבעריגענס, אז מאַלטהוס אליין האט פערטהיידיגט די אינטערעסען פון זיין קלאַס א סך מעהר, ווי די אינטערעסען פון דער ריינער וויסענשאַפט, אין ווּעמען'ס נאָמען ער האט אזוי פיעל גע'דרשה'עט, ווייזט אונז דער פאַקט, וואס ער האט געהאַלטען שטאָל און אייזען פאר די פאָדערונגען פון די גרויסע ענגלישע גרונד־בעזיצער ארויפצוליייגען אָבצאָהלונגען און פּאָשלינעס אויף די אריינגעפיהרטע תבואות. אלס א תלמיד פון אַדאַם סמיטה, האט ער, פערקעהרט, בעדאַרפט זיין א שטאַרקער געגנער פון פּראָטעקציאָניזמוס. זיין ארויסטרעטען פאר זייערע פאָדערונגען וואַרפען א שטאַרקען חשד, אז זיין גאַנצע תורה האט ער נאָר בענוצט פאר א פייגען־בלאַט צו צודעקען זיך, אום ס'זאָל זיין בעסער צו שיסען פיילען אויף די עלענדע און אונגליקליכע.

מאַלטהוס איז אפילו געווען פאר די געזעצגעבונג צו בעשיצען די ארבייטער געגען די קאַפּיטאַליסטען. דאס וואַרפט נאָך אבער מעהר

*) אויך אין אַמעריקאַ אין 1910, אין דער צייט פון'ם גרויסען יקרות, אין דער צייט, ווען מוטערס האבען ניט געקענט קויפען פאר זייערע פערשמאַכטע קינדער מילך, האט דער מילך טראַסט מאַסען מילך אויסגעגאָסען אין טייך, כדי עס זאָל זיין וועניגער אויפ'ן מאַרק.

שאַטען־זייטען אויף זיין פערזאָן. דערפון זעהט מען קלאָר, אז די אינטערעסען פון זיין קלאַס זיינען איהם געווען טהייערער ווי אלץ, אפילו פאר זיינע איבערצייגונגען. מאַלטהוס איז געווען, ווי געזאָגט, א פאָרשטעהער פון די גרויסע גרונד־בעזיצער, וועלכע זיינען געווען פאר פּאָשלינעס אויף תבואות, די קאַפּיטאַליסטען זיינען אבער געווען געגען אזוינע פּאָשלינעס. מען האט בעדארפט אויף דעם אופן געווינען דעם ארבייטער קלאַס און אויפצוהעצען איהם געגען די קאַפּיטאַליסטען. דאס איז די אורזאַכע, וואס מאַלטהוס איז מיט א מאָל געוואָרען אזא גרויסער צדיק צו בעשיצען די ארבייטער אינטערעסען. דען געהענדיג לשיטתו האט ער ניט בעדארפט זיין פאר אזא געזעצגעבונג.

דוד ריקאַרדאָ

דוד ריקארדא.

IX.

דוד ריקאַרדאָ און זיינע טהעאָריען

ריקאַרדאָ'ס לעבען און ווירקען.

דוד ריקאַרדאָ איז געבוירען געוואָרען דעם 19טען אַפּריל, 1772, אין לאָנדאָן, וואוהין זיין פאַמיליע האט פריהער אריבערגעצויגען פון האָלאַנד. זיין פאָטער, אן אַלט־מאָדיש־פרומער איד, איז געווען א רייכער, פעהיגער און א מזל'דיגער סוחר, א בכבוד'יגער מיטגליד אויף דער בערזע, וואו ער האט געהאט צוליעב זיינע פיעלע עסקים א גרויסע דעה. פון זיין זוהן דוד'ן האט דער פאָטער אויך געוואָלט מאַכען א פרומען און אן עהרליכען סוחר, כדי איהם איבערצולאָזען בירושה זיין פערמעגען און געשעפט. צו דיעזען צוועק האט ער איהם געשיקט אין זיין אמאָליגע פאטערלאַנד, האָלאַנד, דאָרטען צו לערנען און זיך אויסבילדען אין קאָמערץ־שוהל. דאס איז געווען די איינציגע שוהל־בילדונג, וואס ריקארדאָ האט גענאָסען.

דיעזע קליינע אונבעדייטענדע פאָר־בילדונג האט אבער ניט געשטערט די מערקווירדיגע פעהיגקייטען, מיט וועלכע דוד איז געווען בעשאָנקען פון דער נאטור: דעם שארפען שכל, דעם ענערגישען און דרייסטען פאָרשען, דער אויפמערקזאמקייט, דעם טיעפען דורך־דרינגענדען בליק בנוגע די ערשיינונגען פון לעבען אין דער געזעלשאפט — האט ניט געשטערט צו ענטוויקלען די פעהיגקייטען ביז צו אזא הויכען גראד, דאס זיי האבען ארויסגערופען א אונגעהייערע בעוואונדערונג ניט בלויז צווישען די מענשען פון זיין דור, נור אויך צווישען די שפעטערדיגע דורות.

כמעט נאָך א קינד האט ריקארדאָ אלעמען איבערראשט מיט זיינע אויסערגעווערהנליכע פעהיגקייטען צו חשבון און צום מסחר; און אין'ם

עלטער פון 14 יאָהר האט דער פאָטער זיך אָנגעפאנגען צו בענוצען מיט איהם אויפ'ן בערזע. שוין אין דיעזע קינדער־יאָהרען האט דער קליינער ריקאַרדאָ ארויסגעוויעזען זעהר פיעל חריפות, ספּעקולאַציאָנס־פעהיג־קייט און א פרייען, אונערשראָקענעם אונטערנעהמונגס־גייסט.

דיעזער דרייסטער, פרייער גייסט האט אבער ניט געקענט לעבען בשלום מיט זיין אלט־מאָדישען, פרומען, פאַנאַטישען פאָטער, וועלכער איז געווען עכט קאָנסערוואַטיוו סיי אין אמונה־זאכען, סיי אין פּאָליטי־שע איבערצייגונגען. בלינד זיך אונטערצוגעבען און טהון א זאך ניט ווילענדיג, אָהן שכל, האט דיעזער אונערשראָקענער כאַראַקטער בשום אופן ניט געקענט. די גאַנץ פערשיעדענע איבערצייגונגען און מיינונגען פון פאָטער און זוהן האבען געפיהרט צו שטענדיגע מחלוקות און האַמ־פערייען. דיעזע מחלוקות האבען זיך אזוי פערשאַרפט, דאס דער יונגער דוד האט געמאַכט אַן ענטשלאָסענעם טריט, דורך וועלכען ער האט אין גאַנצען צוריסען די פעדעם, וועלכע האבען איהם פערבונדען מיט זיין פאַמיליע און נאַציאָן. דוד ריקאַרדאָ האט זיך אָבגעריסען פון דער אידי־שער אמונה און איז געוואָרען א מיטגליעד פון דער קריסטליכער גע־מיינדע.

אליין, אָבגעריסען פון זיין פאַמיליע, אָהן שום שטיצע פון זיין רייכען פאָטער, האט דוד אָנגעפאַנגען צו פיהרען מסחורים אויפ'ן איי־גענעם נאָמען, אונטער זיין אייגענער פירמע. זיין עהרליכקייט און זיין ווייכער, עדעלער כאַראַקטער האט אין אַ גאַנץ קורצער צייט ערוואָרבען די ליעבע און אכטונג פון די אָנגעזעהענע מיטגלידער אויף דער בערזע, וועלכע האבען איהם אָנגעפאַנגען בעהילפיג צו זיין אין אלע זייגע אונטערנעהמונגען. די הצלחה אין געווען אין דוד'ס געשעפטען זעהר גרויס. עס האט ניט לאַנג געדויערט, ביז וואַנעט ריקאַרדאָ האט צונויפ־געקליעבען א גרויסען פערמעגען און איז געוואָרען אין גאַנצען זעלבסט־שטענדיג.

דער חשק צו רייכטהום אליין האט אבער ניט געקענט דערשטיקען אין ריקאַרדאָ זיין שעהנעם, עדעלען כאַראַקטער, זיין מענשען־ ליעבע און די איבעריגע ווייכע געפיהלען. די עשירות האט וויניג וואס בע־פריעדיגט דעם טיעפזיניגען פאָרשענדען גייסט, וואס איז בעשאַפען גע־וואָרען צו עטוואָס גרעסערעס, ערהאבענעס. און גלייך ווי נור ער איז געוואָרען פעסט אין מעמד, האט ער זיך מיט גרויס התמדה איבערגע־

געבען דער וויסענשאַפט, וואָהלטהעטיגקייטען און אנדערע קהל׳שע און פּאָליטישע אינטערעסען.

אין׳ם עלטער פון 25 יאָהר זעהען מיר ריקאַרדאָ, ווי ער לערנט מיט גרויס ערפאָלג מאַטהעמאַטיק, כעמיע און מינעראַלאָגיע, בויט אויס אויף אייגענע הוצאות א לאַבאָראַטאָריום, א זאַמלונג פון מינעראַלען און ווערט איינער פון די אייפעריגסטע און וויכטיגסטע מיטגליעדער אין דער געאָלאָגישער געזעלשאַפט. צו קיין וויסענשאַפט האט אבער ריקאַרדאָ ניט ארויסגעוויזען אזוי פיעל חשק און אינטערעס, ווי צו פּאָליטישע עקאָנאָמיע, וועלכע ער האט גערערנט מיט א אויסערגעוועהנליכע התמדה און צו וועלכער ער האט זיך איבערגעגעבען מיט לייב און לעבען.

אינטערעסאַנט איז דער צופאַל, ווי אזוי ער איז בעקאַנט געוואָרען מיט דיעזען צווייג פון דער וויסענשאַפט.

אין 1799, ווען איהם איז געווען 27 יאָהר, האט ריקאַרדאָ צוליעב געוויסע פאַמיליען אנגעלעגענהייטען געמאַכט א נסיעה. אויף דיעזער נסיעה האט ער געפונען צופעליג ביי זיינעם א פריינד, וועלכען ער האט בעזוכט, איין באַנד פון אַדאַם סמיטה׳ס „אונטערזוכונגען איבער די נאַטור און אורזאַכען פון׳ם פעלקער רייכטהום.״ ווי א דורשטיגער צו א קאַלטען קוואַל האט זיך ריקאַרדאָ צוגעכאַפּט צו דיעזען עפּאָכע־מאַכענדען ווערק, אין וועלכען ער האט זיך זעהר פערטיעפט. וואס ווייטער ער האט עס געלעזען, איז אלץ מעהר געוואַקסען זיינע התפעלות און ענטציקונג. פון דעמאָלט אָן איז ביי ריקאַרדאָ אלץ שטאַרקער געוואָרען דער אינטערעס און די אויפמערקזאַמקייט צו די ווירטהשאַפטליכע ערשיינונגען.

13 יאָהר פון שטילער און פלייסיגער ארבייט זיינען נאָך פאַרביי, ביז וואַנען ריקאַרדאָ האט פערעפענטליכט זיין ערשטע קליינע ווערק, „א אונטערזוכונג איבער די שייכות פון פּאַפּיער געלד צו מעטאַל געלד.״

שוין אין דיעזען קליינעם ווערק האט ריקאַרדאָ אלעמען פערוואונדערט מיט זיין גרויס חריפות און טיעפען פערשטעהען פערשיעדענע ווירטהשאַפטליכע ערשיינונגען. אין פערלויף פון צוויי יאָהר האט דאס ביכעל אויסגעהאַלטען פיער אויפלאַגען. ריקאַרדאָ איז געוואָרען פּאָפּולער, אלס איינער פון די טיעפזיניגסטע עקאָנאָמיסטען. אין אלע

פּאָליטישע און עקאָנאָמישע פראגען האט מען זיך אָנגעפאנגען שטארק צו רעכענען מיט זיינע פּאָרשונגען און אויספיהרונגען. און אין די פּאַר־לאַמענטארישע וכוחים האט מען זעהר אָפט ציטירט ריקארדאָ׳ס מיינונג.

אין יאָהר 1815 איז געשטאנען אויפ׳ן „טאגעס אָרדנונג" פון ענגלישען פּאָליטישען לעבען די פראגע איבער דעם „צאָהל טאריף אויף אויסלענדישע תבואה." אלע פּאָליטיקער, געלעהרטע (צווישען זיי אויך ראָבערט מאַלטהוס) פון לאנד האבען געפיהרט שטארקע און הייסע וכוחים מכח דעם. ריקארדאָ האט, זעלבסטפערשטענדליך, ניט געקענט פערשווייגען זיין אייגענע מיינונג בנוגע אזא וויכטיגען ענין. עס איז ערשיענען פון איהם א ווערק, וואו ער טרעט ארויס געגען מאַל־טהוס, וועלכער האט פערטהיידיגט די אָבצאָהלונגען אויף די אריינגע־פיהרטע תבואות. ריקארדאָ בעווייזט די ניט ריכטיגקייט פון מאַל־טהוס׳עס מיינונג און ווי ווייט שעדליך עס איז פאר דאס לאנד פער־שיעדענע בעגרענצונגען אויף אויסלענדישע סחורות. מיט א מערק־ווירדיגער בעלעהרזאמקייט איבערצייגט ער דאָרט, אז יעדעס לאנד קען נור דאן לעבען רייך און גליקליך, ווען עס הערשט די פרייע קאָנקורענץ, ד. ה. ווען מען גיט ניט קיין פּאָרצוג די אינלענדישע סוחרים פאר די אויסלענדישע.

נאָך א ווערק איבער א פּאָליטישע פראגע איז ערשיענען אין יאָהר 1816.

דיעזע אויסגערעכענטע שריפטען, וועלכע זיינען ארויסגעגעבען געוואָרען איבער פערשיעדענע פּראקטישע פּאָליטישע ענינים, האבען געמאכט ריקארדאָ אזוי בעריהמט, דאס די גרעסטע געלעהרטע און וויכטיגסטע פּאָליטיקער פון יענער צייט, ווי מאַלטהוס, מילל (דער פאָטער) און אנדערע האבען אָנגעפאנגען צו זוכען זיין בעקאנטשאפט און התקרבות.

דאס איז אבער נאָך ניט געוועזן אלעס, וואס ריקארדאָ האט גע־שאפען! דאס וויכטיגסטע איז דאס בעריהמטע אייביגע ווערק: „די גרונד־געזעצען פון פּאָליטישע עקאָנאָמיע און פון די שטייערן" ערשיענען אין יאָהר 1817, וואו ריקארדאָ האט סיסטעמאטיש, לאָגיש און קלאָר קריטיקירט די פריהערדיגע שיטות, איבערהויפט פערשיעדענע טהעאָריען פון אָדאַם סמיטה, און וואו ער האט בעגרינדעט מיט א

וואונדערליכער חריפות און עמקות די וויכטיגסטע פראגען פון פּאָליטישע עקאָנאָמיע.

אויסער זיין קריטיק אויף די פריהערדיגע אנשויאונגען האט ריקארדאָ בעארבייט זעלבסטשטענדיג א נייע פעלד אין דער עקאָנאָמישער וויסענשאפט: „די פערנאַנדערטהיילונג פון די פראָדוקטען.” די פריהערדיגע געלעהרטע, איבערהויפּט אַדאַם סמיטה, האבען זיך כמעט בלויז בעשעפטיגט מיט דער פראגע פון׳ם שאפען פראָדוקטען, ווי זיך צו „בערייכערען.” די פראגע אבער, ווי דיעזע רייכטהום ווערט צוטהיילט צווישען די פערשיעדענע קלאסען אין אונזער געזעלשאפט, איז געווען אדער גאָר ניט, אדער שלעכט בעארבייט פון די עקאָנאָמיסטען. ריקארדאָ האט דיעזען חסרון מערקווירדיג, ווי א אמת׳ער מייסטער, אויסגעפילט.

נאָך אַדאַם סמיטה׳ס „די רייכטהום פון די פעלקער” איז עס דאס איינציגע אונשטערבליכע ווערק, וועלכעס וועט אויף אייביג בלייבען לעבען אין דער וויסענשאפט. נאָך׳ן איבערלעזען פון די „גרונד־געזעצען” ווערען פערשיעדענע פערבאָרגענע, אונבעגרייפליכע ערשיינונגען ענטפּלעקט, ספיקות ווערען בעזייטיגט, פערשיעדענע וויעדערשפּרוכען ווערען אויסגעגלייכט. מען קריעגט עפּעס א נייעם מין פעהיגקייט, דורך וועלכען מען קען אריינקוקען און פערשטעהן די פערשיעדענע פערפּלאָנטערטע און פערדרעהטע ערשיינונגען אין׳ם פאָלקס־אָרגאַניזמוס. עס איז זעלטען וואו צו געפינען א ווערק אויף דיעזען געביט פון דער וויסענשאפט, וואס זאָל זיך אויסצייכענען מיט אַזאַ אונגעהייערע טיעפקייט, מיט אזוינע שארפזיניגע געדאַנקען, מיט אָריגינעלע איינפאַליגע מעטהאָדען, מיט אַזאַ פעהיגקייט פערנאַנדערצוגליעדערען און פערנאַנדערצולייגען יעדע קאָמפּליצירטע ערשיינונג אויף איינפאַכע זיכטבארע עלעמענטען, ווי אין „די גרונד־געזעטצען.” וואס מעהר מען לעזט, אלץ שטארקער ווערט דער אינטערעס און אלץ פעסטער ווערט מען דורכגעדרונגען מיט די געדאַנקען און אויספיהרונגען פון פערפאסער. וואס מעהר מען נעהמט איבער זיינע מעטהאָדען פון דענקען און פאָרשען, אלץ זיכערער פיהלט מען דעם באָדען אונטער זיך און אלץ פעסטער ווערען די איבערצייגונגען.

כאראקטעריסטיש איז, דאס ריקארדאָ אליין, ניט קוקענדיג אויף זיין פּאָפּולערען נאָמען און זיינע פעסטע איבערצייגונגען, האט ניט

נעגלויבט אין ערפאָלג פון זיין בוך. ער איז געווען זעהר א גרויסער עניו און האט געהאט ווייניג צוטרוי צו זיינע קרעפטען. ווענען די שרייבער־עקאָנאָמיסטען, וועלכע שטעהען ניט אין׳ם ערך ניעדעריגער פון איהם אין אלע הינזיכטען, ווי צ.ב. דער פראנצויזישער עקאָנאָמיסט סעי, וואס האט געלעבט אין יענער צייט, רעדט ריקארדאָ מיט אזא מין עהרפורכט, אזוי ווי א תלמיד וועגען זיין גרויסען גאונישען רבי׳ן. דאָרטען, וואו ער איז ניט מסכים מיט די אויספיהרונגען פון זיינע פאָרגענגער און וואו אנשטאט די קריטיקירטע אנשויאונג בויט ער זיין אייגענע טהעאָריע, רעדט ריקארדאָ אויך מיט א מאָדנע אונזיכער־הייט און פּחד, ער פאַנגט שטענדיג אָן מיט א מין „לולא יראתי״... וואס איז נור צו ערקלערען דורך די גרויסע מידות: די צניעות און בעשיידענהייט צו שעצען און צו שטעלען דעם צווייטען א סך העכער פון זיך.

דעם ערשיינען פון׳ם דערמאָנטען ווערק האט די וועלט צו פער־דאנקען ריקארדאָ׳ס פריינד און תלמיד דזשיימס מילל, וועלכער האט דאָרטען גלייך בעמערקט די טהייערע אוצרות פאר די וויסענשאַפט און האט דורכאויס געזעהן דאס בוך זאָל ערשיינען. אויב ניט מילל ווער וויים, אויב ריקארדאָ וואָלט זיך בעשלאָסען ארויסצולאָזען דאס גאונישע, קלאסישע ווערק.

נאָך דעם ווי דאס בוך איז ערשיענען און בעקאנט געוואָרען אין דער וויסענשאַפטליכער וועלט, איז ריקארדאָ געוואָרען געקרוינט אלס דער מלך פון די עקאָנאָמיסטען. זיין בעריהמטקייט און פערמעגען זיינען נעשטיגען אלץ העכער און העכער, ביז ריקארדאָ האט אם ענדע געפונען פאר מעגליך אין גאנצען זיך אָבצוזאָגען פון זיינע געשעפטען און אוועק־זעצען זיך „על התורה ועל העבודה,״ און איבערגעבען זיך נור קהל׳שע און פּאָליטישע אינטערעסען, וואו ער האט געוואָלט פראקטיש דורכ־פיהרען זיינע וויסענשאַפטליכע איבערצייגונגען.

דאס האט זיך איהם אויך איינגעגעבען.

אויך אלס כלל טהוער איז ריקארדאָ געווען ביי זיך ארונטער גע־פאלען און האט שטארק געצווייפעלט אין זיינע קרעפטען. וועגען זיין אויפטרעטען אין פארלאמענט, וואו ער איז געווען א מיטגליעד, שרייבט ער זיינעם א פריינד: „איהר וועט מסתמא וויסען, אז איך זיץ אין דער מורא, אז איך וועל דאָ ווייניג וואס נוטצען ברענגען. איך האב צוויי מאָל

געפרובירט ריידען, אבער איך האב גערעדט מיט גרויס ציטערניס. איך בין שטארק מסופק אין דעם, אויב מיר וועט זיך איינגעבען איבער־צושטארקען מיין שרעק, וואס מיר בעפאלט, ווען איך הער דעם טאָן פון מיין שטימע.״ און שפּעטער שרייבט ער: „איך דאנק אייך פאר די מיה, וואס איהר האט זיך מטריח געווען מיר אריינצוגעבען מוטה. אין דער פּאלאטע זיינען ניט פאראן קיין שוועריגקייטען פאר מיר. דער עיקר איז, דאס איך אליין זעה נאָך פיעל מניעות און פורכטבארע הינדער־ניסע קעגען מיין אויפטרעטען. סוף כל סוף דוכט זיך מיר, אז איך וועל טהון זעהר קלוג, ווען, אנשטאט צו ריידען, וועל איך זעהן בעסער זיך צו בעגניגענען מיט א שטילער אבשטימונג.״

צום גליק אבער האט דאס ריקארדאָ ניט געטהון. זיין פּחד דער־שראָקען צו ווערען פאר זיין אייגענע שטימע איז ניט מקוים געוואָרען. ער איז עפטער ארויסגעטראָטען און האט טאקע בעקומען אין פּאלאטע די גרעסטע ווירקונג, וואס האט זעהר פיעל נוטצען געבראכט ניט בלויז דער מלוכה, דעם שטאאט, נור אויך דער וויסענשאפט.

געוועהנליך האט ריקארדאָ געווירקט אין פּאלאטע ניט מיט זיין אָראטאָרישען טאלאנט און רעדעס־פעהיגקייטען, וועלכע ער האט אי־בערהויפּט ניט בעזעסען, נור דורך די אמת׳קייט, קלוגהייט און גרינד־ליכקייט, מיט וועלכע ער האט דורכגענומען יעדע פראגע.

„זיינע עניוות און גוטהערציגקייט — ערצעהלט זיין ביאָגראף — האט ריקארדאָ ארויסגעוויעזען ניט בלויז אין עפענטליכען לעבען, נור אפילו צווישען זיין פאמיליע. ביי זיך אין דער היים, אין קרייז פון זיינע פריינד האט אויך אלעמען איבערראשט די ווייכקייט און די מילדקייט אין׳ם כאראקטער פון דיעזען שטרענגען געלעהרטען. מיט א זעלטענע גרויסע אכטונג האט ער זיך פערהאלטען צו די מיינונגען פון אנדערע. ער האט שטענדיג אָבגעטרעטען דעם וועג פאר׳ן צווייטען. ער האט קיין מאָל ניט ארויסגעטרעטען געגען א געוויסע מיינונג, ווען ער זאָל ניט האבען געוואוסט, אז ער איז פאָלקאָם גערעכט. אויסער זיינע גרויסע קענטניס איז ער שטענדיג געווען הויך בעגייסטערט פאר דעם, וואס איהם האט אינטערעסירט, און האט שטענדיג בעצויבערט און צוגעשמידט צו זיך די אויפמערקזאמקייט פון זיינע הערער. דער ציעל פון א געוויסען וכוח, וואס ער האט געפיהרט, איז ניט געווען צו פער־טהיידיגען דוקא „זיין מיינונג,״ דורכפיהרען דוקא, וואס ער וויל, נור

דערגעהן דעם אמת. קוים האט ער אנערקענט, אז זיין געגנער איז גע־רעכט, האט ער אָהן א שום מאטערנים און פערדרוס, מיט א מאָדנע ערנסטקייט מודה געווען, אז ער האט זיך טועה געווען, סתם פּשט'לען זיך, פּלפּול'ן אָהן א שום צוועק האט ריקארדאָ קיין מאָל ניט ליעב גע־האט. איבער די שווערסטע זאכען פלעגט ער ריידען מיט א זעלטענע קלאָרהייט און לייכטקייט." עס פערשטעהט זיך, אז די וויסענשאפט־ליכע און פּארלאמענטארישע טהעטיגקייט פון אזא הויכען מאַן, ווי ריקאַרדאָ, האט ניט געקענט ניט ערווערבען א אייביגען, אונשטערב־ליכען נאָמען ביי די ענגלענדער און דער איבעריגער ציוויליזירטער וועלט. צווישען די אויפגעקלערטע פּאָליטיקער איז ריקארדאָ געוואָרען א אויטאָריטעט, אָהן וועלכען עס איז קיין זאך ניט בעשטימט געוואָרען. איבערהויפּט האט ענגלאנד צו פערדאנקען ריקארדאָ מיט איהר פי־נאנץ־פּאָליטיק, וואס איז געפיהרט געוואָרען לויט די פאָרשלאגען און טהעאָריען פון לעצטען.

בנוגע זיינע סאָציאַל־פּאָליטישע איבערצייגונגען האט דאָ ריקארדאָ אָפיציעל זיך געהאַלטען פאר אונפּארטייאיש. ער האט ניט געהערט ניט צו די ליבעראלען, ניט צו די קאָנסערוואטיווען, ער האט אבער אלע מאָל מיט גרויס ענערגיע און בעגייסטערונג פערטהיידיגט דאס, וואס איהם איז אויסגעקומען פאר עהרליך און וויכטיג. ער האט קיין מאָל ניט געזוכט אויסצונעהמען ביי'ן המון. שטענדיג איז ער ארויסגעטרעטען צו פערטהיידיגען דעם אמת און יושר, ניט צו לאָזען צו טהון ווען עס איז ניט עולות און דעריבער האט ער פאקטיש אלע מאָל געשטימט מיט דער אָפּאָזיציאָן.

אויסדריקענדיג די אינטערעסען פון גרויסען קאפּיטאַל, האט רי־קארדאָ דאָך קיין מאָל ניט צוגעלאָזען צו קריוודען די ארבייטער אויב נאָר ער איז געווען איבערצייגט אין דער גערעכטיגקייט פון זייערע פאָ־דערונגען.

דאס לעצטע ווערק, וואס איז געווען געדרוקט פאר זיין לעבען, איז ערשיענען 1822 אונטער'ן נאָמען: „שוץ פאר די אַקערבוי." וואו ער האט בעטראכט די פראגען איבער דעם געטריידע פּרייז און זייער וויר־קונג אויף די שבירות פון די ארבייטער און ריוח פון די קאפּיטאַליסטען, לויט די גרונד געזעצען פון זיינע פריהערדיגע ווערק.

אין 1823, ווען ריקארדאָ איז נאָך'ן פּארלאמענטארישען סעזאָן

געקומען צו זיך אהיים, האט ער פערענדיגט זיין ארבייט: „א פלאן ווי איינצוריכטען א מלוכה־באנק,״ וואו עס ווערט בעוויעזען די נויטהווענדיגקייט און די מעגליכקייט פון אזא באנק, פאר אלע, וועלכע נויטיגען זיך. דיעזע ארבייט איז צום בעדויערן פאר די וויסענשאפט געווען די לעצטע, וועלכע דער אויטאָר אליין האט שוין ניט זוכה געווען צו זעהן געדרוקט. אין סעפטעמבער פון׳ם דערמאָנטען יאָהר איז איהם אָנגעפאלען א גרויסער וועהטאָג אין א קראנקען אויער, פון וועלכען ער האט שטענדיג געליטען. אין צוויי טעג האט זיך ענטוויקעלט א שטרענגע ענטצינדונג, וואס האט אויך פערכאפט דעם מארך. פון דיעזען מארך־ענטצינדונג איז ריקאַרדאָ דעם 11טען סעפטעמבער געשטאָרבען, בעוויינט פון זיין פאמיליע, פריינד, פאָטערלאנד און דער גאנצער וויסענשאפטליכער וועלט. אויך פון אלע אָרעמע און עלענדע, אונגליקליכע און נויטהבעדירפטיגע, פאר וועלכע ריקארדאָ האט אזוי פיעל גוטעס געטהון.

X.

ריקאַרדאָ'ס בעדייטונג אין דער וויסענשאַפט

מיר האבען שוין בעמערקט, אז אדאם סמיטה, אזוי אויך די אנ־דערע עקאָנאָמיסטען פון יענער צייט, האבען זיך איבערהויפּט אינטע־רעסירט מיט די אורזאכען פון די פעלקערס רייכקייט. זיי האבען גע־זוכט די מיטלען, וועלכע יעדעס פאָלק דארף אָננעהמען, אום זיך צו „בעררייכערען" און צו האבען וואס מעהר פּראָדוקטען. דער הויפּט פּונקט, דער קערן פון זייערע פאָרשונגען איז דעריבער געוועזען די פראגע פון „שאפען" פּראָדוקטען צום לעבען. זייער גאנצער בליק איז געוועזען געווענדעט אויף צו געפינען די הויפּט קוועלען, וועלכע ליפערען אלץ א גרעסערע מאָס לעבענס־מיטעל. זייער שטרעבען איז געוועזען זיך קלאָר צו מאכען יענע אויסערליכע בעדינגונגען, ביי וועלכע דעם מענשען'ס ארבייט אין'ם אויפטהון רייכקייטען איז אם בעסטען פרוכטבאר און פּראָדוקטיוו. די פראגען אבער: ווי אזוי די געשאפענע פּראָדוקטען ווערען פערטהון, ווי אזוי זיי ווערען פערטהיילט, צווישען די מיט־גליעדער פון דער געזעלשאפט גופא? וואס פאר א טהייל יעדער יחיד בעקומט אין די רייכקייט, וואס גאנץ קהל האט בעשאפען? ווען קומען די פּראָדוקטען אָן? און ווי אזוי עס קומט אָן? — דיעזע אלע פראגען — זאָגען מיר — זיינען געבליעבען פון די עקאָנאָמיסטען אין יענער צייט כמעט ווי אונבעריהרט. ריקאַרדאָ איז געוועזען דער ערשטער, וועלכער האט זיך אָנגעהויבען ספּעציעל צו בעשעפטיגען מיט דיעזער אויפגאבע. „זיך קלאָר צו מאכען די געזעצען, וועלכע בעשטימען און רעגולירען די פערטהיילונג איז די הויפּט אויפגאבע פון דער פּאָליטישער

עקאָנאָמיע,״ זאָגט ריקאַרדאָ אין דער פאָררעדע צו זיין בעריהמטעס ווערק, „די גרונד געזעצען פון פּאָליטישע עקאָנאָמיע.״

היינטיגע געזעלשאַפט אונטערשיידעט זיך פון די אַמאָליגע געזעלשאַפטען, ווי מיר ווייסען שוין, ערשטענס, דורך דעם, וואס יעדער יחיד טהוט ניט אויף אלע לעבענס־מיטלען פאר זיך. יעדער בעשאַפט נור איין סאָרט פּראָדוקטען (אין דער גרויס־קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט נור א טהייל פון פּראָדוקט) פון יענער גרויסער צאָהל פערשיעדענע זאָרטען, וועלכע זיינען נויטהיג צום לעבען, און צווייטענס, דורך דעם, וואס ס׳איז ניט פאראן א געוויסער ווילען פון א אָרגאַניזאַטאָר, פון א מין ראש הקהל, וועלכער זאָל איינטהיילען יעדערען די נויטהיגע זאָרטען פּראָדוקטען. אום פּאָרט צו בעקומען די נויטהיגע פערשיעדענע לעבענס־מיטעל צו בעפריעדיגען די בעדערפנישען, מוז יעדערער מסחר׳ן האַנדלען, אויסבייטען זיינע פּראָדוקטען, וועלכע זיינען איהם, פאר זיך, צום אייגענעם געברויך, ניט נויטהיג, אויף אנדערע זאָרטען, וועלכע דער פערקויפער וויעדער קען פאר זיך ניט געברויכען, און טאַקע דורך דיעזען בייט, טויש, ווערען פערטהיילט די פּראָדוקטען, וואס די גאַנצע געזעלשאַפט פּראָדוצירט צווישען די איינציגע מיטגליעדער. דער מאַרק איז די קראַפט, וואס אָרגאַניזירט בלינד די פערנאַנדערטהיילונג, אזוי ווי דער אַמאָליגער ווילען פון׳ם אָרגאַניזאַטאָר אין שבט. זעלבסט־פערשטענדליך, אז וויבאַלד די גאַנצע סבה, דער גאַנצער כח פון דער פערנאַנדערטהיילונג ליעגט אין טויש, דאַרף זיין איינע פון די וויכטיגע אויפגאַבען פון דער וויסענשאַפט צו געפינען די געזעטצען פון טויש, צו וויסען די כללים, לויט וועלכע די מענשען בייטען צווישען זיך די געשאַפענע פּראָדוקטען. מען מוז וויסען פאר וואס מען בעקומט פאר אזא און אזא פּראָדוקט אזוי פיעל און אזוי פיעל. פאר א צווייטען שוין א גאַנץ אַנדער מקח. מיט איין וואָרט, אויב מען וויל נאָר גוט פערשטעהן די מאַשינע פון פערנאַנדערטהיילונג, מוז מען קודם כל פערשטעהן די געזעצען, וועלכע בעשטימען דעם ווערטה פון די פּראָדוקטען, וואס איז ניט אַנדערש, ווי פעהיגקייט פון א זאַך אויסגעביטען צו ווערען אויף אַן אַנדער זאַך. עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט, אז דיעזער וויכטיגער פראַגע ווידמעט ריקאַרדאָ דעם ערשטען קאַפּיטעל פון דעם אויבענדערמאָנטען ווערק, וואו ער ווייזט ארויס שאַרפזיניגע געדאַנקען, א אונגעהייערע

חריפות אין'ם ערפאָרשען געזעלשאַפטליכע ערשיינונגען, מיט וועלכע קיינער פון זיינע פאָרגענגער, אזוי ווי די שפּעטערדיגע עקאָנאָמיסטען (מיט אויסנאַהמע פון קאַרל מאַרקס) קען זיך ניט גלייכען. און א דאַנק זיין הריפישען מח און ערנסטען פאָרשען האַט ריקאַרדאָ'ן זיך טאַקע איינגעגעבען צו ענטדעקען די אמת'ע געזעצען, וועלכע רעגיערען און בעוועגען דעם גאַנצען געזעלשאַפטליכען מעכאַניזם, דורך וועלכען יעדער מענש בעקומט מעהר אדער וועניגער די מאָס לעבענס־מיטלען — דער מעכאַניזם פון פערנאַנדערטהיילונג.

אום אבער צו האבען א קלאָרען בעגריעף פון ריקאַרדאָ'ס ווערטה־טהעאָריע און איהר בעדייטונג פאר די וויסענשאַפט, מוזען מיר מאַכען א געוויסען איבערבליק איבער די יסודות פון די טהעאָריען, וועלכע האבען געהערשט און הערשען נאָך עד היום בנוגע דיעזע וויכטיגע פראַגע. אַנדערש וועט אונז זיין אונמעגליך אָבצושאַטצען ריכטיג די ראָלע, וואס ריקאַרדאָ שפּיעלט אין דער עקאָנאָמישער וויסענשאַפט.

ווען איך זעה, אז א געוויסער אָרגאַניזם אדער זאַך בעזיצט א געוויסע פעהיגקייט און איך וויל וויסען פון וואַנעט דיעזע פעהיגקייט נעהמט זיך, מוז איך קודם כל די זאַך אנאַליזירען, פערנאַנדערלעגען אויף איינציגע און איינפאַכע אייגענשאַפטען — דאַן ערשט וועלען מיר קענען וויסען די סבה, ד. ה. דורך וועלכע אייגענשאַפט דער קערפּער בעקומט די אדער יענע פעהיגקייט. ביים ערפאָרשען די אורזאַכען, וועלכע גיבען צו א געוויסען פּראָדוקט די פעהיגקייט בכלל צו ווערען אויסגעביטען אויף אַן אַנדער פּראָדוקט אדער געלד (וואס איז אויך ניט אַנדערש, ווי א געוויסער פּראָדוקט) און די אורזאַכען, וועלכע בעשטימען די גרויס פון א טויש־ווערטה *) מוז מען פריהער דעם פּראָדוקט גופא פערנאַנדערנעהמען, פערנאַנדער שפּאַלטען אויף זיינע איינפאַכע, אָבגעזונדערטע אייגענשאַפטען.

וועלכע אייגענשאַפטען בעזיצט א טויש־ווערטה־זאַך, א סחורה,

*) אונטער'ן וואָרט „טויש־ווערטה" פערשטעהען מיר די מאָס אַנדערע פּראָדוקטען, אויף וועלכע דער פערקויפער בייט אויס זיין פּראָדוקט.

וואס קען פערקויפט און אויסגעביטען ווערען אויף אן אנדער זאך? ערשטענס, זעהען מיר, אז יעדע סחורה, אויסער איהרע פהיזישע, כעמישע און מעכאנישע אייגענשאפטען, וואס קומען איצט ניט אין אנבעטראכט, מוז זיין נוטציג, זי מוז האבען די אייגענשאפט צופריע־דען צו שטעלען א געוויסע בעדערפניש. שטיוועל, צ. ב., בעפריעדיגען די בעדערפניש ניט צו געהן באָרוועס, טוך — ניט צו געהן נאקעט, א. ז. וו. אָהן אזא אייגענשאפט קען קיין סחורה איבערהויפט ניט זיין. ווען א פּראָדוקט זאָל ניט זיין נוטציג, וועט קיינער איהם אפילו אין האנד ניט וועלען נעהמען און ווער רעדט נאָך צו געבען אן אנדער זאך דערפאר. צווייטענס, זעהען מיר, אז יעדע סחורה האט די איי־גענשאפט, וואס זי איז בעשאפען דורך מענשליכע ארבייט. סחורות, וואס זאָלען ניט ענטהאלטען אין זיך מענשליכע ארבייט, זיינען במציאות ניטאָ. אָט דיעזע צוויי אייגענשאפטען — די ניטצליכקייט און מענשליכע ארבייט — געפינען מיר, ווען מיר אנאַליזירען יעדע סחורה, יעדען פּראָדוקט, וואס האט א טויש־ווערטה. די ניטצליכקייט פון פּראָדוקט איז אויך א סוביעקטיווע אייגענשאפט, ווייל דאס איז ניט פאר אלעמען גלייך, דאס ווענדט זיך אָן יעדען סוביעקט. פאר איינעם קען די זאך האבען א גרעסערען נוטצען, פאר'ן צווייטען א קלענערען נוטצען. נעהמט, צום ביישפּיעל, קליידער: א נאַקעטער וועט זיך מעהר אין דעם נויטהיגען און זיי וועלען פאר איהם האבען א גרעסערע נוטצען, ווי פאר יענעם, וועלכער געהט ניט נאקעט. די מאָס ארבייט אבער, וואס איז איינגעשלאָסען אין דער סחורה, איז א אָביעקטיווע אייגענשאפט, דאס איז פאר אלעמען גלייך, דאס קען ניט זיין פאר איינעם גרעסער, פאר'ן צווייטען ווענינגער, דען דאס ווענדט זיך אָן די אלגעמיינע אָביעקטיווע בעדינגונגען פון דער פּראָ־דוקציאָן. דער ווערטה פון יעדער סחורה מוז, פערשטעהט זיך, אויך ארויסקומען בלויז פון דיעזע אייגענשאפטען, אדער פון ניטצליכקייט, אדער פון דער מענשליכער ארבייט. נו — פרעגט זיך — דורך וועלכע אייגענשאפט בעקומט א סחורה איהר ווערטה? — אָט בנוגע דיעזע פראגע הערשען אין דער וויסענשאפט צוויי הויפּט שיטות: די סוביעקטיווע שיטה בעהויפּטעט, אז דער ווערטה שטאמט פון דער סוביעקטיווער אייגענשאפט, דערפון, וואס דער פּראָדוקט קען צופריע־דען שטעלען געוויסע בעדערפנישען; און די אָביעקטיווע שיטה

בעהויפּטעט, אז הגם יעדע סחורה מוז זיין ניטצליך, אבער איהר ווערטה ווערט בעשטימט ניט צוליעב די ניטצליכקייט, צוליעב איהר סוביעקטיווען כאראַקטער, נור צוליעב דעם, וואס אויף איהר איז פערטהון מענשליכע ארבייט, צוליעב איהר אָביעקטיווע אייגענ־שאַפט. די טהעאָריען, וועלכע געהערען צו דער ערשטער שיטה, זיינען אויך בעוואוסט אונטער'ן נאָמען: „די נוטצען טהעאָריען," צו דער צווייטער שיטה: „די ארבייטס־טהעאָריען."

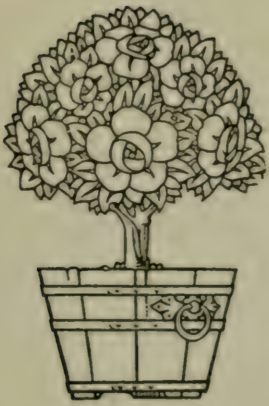

XII.

פערשיעדענע נוטצען־טהעאָריען

דער ערשטער, וואס האט בעגרינדעט די נוטצען אדער די סוביעקטיווע ווערטה־טהעאָריע, איז געווען דער פראַנצויזישער עקנאָמיסט סע, אַדאַם סמיטה'ס א תלמיד. סע געהט ארויס פון דעם איינפאַכען פשוט'ען שכל, דאס יעדער מענש שאַצט העכער דאס, וואס איהם איז מעהר ניצליך און ניעדעריגער דאס, וואס איהם איז ווענינער ניצליך. איידער דער מענש געהט פערקויפען זיין סחורה, מיינט סע, וועגט ער פריהער אָב דעם שאדען, וואס ער וועט האבען, פון וועלכע בעדערפנישען ער וועט זיך מוזען אָבזאָגען, ווען זיין סחורה וועט איבערגעהן ביי אַנדערן אין רשות און, פערקעהרט, די נוצען, וואס ער וועט קענען האבען פון דעם נייעם פראָדוקט, וועלכער קומט אין זיין רשות און ווערט זיין אייגענטהום. ווען א בעל הבית געהט פערקויפען זיין הויז, קומט קודם כל אריין ביי איהם אין מח די געדאַנקען, אַז אָהן די הויז וועט ער זיך מוזען וואַלגערען אין שכינות, ניט האבען קיין אייגען ווינקעלע, א. ז. וו. פון דער אַנדערער זייט אבער שטעלט ער זיך פאָר די נוצען, וואס ער וועט האבען, בעקומענדיג די מזומן. פאר די מזומן וועט ער קענען חתונה מאַכען א טאָכטער א בוגרות, אדער מאַכען זיך א שטיקעל עסק, א. ז. וו. דיעזער סוביעקטיווער פסיכאָלאָגישער מאָמענט, וואס רעכענט אויס, וועלכע בעדערפנישען עס איז וויכטיגער פאר איהם זיי זאָלען זיין בעפריעדיגט, צי די בעדערפניש אין אן אייגען ווינקעל, צי די בעדערפניש א קינד חתונה צו מאַכען — דיעזער סוביעקטיווער מאָמענט רעגולירט, לויט סע'ן, דעם ווערטה פון די סחורות.

נו, איז אבער גלייך די פראגע איבער דער ווערטה פון א סחורה

ווערט בעשטימט בלויז לויט די נוצען אבער בשום אופן ניט דורך די ארבייט, טאָ ווי איז צו ערקלערען, דאס מען שעצט ניט ליכט, לופט און וואסער, זיי זיינען דאָך געווים ניצליכע זאכען. פאר וואס האבען זיי קיין ווערטה ניט? וואו בלייבט דער פראַקטער שכל? אויסער דעם זעהען מיר אין פראקטישען לעבען, אז סחורות, וועלכע בעזיצען גרעסערע נוצען, בעפריעדיגען וויכטיגערע מענשליכע בעדערפנישע, ווערען געשעצט וועניגער, האבען א קלענערען ווערטה, ווי יענע סחורות, וועלכע זיינען פיעל וועניגער ניצליך. גאָלד איז וועניגער ניצליך ווי אייזען און זיין ווערטה איז פון דעסטוועגען העכער ווי ביי אייזען; די נוצען פון א פונט ברויט איז גרעסער פאר די נוצען פון א בריליאנט, דער ווערטה פון'ם בריליאנט איז אבער ניט אין ערך גרעסער, ווי דער ווערטה פון אפונט ברויט. ווי איז דאס צו ערקלערען לויט די נוצען טהעאָריע? סע פשט'לט זיך אפילו, אז הגם דער ווערטה איז בעשטימט לויט די נוצען פון דער סחורה, ווערט זי, די סחורה הייסט דאס, פון דעסטוועגען קיין מאָל ניט פערקויפט וועניגער, ווי די קאָסטען, וואס איז אויפגעגאנגען אויף איהר (די ארבייט, וואס איז פערוועגדעט געוואָרען איהר צו בעשאַפען) ד. ה., אז די ארבייט שפּיעלט אויך א ראָלע אין'ם בעשטימען פון ווערטה. אבער דאס איז ניט מעהר, ווי גע'פשט'עלט, א יש לישב בדוחק. אויסער דעם, וואס סע פאלט דאָ אריין אין סתירות, פון וועלכע איהם איז שווער זיך אויסצופּלאָנטערען, געהט ער אונבעמערקט איבער צו דער צווייטער שיטה, גענען וועלכע ער אליין טרעט אזוי שארף ארויס.

צוויי שפעטערדיגע געלעהרטע פון דיעזער סוביעקטיווער פסיכאָלאָגישער שיטה ברונאָ הילדעבראַנדט און קניס איז געראָטען שוין בעסער צו פערענטפערען די אויבערשטע קשיות.

מען דארף ניט צוזאמענמישען — מיינען דיעזע געלעהרטע — די נוצען פון דער סחורה בכלל, פון דעם גאַנצען זאַפּאַס, וואס איז פאראַן — מיט די נוצען פון א בעשטימטען טהייל פון דער סחורה, וועלכע איך וויל קויפען אדער פערקויפען. די ניצליכקייט פון ברויט בכלל איז טאקע א סך העכער פון די נוצען, וואס גאָלד אדער אפילו בריליאַנטען קען אונז ברענגען. דער ווערטה פון'ם גאַנצען סך הכל ברויט, וואס איז פאראן אין דער געזעלשאפט, וועט טאקע אויך דעריבער זיין פיעל העכער, אלס דער ווערטה פון'ם סך הכל בריליאַנ־

טען. מען דארף דאָך אבער ניט פערגעסען, אז איך קויף נור אַ טהייל פון דעם ברויט, צום ביישפּיעל, א פונט, צוויי, דריי, אבער ניט דעם גאַנצען זאַפּאַס. דער ווערטה פון איין פונט ברויט קען דאָך ניט זיין גלייך מיט דעם ווערטה פון דעם גאַנצען סך הכל ברויט, ווייל דער סך הכל ברויט האט דאָך אונגעהייערע גרעסערע ניצליכקייט, ווי איין פונט ברויט. דער ווערטה פון איין פונט ברויט ווערט בעשטימט לויט די ניצליכקייט פון איין פונט ברויט, אבער ניט לויט די ניצליכקייט פון ברויט בכלל. דער ווערטה פון איין פונט ברויט פערהאַלט זיך צום ווערטה פון דער גאַנצער סומע ברויט, וואס איז פאַראַן, אזוי ווי די נוצען פון איין פונט ברויט פערהאַלט זיך צו די נוצען פון דער גאַנ־צער סומע. וואס גרעסער עס איז די סומע, דער סך הכל ברויט, אלץ קלענער איז די בעדייטונג פון יעדען איינציגען פונט און אלץ א קלע־נערע מאָס ניצליכקייט בעזיצט ער. וואס מעהר טהיילען עס געהען אריין אין אגאַנצע, אלץ א קלענערע בעדייטונג האט יעדער טהייל בע־זונדער, וואס גרעסער עס איז א געוויסע חברה, אלץ א קלענערע ראָלע שפּיעלט יעדער בעזונדערער מיטגליעד אין איהר. ווייל איך וויסען דעם ווערטה פון איין פונט ברויט, דאַרף איך צוטהיילען דעם ווערטה פון'ם סך הכל ברויט אויף די צאָהל איינציגע פונטען. עס פערשטעהט זיך, אז וואס גרעסער עס איז די צאָהל איינציגע פונטען, אלץ א קלענערער ווערטה וועט אויספאַלען אויפ'ן חלק פון יעדען איינציגען פונט. און דאס איז טאַקע די אורזאכע, וואס איין פונט ברויט קאָסט ניט אזוי טהייער, ווייל עס איז דאָ אן אונגעהייער גרויסע צאָהל איינציגע פונטען. דער סך הכל פון גאָלד איז אבער אונגעהייער קליין. יעדער זאָלאָטניק פערנעהמט א גרויסען אָנגעזעהענעם פּלאַטץ אין דער גאַנ־צער סומע גאָלד פון דער געזעלשאַפט. ווען איך צוטהייל דעם גאַנצען ווערטה פון'ם סך הכל גאָלד אויף זיינע איינציגע זאָלאָטניקעס, קומט אוים אויף יעדען זאָלאָטניק א גרויסען חלק ווערטה, א סך א גרעסע־רען ווי דער חלק ווערטה, וואס פאַלט אוים אויף א פונט ברויט צום ביישפּיעל, ווייל איינציגע פונטען ברויט זיינען פאַראַן א סך א סך מעהרער, ווי איינציגע זאָלאָטניקעס גאָלד און דעריבער איז דער ווערטה פון איין זאָלאָטניק גאָלד גרעסער, ווי פון איין פונט ברויט, ניט קוקענדיג, וואס דער סך הכל ברויט בעזיצט א גרעסערען נוצען, ווי דער סך הכל גאָלד. דער ווערטה פון אן איינציגער סחורה ווערט

בעשטימט לפי ערך, פּראָפּאָרציאָנעל צו דער סומע פון אזוינע איינ־ציגע סחורות, וויפיעל עס זיינען פאראן. מאטהעמאטיש איז דאס זעהר ליכט צו פערשטעהן: דער סך הכל פון אלע סחורות, וואס גע־הערען צו איין זאָרט, צ. ב. די גאנצע מאָס ברויט בילדעט דעם ווערטה פון ברויט בכלל. ווען איך וויל וויסען ווי גרויס עס איז דער ווערטה פון איין פונט ברויט — מוז איך צוטהיילען די גאַנצע מאָס ברויט אויף די צאָהל איינציגע פונטען. דער גאנצער זאפּאס ברויט איז דער נחלק און די צאָהל איינציגע פונטען — דער מחלק. די חלקים, וואס מיר בעקומען נאָך'ן חלוק בעשטימען דעם ווערטה פון איינציגע פונטען. די ניצליכקייט פון קאָרן אין אונזער געזעלשאפט, לאָמיר אָננעהמען, ווערט טאקע געשאצט און פער„ווערטה"עט אין 10 מיליאָן רובעל. די ניצליכקייט פון גאָלד — נור אין 50,000 רובעל. קאָרן איז אבער פאראן בסך הכל 10,000,000 פּוד. עס קומט דעריבער אויס, אז דער ווערטה פון איין פּוד איז ניט מעהר, ווי א רובעל. גאָלד איז בלויז פאראן, לאָמיר אָננעהמען, 25 טויזענד זאָלאָטניק. דער ווערטה פון איין זאָלאָטניק גאָלד וועט דעריבער זיין ניט ווייניגער, ווי צוויי רובעל. די גרויס פון די חלקים, וואס מיר בעקומען ביי א חלוק, ווענדעט זיך ניט בלויז פון'ם נחלק, נור אויך פון'ם מחלק. אויב דער מחלק איז גרעסער — זיינען די חלקים קלענער; איז דער מחלק קלענער — זיינען די חלקים גרעסער. דער מחלק ביי גאָלד איז א סך קלענער, ווי דער מחלק ביי ברויט און מיט א סך מעהרער מאָל קלענער, מיט וויפיעל מאָל דער נחלק פון ברויט איז גרעסער פאר'ן נחלק פון גאָלד און דעריבער איז דער ווערטה פון יעדער איינציגער שטיק ברויט א סך קלענער, ווי דער ווערטה פון יעדער איינציגער שטיק גאָלד.

דורך דיעזע ווערטה־טהעאָריע ווערט אפילו פערענטפערט א סך מעהר ערשיינונגען אין וויסענשאפטליכען לעבען, ווי דורך סע'ם טהעאָריע. זי האלט אבער אויך ניט אויס, ווייל פיעל ערשיינונגען בלייבען דאָך אונבעגרייפליך. דורך דיעזע טהעאָריע וואָלט אונז זיין קלאָר, פאר וואס דער ווערטה פון לופט, ליכט און נאָך אזוינע פּראָדוקטען איז זעהר קליין, ווייל דער זאפּאס פון לופט און ליכט איז זעהר גרויס, אבער עס בלייבט דאָך אונפערשטענדליך, פאר וואס דיעזע פּראָדוק־טען האבען גאָר קיין ווערטה ניט? ווי גרויס עס זאָל ניט זיין דער

„מחלק,” אויב עס איז נור דאָ א נחלק בכלל (און אז ביי אזוינע פראָ־דוקטען איז דאָ א נחלק קענען דאָך דיעזע אָנהענגער פון נוטצען־טהע־אָריע ניט אָבלייקענען!) מוז דאָך אויסקומען א געוויסער חלק, זאָל זיין זעהר א קליינער, אויף יעדע איינציגע פון מחלק. אויסער דעם, לויט דיעזע טהעאָריע קומט אויס, אז דער ווערטה פון יעדען איינציגען פראָדוקט ווערט גרעסער אדער קלענער אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל דער גאנצער זאַפּאַס פראָדוקטען ווערט קלענער אדער גרעסער. אויב דער זאַפּאַס פון ברויט איז געוואָרען דאָפּעלט קלענער, צ. ב., דארף דער ווערטה פון יעדען איינציגען פונט ברויט שטייגען אויך נור דאָפּעלט. פאקטיש איז ניט אזוי. אויב די גערעטענים אויף ברויט זאָל ברענגען היינטיגען יאָהר א העלפט, ווי אין פאָריגען יאָהר, וואָלט א פונט ברויט קאָסטען ניט נור דאָפּעלט, נור פיעלפאך מעהר.

אונפעהיג צו ערקלערען די דערמאָנטע ערשיינונגען אין עקאָנאָ־מישען לעבען האט דיעזע סוביעקטיווע נוטצען־טהעאָריע אָנגעפאנגען ביסלאכווייז צו פערשווינדען אין דער וויסענשאַפט פון די 50גער און 60גער יאָהרען פון פאָריגען יאָהרהונדערט. אין די לעצטע צעהנ־דליגע יאָהרען האט דיעזע טהעאָריע אבער ווידער אויפגעשטאנען תחית המתים, נור שטארקער און מעהר בעגרינדעט. די וויכטיגסטע, וועלכע האבען אריינגעבלאָזען א נייעם רוח חיים אין דער אָבגעלעב־טער נוטצען - טהעאָריע, זיינען געוועזן די עסטרייכישע געלעהרטע מענגער, ביעם־באַווערק און וויזער, און דורך זיי האט דיעזע שיטה בעקומען דעם נאָמען: „די שיטה פון דער עסטרייכישער שוהלע.”

XIII.

די עסטרייכישע שוהלע

דער עקאָנאָמיסט, וועלכער האט בעצויגען מיט א נייער הויט און ביין דעם־אַלטען סקעלעט, איז געוועזען מענגער אין זיין ווערק, וואס איז ערשיענען אין 1872.

מענגער פאנגט אָן זיין ערקלערונג מיט פאָלגענדען ביישפּיעל: „לאָמיר זיך פאָרשטעלען — זאָגט ער — אז מיר האבען פאר זיך א בעוואוינער פון א ווילדען אור־קולטור־וואלד, וועלכער איז ארומגערינגעלט מיט הונדערטע טויזענדער בוימער. איהם, דעם ווילדען, איז אבער נויטהיג פאר זיינע בעדערפנישען בלויז 10 בוימער. דאס איז איהם שוין גענוג אויפ׳ן הייצען, אויף א דירה, אויף געצייג און געווער. עס איז קלאָר, אז דער ווילדער וועט אָבשאַטצען אלע בוימער, זיי געבען א ווערטה אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל זיי בעפריעדיגען זיינע בעדערפנישען. אבער אזוי ווי אַלע בוימער זיינען איהם דאָך ניט נויטהיג, דען נאָכדעם ווי זיינע בעדערפנישען זיינען בעפריעדינט, בלייבען דאָך אַלץ איבער זעהר פיעל בוימער, אין וועלכע ער נויטהיגט זיך ניט, טאָ וועט יעדער איינציגער בוים בעזונדער פאר איהם קיין שום ווערטה ניט האבען, ווייל ער קען זיך בעגעהן אָהן „יעדען איינציגען." ווען אין א שרפה זאָלען פערברענט ווערען אפילו 1,000 בוימער, וועט דער ווילדער אויף א האָאר זיך ניט מצער זיין, ער וועט דעם שאָדען גאָר ניט פיהלען. די פערברענטע בוימער וואָלטען איהם סיי ווי סיי קיין נוטצען ניט געבראכט, ווי באלד עס זיינען איבערגעבליעבען די צעהן בוימער, וועלכע ער קען אויסנוטצען. גאַנץ אַנדערש איז אבער ווען אין וואלד זיינען פאראַן בלויז צעהן פרוכט־בוימער און אלע זיינען נויטהיג צו בעפריעדיגען די בעדערפנישען. דאָ האט

שוין יעדער בוים בעזונדער א גרויסען ווערטה פאר'ן ווילדען און דאס פערלירען געהן פון יעדען איינציגען ועט זיין א גרויסער שאָדען פאר'ן ווילדען, ווייל דורך דעם וועט א טהייל בעדערפנישען ניט ווערען בעפריעדיגט.

מענגער ברייננגט דאָ נאָך א ביישפיעל. לאָמיר זיך פאָרשטעלען, אז אויף אן אינזעל וואוינט א מענש ביחידות און פיהרט אן איזאָלירטע, אָבגעזונדערטע ווירטהשאַפט. אין זיין רשות געפינט זיך נור איין קוואל וואסער. לאָמיר אָננעהמען, אז יעדען טאָג איז נויטהיג דעם בעוואוינער איין עמער וואסער פאר זיך אליין צו טרינקען; 19 עמער וואסער זיינען נויטהיג פאר זיינע בהמות; 40 עמער צו דערהאלטען די ריינקייט פון זיין קערפער און אויף די איבעריגע היגיענישע בעדערפנישען, אם ענדע נאָך 40 עמער פאר ווענינער וויכטיגע בעדערפנישען (אויף צו בעגיסען, צ. ב., א בלומען־גאָרטען, וועלכען מען האלט נור פון פערגעניגען ווענען). מעהר ווי דיעזע 100 עמער איז ער שוין ניט אימשטאנד צו בענוטצען. אויב דער קוואל שטעלט דעם בעוואוינער צו יעדען טאָג ניט בלויז די 100 עמער, וואס איז איהם נויטהיג, נור מעהר ווי 100, איז גאַנץ נאַטירליך, אז דער בעוואוינער וועט ניט צוגעבען קיין שום ווערטה יעדען עמער וואסער, מיט וועלכער ער בענוטצט זיך. ווען אבער דורך א געוויסע סבה פאנגט אָן דער קוואל צו געבען ניט מעהר ווי 100, נור ווענינער, למשל, נור 90 עמער — דאן וועלען שוין דיעזע 90 עמער בעקומען פאר'ן בעוואוינער א ווערטה. וועלכע בעדערפניש איז אָבהענגיג פון די וואסער, אדער בעסער, וועלכע בעדערפניש וועט ווערען ניט צופריעדענגעשטעלט דורך דעם, וואס דער קוואל האט אָנגעפאנגען צו געבען נור 90 עמער? מסתמא, די ווענינער וויכטיגע. אין אונזער פאַל, די בעדערפניש אויפצוהאלטען א בלומען־גאָרטען. נו, לאָמיר זיך פאָרשטעלען, אז דער אינזעל־בעוואוינער בעקומט די מעגליכקייט צו קויפען 10 עמער וואסער, וואס וואָלט ער געגעבען דערפאר? געוועהנליך אזא זאַך, וואס ער וואָלט געגעבען אום צו האבען דאס פערגעניגען צו געניסען פון זיין בלומען־גאָרטען, דאס הייסט ער וואָלט אָבשאצען דעם ווערטה פון די וואסער אין פערגלייך מיט די לעצטע בעדערפניש, וועלכע וואָלט בלייבען אָהן דעם צוקויף ניט בעפריעדיגט. ווען דער קוואל האט מעהר אויסגעטרוקענט און האט אָנגעפאנגען צו

געבען יעדען טאָג שוין ניט מעהר ווי 40 עמער,—פון וועלכע בעדערפ־ נישען וועט זיך דער בעוואוינער דאן אָבזאָגען? געוועהנליך, אויך פון יענע, וועלכע ברייננען איהם ניט בלויז פערגעניגען, נור אויך פון אזעלכע, וועלכע זיינען נויטהיג צו זיין געזונדהייט. ער וועט מוזען אויפהערען צו וואשען זיך אלע טאָג. דער ווערטה פון וואסער וועט געוועהנליך דאָ שטייגען אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל דער בעוואוי־ נער האלט די בעדערפניש צו וואשען זיך א סך העכער, פאר די בע־ דערפניש צו האבען א שעהנעם גאָרטען. דער ווערטה פון יעדען עמער וואסער ווערט איצט אָבהענגיג פון א העכערע בעדערפניש און לויט דיעזע העכערע בעדערפניש, וועלכע איז וויכטיגער פון אלע צו בעפריעדיגען און בלייבט אבער ניט בעפריעדיגט, ווייל עס איז במציאות ניטאָ קיין פראָדוקט דארויף, ווערט בעשטימט דער ווערטה — אין אונזער פאל — פון וואסער.

די זעלבע פסיכאָלאָגישע און סוביעקטיווע שאטצונגען און בע־ דינגונגען, וואס קומען פאָר ביים ווילדען — קומען אויך פאָר אין אונזער אזוי פערוויקעלטען, פערדרעהטען און פערפלאָנטערטען ווירט־ שאפטליכען לעבען.

אין טעגליכען לעבען דארף מען אויך אונטערשיידען פערשיע־ע־ נע קאטעגאָריעס בעדערפנישען. עס זיינען פאראן לעבענס־בעדערפני־ שען, וואו עס האלט ביי סכנות נפשות. אנדערע בעדערפנישען זיינען ניט אזוי לעבענס־געפעהרליך אבער זיינען נויטהיג, נאָך אנדערע זיי־ נען בלויז נוטציג אדער מעהר ניט ווי אנגענעהם. יעדע פון די בעזונ־ דערע בעדערפנישען ווערט בעפריעדיגט דורך פערשיעדענע פראָדוק־ טען, צ. ב., דורך ברויט, דורך קליידונג, דורך האלץ אויף א דירה, אין דורך ציערונג: גאָלד, זילבער און אזוי ווייטער. די בעדערפנישען, וועלכע קענען בעפריעדיגט ווערען דורך איין און דעם זעלבען פראָ־ דוקט, זיינען אויך פערשיעדען און קענען קלאסיפיצירט ווערען אין פערשיעדענע מדרגות; איין פראָדוקט קען דיענען אויף פערשיעדענע בעדערפנישען: אויף סכנות־נפשות׳דיגע, נויטהיגע, נוטציגע און אנ־ גענעהמע. וואסער, צום ביישפיעל, קען בעפריעדיגען די בעדערפניש אין טרינקען, אין וואשען זיך, צו האבען דעם ריח־ניחח, דעם אראָ־ מאט פון בלומען און אויך קען מען וואסער בענוטצען אויף אזוינע צוועקען, אין וועלכע מען פיהלט קיין בעדערפניש ניט.

לאָמיר אויסדריקען די קאַטעגאָריעס (די פערשיעדענע מינים) בעדערפנישען אין א רייהע ציפער פון לינקס נאָך רעכטס: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. די העכערע ציפער בעדייטען די העכערע קאַטעגאָריעס. די ניעדעריגע — די ניעדעריגערע קאַטעגאָריעס. די ציפער 10 בעצייכענט די גרעססטע קאַטעגאָריע בעדערפנישען — די בעדערפניש אין ערנעהרונג; די ציפער 9 — ניט צו געהן נאַקעט; די ציפער 8 — ניט צו וואוינען אויפ'ן גאַס; 7 — אין ריינליכקייט; 6 — אין אנגענעהמע ריחות; 5 — אין שעהן אויפגענעהטע זאכען, א. ז. וו. ווען מיר זאָלען צופאַסען צו יעדער קאַטעגאָריע בעדערפניש דעם נויטהיגען פּראָדוקט — בעקומען מיר פערשיעדענע קאַטעגאָריעס פּראָדוקטען. די ציפער 10 בעדייטעט די נויטהווענדיגסטע לעבענס־מיטעל; 9 — קליידונג; 8 — א דירה; 7 — וואַסער; 6 — א בלומען־גאָרטען.

אין א צווייטער רייהע ציפער פון אויבען צו אונטען וועלען מיר ווידער בעצייכענען די פערשיעדענע בעדערפנישען, וועלכע יעדע בעזונדערע קאַטעגאָריע פּראָדוקטען קען בעפריעדיגען:

10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
0

די ציפער 10 בעדייטעט, צ. ב., די בעדערפניש ניט צו שטאַרבען פון הונגער; 9 — ניט קראַנק צו ווערען פון הונגער; 8 — צו זאַמלען כח אום צו קענען שפּעטער ארבייטען; 7 — צו עסען סתם אזוי, ווייל עס איז געשמאַק, א. ז. וו.

שטעלען מיר צוזאַמען די פערשיעדענע קאַטעגאָריעס פּראָדוקטען און קאַטעגאָריעס בעדערפנישען, וועלכע קענען בעפריעדיגט ווע־

רען דורך איין קאַטעגאָריע פּראָדוקטען, בעקומען מיר פאָלגענדע טאַבעלע :

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
8	7	6	5	4	3	2	1	0	
7	6	5	4	3	2	1	0		
6	5	4	3	2	1	0			
5	4	3	2	1	0				
4	3	2	1	0					
3	2	1	0						
2	1	0							
1	0								
0									

די רוימישע ציפער ווייזען די פערשיעדענע קאַטעגאָריעס פּראָדוקטען לויט די וויכטיגקייט פון די בעדערפנישען, וועלכע זיי בעפריעדיגען. די אַראַבישע ציפער פון אויבען אראָב — די פערשיעדענע קאַטעגאָריעס בעדערפנישען, וועלכע קענען בעפריעדיגט ווערען דורך איין און די זעלביגע קאַטעגאָריע פּראָדוקטען. וואס וויכטיגער דער פּראָדוקט איז פאר'ן לעבען, אלץ א גרעסערע צאָהל בעדערפנישען קען ער צופריעדען שטעלען. וואס ווענינער וויכטיג דער פּראָדוקט איז, אלץ א קלענערע צאָהל קאַטעגאָריעס בעדערפנישען קען ער צופריעדען שטעלען. תבואה, צ. ב., קען בעפריעדיגען 10 קאַטעגאָריעס בעדערפנישען : לעבענס-געפעהרליכע, נויטהווענדיגע, נוטצליכע, אנגענעהמע, א. ז. וו. קליידער נור 9 קאַטעגאָריעס בעדערפנישען ; א דירה — נור 8 קאַטעגאָריעס ; בלומען — נור 6 קאַטעגאָריעס, א. אז. וו. מיט דער הילף פון דיעזער טאַבעלע קענען מיר בעקומען א גוטע פאָרשטעלונג, ווי אזוי עס בילדעט זיך דער ווערטה אויף פערשיעדענע פּראָדוקטען. שטעלט אייך פאָר מיר האבען אזוי ווענינ תבואה, דאס עס גענוגט אפילו ניט פאר די ערשטע קאַטעגאָריע בעדערפנישען, וועלכע זי וואָלט זיין אימשטאַנד איבערהויפּט צופריעדען צו שטעלען. גאָלד ווידער, וועלכע מיר בעצייכענען אין דער רייהע, וואס שטעהט אונטער דעם רוימישען ציפער IX , קלעקט

אויך ניט פאר איהר ערשטע קאַטעגאָריע, וואס זי איז אימשטאַנד צו בעפריעדיגען — דאַן, זעהט מען קלאָר, אז תבואה וועט קאָסטען א סך טהייערער פאר גאָלד. דער ווערטה פון תבואה וועט זיין 10; דער ווערטה פון גאָלד בלויז 2. ווען תבואה איז פאראַן אויף אזוי פיעל, דאס 8 קאַטעגאָריעס בעדערפנישען קענען ווערען דורך איהר בעפריעדיגט ביז קאַטעגאָריע 2, און גאָלד קלעקט ניט אפילו פאר איהר ערשטע קאַטעגאָריע — דאַן וועט תבואה מיט גאָלד האבען איין ווערטה (2). ווען תבואה איז אבער פאראַן אזוי פיעל, דאס עס גענוגט פאר 9 קאַטעגאָריען בעדערפנישען — דאַן וועט דער ווערטה פון גאָלד שוין זיין העכער, ווי דער ווערטה פון תבואה, ווייל תבואה גענוגט פאר די בעדערפניש 2 און גאָלד ניט! אָט פאר וואס גאָלד קאָסט טהייערער פון תבואה — גאָלד קען ניט בעפריעדיגען איהר קאַטעגאָריע 2 און דעריבער איז איהר ווערטה 2, תבואה אבער איז דאָ אזוי פיעל, אז עס קלעקט פאר קאַטעגאָריע 2 און ממילא קען איהר ווערטה נור זיין 1 — וועניגער ווי גאָלד.

ווייטער שטעלט זיך פאָר, אז תבואה האבען מיר אזוי פיעל, אז עס קלעקט פאר אלע קאַטעגאָריעס בעדערפנישען און עס בלייבט נאָך איבער פאר די קאַטעגאָריע 0, — דאַן וועט, פערשטעהט זיך, איהר ווערטה זיין 0, דעם זעלביגען ווערטה, וואס אונזער בעוואוינער האט געגעבען יעדען עמער וואסער, וואס דער קוואל האט געליווערט מעהר ווי 100 עמער. און דאס איז טאַקע די אורזאַכע, וואס אזוינע ניצליכע זאַכען ווי ליכט, לופט און וואסער האבען ניט קיין שום ווערטה, ווייל עס איז דאָ אזוי פיעל, דאס נאָכדעם ווי זיי בעפריע־דיגען אלע בעדערפנישען, בלייבט אלץ איבער אויף א בעדערפניש, וואס איז גאָר ניט ווערטה, אויף א בעדערפניט גלייך 0 און דעריבער איז זייער ווערטה ניט מעהר ווי 0. דער ווערטה פון אַ זאַך ווערט געשאַצט און בעשטימט ניט לויט די ערשטע קאַטעגאָריע נוטצען, וועלכע זי איז אימשטאַנד איבערהויפט צו בעפריעדי־גען, אויך ניט לויט די דורכשניטליכע קאַטעגאָריע, נור לויט די לעצטע קאַטעגאָריע בעדערפנישען, וועלכע זי איז ניט אים־שטאַנד צו בעפריעדיגען. אויב די לעצטע ניט בעפריעדיגטע קאַטע־גאָריע בעדערפנישען איז 5 — וועט דער ווערטה אויך זיין 5. אויב נאָך דעם, ווי אלע בעדערפנישען זיינען בעפריעדיגט, בלייבט פון

דעססטוועגען פון דער זאך וואס איבער, וואס עס קען שוין ניט געהן אויף קיין שום בעדערפניש — דאן האט די גאנצע זאך קיין שום ווערטה ניט.

די עסטרייכישע טהעאָריע צייכענט זיך אויס פון די פריהעריגע טהעאָריען דורך דעם, וואס זי אונטערשיידעט די אבסטראַקטע נוטצען וואס א געוויסער פּראָדוקט איז אימשטאַנד צו ברייגגען בכלל פון די ממשות'דיגע נוטצען, וואס דער פּראָדוקט ברייגגט מיר אין דער געגענוועגטיגער צייט, ווען איך קויף און פערקויף. וואסער, לופט, ליכט זיינען טאַקע געווים ניטצליכע זאכען, אבער דיעזע נוטצען האבען דאך קיין ממשות ניט אין ווירטהשאפטליכען לעבען, דען אין יעדער צייט איז דאך פאראן זעהר פיעל ליכט און לופט, וועלכע ווערען גאר ניט אויסגענוטצט, ווייל זיי האבען שוין ניט קיין בעדערפניש, וועלכע זיי זאָלען דארפען בעפריעדיגען און דעריבער האבען אין ווירטהשאפטליכען זינן אזעלכע פּראָדוקטען קיין שום ווערטה ניט.

די ממשות'דיגע נוטצען, וואס דער גאנצער זאפּאס קען ברייגגען איז פערשיעדען, אזוי ווי מיר האבען געזעהען אין דעם ביישפּיעל מיט די וואסער. וואס מעהר פּראָדוקטען עס איז פאראן, אלץ קלענער ווערט זייער ממשות'דיגע נוטצען, דען זיי געהען אלץ אויפ'ן בעפריעדיגען וואס וועניגער וויכטיגערע בעדערפנישען. אויב עס איז דאָ גאָר א סך פּראָדוקטען פון א געוויסען זאפּאס, ווי צום ביישפּיעל, ליכט און לופט, וועלען מיר דערגרייכען אזא גרענעץ, וואו די איינציגע פּראָדוקטען וועלען אויפהערען איבערהויפּט צו האבען א ממשות'דיגען נוטצען, הגם די אבסטראַקטע נוטצען איז זעהר גרויס און דעריבער וועלען זיי אויך קיין ווערטה ניט האבען.

דיעזע טהעאָריע ווערט אויך אָנגערופען „גרענעץ־נוטצען טהעאָריע,” ווייל נאָך איהר איז דער ווערטה פון יעדער סחורה בעשטימט לויט די לעצטע, וואס שטעהט אויפ'ן גרענעץ, בעדערפניש, וועלכע זי קען ניט בעפריעדיגען.

דיעזע סוביעקטיווע נוטצען־טהעאָריע ערקלערט אונז אויך זעהר גוט די מארק בעוועגונגען, פאר וואס דער פּרייז פאַלט, ווען עס זיינען דאָ א סך סחורות, ווען דער אָנגעבאָט איז גרויס, און פאר וואס דער פּרייז שטייגט, ווען די נאכפראגע איז גרויס. די נאכפראגע ווייזט

אונז, אז עס זיינען פאראַן ווענינ פּראָדוקטען און ממילא געהערט די בעדערפניש, וועלכע ווערט ניט בעפריעדיגט, צו א העכערע קאַטעגאָריע; דער ווערטה ווערט העכער און דער פּרייז שטייגט. דער גרויסער אָנגעבאָט בעווייזט, אז עס זיינען פאראַן א סך סחורות און די לעצטע אונבעפריעדיגטע בעדערפניש געהערט צו א ניעדעריגערער קאַטעגאָריע, דער ווערטה ווערט ניעדעריגער און דער פּרייז פאַלט.

אָנהענגער האט דיעזע גרענעץ־נוטצען טהעאָריע אין דער לעצטער צייט א פולע, און ניט נור צווישען די בורזשואַזנע געלעהרטע, וועלכע האבען זיך אָנגעכאַפּט אָן איהר, ווי אָן אבן טוב, ווייל זי לייקענט איבערהויפּט יעדע בעדייטונג פון ארבייט אין'ם בילדען דעם ווערטה, נור אפילו צווישען די סאָציאַל־דעמאָקראַטען (געוועהנליך צווישען די רעוויזיאָניסטען) האט זי אויך געפונען א גוטען צד פאר זיך.

* *

*

ווי שכל'דיג און חריפות'דיג דיעזע טהעאָריע זאָל ניט זיין, איז זי, אין גרונד גענומען, פאַלש, און איבער וויכטיגע טעמים: ערשטענס, פערשטעהען מיר ניט, ווי אזוי עס ווערט בעשטימט דער פּרייז פון אזעלכע זאכען, וועלכע בעפריעדיגען דירעקט קיינע בעדערפנישע ניט און דיענען נור פאר א מיטעל, ווי צו שאפען פּראָדוקטען, וואס קענען בעפריעדיגען בעדערפנישע; דהיינו, מאשינעס, אינסטרומענטען און געצייג. דיעזע זאכען, מיינט ביעם באַווערק, ווערען געשאצט לויט די פּראָדוקטען, וועלכע ווערען דורך זיי בעשאפען. אין דער צייט, ווען איך קויף א מאַשינע, וויים איך דאָך אבער ניט, וויפיעל פּראָדוקטען עס וועלען זיין אויפ'ן מארק און ווי גרויס עס וועט זיין זייער גרענעץ־נוטצען, ווייל די גרענעץ־נוטצען איז דאָך אָבהענגיג פון אָנגעבאָט און נאכפראגע און דאס איז דאָך א זאך פון דער צוקונפט? דער ווערטה אבער ווערט דאָך שוין בעשטימט; און צווייטענס, „איין פּראָדוקט איז גרעסער אין ווערטה פון א צווייטען, בעהויפּטעט דיעזע טהעאָריע, ווייל די גרענעץ־נוטצען פון'ם ערשטען געהערט צו א העכערער קאַטעגאָריע, ווי די גרענעץ־נוטצען פון צווייטען פּראָדוקט." דער ווערטה פון א ראָק, צ. ב., איז פיעל העכער, ווי דער ווערטה פון א פּאָאָר שטיוועל, הגם די אבסאָלוטע

ניטצליכקייט איז ניט גרעסער, ווייל די גרענעץ־נוטצען פון א ראָק איז פון א העכערער קאַטעגאָריע; און פון א העכערער קאַטעגאָריע איז דער ראָק דעריבער, ווייל אויפ'ן מארק זיינען דאָ מעהר פּאָאר שטיוועל, ווי רעק. נו, אבער אלץ קשה! — פרעגען מיר — פאר וואס זיינען טאקע פאראן מעהר שטיוועל, ווי רעק? אויב ניט איבער די בעדינגונגען פון פּראָדוקציאָן, ד. ה., אויב ניט דעריבער, ווייל א פּאָאר שטיוועל איז לייכטער צו בעשאפען, געהט אוועק ווייניגער ארבייט, ווי אויף א ראָק?! פון די פּראָדוקציאָנס־בעדינגונגען ווילען אבער דיעזע געלעהרטע ניט הערען און ניט זעהען. זיי ווילען אלץ ערקלערען מיט די סוביעקטיווע געפיהלען פון קויפער און פערקויפער, און דאס פיהרט זייער טהעאָריע צום וויסענשאפטליכען באַנקראָט.

פיעל גרינדליכער און נעהנטער צום אמת איז די יעניגע שיטה, וועלכע בעהויפּטעט, אז דער ווערטה פון פּראָדוקט ווערט בעשטימט לויט די מאָס ארבייט, וואס אין פּראָדוקט איז פערטהון. דער פאָטער פון דיעזער „ארבייטס־טהעאָריע אין'ם ווערטה פון די פּראָדוקטען," איז דוד ריקארדאָ, צו וועמען מיר קעהרען זיך איצט צוריק.

XIV.

ריקאַרדאָ'ס אַרבּייטס־טהעאָריע

שוין אדאם סמיטה איז געווען איבערצייגט, אז ניט קוקענדיג דארויף, וואס יעדע סחורה מוז זיין נוטצליך, ווערט פון דעסטוועגען איהר ווערטה בעשטימט ניט לויט איהרע נוטצליכקייט, נור דורך די מאָס ארבייט. אַדאַם סמיטה געהט אויך ארויס פון'ם געוועהנ־ליכען אלטעגליכען אמת, אז אין אלע צייטען און אין אלע לענדער האַלט יעדער מענש טהייער דאס, וואס איהם קומט שווער אָן און וועניגער טהייער דאס, וואס איהם קומט לייכט אָן. די ארבייט — מיינט סמיטה — איז די איינציגע ריכטיגע, אָביעקטיווע, אונפערענדערליכע מאָס, לויט וועלכע עס ווערט בעשטימט דער ווערטה פון פערשיעדענע זאכען. דאס ווענדעט זיך ניט אָן דעם געשמאַק און פערלאַנג פון איינציגע מענשען, ווי צ. ב. די נוטצליכקייט פון א זאך. „ווען ביי א יעגער־פאָלק האט דאס פאַנגען א ביבער, געקאָסט צוויי מאָל אזוי פיעל ארבייט, ווי דאס פאַנגען א הירש — איז דער ווערטה פון ביבער געווען צוויי הירשען, דען עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז א זאך, וואס ענטהאַלט אין זיך צוויי טעג אדער צוויי שעה ארבייט, דארף זיין צוויי מאָל אזוי ווערטה ווי א זאך, וואס ענטהאַלט נור איין טאָג אדער איין שעה ארבייט."

ביי אַדאַם סמיטה איז אבער שווער צו פערשטעהן, דורך וועל־כע ארבייט דער ווערטה ווערט בעשטימט: צו דורך די ארבייט, וואס געהט אוועק אויפ'ן שאַפען דעם פּראָדוקט, אדער דורך די מאָס אר־בייט, וואס מען קען בעקומען פאר'ן פּראָדוקט. ווי עס ווייזט אויס פון זיין ווערק איז ער געווען נוטה צו דער צווייטער בעשטימונג. „אלע רייכטהימער — זאָגט סמיטה — זיינען בעשאפען דורך אר־

בייט.״ „נאָך דעם, ווי אין דער געזעלשאַפט איז ארבייט געוואָרען צוטהיילט (אין אונזער געזעלשאַפט א. ז. וו.) שאַפט דער מענש מיט זיין אייגענער ארבייט בלויז א קליינע מאָס פּראָדוקטען, וועלכע זיינען איהם נויטהיג צום געברויך. דאס רוב לעבענס־מיטלען ווערט בעשאַפען דורך אַנדערע מענשען.״ „יעדער מענש קען זיין אָרעם אדער רייך, דאס ווענדעט זיך אָן די מאָס ארבייט, וואס געפינט זיך ביי איהם אין רשות און מיט וועלכע ער קען זיך בענוטצען.״ „דער ווערטה פון א געוויסער סחורה פאר איהר בעל הבית איז דע־ריבער אזוי פיעל — קומט סמיטה צום בעשלוס — וויפיעל אר־בייט ער, דער בעל הבית הייסט עס, איז אימשטאַנד פאר איהר צו בעקומען און פאר איהר צו בעשטעלען.״ „ווען איינער קויפט א זאך, רעכענט ער זיך אויס, וויפיעל ארבייט די זאך קען איהם פער־שפּאָרען — ד. ה. וויפיעל ארבייט טראָגט די זאך איהם איין.״ די מאָס ארבייט, דורך וועלכע עס ווערט בעשטימט דער ווערטה, טראָגט ביי אַדאַם סמיטה עפּעס אריין סוביעקטיווען כאראַקטער אין דער צייט, ווען סמיטה אליין סטארעט זיך צו צוגעבען דעם ווערטה אָן אָביעקטיווע פאָרמע, וואס זאָל ניט זיין אָבהענגיג פון יעדען יחיד׳ס געשמאַק.

אויסערדעם, — פרעגט ריקאַרדאָ — אויב מיר וועלען זאָגען, אז דער ווערטה פון א געוויסער סחורה ווערט בעשטימט לויט די מאָס ארבייט, וואס דער געברויכער קען דורך איהר פערשפּאָרען, מוז דאָך אויסקומען אין אונזער געזעלשאַפט, אז א סחורה פון 12 שעה ארבייט זאָל מעהר ניט זיין ווערטה ווי 6 שעה. אין אונזער (קאַפּיטאַליסטי־שער) געזעלשאַפט ווערען די פּראָדוקטען בעשאַפען דורך געדונגענע ארבייטער. די שכירות פון געדונגענע ארבייטער איז גלייך צו דער צאָהל פּראָדוקטען, וויפיעל עס איז נויטהיג אויף חיונה, כדי די אר־בייטער זאָל זיין מעגליך אבי ווי צו ערהאַלטען דאס לעבען אום צו קענען ווייטער ארבייטען. ווען די מאָס פּראָדוקטען, וואס איז גענוג אויף א טאָג חיונה פאר דעם ארבייטער, ענטהאַלט אין זיך בלויז 6 שעה און דער געדונגענער ארבייט אבער ניט 6 שעה, נור 12 שעה, איז דאס דאָך קלאָר, אז דער ווערטה פון פּראָדוקט, וואס דער ארביי־טער האט בעשאַפען אין׳ם 12 שעה׳דיגען ארבייטס־טאָג, וועט זיין 12 שעה. נאָך אַדאַם סמיטה קומט אבער אויס, אז דער ווערטה פון

צזא פראָדוקט וועט זיין בלויז 6 שעה ארבייט, ווייל דער קויפער קען אויך ארבייטען מיט געדונגענע ארבייטער און דעמאָלט שפּארט ער איין מיט דעם פראָדוקט ניט 12 שעה ארבייט, נור 6 שעה — וויפיעל די געדונגענע ארבייטער וואָלטען איהם געקאָסט.

די פראגע קען מען אויך אנדערש שטעלען: אויב דער ווערטה פון א פראָדוקט איז די מאָס ארבייט, וויפיעל מען קען דערפאר בעקו־מען, קומט אויס, אז א פראָדוקט פון 6 שעה ארבייט וועט האבען א ווערטה פון 12 שעה. פאר לעבענס־מיטלען, וועלכע האבען נור גע־קאָסט 6 שעה ארבייט קען מען דורך געדונגענע ארבייטער בעקומען א פראָדוקט פון 12 שעה ארבייט.

בעווייזענדיג די סתירות און די אונקלאָרהייט פון סמיטה'ס טהעאָריע, קומט ריקאַרדאָ צום כלל: אז „דער ווערטה פון א סחורה, אדער דער ווערטה פון אנדערע סחורות, אויף וועלכע זי ווערט אויסגעביטען, איז די מאָס ארבייט, וויפיעל עס האט געקאָסט דאס ארויסברייגגען די סחורה און ניט די מאָס ארבייט, וואס מען קען דורך איהר בעקומען." אז איין פראָדוקט ווערט אויסגעביטען אויף א צווייטען פראָדוקט הייסט עס, אז די פראָדוקציאָן, דאס שאַפען פון איין פראָדוקט קאָסט אזוי פיעל אר־בייט, ווי דאס שאַפען פון צווייטען פראָדוקט.

ווען דער טויש־ווערטה פון א געוויסער סחורה ווערט אויסגע־דריקט אין געלד — דאס הייסט, ווען מען בייט די סחורה ניט די־רעקט אויף אַן אַנדער סחורה, וועלכע קען גלייך געברויכט ווערען, נור אויף א זאך, דורך וועלכע מען קען צו יעדער צייט בעקומען א פראָדוקט, וואס בעפריעדיגט אונזער בעדערפניש, דהיינו אויף געלד — בעקומען מיר דעם פרייז. ווען פאר א סחורה, וואס ענטהאלט אין זיך א בעשטימטע מאָס ארבייט, בעקומען מיר א מאָל א גרעסערען, א מאָל א קלענערען פרייז, הייסט עס ניט, אז די סחורה ד. ה. די אייגענע מאָס ארבייט ווערט א מאָל טהייערער, א מאָל וועל־וועלער, דאס הייסט נור, אז דער ווערטה פון גאָלד איז א מאָל הע־כער, א מאָל נידעריגער. ווען למשל פאר א זאך, וואס ענטהאלט אין זיך 10 שעה ארבייט, בעקומט מען א פרייז — א רובעל — איז דערפון געדרונגען, אז דאס בעשאַפען א רובעל גאָלד אדער זילבער קאָסט 10 שעה ארבייט. אויב פאר די אייגענע סחורה, וואס איז

פּראָדוצירט געוואָרען ביי די זעלביגע בעדינגונגען, ווי פריהער, בעקומט מען שפּעטער, למשל, 1.50 אדער נאָך 50 קאָפּיקעס, הייסט עס אין ערשטען פאַל, אז פאר 10 שעה ארבייט קען מען שאפען ניט בלויז איין רובעל, נור איין רובעל מיט 50 קאָפּ.; אין צווייטען פאַל — בלויז 50 קאָפּ.

געוועהנליך קענען אויך פאָרקומען פערענדערונגען אין דעם ווערטה פון דער זאַך גופא, ווען די מאָס ארבייט, וואס דאַרף אויפגעהן אויפ׳ן פּראָדוקט, ווערט וועניגער אדער מעהרער. דורך די ענטוויקלונג פון פּראָדוקטיוויטעט ווערט די מאָס ארבייט וואס איז נויטהיג פאר א געוויסען פּראָדוקט, וועניגער — דער ווערטה פון אזא פּראָדוקט ווערט נידריגער. ווען דיעזע בעדינגונגען זיינען אבער געבליעבען אונפערענדערט — דאַן ווענדעט זיך דער שטייגען און פאַלען פון פּרייז אָן די פּראָדוקציאָן־בעדינגונגען פון די געלד.

און אין אמת׳ן—ב׳טעמ׳ט ריקאַרדאָ—אויב א ראָק, וואס ענטהאַלט אין זיך 100 שעה ארבייט, וועט פערקויפט ווערען פאר א פּאָאַר שטיוועל, וואס ענטהאלט אין זיך בלויז 50 שעה ארבייט, — דאַן וועט דאָך אויסקומען, אז דעם שניידער׳ס ארבייט ווערט געשאצט אויף א העלפט וועניגער, ווי שוסטערשע ארבייט; דער שניידער וועט מוזען ארבייטען אויף זיין חיונה דאָפּעלט אזוי פיעל, ווי א שוסטער! און דאס איז דאָך א זאַך, וואס ס׳איז אונמעגליך, ווייל אויף אזא אופן וועלען אלע שניידערס אָנפאנגען צו לערנען זייערע קינדער שוסטעריי. אין אונזער געזעלשאפט האט דאָך יעדערער דאס רעכט אויסצוקלייבען א מלאכה, וועלכע ער וויל. צו וואס וועט דאס פיהרען? דאס וועט פיהרען דערצו, דאס אונזער געזעלשאפט וועט מיט דער צייט האבען זעהר פיעל שוסטערס און וועניג שניידערס. שניידעריי וועט ווערען תקיף און אויף שוסטערשע ארבייט וועט ווערען א זול. און אָט צוליעב דער פרייער קאָנקורענץ, וואס יעדער קען זיך אויסקלייבען א מלאכה, וועלכע ער וויל, ארבייט זיך אוים בלינדערהייט, אָהן א שום ווילען פון ווענען עס איז, דאס געזעץ, אז ביי אנדערע גלייכע בעדינגונגען האט א געוויסע מאָס ארבייט פון איין מלאכה אזא ווערטה, ווי די זעלבע מאָס ארבייט פון א צווייטער מלאכה און דאס איז טאַקע די אורזאַכע, וואס אין יעדער צייט איז אומגעפעהר פאַראַן אין דער געזעלשאפט די נויטהיגע צאָהל בעלי

מלאכות פון פערשיעדענע צווייגען פון דער אינדוסטריע, ווייל די ארבייטס ענערגיע ווערט אין אלע צווייגען גלייך געשאצט און פער־ווערטהעט.

אויך דאָ אין דער בעגרינדונג זעהען מיר א גרויסען אונטער־שיעד צווישען סמיטה׳ן און ריקארדאָ. סמיטה ב׳טעמ׳ט דאס אָביעק־טיווע געזעץ פון ווערטה סוביעקטיוו, פסיכאָלאָגיש. ער שטיצט זיך אויף די פסיכאָלאָגיע פון יעדען מענשען, דאס יעדערער שאצט טהייערער דאס, וואס ס׳קומט שווער אָן און לייכט דאס, וואס קומט גרינג אָן. ריקאַרדאָ ב׳טעמ׳ט עס אבער אָביעקטיוו. לויט די אָב־יעקטיווע בעדינגונגען פון אונזער געזעלשאפט, לויט דעם געזעץ פון פרייער קאָנקורענץ — זאָגט ריקארדאָ — מוזען גלייכע מאָסען אר־בייט האבען גלייכע ווערטהען און ניט צוליעב די געפיהלען און גע־דאנקען פון איינציגע מענשען. אין דעם ליעגט אן אונגעהייער גרוי־סער פערדיענסט פון ריקארדאָ פאר דער וויסענשאפט. ריקארדאָ איז געווען דער ערשטער, וועלכער האט בעוויעזען, אז די אורזאכען, וועל־כע בילדען דעם ווערטה, זיינען ניט צופעליגע, סוביעקטיווע, וועלכע זיינען ניט אלע מאָל שטענדיג און פעסט, נור ריין אָביעקטיווע, פעסט אוועקגעשטעלטע און ליגען אין דעם תוך פון אונזער געזעלשאפטליכער געביידע, וואס איז געגרינדעט אויף דער פרייער קאָנקורענץ, אבער ניט אין אונזער „איך.״ דאָרטען, וואו די מלאכות קענען ניט אויסגע־קליעבען ווערען נאָך׳ן פערלאַנג פון יעדען מענשען, ווען צום ביישפיעל שניידערס קענען זייערע קינדער שוסטעריי ניט לערנען צו ווייל דאס געזעץ פערבאָט איבערצוגעהן פון איין מלאכה צו דער צווייטער (אזוי ווי עס איז געווען אין מיטעלאַלטער אין דער צייט פון די צעכען), צו ווייל שוסטעריי פאָדערט אויסערגעוועהנליכע פעהיגקייטען, וועלכע זיינען ביי א מיטלען מענשען ניט פאראן — דאן קען טאקע לויט ריקארדאָ׳ן די מאָס ארבייט פון שוסטעריי האבען א גרעסערען ווערטה, ווי די זעלביגע מאָס ארבייט פון שניידעריי, ווייל שניידעריי איז ניט א מלאכה, וועלכע יעדערער איז אימשטאַנד און פעהיג צו לערנען און ממילא איז זי אויסגעשלאָסען פון דער פרייער קאָנקו־רענץ. דערמיט ערקלערט זיך טאקע גאנץ גוט דער פאקט, וואס דער ווערטה פון געוויסע זעלטענהייטען, ווי צ. ב. בילדער פון א גרויסען קינסטלער ווערט ניט געשאצט לויט דער מאָס ארבייט, וואס אין זיי

איז פערקערפּערט, ווײַיל זעלטענהייטען ליעגען ניט אונטער דער פּריי־ער קאָנקורענץ *).

*) דורך דעם מערקווירדיגען אנאליז איבער דער ווערטה פון סחורות, וואס איז שפּעטער געמאכט געוואָרען דורך דעם גאונישען קאַרל מאַרקס, ווערט דיעזע טהעאָריע שוין בעסער בעגרינדעט. ניט האבענדיג די מעגליכקייט זיך אָבצושטעלען אויף דעם גאַנצען גאַנג פון דיעזען אַנאַליז, איבער וועלכען מיר וועלען נאָך ריידען אין די שפּעטערדיגע קאַפּיטלען, (זעה וועגען דעם אויך אין מיינע אַר־טיקלען: „סחורות און זייער ווערטה,״ „ריוח„ — „די אידישע פאָלקסצייטונג,״ ווארשוי ־ קראקוי, 1903, נומ. 23, 25, 30, 33). ווילען מיר נור בעמערקען פאָלגענדעס: מאַרקס, ווי מיר ווייסען, איז שטענדיג מקפּיד אויף די געזעלשאַפטליך־נויטהיגע ארבייט. דער ווערטה פון א זאך איז ניט די מאָס ארבייט, וואס יעדער איינ־ציגער פערווענדעט, נור די דורכשניטליכע מאָס ארבייט, וואס דאַרף פערווענדעט ווערען לויט דעם שטאַנד פון די פּראָדוקטיווע קרעפטען. ווען איינער, זעהר א געשיקטער ארבייטער, וועט בעשאפען א פּראָ־דוקט אין פערלויף פון 5 שעה, וואס דאַרף דויערען לויט די דורכ־שניטליכע בעדינגונגען 10 שעה, וועט דער ווערטה פון אזא פּראָ־דוקט זיין ניט 5 שעה, נור 10 שעה. דאס זעלבע וועט זיין, ווען איי־נער, א פוילער אדער ניט געשיקטער, וועט פערווענדען גאַנצע 20 שעה. די געזעלשאפטליך־נויטהיגע ארבייט, ווערט אבער בעשטימט ניט בלויז דורך דעם שטאַנד פון דער טעכניק, נור אויך אין צוזאמענ־האַנג מיט די בעדערפנישען. א ארבייט קען זיין מעהר און וועניגער געזעלשאפטליך־נויטהיג — דאס ווענדעט זיך אָן דעם, ווי הויך און גרויס די בעדערפנישען אין דער ארבייט זיינען. די געזעלשאַפט האט, צ. ב., א געוויסע מאָס ארבייטס־קראַפט אין איהר רשות, לאָמיר אָנ־נעהמען 1,000,000 שעה; פון דער צווייטער זייט האט זי פערשיע־דענע בעדערפנישען: קליידונג, שוכווארג, דירות, הייצונג, בילדונג, לוקסוס זאכען און שעהנע בילדער. אויף יעדע קאַטעגאָריע בע־דערפנישען ווערט אסיגנירט א געוויסע מאָס ארבייט. לאָמיר אָננעה־מען, אז די געזעלשאפט האט נויטהיג 1,000 פּאָאָר שטיוועל. אויף יעדע איינציגע פּאָאָר שטיוועל, לויט דעם מיטעלען שטאַנד פון די

פראָדוקציאָנס - בעדינגונגען, דארף אוועקגעהען 60 שעה ארבייטס־קראפט. אויף אלע טויזענד פּאָאר מוז ווערען אויף דעם אופן אסיג־נירט 60,000 שעה ארבייט. ביי אונז איז דאָך אבער די פּראָדוק־ציאָן ניט אָרגאניזירט. איין פּראָדוצענט וויים דאָך ניט פון צווייטען און אנשטאט 1,000 פּאָאר האט מען פּראָדוצירט 1,200 פּאָאר. אויף יעדער פּאָאר שטיוועל איז טאקע פערבראכט געוואָרען דורכשניטליך, ווי עס פּאָדערט זיך, צו 60 שעה. די גאנצע געזעלשאפט קען אבער במציאות אויף אלע שטיוועל ניט מעהר אויסגעבען, ווי 60,000 שעה און דעריבער ווערען דאָ די שטיוועל פערקויפט אונטער זייער ווערטה. עס ווערט צוטהיילט די 60,000 שעה ארבייט, וואס די גע־זעלשאפט קען אויסגעבען אויף שוכווארג, אויף 1,200 (וויפיעל פּאָאר שטיוועל עס איז פּראָדוצירט געוואָרען). אויף יעדע פּאָאר שטי־וועל וועט אויסקומען צו 50 שעה, און אזוי פיעל וועט זיין דער פרייז, הגם דער ווערטה פון יעדער פּאָאר איז 60 שעה ארבייט. עס קען אויך פּאסירען, אז אנשטאט 1,000 פּאָאר האט מען פּראָדוצירט נור 800 פּאָאר. עס ווערט א יקרות. דער פרייז פון יעדער פּאָאר שטי־וועל וועט זיין (75 =800 : 60,000) 75 שעה, דאס הייסט העכער פון ווערטה אויף 15 שעה. דאס איז, וואס מען בעהויפּטעט, אז דער פרייז ווערט ערשט בעשטימט אויפ'ן מאַרק לויט דעם אָנגע־באָט און נאָכפראגע, ווייל ערשט אויפ'ן מאַרק וויים מען, אויב עס איז פּראָדוצירט געוואָרען די נויטהיגע מאָס פּראָדוקטען וועניגער אדער מעהרער. דער ווערטה אבער ווערט בעשטימט פריהער, לויט די פּראָדוקציאָנס־בעדינגונגען און האט מיט דעם אָנגעבאָט און נאָכ־פראגע ניט צו טהון.

נו, לאָמיר ווייטער אָננעהמען, אז אויף קינסטלערישע בילדער אסיגנירט די געזעלשאפט 25,000 שעה ארבייט. דיעזע צאָהל שעות ארבייט ווערט שפּעטער צוטהיילט אויף די פּראָדוצירטע צאָהל ביל־דער. אויב אויפ'ן מארק איז נור פאראַן 5 בילדער, וועט זיין דער פרייז פון יעדער בילד (5,000 = 5 : 25,000) 5,000 שעה, ניט קוקענדיג דארויף, וואס דעם קינסטלער האט געקאָסט יעדער בילד א סך א קלענערע מאָס ארבייט.

דער פּאָרצוג פון דיעזער טהעאָריע בעשטעהט אין דעם, וואס דורך איהר איז מעגליך צו ערקלערען אלע ערשיינונגען אין האנדעל,

אפילו די פּרייז ערשיינונגען, דורך איין פּרינציפּ — דורך די געזעל-
שאַפטליכע מאָס ארבייט. אבער ניט בלויז דורך די געזעלשאַפטליכע
מאָס ארבייט, וואס יעדער פּראָדוקט דאַרף קאָסטען, נור דורך די
געזעלשאַפטליכע מאָס ארבייט, וואס די געזעלשאַפט אַסיג-
נירט פאר אלע פּראָדוקטען פון דיעזען מין, צוטהיילט אויף די
צאָהל פּראָדוקטען, וויפיעל עס איז פאַקטיש פּראָדוצירט גע-
וואָרען. לויט דעם קומט אויס, אז דער פּרייז פון זעלטענהייטען, פון
אזעלכע סחורות, וועלכע שטעהען אויסער דער קאָנקורענץ, קענען
אויך ניט ווערען ווילקירליך געהעכערט, זיי קענען ניט ארויסגע-
העען אויסער געוויסע גרענעצען, וועלכע די געזעלשאַפט האט זיי גע-
שטעלט און ממילא זיינען זיי אויך אונטערוואָרפען אונטער געוויסע
אָביעקטיווע געזעצען. אין אונזער פאַל, צ. ב., קען דער קינסטלער ני-
בעטען פאר זיין בילד מעהרער, ווי 5,000 שעה ארבייט.

א. ש. ז.

XV.

ריקאַרדאָ'ס רענטע־טהעאָריע

אויסער דער קלאַס קאַפּיטאַליסטען און דער קלאַס ארביימער, פון וועלכע מיר האבען גערעדט אין פאָריגען קאַפּיטעל, איז פאַראַן נאָך א קלאַס, וועלכער טהוט שוין אליין גאָר ניט, נעהמט ניט קיין שום אנטהייל אין דער פּראָדוקציאָן און בעקומט פון דעסטוועגען א געזונדען חלק פון די געשאַפענע פּראָדוקטען. דיעזער אוכל ואינו עושה'דיגער קלאַס — איז דער קלאַס גרונד־בעזיצער, אדער לענד־לאָרדס.

אזוי ווי דער לוין, די וויידזשעס איז די הכנסה פון ארבייטער־קלאַס, דער פּראָפיט — פון די קאַפּיטאַליסטען, אזוי איז די רענטע (דאס וואס ווערט געצאָהלט פאר'ן בענוטצען זיך מיט דער ערד, מיט'ן באָדען) די הכנסה פון די גרונד־בעזיצער.

פון וואַנעט בעקומען די גרונד־בעזיצער זייער הכנסה, זייער רענ־טע? ווי מיר האבען געזאָגט אין פאָריגען קאַפּיטעל, ווערען די פּראָ־דוקטען, וועלכע זיינען בעשאַפען בלויז דורך דעם ארבייטער'ס האָ־רעוואַניע, צוטהיילט נור צווישען די ארבייטער און קאַפּיטאַליסטען. די לענדלאָרדס קענען אפילו ניט פערזוכען, טועם טעם זיין דערפון, טאָ, פרעגט זיך, פון וואַנעט בעקומען זיי פאָרט זייער הכנסה, און ווי זייערע דיקע אָבגעגעסענע גופים ווייזען, דוקא ניט קיין קליינע הכנסה? ריקאַרדאָ איז דאָך ניט מסכים מיט אדאַם סמיטה, ווי מיר האבען געזעהען, אז די רענטע איז א חלק פון פּרייז, און אז צוליעב דעם אייגענטהום־רעכט ווערען די סחורות פערקויפט העכער פון זייער ווערטה, אום די לענדלאָרדס זאָלען קענען האבען א הכנסה. ריקאַרדאָ האַלט זיך דאָך פעסט אָן דער מיינונג, אז דער ווערטה פון

די סחורות ווערט געבילדעט בלויז פון דער ארבייטס־קראפט, טאָ איז דאָך אין אמת'ן א הארבע קשיא: פון וועלכען גורן אדער יקב בעקומען די אגראריער זייער הכנסה? !

איידער מיר טרעטען צו צו אונטערזוכען די קוועלען פון וואנען די רענטע קומט, מוזען מיר קלעהרער און אויספיהרליכער בעשטימען, וואס דאס איז אזוינס רענטע בכלל?

„רענטע — זאָגט ריקארדאָ — רענטע איז דער יעניגער טהייל פּראָדוקטען, וואס עס קומט אָן דעם גרונד־בעזיצער פאר דעם, וואס מען בענוטצט זיך מיט די נאַטירליכע, אונאָבגענוצטע קרעפטען פון באָדען. אין אונזער איינפאכען לשון ווערט זי אָפט פערמישט מיט די צינזען, וואס דער קאפּיטאליסט בעקומט פאר זיין קאפּיטאל און מיט די ארענדע, וואס דער פאכטער, דער ארענדאטאָר, בעצאָהלט דעם אייגענטהימער פון פארם. דאס איז אבער זעהר פאלש. ווען מיר האבען, צ. ב., צוויי גלייכע חלקים ערד, מיט א גלייכען באָדען און גלייכע איבעריגע נאטירליכע בעדינגונגען, און ווען אויף איין חלק ערד זיינען געבויט די נויטהיגע געביידעס: שטאהלען, קלייטען, ברונעמער, אדער ווען איין באָדען איז געמיסטיגט, דרענירט און דער צווייטער — ניט, איז זעלבסטפערשטענדליך, אז די ארענדע פון ערשטען חלק ערד וועט בעטרעפען א סך מעהרער, ווי פון צווייטען. אין די ארענדע פאר'ן ערשטען קולטיווירטען חלק געהט ניט בלויז אריין א געוויסע אָבצאָהלונג פאר די נאַטירליכע קרעפטען, נור אויך א געוויסע צינז, א געוויסער ריוח פאר דעם קאפּיטאל, וואס איז אריינגעלעגט אין די געביידע און איבעריגע פערבעסערונגען. ריינע רענטע איז בלויז די בעלוינונג, די אָבצאָהלונג פאר די בענוטצונג מיט די נאַטירליכע קרעפטען, די מתנות פון דער נאַטור."

„צו אונטערשיידען רענטע פון פּראָפיט, וואס דער קאפּיטאליסט בעקומט פאר זיין קאפּיטאל, איז זעהר וויכטיג, דען עס האט זיך ארויסגעוויעזען, אז די געזעצען, וועלכע רעגולירען דעם פּראָפיט, זיינען הימעל ווייט פון יענע, וועלכע רעגולירען די רענטע. טהיילמאָל שטעהען זיי אפילו אין א עכטען ווידערשפּרוך."

רענטע איז אלזאָ דער שכר, די אָבצאָהלונג, פאר די בענוטצונג פון די נאַטירליכע קרעפטען. ווי קומט עס אבער, אז דוקא דער באָדען גיט רענטע? פאר וואס צאָהלט מען ניט א רענטע, ווען מען בע־

נוטצט זיך מיט לופט, וואסער, ליכט און ווינדען, וואס זיינען אויך אזעלכע נויטהיגע אנטהיילנעהמער אין דער פראָדוקציאָן, אזוי ווי דער באָדען? אָהן דיעזע כחות פון דער נאַטור וואָלט דאָך אויך דעם מענשען'ס ארבייט זיין אונפרוכטבאר, אָהן א שום ערפאָלג ווי אָהן דעם באָדען. „דאס איז דאריבער — ענטפערט ריקארדאָ — ווייל די לופט און ליכט זיינען אומעטום גלייך; עס איז ניט פאראן בע־סערע ליכט און ערגערע ליכט, גוטע לופט און שלעכטע לופט פאר די ענינים פון פראָדוקציאָן. אויסער דעם זיינען דיעזע קרעפטען פאראן לרוב, אין איבערפלוס, עס קען אין זיי קיין מאָל קיין דוחק ניט זיין. דער באָדען איז אבער ניט אומעטום גלייך פרוכטבאר, עס גיבען מעהר פרוכטבארע באָדענס און ווייניגער פרוכטבארע און דערצו נאָך איז דער באָדען בעגרענעצט. עס איז פאראן א געוויסער שטח, א געוויסע פלעכע און מעהר ניט. ער קען ניט אויסגעצויגען ווערען, און אָט צוליעב דעם, וואס עס זיינען פאראן פערשיעדענע באָדענס, קומט צו א נייע הכנסה פאר די גרונד־בעזיצער אונטער'ן נאָמען רענטע."

אום דאס צו פערשטעהן, שילדערט אונז ריקארדאָ, ווי אזוי עס איז פאָרגעקומען דער ישוב העולם. ווען מענשען קומען אין א לאנד זיך בעזעצען — מיינט ריקארדאָ — וועלען זיי קודם כל נעהמען בע־ארבייטען, געוועהנליך, די פרוכטבארסטע און בעסטע באָדענס, וועל־כע זיינען אויף דיעזען לאנד פאראן, ווייל אויף אזא באָדען קען מען מיט ווייניגער ארבייט שאפען מעהר פראָדוקטען. אויב אזוינע באָ־דענס זיינען פאראן אזוי פיעל, דאס זיי קלעקען פאר אלעמען, ד. ה. אויב אום צו בעפריעדיגען איהרע בעדערפנישען דארף די בעפעלקע־רונג ניט אָנקומען צו בעארבייטען ווייניגער פרוכטבארע באָדענס — וועט דאן קיין רענטע ניט זיין, אזוי גוט, ווי עס איז ניטאָ א געוויסע רענטע פאר די בענוטצונג פון לופט, ליכט, וואסער און די איבעריגע מתנות פון דער נאַטור, ווייל דער ווערטה פון אלע סחורות ווי אויך פון די לעבענס־מיטעל, וועלכע ווערען בעשאפען דורך'ן באָדען, קען ניט זיין העכער, ווי די מאָס ארבייט, וואס ווערט צוטהיילט בלויז צווישען די קאפּיטאליסטען און ארבייטער. א בעזונדערע הכנסה איז דאָ ניטאָ פון וואנעט צו ציהען. ווען די בעפעלקערונג ווערט אבער גרעסער און די פרוכטבארע באָדענס צוליעב זייער בעגרענעצטען פלאַטץ קלעקען שוין ניט פאר די מאָס נויטהיגע לעבענס־פראָדוקטען,

טרעט מען דאָך שוין באין ברירה צו צו בעארבייטען יענע באָדענס, וועלכע זיינען שוין ניט אזוי פּרוכטבאַר, ווי די ערשטע, אבער די פּרוכטבאַרסטע פון דעם איבערגעבליעבענעם ניט בעארבייטענדען באָדען. דער ווערטה פון די פּראָדוקטען, וועלכע ווערען פּראָדוצירט אויף אזא באָדען, אויפ'ן באָדען פון צווייטען קלאַס, וועלען דאָך מוזען דעקען די הוצאות, ד. ה. די מאָס ארבייט, וואס זיי האבען געקאָסט. נו, ווען דיעזע פּראָדוקטען דעקען די הוצאות פון די פערווענדעטע ארבייטס־קראַפט, מוזען דאָך מסתמא די פּראָדוקטען, וועלכע ווערען פּראָדוצירט אויפ'ן באָדען פון ערשטען קלאַס, בעצאָהלען ניט בלויז די הוצאות. זיי מוזען צוליעב די פּרוכטבארקייט פון באָדען געבען א געוויסען עודף, א צוגאָב, צו די הוצאות. אָט דיעזער עודף, וואס דער באָדען פון ערשטען קלאַס גיט מעהר צוליעב זיין בעסערע פּרוכטבאַרקייט פאר'ן באָדען פון צווייטען קלאַס, וועלכער דעקט נור צו די הוצאות — איז די קוועלע פון רענטע. דער באָדען פון צווייטען קלאַס, גיט ניט קיין רענטע, ער דעקט בלויז די הוצאות. א רענטע ליווערט נור דער באָדען פון ערשטען קלאַס און די רענטע איז אזוי גרויס, אויף וויפיעל דער ערשטער באָדען איז פּרוכטבאַרער פון צווייטען באָדען. שפּעטער, ווען די בעפעלקערונג מוז שוין אָנקומען צו בעארבייטען די באָדענס פון דריטען קלאַס, וועלען די באָדענס פון צווייטען קלאַס שוין אויך אָנפאַנגען צו געבען א רענטע, און אויך אזוי פיעל, אויף וויפיעל דער באָדען פון צווייטען קלאַס איז מעהר פּרוכטבאַרער פאר'ן באָדען פון דריטען קלאַס. די רענטע פון'ם ערשטען באָדען וועט שוין ווערען נאָך גרעסער. זי וועט זיין גלייך צו דעם אונטערשיעד צווישען די פּרוכטבארקייט פון דריטען באָדען און ערשטען באָדען.

ווען איך פערווענד דהיינו א קאַפּיטאַל פון 1,000 רובעל (דער קאַפּיטאַל איז ניט אַנדערש, ווי פערגליווערטע ארבייט) אויף יעדען פון אונזערע דריי זאָרטען באָדענס. אויפ'ן באָדען פון ערשטען קלאַס בעקום איך, צ. ב. נאָך דער ערנטע, 2,000 פּוד ווייץ; אויפ'ן באָדען פון צווייטען קלאַס — 1,500 פּוד ווייץ; אויפ'ן באָדען פון דריטען קלאַס — בלויז 1,000 פּוד ווייץ; עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז דער ווערטה פון יעדען פּוד ווייץ וועט זיין א רובעל — אזוי פיעל, וויפיעל עס קאָסט אויפ'ן דריטען באָדען, דען אויב עס זאָל א פּוד

ווייץ קאָסטען ביליגער, ווי א רובעל, וועט דאָך קיינער ניט ווע לען זיך בעשעפטיגען מיט אַקערבוי אויפ'ן דריטען באָדען. יעדער קאַפּי־טאַליסט, וועלכער זוכט א עסק און האט מזומן 1,000 רובעל, וועט האבען א קליינעם חשק צו פערלירען זיין קאַפּיטאַל אין לאַנד־ווירטה־שאַפט — א געשעפט וועט איהם שוין א סך בעסער לוינען. נו, אויב יעדער פוד ווייץ וועט קאָסטען א רובעל — וועלען די אייגענטהימער פון'ם דריטען זאָרט באָדען בעקומען בלויז 1,000 רובעל, אזוי פיעל, וויפיעל עס האט געקאָסט הוצאות און דעם געוועהנליכען פּראָצענט פאר'ן קאַפּיטאַל (אום צו פערמיידען גרויסע חשבונות רעכענען מיר די 1,000 רובעל שוין צוזאַמען מיט דעם געוועהנליכען פּראָצענט, וואס יעדער קאַפּיטאַליסט דאַרף בעקומען פון אן עסק) קיין רענטע איז דאָ ניטאָ. פון'ם צווייטען זאָרט באָדען וועט מען שוין בעקומען 1,500 רובעל, ד. ה. א רענטע פון 500 רובעל; פון'ם ערשטען זאָרט באָדען נאָך א גרעסערע רענטע — א רענטע פון 1,000 רובעל. עס קומט אויס, אז די רענטע דיפערענצירט זיך, ווערט פערשיעדען. ניט אלע אייגענטהימער בעקומען א גלייכע רענטע. דאס ווענדעט זיך אָן דעם דיפערענץ צווישען די ערגסטע באָדענס, וועלכע ווערען אין דער געזעלשאַפט בעארבייט און די בעסערע, מעהר פרוכטבאַרע באָדענס. וואס ווייטער מען טרעט צו צו בעאַרבייטען וועניגער פרוכטבארע באָדענס, אלץ גרעסער ווערט דער דיפערענץ און אלץ העכער שטייגט די רענטע.

דיעזע טהעאָריע איז בעוואוסט אין דער וויסענשאַפט אונטער'ן נאָמען: „די דיפערענצירטע רענטע פון ריקאַרדאָ."

פון דעם געשילדערטען ביישפּיעל איז געדרונגען, אז די רענטע קען נור דאַן שטייגען, ווען מען טרעט צו צו בעארבייטען א נייעם זאָרט באָדענס, וועלכע זיינען געוועזען ביז איצט ניט בעארבייט — ד. ה. ווען דער שטח לאַנד, וואס ליעגט אונטער'ן אַקער, האט זיך פערגרעסערט. רענטע קען אין אמת'ן אויך שטייגען דאַן, ווען דער שטח בעארבייטע לאַנד ווערט אפילו ניט גרעסער, אבער עס ווערט דערפאר גרעסער דער קאַפּיטאַל, וועלכער ווערט אָנגעווענדעט צום בעארבייטען א געוויסען באָדען.

ווען די בעפעלקערונג ווערט גרעסער און מען נויטהיגט זיך אין תבואה און איבעריגע לעבענס־מיטעל, קען דיעזער ציעל עררייכט ווע־

רען אויף צוויערליי אופנים: ערשטענס, דורך'ן צונעהמען צו לאַנד און פעלד ווירטהשאַפט א גרעסערען שטח — ביז איצט נאָך ניט בע־ארבייטע פלעצער; צווייטענס, קען מען פערגרעסערען די מאָס תבואה דורך דעם, וואס מען פאנגט אָן צו פיהרען א בעסערע, א מעהר אינ־טענסיווע ווירטהשאַפט; מען פערגרעסערט דעם אינוועטאר; מען קויפט מעהר בהמות, מען מיסטיגט בעסער די פעלדער, מען דרענירט דעם באָדען, מען פיהרט איין בעסערע אקער אייזענס — מיט איין וואָרט מען פערלייגט אין דער ווירטהשאַפט א נייעם קאַפּיטאַל. גע־וועהנליך — מיינט ריקאַרדאָ — קען דער ניי אריינגעברעקעלטער קאַפּיטאַל, וויפיעל ער זאָל ניט פערגרעסערען די מאָס תבואה און פערשפּאָרען ארבייט, ניט ברייננען אזא גרויסען פּראָצענט ריוח, ווי דער קאַפּיטאַל, וואס איז אָנגעווענדעט געוואָרען פריהער אויף די זעלבע פארם־ווירטהשאַפט, דען אויב דער פאַל זאָל יא זיין, וואָלט מען דאָך איבערהויפּט קיין מאָל ניט דארפען פערגרעסערען דעם שטח לאַנד. אנשטאָט צו פערגרעסערען און אָנפאַנגען צו בעארבייטען א נייע שטיק באָדען, וואָלט מען דעם זעלביגען קאַפּיטאַל, וואס דארף אָנגעווענדעט ווערען אויף דעם ניי צוגענומענעם באָדען, בעסער אריין טהון אין דעם שוין לאַנג בעארבייטעטען באָדען. די גאַנצע וועלט וואָלט זיך געקענט אויף דעם אופן בעגניגענען מיט איין אקער בעאר־בייטעטע לאַנד. ווען פאַקטיש איז ניט אזוי, ווען אין אמת'ן ווערט דער שטח לאַנד, וואס איז פערווענדעט צום ווירטהשאַפט, אַלץ גרע־סער, איז דערפון געדרונגען — אזוי שליסט ריקאַרדאָ — אז עס לוינט בעסער פאר דעם זעלביגען קאַפּיטאַל אָנפאַנגען צו בעארבייטען א נייעם פּלאַטץ איידער איהם צו פערווענדען אויף דעם אלטען שוין בעארבייטעטען באָדען: א כלל, אז דער ערשטער פערברויכטער קאַפּיטאַל גיט מעהר ריוח, ווי דער צווייטער פערברויכטער קאַפּיטאַל. אדער בעסער דער קאַפּיטאַל, וואס ווערט אָנגעווענדעט צום ערשטען מאָל אויף א באָדען מאכט דעם באָדען פרוכטבארער און ברייננט מעהר תבואה, ווי דער קאַפּיטאַל, וואס ווערט אָנגעווענ־דעט שוין א צווייטען מאָל אויפ'ן אויסבעסערען די פארם *). די

*) ריקאַרדאָ'ס כלל, אז דער ניי אריינגעברעקעלטער קאַפּיטאַל קען ניט ברייננען אזא גרויסען פּראָצענט ריוח, ווי דער קאַפּיטאַל,

אויסבעסערונג, וואס קומט פאר צוליעב דעם צווייטען אנגעווענדעטען קאפיטאל, קען ניט אויף אזוי פיעל פערמעהרען די מאס תבואה, וויפיעל מען וואלט בעקומען פון א נייעם בארען ביים אנווענדונג פון דעם זעלביגען קאפיטאל. און וויבאלד, אז יעדער ניי אנגעלעגטער קאפיטאל גיט אלץ א קלענערע מאס תבואה, קומט דאך אויס, אז די ערשטע קאפיטאלען, ד. ה. וואס פריהער די קאפיטאלען זיינען פערווענדעט געווארען אויף דעם אייגענעם בארען, זיינען אין פערגלייך

וואס איז אנגעווענדעט געווארען פריהער אין דער זעלביגער פארם־ווירטהשאפט, קען נאך בעגרינדעט ווערען דורך דאס מינימום־געזעץ פון דעם בעריהמטען אגריקולטור־כעמיקער ליביך.

יעדע פלאנצע, אום זי זאל קענען לעבען, מוז האבען אין איהר ערנעהרונג א געוויסע צאהל כעמישע עלעמענטען: קוילען שטאף, זויער שטאף, וואסער שטאף, שטיק שטאף, פאספאר, שוועפעל, קאלי, קאלך, אייזען און מאגנעזיום. דערצו זיינען פאראן נאך א פאאר עלעמענטען, וועלכע שפיעלען א קלענערע ראלע אין'ם עקזיסטענץ פון דער פלאנצע.

דיעזע אלע אויסגערעכענטע עלעמענטען זיינען אונבעדינגט נויטהיג. אויב עס פעהלט אפילו נור איין עלעמענט, מעגען די איבעריגע זיין אין זעהר א גרויסער מאס, קען די פלאנצע ניט לעבען. ווען עס פעהלט, לאמיר אננעהמען, פאספאר אדער קאלי, מוז דער פלאנצליכער ארגאניזמוס געהן צו גרונדע, אפילו ווען זויער שטאף, שטיק שטאף, קוילען שטאף און אלע אנדערע עלעמענטען זיינען פאראן א סך מעהר, וויפיעל זיי זיינען נויטהיג. איין עלעמענט קען ניט פערבייטען א צווייטען עלעמענט. און ניט נור, ווען דער עלעמענט פעהלט אין גאנצען, ווען ער איז אפילו נור פאראן אין א ניט גענוגענדער מאס, קען אויך די פלאנצע ניט געדייהען. „די גרויס פון דער ערנטע — האט ליביך אויפגעשטעלט א געזעץ — ווענדעט זיך ניט פון די עלעמענטען, וועלכע זיינען דא אין מאקסימום, נור פון די עלעמענטען, וועלכע זיינען פאראן אין מינימום.“ דער עלעמענט, וועלכער איז פאראן אין דער אומגעבונג פון דער פלאנצע ווענינגער, ווי אלע אנדערע עלעמענטען, ער בעשטימט דאס גערייהען פון דער פלאנצע.

מיט די שפּעטערדיגע קאַפּיטאַלען פּראָכטבארער, און דיעזער אונטער־שיעד, דער דיפערענץ צווישען די מאָסען תבואה, אויף וויפיעל יעדער שפּעטער אָנגעלעגטער קאַפּיטאַל גיט וועניגער פאר די פריהער אָנגעלעגטע — הייסט רענטע. דער לעצטער אָנגעלעגטער קאַפּיטאַל גיט בלויז דעם געוועהנליכען ריוח, אבער רענטע גאָר ניט. די פריהערדיגע אָנגעלעגטע קאַפּיטאַלען ליווערן שוין א קלענערע אדער א גרעסערע רענטע.

דיעזעס געזעץ, בעוואוסט אין דער וויסענשאַפט, דאס מינימום געזעץ פון ליביך, קען אויך אָנגעווענדעט ווערען אין בעצוג צו דער פּראָדוקציאָן.

אין יעדער פּראָדוקציאָן נעהמען אנטהייל דריי פאַקטאָרען: נאַטור, ארבייט און קאַפּיטאַל. איך מוז, ערשטענס, האבען נאַטירליכע קרעפטען און מתנות, ווי לופט, ליכט, וואסער, ווינדען, באָדען, א. ז. וו. איך מוז,צווייטענס, האבען מענשליכע ארבייטס־קראַפט אין יעדער פּראָדוקציאָן און, דריטענס, מוזען זיין אינסטרומענטען, מאַשינעס און אויך מזומנה געלד. ווען עס פעהלט איינע פון די דריי פאַקטאָרען, ווען עס איז ניט פאראן קיין ארבייטס־קראַפט, מעג די נאַטור זיין זעהר רייך, מעג אויך זיין גרויסע קאַפּיטאַלען — וועט גאָר ניט ארויס־קומען. דאס זעלבע איז, ווען די נאַטור איז זעהר אָרעם. דאַן קען אויך ניט זיין א גרויסע, בליהענדע פּראָדוקציאָן, אפילו ווען עס איז פאראַן א סך ארבייטס־קראַפט און גענוג קאַפּיטאַל. א פּראָדוקציאָן מוז האַ־בען א קאָמבינאַציאָן פון אלע דריי פאַקטאָרען. ווען די נאַטור איז זעהר אָרעם און איז דער מינימום־פאַקטאָר, וועט די פּראָכטבארקייט פון דער פּראָדוקציאָן זיין אָבהענגיג פון דער נאַטור. ווען ארבייטס־קראַפט איז פאראַן וועניג אין פערהעלטניס צו נאַטור און קאַפּיטאַל, וועט זי, די ארבייטס־קראַפט בעשטימען דעם ערפאָלג פון דער פּראָ־דוקציאָן.

דאס איז קלאָר.

ווען מען טהוט אריין א קאַפּיטאַל אין א קרקע בתולה, אין א יונגפרוי־באָדען, וואו די נאַטירליכע קרעפטען און מתנות זיינען נאָך ניט אויסגעשעפּט, וועט דאס געדייהען פון דער לאַנדווירטהשאַפטלי־

ווען איין ארענדאטאָר, אָנווענדענדיג א קאפּיטאל פון 1,000 רובעל, בעקומט א ריוח ענדע יאָהר 100 פּוד תבואה (דער בעטראג דערפון, לאָמיר אָננעהמען, וועט זיין 100 רובעל) און ביין אנלייגען אין דעם זעלבען באָדען נאָך 1,000 רובעל, וועט ער שוין דעם צווייטען מאָל (לויט דעם געזעץ, אז יעדער שפּעטערער אָנגעווענדעטער קאפּיטאל גיט אלץ א קלענערע מאָס תבואה) בעקומען א ריוח נור פון 85 פּוד תבואה — דאן וועט שוין די 15 פּוד תבואה — דער אונטערשיעד פון די ביידע רוחים — בילדען א רענטע, וואס וועט סוף כל סוף אָנקומען דעם בעל נחלה און ניט דעם ארענדאטאָר. ווען דער ארענדאטאָר וועט דעם צווייטען מאָל מאכען א קאָנטראקט, וועט דער גרונדבעזיצער שוין אויסמארקירען, דאס דער ארענדאטאָר זאָל פאר יעדע טויזענד רובעל בעקומען א ריוח בלויז פון 85 רובעל. אין אונזער געזעלשאפט קען ניט זיין קיין רוחים אויף גלייכע קאפּיטאלען. עס איז אונמעגליך, אז אין איין פאל זאָל א קאפּיטאל פון טויזענד רובעל ברייננען 100 רובעל ריוח און אין א צווייטען פאל 85 רובעל ריוח. א כלל איז, אז גלייכע קאפּיטאלען גיעבען גלייכע פּראָצענטען

כער פּראָדוקציאָן זיין מעהר אָבהענגיג פון די אנדערע פאקטאָרען, פון ארבייט און קאפּיטאל, ווי פון דעם נאטור־פאקטאָר, ווייל די נאטור איז אין אזא פאל ניט דער מינימום־פאקטאָר. ווען מען מאכט אבער שוין א צווייטע אינוועסטמענט, ווען מען ברעקעלט אריין וואס ווייטער אלץ נייע קאפּיטאלען, ווערט די נאטור דאָך אויסגעשעפּט, אָרעמער, און ווערט וואס ווייטער אלץ מעהר דער מינימום־פאקטאָר. עס מוז קומען א צייט — ווען די נאטור איז שוין אין גאנצען אויסגענוטצט — אז וויפיעל קאפּיטאל און ארבייט מען זאָל ניט אריינטהון, וועט די הכנסה זיך ניט פערגרעסערען, ווייל, ווי געזאָגט, די פּראָדוקציאָן איז אָבהענגיג פון דער קאָמבינאציאָן פון אלע דריי פאקטאָרען, וואס ווייטער דער באָדען (אלס א נאטור־פאקטאָר) ווערט מעהר אויסגענוטצט, אלץ מעהר מוז ער ווערען דער מינימום־פאקטאָר און אלץ ווייניגער ריוח קען ברייננען די אלץ מעהר נייע אריינגעברעקעלטע קאפּיטאלען. ניט בלויז דער אריינגעברעקעלטער קאפּיטאל בעשטימט די פּרוכטבארקייט פון דער פאָרם־פּראָדוקציאָן, נור אויך די נאָטור — דער באָדען. א. ש. ז.

ריוח ביי אַנדערע גלייכע בעדינגונגען. און לויט דעם געזעץ פון דער פרייער קאָנקורענץ איז דאס גאַנץ פערשטענדליך. אויב איין קאַ־פּיטאל אין א געוויסען עסק זאָל ברייננגען א גרעסערען פּראָצענט ריוח, ווי דער זעלביגער קאפּיטאל אין א אנדער עסק, וואָלטען דאָך אלע זיך בעשעפטיגען מיט יענעם עסק, וועלכער גיט א גרעסערען ריוח. און וויבאלד, אז יעדע פערוועגדעטע טויזענד רובעל מוזען געבען גלייכע רוחים, טאָ מוז מסתמא דער דורכשניטליכער ריוח זיין פאר יעדע טויזענד רובעל ניט 100 רובעל, נור 85 רובעל יעהרליך, ווען דער דורכשניטליכער פּראָצענט ריוח אויף 1000 רובעל קאפּיטאל וואָלט זיין 100 — וואָלט דאָך דעם ארענדאַטאָר ניט לוינען אריינצו־ברעקלען די צווייטע טויזענד רובעל. אנשטאט צו פערוועגדען די צווייטע טויזענד רובעל אין א פארם און צו בעקומען בלויז 85 רובעל ריוח, וואָלט דער ארענדאַטאָר בעסער אריינגעברעקעלט די טויזענד רובעל אין וואס עס איז ניט אַן אנדער עסק. דאַרטען וואָלט ער דאָך ביי געוועהנליכע בעדינגונגען בעקומען דעם געוועהנליכען דורכשניט־ליכען ריוח 100 רובעל.

מיר זעהען, אז דער אם וועניגסטען פרוכטבאַרער בעארבייטע־טער באָדען און דער צולעצט אָנגעווענדעטער קאפּיטאל גיט קיין רענ־טע ניט. רענטע איז בלויז פאראַן דאַן, ווען אונטער'ן אקער ליעגען באָדענס מיט פערשיעדענער, ניט גלייכער פרוכטבארקייט, אדער מיט א רייהע, איינער שפּעטער פאר'ן אנדערען אָנגעווענדעטע קאפּיטאַ־לען. די בעפעלקערונג ווערט אלץ גרעסער, עס ווערט א דוחק אין תבואה, מען מוז אָנפאַנגען צו בעארבייטען אלץ וועניגער פרוכטבארע באָדענס אדער אין דעם זעלבען באָדען אריינברעקלען אלץ נייע קאַ־פּיטאַלען און די רענטע מוז ממילא שטייגען. די רענטע שטייגט, ווייל עס ווערט טהייערער תבואה, אבער ניט אומגעקעהרט. דער ווערטה פון תבואה וויעדער שטייגט, ווייל מען מוז אָנווענדען אויף איהר פּראָדוקציאָן אלץ א גרעסערע מאָס ארבייט, ווייל צוליעב דער פערמעהרונג פון דער בעפעלקערונג מוז מען בעארבייטען אלץ וועניגער פרוכטבארע באָדענס. די רענטע קען זיך זעלבסטשטענדיג אליין קיין מאָל ניט פערגרעסערען, אויב די בעפעלקערונג זאָל זיך ניט נויטהיגען אין נייע לעבענס־מיטלען און ניט אָנפאַנגען צו בעקומען אלץ א קלענערע מאָס תבואה פאר די זעלבע מאָס ארבייט און

קאַפּיטאַל, ווי פריהער, ד. ה. ווען מען זאָל ניט צוטרעטען צו בעאַר־בייטען אַלץ ווענינער פּרוכטבאַרע באָדענס.

ווען די לענדלאָרדס ווילען, אַז די רענטע זאָל שטייגען, ווענדען זיי אָן פערשיעדענע מיטלען דער פּרייז פון תבואה זאָל שטייגען. אין דייטשלאַנד קעמפּפען די גוטסבעזיצער, די גאַנץ רייכע פאַרמערס, (און זיי האָבען טאַקע א דאַנק דער רעאַקציאָנער פּאָליטיק פון דער רעגירונג אין זייער קאַמפּף געזיעגט!) מען זאָל ארויפלייגען גרויסע אָבצאָהלונגען אויף די אויסלענדישע תבואות. תבואות אין לאַנד ווע־רען דורך דעם ווענינער און, אום צו דעקען דאס בעדערפניש אין דיזע נויטהיגע לעבענס־מיטלען, מוז מען אָנפאַנגען צו בעאַרבייטען ערגערע באָדענס און די דיפערענצירטע רענטע וועט שטייגען. דער פּרייז פון די תבואה איז אבער קיין מאָל ניט אָבהענגיג פון די רענטע לויט ריקאַרדאָ. ווען די גוטסבעזיצער וואָלטען קיין רענטע אפילו ניט בעקומען, וואָלט דער פּרייז פון די תבואה אפילו אויף א האָאָר ניט פאַלען, דען די מאָס ארבייט און קאַפּיטאַל, וואס איז נויי־טהיג צום בעשאַפען די מאָס פּראָדוקטען אויפ'ן ערגסטען באָדען, וועט דאָך דאדורך ניט ווענינער ווערען.

דאָ זעהט מען גלייך ארויס דעם משונה'דיגען כאַראַקטער פון רענטע. א גרויסע רענטע איז ניט א סימן, אַז די געזעלשאַפט שטעהט גוט אין מעמד. דוקא פערקעהרט. וואס שווערער די געזעלשאַפט אר־בייט, וואס מעהר שוויים זי פערוועגדעט אויף חיונה אַלץ גרעסער איז די רענטע. און פערקעהרט, ווען די געזעלשאַפט זאָל האָבען די מעג־ליכקייט לייכט צו בעקומען איהר חיונה, מיט ווענינער מאַטערניס, ווען זי זאָל זיין אימשטאַנד צו בעאַרבייטען בלויז די פּרוכטבאַרע באָ־דענס פון ערשטען זאָרט — דאַן וואָלטען די לענדלאָרדס ניט האָבען קיין הכנסה און זיי וואָלטען מוזען, במחילה, אליין בכבודם ובעצמם טאַקע האָרעווען אויף חיונה. רענטע איז פאַראַן ניט דעריבער, ווייל דער באָדען איז בכלל פּרוכטבאַר און רייך, נור דוקא דעריבער, ווייל ער איז אויך ניט אַזוי פּרוכטבאַר. ווען דער באָדען גיט יא רענטע און די לופט, ליכט און דאַמפּף גיעבען ניט קיין רענטע איז דאס ניט א מעלה פון באָדען, א סימן פון זיינע בעסערע אייגענשאַפטען, נור א בעווייז, אַז דער באָדען, האט ערגערע אייגענשאַפטען פון ליכט, לופט, וואַסער און דאַמפּף. דאס איז א חסרון פון באָדען, דען דאס בע־

ווייזט אונז, אז די לופט און ליכט זיינען אומעטום גוט, פּראָכטבאר און זיינען דאָ בשפע, און אז דער באָדען איז ערטערווייז ערגער און איז ווייניג פאראן. ווען די ליכט און לופט וואָלטען אויך געהאט דיעזע שלעכטע אייגענשאַפטען, דיעזע חסרונות, וואָלטען זיי אויך געלי־ווערט רענטע.

רענטע בעקומט מען ניט בלויז דורך די פערשיעדענהייט אין די פּראָכטבאַרקייט, נור אויך דורך די פערשיעדענהייט אין דער לאַגע פון באָדען. עס איז לייכט צו פערשטעהן, אז יענע ווירטהשאַפטען, וועלכע ליעגען ניט ווייט פון די מערק, פון די גרויסע צענטרום'ס, ברייננגען פאר די זעלבע ארבייט און קאַפּיטאַל א סך מעהר תבואות. ווי יענע, וועלכע ליעגען ווייט פון די מערק, דען דאָרטען קאָסט דאָך א סך ארבייט און קאַפּיטאַל ביז וואנעט מען שטעלט צו די פארטיגע תבואות צום מארק. ווען די ווירטהשאַפטען, וועלכע האבען ניט נאָ־הענטע מארקעטס ארום זיך און ליעגען אין א פערוואָרפען ווינקעל, דעקען די הוצאות, גיבען מסתמא די אלץ מעהר נעהנטערע ווירטה־שאַפטען א איבערפלוס — א רענטע.

עס איז איבעריג צו דערמאָהנען, אז אלץ וואס מיר האבען דאָ געזאָגט בנוגע לאַנדווירטהשאַפט פאסט זיך אויך בנוגע בערגבוי וכדומה.

אין וואס פאר א שייכות געפינען זיך די אלע דרייערליי הכנסות: ארבייטסלוין, ריוח און רענטע איינע צו די אַנדערע?

רענטע און ריוח האבען איין צד השוה. זיי ביידע זיינען הכנסות בלויז דורך דעם, ווייל עס הערשט דאס געזעץ פון פּריוואַט אייגענטהום אויפ'ן באָדען און אויף די איבעריגע פּראָדוקציאָנס־מיטלען. ווען ניט דאס רעכט פון אייגענטהום, וואָלטען די לענדלאָרדס, אזוי די קאַפּיטאַליסטען קיין הכנסה ניט האבען, ווייל זיי טהוען קיין זאך ניט, זיי בעשאַפען ניט קיין ווערטה און דעריבער זיינען זיי אויך קליינע מחותנים צו בעקומען א חלק דאָרטען, וואו זיי האבען ניט אריינגעלעגט און וואס געהערט בלויז די ארבייטער, ווייל דורך קיין אַנדערן, אויסער זיי, זיינען די ווערטהען ניט פּראָדוצירט געוואָ־רען. דיעזע הכנסות שטאַמען דעריבער ניט פון'ם עצם פּראָדוקציאָן, נור פון דער פּאָליטישער אָרדנונג, וועלכער הערשט איצט און וועל־כער איז געגרינדעט אויפ'ן יסוד פון פּריוואַט אייגענטהום.

די דיפערענצירטע רענטע אונטערשיידעט זיך פון ריוח אין דעם, וואס זי שטעהט ניט אין אזא גראדען וויעדערשפּרוך צו דעם לוין פון ארבייטער. ארבייטער און קאפּיטאליסטען, ווי מיר האבען געזע־הען, זיינען צוויי אונפערמיידליכע געגנער, צוויי שונאים, צווישען וועלכע עס קען קיין מאָל קיין שלום ניט זיין, ווייל זיי לעבען ביידע פון איין חלק, פון איין שיסעל. וואס מעהר עס האט איינער, אלץ ווע־ניגער קומט אָן דעם צווייטען. א אויסגלייכונג, א פּשרה איז דאָ ניט שייך. די עקספּלאָאטאציאָן פון ארבייטער איז אונפערמיידליך, קוים זיינען פאראן איבערהויפּט קאפּיטאליסטען און ארבייטער. צווישען לענדלאָרדס און ארבייטער איז אבער אזא דירעקטער קאמפּף ניט פאַ־ראן. ווען די ארבייטער זאָלען אפילו בעקומען דעם גאַנצען פּראָדוקט פון זייער ארבייט — אפילו אויך דעם ריוח פון די קאפּיטאליסטען, וועלען די לענדלאָרדס זייער רענטע ניט אָנווערען, ווייל די דיפערענ־צירטע רענטע איז ניט בעשאפען דורך דעם ארבייטער'ס האָרעוואניע, נור דורך די פערשיעדענהייט אין באָדען.

פון דער אַנדערער זייט אבער סימפּאטיזירט ריקארדאָ מעהר מיט די קאפּיטאליסטען, ווי מיט די לענדלאָרדס (דאָ טרעטען בולט ארויס די קלאסען־סימפּאטיען פון ריקארדאָ, ווי אָביעקטיוו ער איז ניט). דער קאפּיטאליסט, וועניגסטענס — מיינט ריקארדאָ — איז דער איי־גענטהימער פון קאפּיטאל, וואס איז בעשאפען דורך ארבייט; ער איז אויך דער אָרגאניזאטאָר אין דער אונטערנעהמונג, ער טהוט לכל הפּחות וואס עס איז. ער ריזיקירט זיין קאפּיטאל; זיין אייגענטהום־רעכט אויף די פּראָדוקציאָן־מיטלען קען צוגעלאָזען ווערען און עס וואָלט ניט זיין אזא עולה, ווען דיעזע פּראָדוקציאָנס־מיטלען זיינען א רעזולטאט פון זיין אייגענער ארבייט, ווען ער האט דאס צונויפגע־קליעבען דורך שפּארזאמקייט, א. ז. וו. (ריקארדאָ און זיינע תלמידים בעטראכטען טאקע יעדען קאפּיטאליסט פאר א שפּארזאמען, דרייסטען ארבייטער, וועלכער ווייס, ווי צו היטען זיין פערהאָרעוועטען קאפּי־טאל). אויסער דעם איז דער קאפּיטאליסט, לויט ריקארדאָ'ס מיינונג, א נוטציגער מיטגליעד, דען ער פיהרט דאָך די גאַנצע פּראָדוקציאָן. דער קאפּיטאליסט און ארבייטער זיינען טאקע א פּאָאר געגנער, אבער זיי זיינען אויך ביידע נוטציגע מיטגליעדער אין דער געזעלשאפט. גאַנץ אַנדערש איז מיט די גרונדבעזיצער, דאס זיינען אמת'ע פּאראַ־

זיטען, „דאַרמאָיעדניקעס,״ מחבלים, וואס שטעקען ניט אריין א פינ־גער אין קאַלטע וואסער. אין דער פּראָדוקציאָן נעהמען זיי קיין שום חלק ניט און דאס אייגענטהום רעכט, צוליעב וועלכע די אגראַריער בעקומען א פעטען חלק אין די עשירות פון דער געזעלשאַפט, האבען זיי ניט כשר פערדיענט פאר זייערע מעשים טובים, זיי נעהמען עס פשוט אליין ביד חזקה, ווייל זיי האבען די מאַכט.

ריקאַרדאָ׳ס שנאה צו די אַגראַריער פערשטאַרקט זיך, ווען ער קומט צום שלום, דאס די לאַגע פון די קאַפּיטאַליסטען ווערט אלץ ערגער אין דער צייט, ווען זיי, די גרונדבעזיצער, בעקומען וואס ווייטער אלץ מעהר רענטע.

לויט דעם געוויסען געזעץ, אז די ארבייטער מוזען בעקומען אזוי פיעל, וויפיעל עס איז זיי נויטהיג אויף חיונה — מיינט ריקאַרדאָ — קענען קיין גרויסע פערענדערונגען אין די שכירות ניט פּאַרקומען *). גאַנץ אַנדערש שטעהט די זאַך מיט די קאַפּיטאַליסטען און אגראַריער. די בעפעלקערונג פערמעהרט זיך; די איצטיגע מאָס תבואה גענוגט ניט פאר די פערגרעסערטע בעפעלקערונג; מען מוז אָנפאַנגען צו בע־ארבייטען וועניגער פרוכטבאַרע באָדענס (מיר דארפען ניט פערגעסען, אז ריקאַרדאָ האַלט פיר ריכטיג דאס געזעץ פון מאַלטהוס, אז וואס ווייטער ווערט דאס לעבען אלץ שווערער און שווערער, ווייל די בע־פעלקערונג פערמעהרט זיך א סך געשווינדער, ווי דער טעכנישער פּראָ־גרעס) — און די רענטע, פערשטעהט זיך, וועט שטייגען. תבואה און די איבעריגע נויטהווענדיגע לעבענס־מיטעל וועלען דאָך אויך שטייגען און וויבאַלד, אז די נויטהווענדיגע לעבענס־מיטעל שטייגען, מוזען זיך אויך העכערען די שכירות, קוים העכערען זיך אבער די שכירות, מוז דער ריוח פאַלען. און אזוי גוט, ווי די בעפעלקערונג האַלט זיך אין איהר פערמעהרונג ניט אָב — טאָ קומט אויס, אז דער ריוח פון די

*) אגב אורחא וועלען מיר בעמערקען, אז אין דעם זעלבען טעות איז אויך אריינגעפאַלען פערדינאַנד לאַסאַל און דעריבער האט ער וועניג וואס געהאַלטען פון עקאָנאָמישען קאַמפּף אלס אזעלכען אין דעם הערשענדען אָרדנונג. ער איז אויך געווען פעסט איבערצייגט, אז מעהר ווי די נויטהיגסטע לעבענס־מיטעל קענען די ארבייטער אין די איצטיגע בעדינגונגען ניט ערשלאָגען.

קאפּיטאַליסטען האט די טבע צו ווערען אלץ ווייניגער, ביז ער וועט דערגרייכען די מדרגה פון 0. די רענטע, פערקעהרט, האט די טבע אלץ מעהר און מעהר צו שטייגען.

דער געזעלשאַפטליכער פּראָצעס שטעלט זיך פאר ריקאַרדאָ אין פאָלגענדען געשטאַלט: די לאַגע פון די ארבייטער ווערט ניט ערגער און ניט בעסער (די שכירות, אויסגעדריקט אין געלד, שטייגען אפילו, אבער צוליעב דעם יקרות אויף די לעבענס־מיטעל, וואס ווערט אלץ גרעסער און גרעסער דורך די פערמעהרונג פון דער בעפעלקערונג, ווערען די אמת׳ע שכירות, ד. ה. די שכירות אויסגעדריקט אין פּראָ־דוקטען, ניט העכער); די קאַפּיטאַליסטען בעקומען וואס ווייטער אלץ ווייניגער ריוח און זייער לאַגע ווערט ערגער; די אגראַריער, פער־קעהרט, בעקומען וואס ווייטער אלץ מעהרער רענטע.

עס איז ניט קיין צופאַל, וואס די אנהענגער פון ריקאַרדאָ׳ס לעהרען האבען געהאַלטען די גרונדבעזיצער פאר דעם אונגערעכטע־סטען קלאַס אין דער געזעלשאַפט און האבען געפאָדערט אין נאָמען פון גערעכטיגקייט און געזעלשאַפטליכע נוטצען אוועקצונעהמען פון זיי די זכותים און ניט דערלאָזען זיי פערכאַפּען דעם באָדען אין פּריוואַט אייגענטהום. ווען הענרי דזשאָרדזש, האַלטענדיג דאס קאַ־פּיטאַליסטישע אייגענטהום־רעכט אויף פערשיעדענע פּראָדוקציאָנס־מיטלען פאר נויטהיג און זאָגאר הייליג, האט געפּרעדיגט מיט גרויס היץ מיוניסיפּאַל אָונערשיפּ און האט איבערצייגט צו נאַציאָנאַליזי־רען דעם באָדען, האט ער עס געטהאָן אויף דעם גרונד, וואס רענטע איז אַן אונגערעכטע פערכאַפּונג פון די מתנות, וואס די נאַטור שענקט אַלעמען גלייך.

ריקאַרדאָ פערגעסט אויך ניט אָנצואווייזען אויף די בעדינגונגען, וועלכע פערקלענערען די רענטע און פערגרעסערען ממילא די ריוח פון די קאַפּיטאַליסטען. רענטע ווערט קלענער:

1) ווען עס קומען פּאָר פערבעסערונגען אין דער לאַנדווירטה־שאַפט. ווען מען פיהרט איין נייע מאַשינעס, אדער ווען מען האט גע־פונען בעסערע מעטהאָדען, ווי דעם באָדען צו בעארבייטען, ווען עס ווערען ענטדעקט וואָלוועלע מיסטיגונגס־מיטעל, — מיט איין וואָרט, ווען די פּראָדוקטיוויטעט אין דער לאַנדווירטהשאַפט איז געוואָ־רען גרעסער. דורך אזוינע אויסבעסערונגען אין דערווירטהשאַפט

גיט א קלענערע מאָס ארבייט מעהר תבואה, ווי פריהער. מען הערט אויף דאָן צו בעארבייטען די שלעכטע באָדענס, צו וועלכען מיטעל מען האט פריהער, פאר די פערבעסערונגען, געמוזט אָנקומען, ווייל עס האט ניט געקלעקט קיין תבואה פאר די גאַנצע געזעלשאַפט. ווען דער לעצטער סאָרט באָדענס, וועלכען די געזעלשאַפט בענוטצט פאר לאַנד־ארבייט, געהערט צו א העכערער מדרגה איז קלאָר, אז די רענטע מוז פאַלען.

2) ווען עס ווערען אויסגעבעסערט די וועגען און די איבעריגע פערקעהרס־מיטעל, און

3) ווען מען נעהמט אראָפּ די פּאָשלינעס אויף די אריינגעפיהרטע אויסלענדישע תבואות. דאס אלעס פיהרט דערצו, דאס אין לאנד קומט אריין מעהר תבואות, עס הערט אויף צו זיין אזא גרויסער דוחק אויף לעבענס־מיטעל, מען הערט אויף צו בעארבייטען די ערגסטע באָדענס און רענט פאַלט.

ריקאַרדאָ, אלס פערטהיידיגער פון די קאַפּיטאַליסטישע אינטערעסען, איז דעריבער געווען אן אונגעהייער גרויסער געגנער פון געוויסע אָבצאָהלונגען אויף אריינגעפיהרטע סחורות און איז דערמיט געבליעבען טריי זיין רבי'ן אַדאַם סמיטה. ריקאַרדאָ האט אין זיינע שריפטען, ווי אויך אין פּאַרלאַמענט, שטענדיג איבערצייגט די שעדליכקייט פון פּראָטעקציאָנס־פּאָליטיק אין דער צייט, ווען דער אגראַריער מאַלטהוס, ניט קוקענדיג, וואס ער איז געווען א שטארקער אָנהענגער פון סמיטה'ס לעהרע, איז, ווי מיר ווייסען שוין, שטענדיג ארויסגעטרעטען אין די נוטצען פון פּאָשלינעס אויף אריינגעפיהרטע תבואות.

ריקאַרדאָ'ס רענטע־טהעאָריע איז איינע פון די טהייערסטע קאָסטבארקייטען אין פּאָליטישע עקאָנאָמיע. דורך דיעזער טהעאָריע איז געוואָרען קלאָר און דייטליך דער פערפּלאָנטערטער, פערדרעהטער מעכאַניזם פון דער פערטהיילונג די פּראָדוקטען. איינציגע געדאַנקען זיינען שוין ארויסגעזאָגט געוואָרען ביז ריקאַרדאָ. ריקאַרדאָ האט אבער אלעס סיסטעמאַטיזירט, אויסגעקליעבען די געזונדע פון די ניט געזונדע און פעראַרבייטעט אין איין אלגעמיינע איינהייטליכע לאָגישע סיסטעם, דורך וועלכער עס ווערען מערקווירדיג גוט בעלויכטען און ערקלערט אלע ערשיינונגען אין ווירטהשאַפטליכען לעבען. דער הויפּט

סקעלעט פון'ם גאנצען ווירטהשאפטליכען אָרגאניזמוס איז געוואָרען דורך ריקארדאָ'ס טהעאָריען קלאָר אויסגעפּאָרשט און אנאטאָמיש פער־נאנדערגעגליעדערט. די ווייטערדיגע געלעהרטע איז נור אויסגעקומען אויספיהרליכער צו ערפאָרשען איינציגע אָרגאנען, וואו ניט וואו רעפערירען, אָנווייזען א טעות, אבער אין גרויסען און גאנצען זיינען ריקארדאָ'ס טהעאָריען ניט צושלאָגען און ניט ערשיטערט געוואָרען. אמת, פערשיעדענע געלעהרטע, איבערהויפט די פאָרשטעהער פון די לענדלאָרדס, וועלכע זיינען מעהר פון אלע אונצופריעדען מיט ריקאר־דאָ'ס טהעאָריע, האבען געפּרואווט איינצוואווארפען און צו פערניכטען די גרויסע געביידע, וואס ריקארדאָ האט אויפגעשטעלט און פערביי־טען מיט אזאָ, וועלכע זאָל פערדעקען, פערדונקלען און פערבאָרגען די ריכטיגע קוועלען פון דעם פאראזיטישען עקזיסטענץ, די אומזיסטע, אונגערעכטיגע הכנסות פון זייערע קלאסען־גענאָסען, כדי די לעצטע זאָלען קענען אונגעשטערט ווייטער זיצען אויפ'ן ארבייטענדעם פאָלקס־קערפער. אזוינע לעהרען זיינען אבער, גלייך ווי זיי זיינען פאָרגע־שטעלט געוואָרען פאר'ן משפט פון דער ריינער וויסענשאפטליכער קריטיק פערשוואונדען ווי א רויך. אויך היינט זיינען דאָ חכמים, וועל־כע שטעלען אויף אזוינע פערשיעדענע קארטען־שטיבעלאך, אבער אין דעם טעמפּעל פון דער ריינער, ניט קלאסען־וויסענשאפט, איז פאר זיי קיין פּלאץ ניט פאראן.

* * *

פון די שפּעטערדיגע געלעהרטע, וועלכע האבען ניט געוואָלט חרוב מאכען ריקארדאָ'ס בנין, נור, פערקעהרט, איהם צוגעבען א שטארקערען פונדאמענט, איהם פערפיינערען, בעסער בעגרענעצען און ממילא איהם נאָך מעהר בעפעסטיגען, האבען זיך אויסגעצייכענט ראָדבערטוס־יאגעצאָוו און קאַרל מאַרקס. ניט האבענדיג די מעג־ליכקייטען איצט אויספיהרליכער זיך אָבצושטעלען אויף די אנשוי־אונגען פון דיעזע געלעהרטע (מיר האָפען זיי צו ווידמענען ספּעציעלע אָבהאנדלונגען), וועלען מיר בלויז אין קורצען דערמאָהנען די קריטיק פון לעצטען און די פערבעסערונגען, וועלכע ער האט געמאכט אין די רענטע־טהעאָריע.

מיר האבען שוין איינינע מאָל געהאט די געלעגענהייט צו בע־מערקען, אז איינע פון די הנחות און גרונד־געדאנקען, אויף וועלכער ריקארדאָ בויט זיין טהעאָריע, איז „דאס בעפעלקערונגס־געזעץ פון מאַלטהוס.” ריקארדאָ איז אויך געווען צוגלייך מיט מאלטהוס איבער־צייגט, אז וואס ווייטער ווערט דאס לעבען ערגער. דערפון האט ריקאר־דאָ געשלאָסען, אז וואס ווייטער פאנגט מען אָן צו בעארבייטען אלץ וועניגער פרוכטבארע באָדענס און געבראכט אלס א ראיה צום געזעץ, אז יעדע נאָך די רייהע אָנגעווענדעטע מאָס ארבייט און קאפיטאל אויף א געוויסער פלעכע לאנד ברייננט אלץ וועניגער תבואה. דער יוצא, דער רעזולטאט דערפון איז, אז די נויטהיגע לעבענס־מיטלען ווערען טהייערער, רענטע שטייגט און ריוח פאלט. מאַרקס ווייזט אויף, אז די דיפערענצירטע רענטע האט ניט צו טהון מיט מאַלטהוס'עס טהעאָריע. ערשטענס, האבען פיעלע, איבערהויפט ראָדבערטוס בעוויעזען, אז דער סדר הישוב איז גאָר ניט פאָרגעקו־מען, ווי ריקארדאָ שילדערט. ווען מענשען בעזעצען זיך אויף א נייע לאַנד, רעכענען זיי זיך ניט אזוי מיט די פרוכטבארקייט פון באָדען, ווי מיט אנדערע בעדינגונגען. מען קלייבט געוועהנליך אויס אזעלכע ערטער, וואו עס איז בעסער זיך צו בעשיטצען פון פיינד, וואו עס איז לייכטער צו מאכען בעפעסטיגונגען, אויף הויכע בערג, צ. ב. אין דייטשלאנד האבען זיך די דערפער פריהער געגרינדעט ארום די פאלא־צען און הויפען פון די באראָנען, הגם דער באָדען איז דאָרטען געווען ניט מי יודע ווי פרוכטבאר. ביים קאָלאָניזירען א געוויסע לאנד שפיע־לען א ראָלע ניט בלויז די עקאָנאָמישע, נור אויך, און אפשר אין א גרעסערער מאָס, די פאָליטישע פערהעלטניסען. וואס ס'איז ווידער שייך צום צווייטען געזעץ, אז „יעדע שפעטערדיגע אָנווענדונג פון קאפיטאל גיט וועניגער תבואה,” האט שוין ריקארדאָ אליין אויפגע־וויעזען, אז אין דער צייט, ווען עס ווערען געמאכט טעכנישע פערבע־סערונגען אין דער לאנדווירטהשאפט, פערליערט דאס געזעץ זיין קראפט. אין אזא צייט קען די שפעטערדיגע אָנווענדונג ברייננען א סך מעהרער תבואה, ווי פריהער. אלס א אָנהענגער פון מאלטהוס, אז די בעפעלקערונג פערמעהרט זיך א סך געשווינדער, ווי די פראָדוק־טיוויטעט פון דער ארבייט, האט ריקארדאָ געהאלטען אזוינע צייטען פון טעכנישען פראָגרעס, ווען די שפעטערדיגע אָנווענדונג פון קאפי־

טאָל קען בריינגען א גרעסערען פּראָצענט תבואה, ניט פאר א שטענ־דיגע געוועהנליכע ערשיינונג, נור פאר א צופאַל, פאר א אויסנאהם.

מיר האבען שוין געזעהען אין פאָריגען קאפּיטעל, אז מאל־טהוס'עס טהעאָריע איז דורך און דורך פאלש, דען אין געוועהנליכע צייטען שפּרייזט דער טעכנישער פּראָגרעס געשווינדער, ווי די בע־פעלקערונג און וואס ווייטער ווערט דאס שאפען פּראָדוקטען א סך לייכטער פון פריהער. דאס געזעץ, אז יעדע שפּעטערדיגע אָנווענדונג פון קאפּיטאל גיט ווענינגער תבואה האלט בלויז אויס דאן, ווען די **טעכניק ענטוויקעלט זיך ניט**, אבער אזוינע צייטען דאַרף מען ניט בעטראַכטען, ווי ריקאַרדאָ, פאר געוועהנליך, נור פאר אונגעוועהנליך און ממילא האט דאס געזעץ בלויז א ווערטה אין א אויסנאהם און אויסערגעוועהנליכען פאל. „דער טעכנישער פּראָ־גרעס — זאָגט ראָדבערטוס — איז אימשטאנד צו בריינגען אונ־פּרוכטבארע באָדענס ביז די מדרגה פון פּרוכטבארע. דאס ענטדעקען נייע מעטהאָדען, ווי צו בעארבייטען דעם באָדען, דער פרייער אריינ־פיהר פון תבואות פון אנדערע לענדער, די אויסבעסערונג פון וועגען און איבעריגע פערקעהר־מיטעל — דאס אלעס מוז פיהרען דערצו, דאס תבואה ווערט ווערט וועלוועלער און רענטע פאלט.” פאקטיש זעהען מיר טאקע, אז אין דעם צווייטען העלפט פון פאָריגען יאָהרהונדערט איז תבואה טאקע געוואָרען א סך ביליגער און די רענטע ערנידעריגט. ריקאַרדאָ'ס נבואה איז ניט מקוים געוואָרען!

אבער ניט קוקענדיג דארויף, וואס דער יסוד, אויף וואס ריקאַר־דאָ האט געשטעלט זיין רענטע געביידע, האט זיך ארויסגעוויזען פאר שוואך, איז אבער פון דעסטוועגען די געביידע גופא געבליעבען פעסט. אונז קימערט איבערהויפּט ניט — מיינט מארקס — אויב דאס לעבען ווערט גרינגער אדער שווערער. זייענדיג איבערצייגט, אז דאס לעבען, צוליעב די פערשיעדענע ערפינדונגען און ענטדעקונגען, צוליעב די בעסערע מיטלען, ווי צו פיהרען דעם קאמפּף מיט דער נאַטור, ווערט לייכטער, וועט פון דעסטוועגען די טהעאָריע פון דיפערענצירטע רענטע בלייבען. דאס קעהרט זיך איבערהויפּט ניט מיט דעם, צו האבען מענ־שען פריהער בעארבייטעט מעהר פּרוכטבארע באָדענס און שפּעטער ווענינגער פּרוכטבארע, אדער ניט; צו ליווערט דער צווייטער אָנגע־ווענדעטער קאפּיטאל ווענינגער תבואה אדער ניט. פאקטיש איז דאָך,

אז דער באָדען איז אומעטום ניט גלייך פּרוכטבאַר, אז פערשיעדענע חלקים ערד געבען דאָך פערשיעדענע גערעטעניששען און אָט דיעזע פערשיעדענהייטען בילדען די דיפערענצירטע רענטע, דען דאס איז געוויס ריכטיג, אז דער ווערטה פון די תבואה ווערט בע־שטימט לויט דער מאָס ארבייט, וואס איז פערווענדעט אויף דעם אם ווענינגסטען פּרוכטבאַרען באָדען.

אויסער דעם איז מאַרקס ניט מסכים מיט ריקאַרדאָ, אז די אם ווענינגסטען פּרוכטבאַרע באָדענס, וועלכע ליעגען אונטער'ן אקער, ליי־ווערען גאָר קיין רענטע ניט. מאַרקס ברייננט ראיות, אז צוליעב דעם אייגענטהום־רעכט, צוליעב דעם זכות און מאָנאָפּאָל פון דיעזע איי־גענטהימער ניט צו דערלאָזען אַן אנדערען זיך בענוטצען מיט'ן באָדען איז אויך אפילו פון אזוינע אונפּרוכטבאַרע באָדענס פאַראַן א רענטע, ווייל ניט אַלע האבען דאס רעכט דערמיט זיך צו בענוטצען. צוזאַמען מיט די דיפערענצירטע רענטע פון ריקאַרדאָ — בעהויפּטעט מאַרקס —עקזיסטירט נאָך אַ אַבסאָליוטע רענטע פון די אַם ווענינגסטען פּרוכטבאַרע באָדענס.

ווען מען פערגלייכט די דיפערענצירטע רענטע פון ריקאַרדאָ און די אבסאָליוטע רענטע פון מאַרקס, זעהט מען, אז צווישען זיי עקזיס־טירט א גרויסער אונטערשיעד בנוגע דעם ווערטה אויף די תבואות. לויט ריקאַרדאָ קומט אויס, ווי מיר ווייסען, אז דער ווערטה פון די תבואות בילדעט זיך נור פון דער מאָס ארבייט און קאַפּיטאַל, וואס ווערט אויף זיי אָנגעווענדעט, א הכנסה פאַר דעם גרונד־בעזיצער איז דאָ ניט פאַראַן. דער ווערטה פון די תבואות איז צוזאַמענגעזעצט פון ארבייט און דעם געוועהנליכען מיטעלען ריוח. די אַגראַריער האבען קיין שום חלק ניט אין דעם ווערטה און ממילא קומט אויס, אז ווען די אַגראַריער וואָלטען אָנווערען זייער פּריווילעגיום אויף די ערד, ווען דער באָדען זאָל, צום ביישפּיעל, איבערגעהן אין רשות פון כל הקהל, וועט דער ווערטה פון תבואה ניט פאַלען, דען די מאָס ארבייט, וואס איז נויטהיג אָנצואווענדען אויף דעם אם ווענינגסטען פּרוכטבאַרען באָ־דען, וואָלט דאָך דורך דעם ניט ווערען ווענינגער. לויט מאַרקס'ען קומט אויס, אז דער ווערטה פון די תבואות איז צוזאַמענגעזעצט ניט בלויז פון דער ארבייט, וואס די ארבייטער פערווענדען פאַר זיך אלס ארבייטסלוין און פאַר די קאַפּיטאַליסטען בתורת ריוח פאַר זייערע

פראָדוקציאָנס־מיטעל, נור אויך פון דער ארבייט, וואס די ארבייטער זיינען מחויב צו ארבייטען פאר די גרונד־בעזיצער בתורת רענטע אפילו אויף די אם ווענינסטען פרוכטבארע באָדענס; דערפון איז גע־דרונגען, אז ווען די גרונד־בעזיצער וועלען אָנווערען זייער אייגענטהום־רעכט אויפ'ן באָדען, וועלען דאָך די ארבייטער פערשפּאָרען צו ארביי־טען א געוויסע צייט פאר דיעזע „הערען,” די תבואה וועט אין זיך ענטהאלטען א קלענערע מאָס ארבייט און דער ווערטה וועט זיין א קלענערער. דער ווערטה פון די תבואות וואָלט ווערען אויף אזוי פיעל ווענינער, אויך וויפיעל מען וואָלט דארפען ארבייטען איצטער, ווען די אגראריער זיינען געוואָרען אוים מחותנים אויפ'ן באָדען, ווענינער, ווי פריהער, ווען א טהייל ארבייט איז אָנגעקומען די פּריצים.

די אוטאָפּיסטען

XVI.

די אוטאָפּיסטען

דער קערן, דער תוך פון דער קלאסישער פּאָליטישער עקאָנאָמיע— די לעהרען פון אַדאַם סמיטה, מאַלטהוס און ריקאַרדאָ — איז, ווי מיר האבען געזעהען, די איבערצייגונג, אז די אונבעגרענעצטע, פּאָלקאָמע פרייהייט פון יעדען אינדיווידואום אין אלע זיינע עסקים און זיינע פּריוואַט־אונטערנעהמונגען מוז זיין די הויפּט־בעדינגונג, דער יסוד אין יעדער פּאָלקס־ווירטהשאַפט. די אויפגאַבע פון שטאַאַט איז אויפצופּאַסען און בעשיצען די אייגענטהום פון יעדען בירגער. אין ווירטהשאַפטליכען לעבען האט דער שטאַאַט, די געזעצגעבונג זיך ניט צו מישען. דאָ מוז מען לאָזען געהן ווי ס'געהט אָהן שום מניעות און הינדערניסע. די פּאָלקאָמע פרייהייט — לערנען אונז די קלאַסי־קער — איז דער בעסטער פּשרה־מאַכער צווישען די פערשיעדענע סכסוכים און האמפּעריייען, וועלכע קומען פּאָר אין דער ווירטהשאַפט. ווען מען זאָל ניט שטערען דעם אינדיווידואום צו טהאָן, ווי ער וויל און וואס ער וויל, וועט די גלייכגעוויכט צווישען די פערשיעדענע פּריוואַט־אינטערעסען און במילא אויך אין דער גאַנצער ווירטהשאַפט אויפ'ן בעסטען אופן פון זיך בעשאַפען ווערען.

דאס פערגעטערען און דאס בוקען זיך פאר די אינדיווידועלע פרייהייט, וואס איז אזוי נויטהווענדיג פאר די ענטוויקלונג פון'ם גרויסען קאַפּיטאַל, ווי לופט פאר לעבעדיגע בעשעפּעניסען, איז אָהן שום צווייפעל געווען אן אונגעהייערער שריט פאָרווערטס. זעהר פּראָ־גרעסיוו און ליבעראַל בנוגע די אַלטע, אָבגעלעבטע, מיטעלאַלטערליכע מערקאַנטיליסטישע בעגרענצונגען, וועלכע האבען דורך פערשיעדענע געזעצען צוגעשמידט יעדען איינציגען צו א בעשטימטען אָרט, צו א בעשטימטער בעשעפטיגונג, דאס מען האט זיך ניט געקענט קעהרען און ריהרען. א רפואה שלמה, א בעפרייאונג פון אלע שלעק און גע־

זעלשאפטליכע אונגליקען, האט אבער ריעזער גאָט פון די קלאסיקער ניט געבראכט; אלס א מיטעל, וואס זאָל אויסהיילען די געזעלשאפט פון עלענד, נויטה און דחקות איז די אינדיווידועלע פרייהייט געווען זעהר א שלעכטער. די איבערצייגונג פון די קלאסיקער, אז די סאָציאלע קרענק מוז מען איבערלאָזען דער פרייער נאטור, דעם פרייען שפיעל פון די קרעפטען, און דער שטאאט טאָר זיך דערביי ניט צוריהרען, האט זיך ארויסגעוויעזען פאר ניט ריכטיג. די גרויסע האָפנונגען, וואס מען האט געלייגט אויף דעם נייעם גאָט פון פרייהייט, זיינען ניט מקוים געוואָרען.

פערקעהרט, דער דלות, די ארמוטה, ביי דעם גרעסטען טהייל פון דער בעפעלקערונג איז געוואקסען אלץ שטארקער און שטארקער. די ארבייטענדע מאסען זיינען געווען ניט וועניגער ווי פריהער פאָליטיש פערשקלאפט און עקאָנאָמיש בערויבט. אנשטאט דער פריהערדיגער אונבעגרענעצטער הערשונג פון'ם גאָט אין הימעל, האט אָנגעפאנגען אונבעגרענעצט צו געוועלטיגען דער ערדישער גאָט „מאמאָן" (ממון) — דער קאפיטאל. אמת טאקע די שליטה פון די „געזאלבטע קעניגע פון גאָטעס גנאדען" וואס האט אין מיטעלאלטער אזוי גערדיקט דעם מענשען און פערשקלאפט זיין גייסט איז שוואכער געוואָרען, דערפאר אבער האבען די „אונגעזאלבטע קעניגע פון ממון'ס גנאדען" אָנגעפאנגען צו רעגיערען אין דער לייגג און אין דער ברייט. די קירכען זיינען ערניעדריגט, טהיילוויז אין גאנצען חרוב געוואָרען, — אויף זייער אָרט זיינען דערהויבען און אויפגעשטעלט געוואָרען פאבריקען און זאוואָדען. די הויכע באסניעס פון די געבעט־הייזער זיינען פערביטען געוואָרען אויף די ניט־וועניגער הויכע פאבריק־קוימענס; דער קלאנג פון'ם קירכען־גלאָק — אויף דעם פייף פון דער פאראָווקע. פון די שמוציגע באָגאָדעלניעס, וואס זיינען געווען פערשפרייט איבער דאס גאנצע לאנד, האט דאס ליידענדע פאָלק זיך איבערגעקליעבען אין די ניט מעהר זויבערע פאבריק־קאזארמען. אנשטאט אָבצוגעבען זייערע קינדער פערשיעדענע גאָט'ס סטראפציעס, געדונגענע בעלי־צדקות, וועלכע פלעגען די קינדער פייניגען און אָנטהאָן אלע יסורים אין דער וועלט, זיינען די אונגליקליכע עלטערען איצט געווען געצוואונגען זיי צו פערקויפען דעם פאבריקאנט אדער זיינע אגענטען. אליין זיי צו ערנעהרען איז געווען אונמעגליך. דער היי־

לינער אידעאַל פון „פרייהייט,״ וואס האט יערען ערעלען מענשען אזוי בענייסטערט און צוגעצויגען מיט זיין שעהנקייט און ערהאבענהייט, איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין זיין סתירה; ער איז געוואָרען דער בעסטער מיטעל אין די הענד פון די קאַפּיטאַליסטען פריי צו עקס־פּלאָאַטירען, פריי, אָהן שום שטערעניש, אויסצוזויגען די מאַרך און די זאַפט פון די ארבייטער.

די קלאַסישע פּאָליטישע עקאָנאָמיע האט, אמת, געוויעזען נייע וועגען, ווי רייך צו ווערען, נייע מיטעל, ווי די ווירטהשאַפט אויסצו־בעסערען, זי האט אבער ניט געוויעזען, ווי די אָרימקייט צו פער־גרינגערען, ווי דאס עלענד אָבצושוואַכען; פערקעהרט, וואס מעהר רייכטהום ביי איין טהייל פון דער בעפעלקערונג איז געוואַקסען, איז די צווייטע, די פיעל גרעסערע טהייל, אלץ טיעפער אין אָרימקייט נע־זונקען. די סאָציאַלע פראַגע איז געבליעבען פון די קלאַסיקער ניט נור ניט פערענטפערט, נור פערקעהרט, פיעל שאַרפער. וואס מעהר עס איז פערענטפערט געוואָרען די פראגע פון „קאַפּיטאַל,״ אלץ קשה׳דיגער און אונפערענטפערליכער איז געוואָרען די פראגע וועגען „ארבייט.״ א שווידער געהט אריבער איבער׳ן לייב, ווען מען לייענט איצט איבער דאס שרעקליכע עלענד, וואס האט געהערשט דאַן, ד. ה. גראַדע אין יענער עפּאָכע, ווען דער קאַפּיטאַל האט אָנגעפאַנגען איינ־צונעהמען די וועלט.

ווען אם ענדע פון 18טען יאָהרהונדערט, נאָך דעם, ווי מען האט אָנגעפאַנגען צו פערווענדען די וועב־מאַשינע, וועלכע **אַרקראַיט** האט ענטדעקט, האט א וועבער מיט זיין גאַנצער פאַמיליע פערדיענט אין ענגלאַנד פון 40 ביז 60 שילינג די וואָך, זיינען דיעזע שכירות געפאַלען אין 1802 ביז 14 שילינג; אין 1806 — ביז 10 און א האַלב; אין 1812 — ביז 6 און א פיערטעל שילינג; אין 1816 (אין׳ם יאָהר פון א קריזיס) — ביז 5 שילינג די וואָך. די פּאַרלאַמענטאַרישע קאָמי־סיע, וועלכע האט אויסגעפאָרשט די לאַגע פון די ארבייטער אין ענג־לאַנד, האט פעסטגעשטעלט, אז דער לוין פון די האַנד־וועבער אין 1815 איז געווען אזוי נידעריג (אָן ערך 3 שילינג די וואָך), אז עס האט איינפאַך ניט געלוינט אָנצואווענדען מעכאַנישע וועבשטוהלען.

דאס איז אבער נאָך ניט אלעס. דאס שטרעבען פון די אונטער־נעהמער צו האבען וואָלוועלע ארבייטס־קראַפט האט געפיהרט דערצו,

אז מען האט אָנגעפאַנגען צו פערווענדען אויף די פאַבריקען פרויען און קינדער־ארבייט. די איינפיהרונג פון מעכאַנישע מאַשינען האט געגעבען די מעגליכקייט דערצו. דורך טהאָמאס מאָהנזאָנס ערפינדונג האט איין קינד געקענט אין גלייכער צייט צוויי וועבשטוהלען בעדיע־נען און פראָדוצירען 2—3 מאָל אזוי פיעל, ווי דער בעסטער האנד־וועבער. אין אָנפאַנג זיינען די ארבייטער געווען זעהר אויפגערעגט געגען די פערווענדונג אויף די פאַבריקען פון פרויען און קינדער־ארבייט. די נויטה האט אבער דיעזע אויפרעגונג פערגלושעט, פערטויבט און מיט גרויס קלעמענים האבען די אונגליקליכע עלטערען אליין אָנגע־פאַנגען צו פערקויפען זייערע קינדער צו פאַבריק־ארבייט. זעקס־יעה־ריגע עופה'לעך פלעגען ארבייטען ביי די וועב־מאַשינען ניט וועניגער ווי 12 שעה א מעת לעת. זיי פלעגען פערקויפט ווערען ווי בהמות. מען פלעגט מסחר'ן אויפ'ן שטיק. עס איז בעקאַנט א קאָנטראַקט, לויט וועלכען א לאָנדאָנער געמיינדע האט אויסגענומען א תנאי מיט אן אונטערנעהמער אוים לאַנקשיר, דאס אויף יעדע 20 געזונדע קינדער איז ער מחויב צו אַקצעפּטירען איין אידיאָט. די פערשיעדענע כלי־קודש, די פּאַסטאָרס, גלחים אדער, ווי מען פלעגט זיי דאן רופען: „די ארכיענפאטער" האבען ניט קיין קליינע ראָלע געשפּיעלט אין דיעזען שענדליכען האנדעל. דיעזער קינדער־האנדעל איז געוואָרען א ספּעציעלע בעשעפטיגונג. עס פלעגען זיך גרינדען חברות, געזעלשאַפ־טען מיט אַגענטען אום דיעזען מסחר אויף גרויס צו טרייבען. די אַגענטען פלעגען — אזוי ערצעהלט אונז וועבב — די 4—3 יאָהריגע עופה'לעך, וועלכע פלעגען קוים געהען, ארויסטראָגען ממש אויף די הענד און זיי „פּאַקען" אין גרויסע קארעס, וועלכע זיינען געווען דער־צו בעשטימט. „און דיעזע זויגלינגע, וויקעל־קינדער, וועלכע זיינען געווען קליין גענוג אום צוקריכען אונטער די מאַשינע, זיינען געוואָרען די גרעסטע קאָנקורענטען פאר די ערוואקסענע!" נאָך אין די 30גער יאָהרען פון פאָריגען יאָהרהונדערט האבען זיך צווישען די פאַבריק־ארבייטער אין ענגלאַנג גערעכענט ניט מעהר פון 23 פּראָצענט ער־וואקסענע ארבייטער. די איבעריגע זיינען געווען פרויען און קינדער. עס איז איבעריג צו ריידען וועגען די רעזולטאטען, צו וועלכע אזוינע פּאָראַנדקעס האבען געפיהרט. דער ארבייטער קלאַס איז געוואָרען אָב־געשוואָכט פיזיש, טעמפ גייסטיג און אָבגעלאָזען זיטליך.

אן אנדער אָרדנונג, אויסער דער קאפיטאליסטישער, וואו די פרייע קאָנקורענץ איז דער הויפט פרינציפּ פון דער ווירטהשאפט, וואו עס הערשט דער קאמפף פון אלע געגען אלע, האבען די קלאסיקער אבער זיך ניט געקענט פאָרשטעלען. א שרעקליכער פעסימיזם, א יאוש האט דורכגעדרונגען די נשמה, א מרה־שחורה האט גענאָגט דאס הארץ. די געגענוואַרט איז שלעכט און א האָפנונג אויף א בעסערע צוקונפט איז ניט געווען. אייביגע נויטה, פינסטערער דלות, אָהן א שום שטראהל פון ליכט — אָט וועלכע אויסזיכטען עס זיינען געווען פאר די ארבייטער אויף להבא! די פערצווייפלונג איז נאָך אונטער־טרעגליכער געוואָרען דורך די טהעאָריען פון מאלטהוס, וועלכע האבען אויף אלעם מצדיק את הדין געווען און האבען אין אלע אונגליקען בע־שולדיגט ניט קיין אנדערען, ווי דעם ארבייטער אליין....

די ארבייטער אבער, וועמען דער אורטהייל פון מאלטהוס האט דירעקט אָנגעריהרט, האבען זיך דערמיט בשום ענין ואופן ניט בערו־היגט. זיי זיינען ווייניג וואס נתפעל געוואָרען פון פערשיעדענע „געזע־צען און טהעאָריען," וועלכע די קלאסישע פאָליטישע עקאָנאָמיע האט אויפגעשטעלט, און ניט קוקענדיג וואס די וויסענשאפט האט זיי אָב־געזאָגט אין א בעסערען צוקונפט און האט זיי ארויסגעגעבען א דיפּ־לאָם פון אייביגער פערשקלאפונג און ערנידערונג, האבען זיי הארט־נעקיג און ערפאָלגרייך אָנגעפאנגען צו קעמפפען פאר א בעסערע לאַגע.

און ניט אליין די ארבייטער האבען זיך אָבגעזאָגט מקבל באהבה צו זיין די גרויזאמע נביאות פון די טעאָרעטיקער שווארץ־זעהער. עס האבען זיך געפונען אויך אנדערע דענקער, וועלכע האבען אָנגעפאנגען שטארק צו צווייפלען אין דער אמת'קייט פון דער תורה, וועלכע די קלאסיקער האבען אויפגעשטעלט. דער אינדיווידואליזם אין דער ווירטהשאפט—דער גאָט, פאר וועלכען די קלאסיקער זיינען אזוי גע־פאלען כורעים, האט אויפגעהערט צו זיין הייליג און האט פערלאָרען זיין צוציהונגס־קראפט. מענשען מיט פיהלענדע הערצער און ווארימע בלוט אין די אָדערען, מענשען, וועמען די יסורים פון די פאָלקס־מאַ־סען זיינען געווען צו שמערצליך, זיי זאָלען עס קענען גלייכגילטיג איבערטראָגען, מענשען, וועמען דאס ארבייטער־פאָלק איז געווען צו

טהייער, זיי זאָלען עס דערלאָזען פאַלען א קרבן צוליעב די אינטערע־סען פון א קליינער צאָהל קאַפּיטאַליסטען, האבען זיך פריהער אָבגע־ווענדעט און שפּעטער אין גאַנצען פערניכטעט דעם אָבגאָט פון די קלאַסיקער — דעם אינדיווידואַליזם און האבען אזיף זיין אָרט אויפ־געשטעלט דעם סאָציאַליזם.

די ערשטע נביאים פון'ם נייען גאָט זיינען געווען די אוטאָ־פּיסטען.

און צווישען דיעזע ערהאבענע גייסטער, וועלכע האבען צוטריבען דעם שווערען אונדורכזיכטיגען וואָלקען פון פערצווייפלונג, איינגע־פלאַנצט נייע האָפנונגען אין די הערצער פון די אוסגעמוטשעטע אר־בייטער מאַסען; צווישען דיעזע גרויסע מענשען־פריינד, ביי וועמען די ליעבע צום נאָהענטען איז געווען פיעל שטארקער, ווי די שמאָלע קלאַ־סען אינטערעסען, צווישען דיעזע נביאים פון דער צוקונפט, וועלכע האבען אָהן שום נשיאת פנים פער'הזק'ט און שניידענט קריטיקירט די געגענוואַרט, וועט ווי א פייערדיגער זייל אייביג לייכטען דער ענ־גלענדער ראָבערט אָוועןֿ, וועלכער האט אונאונטערבראָכען, אונער־מידעט העלדיש געקעמפפט פאר'ן סאָציאַליסטישען אידעאַל — דער אידעאַל, פאר וועלכען ער איז, ניט קוקענדיג אויף די שווערע ענ־טוישונגען, וואס דאס לעבען האט איהם געבראַכט, געבליעבען טריי ביז'ן לעצטען טאָג.

אָט דיעזען אפּאָסטאָל פון סאָציאַליזמוס ווועלען מיר איצט שטע־לען א מצבה אין אונזער ווערק.

די כאראַקטעריסטישע אייגענשאַפט, דער צד השוה פון אַלע דריי אוטאָפּיסטען־סאָציאַליסטען, סען־סימאָן, פוריע און ראָבערט אָוועןֿ, בעשטעהט, ווי בעוואוסט, אין דעם, וואס זיי האבען געלעבט אין אזא צייט, ווען די קאַפּיטאַליסטישע פאָרמע פון דער פּראָדוקציאָן איז נאָך ניט געווען אויף אזוי ווייט פאָרטגעשריטען, דאס זייער געני־אַלער בליק זאָל קענען פאָראויסזעהען, אז די ענטוויקלונג פון די פּראָ־דוקטיווע קרעפטען וועט מוזען עררייכען אזא פונקט, ווען זיי וועלען מוזען „דערשטיקט ווערען פון אייגענער פעטקייט"; און די פּראָדוק־ציאָנס־מיטעל וועלען מוזען דורך דער היסטאָרישער נויטהווענדיגקייט איבערגעהן פון יחיד צום קהל, ווייל דיעזער איבערגאַנג וועט זיין אַן אונפערמיידליכע רינג אין דער געשיכטע; זיי האבען געלעבט אין

אזא צייט, ווען דער פּראָלעטאריאַט האט זיך נאָך ניט אָבגעזונדערט פון'ם „פאָלק,“ פון די איבעריגע ארבייטענדע מאסען, אלס איין זעלבסטשטענדיגער קלאַס מיט אייגענע בעדערפנישען, אנשויאונגען און ציעלען, ווען עס איז נאָך ניט געווען קענטיג די אונגעהייערע ענטוויקלונגס מאכט, די אונערשעפּפליכע ענערגיע פון'ם פּראָלעטאַריאַט, וועלכער איז געצוואונגען דורך זיין געזעלשאַפטליכער לאגע, דורך דעם קלאַסענקאַמפּף, וואס ער מוז פיהרען, צו ערפילען די היסטאָרישע שליחות פון'ם סאָציאַליזם און דעריבער האבען זיי אלע, די אוטאָפּיסטען, געהאָפט און געווארט אז די פערווירקליכונג פון סאָציאַליזמוס וועט קומען דורך די רייכסטע און שטאַרקסטע — די איינציגע, וועלכע זיינען, נאָך זייער מיינונג, אימשטאנד איבערצובויען די געזעלשאפט אויף אנדערע יסודות.

מען מוז אבער שטרענג אונטערשיידען צווישען דעם ענגלענדער ראָבערט אָווען און די פראנצויזען סען־סימאָן און פוריע. די סאָציאַלע און פּאָליטישע לאגע פון פראנקרייך איז געווען אין יענער צייט גאַנץ אנדערש, ווי אין ענגלאַנד. די אומגעבונג, די סביבות, וואו דיעזע פערשיעדענע אוטאָפּיסטען האבען געלעבט און געווירקט, זיינען געווען פערשיעדען און דאס האט ניט געקענט ניט ווירקען אויף זייער אנשויאונג און זייער טהעטיגקייט.

סען־סימאָן און פוריע, קינדער פון דער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן, דורכגעדרונגען מיט איהרע אידעאַלען, האבען געוואָלט אויפשטעלען די טהורעמס פון גלייכהייט, ברידערליכקייט און גערעכטיגקייט אויפ'ן סאָציאַלען, עקאָנאָמישען איבערבוי פון דער געזעלשאַפט. דער ציעל, דער תכלית איז ביי די פראנצויזען געווען פערטיג, איידער עס איז נאָך געווען מאַטעריאַל צום בויען, און בויערער, וועלכע וואָלטען געקענט אזא ארבייט אויספיהרען, ווייל די הערשענדע פאָרמע פון דער פּראָדוקציאָן איז אין פראנקרייך געווען א קליין־בירגערליכע; זיי האבען געהאט א פערטיגען דאַך, איידער עס איז נאָך געווען ציגעל פאר'ן פונדאַמענט. ראָבערט אָווען איז, פערקעהרט, ערשט געקומען צו זיינע איבערציינונגען אויפ'ן סמך פון דער טעכנישער, עקאָנאָמישער רעוואָלוציאָן, וואס איז דאָן, דורך די נייע ענטדעקונגען אין דער טעכניק, פאָרגעקומען אין ענגלאַנד און האט דעריבער געהאט א סך שטאַרקערען באָדען אונטער זיך, אלס זיינע גרויסע מיט־מענשען.

ראָבערט אָוועז האט געפעהלט די אלזייטיגע, פיעלפאכיגע ביל־דונג פון סען־סימאָן און די רייכע פאנטאזיע פון פוריע, איהם האט געפעהלט דאס עפּאָכע־מאכענדע דענקען, ער האט ניט בעשאפען וועלט־איבערקעהרענדע טהעאָריען. ער איז אויך ניט געוועזען אזוי לי־טעראריש בעגאבט ווי די פראנצויזישע אוטאָפּיסטען. דאס טהייער־סטע און שעהנסטע ווערק, וואס ער האט דער וועלט געשאָנקען, איז בלי שום ספק זיין לעבען, זיין פּערזענליכקייט, וואו עס האבען זיך הארמאָניש צוזאמענגעגאָסען דער שטארקער אונערשראָקענער אונטער־נעהמער־גייסט פון א גרויסען קאפּיטאליסט מיט דער נאאיווער, קינ־דערשער צוטרוי צום מענשליכען געשלעכט, אן אונגעהייערער גאונ׳־ישער אדמיניסטראטיווער טאלאנט מיט דער פייערדיגער ליעבע צו זיינע נאָהענטע. ער האט געלעבט אין ענגלאנד, אין דער „ווארשטאט פון דער וועלט,” וואו די גרויסע עקאָנאָמישע איבערקעהרעניש, די קאָנצענטראציע און צענטראליזאציע פון׳ם קאפּיטאל איז פאָרגעקו־מען פאר די אויגען. אין דיעזער גרויסער איבערקעהרעניש איז ראָבערט אָוועז ניט געוועזען א פּשוט׳ער צושויער, נור אן אקטיווער מיטארביי־טער. ער אליין האט ניט ווייניג מיטגעווירקט דער ענטוויקלונג פון׳ם קאפּיטאל, און האט דעריבער געוואוסט בעסער פאר אנדערע די גוטע און שלעכטע זייטען פון דיעזער ענטוויקלונג, די סיבה פון דעם גרויסען עלענד און האט געקענט בעסער אויסגעפינען א מיטעל אויב ניט פון אלע סאָציאלע קרענק און שלעק די געזעלשאפט צו בעפרייען, דאָך די יסורים צו פערגרינגערען. זיינע פאנטאסטישע פּלענער און פאָרשלעגע, ווי צו פערוואנדלען „די משוגעים הויז” (אזוי האט ער אָנגערופען די איצטיגע קאפּיטאליסטישע וועלט) מיט דעם גאנצען טאראראם אין „א פערניפטיגע וועלט,” ווי ווייט זיי זיינען ניט געוועזען פון דער ווירק־ליכקייט, וויפיעל לופט־שלעסער דאָרט זיינען ניט געוועזען, האבען זיי דאָך ענטהאלטען אין זיך א געזונדען קערן, וועלכער האט איבערגע־לאָזען טיעפע וואָרצלען אין דער פּראקטיק פון דער ארבייטער־בעווע־גונג, איז דאָך ראָבערט אָוועז געוועזען דער ערשטער סאָציאליסט, ביי וועמען עס איז אויפגעקומען דער געדאנק, אז דער סאָציאליזמוס קען בלויז דורך די בעוועגונג פון׳ם ארבייטער־קלאס פערווירקליכט ווערען. אמת, דאס איז ניט געוועזען זיין טיעפע איבערצייגונג, דער תוכן פון זיין אנשויאונג, דאס איז זיכער געוועזען אן אונקלאָרע השגה, א בלאסע

אהנונג איידער א קלאָרער בעוואוסטזיין. די מאָדערנע סאָציאַליסטישע געדאנקען־וועלט מיט דער טהעאָריע פון׳ם קלאסען־קאמפף איז איהם געבליעבען פרעמד ביז זיין טויט. אין דעם אבער, ווי שוין געזאָגט, איז געוועזען שולדיג ניט די קורצזיכטיגקייט פון אונזער גרויסען מענ־שען־פריינד, נור די צייט, אין וועלכער ער האט געלעבט.

ראָבערט אָווען איז ניט געוועזען אן אוטאָפּיסט, וועלכער רייסט זיך אָב פון׳ם אלטעגליכען לעבען אום צו שוועבען אין די הימלען. ער איז אויך געוועזען א פּראקטישער פּאָליטיקער, א רעפאָרמאטאָר, און ער האט ניט ארויסגעלאָזען אויף א מינוט זיין אויג פון דער גרויער ווירקליכקייט. ארומטראָגען זיך מיט גרויסע פּלענער, ווי ראדיקאַל איבערצובויען די געזעלשאפט און איהר שטעלען אויף אזעלכע יסודות, וואו עס זאָל זיין אונמעגליך די עקספּלאָטאציע פון איין מענשען דורך׳ן צווייטען, האט אונזער אידעאליסט אין דער אייגענער צייט ניט אָבגעזאָגט צו בעשעפטיגען זיך מיט דער „קליין־ארבייט, מיט דער לאנגזאמער רעפאָרמאטאָרישער טהעטיגקייט, וואס רייסט הגם ניט אויס מיט׳ן וואָרצעל דאס שלעכטס, פערלייכטעט דאָך וועניגסטענס די שווערע ליידען. צו שמערצליך האט אָווען געפיהלט די וואונדען פון דער ארבייטער מאַסע, ער זאָל פערמאכען די אויגען פון דער גע־גענוואַרט און זיך בעגנוגענען בלויז מיט „צוקונפט־מוזיק." ניט נור מיט זיין שאַרפער, שניידענדער קריטיק איבער די הערשענדע צו־שטענדע האט ראָבערט אָווען געדיענט דער ארבייטער בעוועגונג, נור אויך מיט זיינע פּאָזיטיווע, ממשות׳דיגע רעפאָרמען, מיט זיין אונ־ערמיעדליכען קאמפף פאר ארבייטער געזעצגעבונג און אנדערע בעסע־רע בעדינגונגען.

דערמיט איז צו ערקלערען, וואס אין דער מאָדערנער אינטערנאַ־ציאָנאַלער ארבייטער בעוועגונג פערנעהמט ראָבערט אָווען נאָך עד היום איינע פון די בכבוד׳דיגסטע ערטער אין דער צייט, ווען די גרוי־סע אוטאָפּיסטען סען־סימאָן און פוריע, איבערהויפּט זייערע פּראק־טישע פּלענער, האבען אין דער פּראקטישער ארבייטער פּאָליטיק בלויז א ווערטה אלס שעהנע, ערהאבענע היסטאָרישע מאָמענטען, וועלבע געהערען דער פערגאנגענהייט.

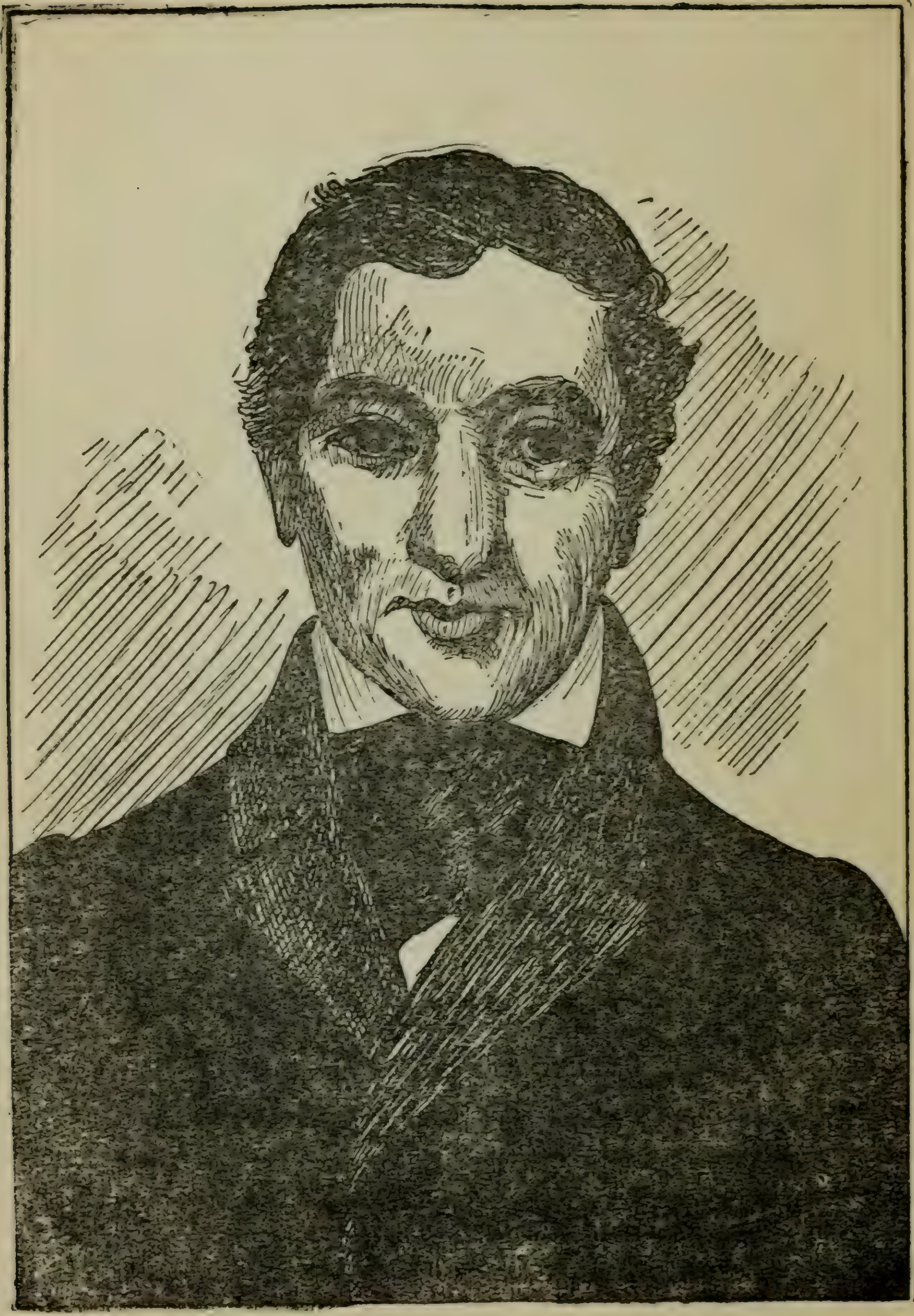

ראָבערט אָוען.

XVII.

ראָבּערט אָוועןס קינדער און יוגענד יאָהרען

א קינד ביי גוטע, ווארעמע, געטרייע, אבער ארעמע עלטערען — זיין פאָטער איז געוועזן אַן אָרעמער בעל מלאכה — וועלכע האבען ווייניג וואס געקענט זאָרגען און השגחה געבען אויף זייערע קינדער, איז ראָבערט אָווען געווען אָנגעוויעזען אויף זיינע אייגענע קרעפטען. אליין, אָהן הילף און שטיצע פון ווערמען עס איז, האט ער שוין אין די קינדערשע יאָהרען אָנגעפאנגען צו זאָרגען א תכלית פאר זיך. ווען ער האט נאָך בעזוכט די שוהל, וואו ער האט זיך געלערענט מיט גרויס התמדה, האט זיך אלעמען געוואָרפען אין די אויגען זיין ליעבע צו אָרדנונג, צו א געוויסען סדר און זיין נייגונג צו פראַקטישער ארבייט. זיין געזונדען, זעלבסטשטענדיגען, הגם קינדערשען שכל האבען אלע בעוואונדערט. זיין קינדהייט און די יאָהרען פון זיין ענטוויקלונג זיינען אויסגעפאַלען גראָד אין דער צייט פון א שנעלער ווירטהשאפטליכער איבערקעהרעניש, ווען דער קאפּיטאל האט אָנגעפאנגען צו בלישטשען אין אלע ווינקעלאך פון ענגלאנד. אויף גוטע, ארבייטס־פעהיגע הענד איז געווען א גרויסע נאָכפראגע. אויף אזא פיקסען אינגעל, ווי ראָבערט אָווען, זיינען געווען ניט ווייניג בעלנים, וועלכע האבען געוואָלט איהם האבען ביי זיך אין געשעפט. ראָבערט אָווען, נאָך'ן ענדיגען די שוהלע, האט אויך ניט געוואָלט ארומגעהן לעדיג און האט געבעטען די עלטע־רען איהם צו געבען א געוויסע בעשעפטיגונג. די עלטערען האבען זיך לאנג ניט געלאָזט בעטען; און אזוי זעהען מיר דעם קליינעם ראָבער־טען אין'ם עלטער פון ניין און א האלב יאָהר אלס משרת אין א

קורץ־וואַרען קראָם, וואו דער פאָטער האט לויט דער בקשה פון א שכן א קרעמער איהם אָבגעגעבען.

פון די ביכער, וואס ראָבערט אָוועז האט אין דער שוהל מיט גרויס חשק געלעזען, איז ער געוואָר געוואָרען, אז אויסער די קליין שטעדטעל, וואו זיין פאַמיליע וואוינט, איז נאָך פאַראַן א גרויסע, ברייטע און שעהנע וועלט. דיעזע אונבעוואוסטע וועלט מיט איהרע אונבעקאַנטע מענשען האט איהם שטאַרק געצויגען צו זיך. „אזוי ווי איך האָב אין דיעזער צייט פיעל געלעזען איבער פרעמדע לענדער און זיטען — ערצעהלט אָוועז אין זיין אויטאָביאָגראפיע — האָבען מיר די מנהגים און געוואָהנהייטען פון מיין קליין שטעדטעל אויפגעהערט צו געפעלען. איך האב מיר אָנגעפאַנגען צו זוכען אן אנדער פעלד פאר מיינע קרעפטען. איך האב מיינע עלטערען געבעטען, זיי זאָלען מיר ערלויבען, קיין לאָנדאָן צו געהן.“ דער פאָטער איז אויף ראָבערט'ס בקשה מרוצה געוואָרען און שיקט איהם אָב, קוים 10 יאָהר אַלט, קיין לאָנדאָן. אין לאָנדאָן איז דער קליינער ראָבערט לאַנג אָהן אַרבייט ניט געזעסען. 6 וואָכען נאָך זיין קומען האט דער עלטערער ברודער, וועלכער האט דאָרטען געוואוינט און זיך בעשעפטיגט מיט זאָטלעריי, אויסגעפונען פאר זיין ברודער א שטעלע אין א מאַנופאַקטור געשעפט אויף דער פּראָווינץ. אונזער 10 יעהריגער העלד קומט אָן אין דער פרעמדער און פערהדיענט אליין אויף זיין חיונה. אויף דיעזער שטעלע האט ראָבערט ניט נאָר דאס געשעפט גוט ערלערענט, נור אויך פיעל געלעזען און גייסטיג זיך ענטוויקעלט. מעגליכקייט האט ער דערצו געהאט. דער בעל הבית איז געווען אן אָרענטליכער אינטעליגענטער מענש, געהאט א ביבליאָטהעק, וועלכע איז געשטאַנען פאר ראָבערטען פראַנק און פריי. פיעל ארבייט האט דער בעל הבית אויף זיין משרת ניט ארויפגעלייגט. די הויפט בעשעפטיגונג איז געוועהנליך געווען פון 10 אוהר מאָרגענס ביז 4 אוהר נאָכמיטאָג. צייט צום לעזען איז געבליבען גענוג און ראָבערט האט זיך מיט דער געלעגענהייט בענוצט. „איך האב געלעזען זעהר פיעל בעסאָנדער פון נוצליכע ווערק — ערצעהלט אָוועז פון דיעזער צייט — דורכשניטליך 5 שעה טעגליך. זומער איז געווען מיין גרעסטע פריידע פריהמאָרגענס צו געהן אין דעם פּארק, וואס איז געלעגען ניט ווייט פון אונז, צו שפּאַצירען דורך זיינע שעהנע גרינע אַלעען, דאָרטען צו לעזען, נאָכדענקען, איבער־

קלערען און ארבייטען. מאנכע זאכען איבער מאראל און מוסר פלעג איך פערשרייבען אין העפט, וואס איך פלעג שטענדיג מיט זיך אין קעשענע טראגען. זעהר אפט פלעג איך דארטען אין דער פריה בעגריסען דעם זונען־אויפגאנג, פארנאכט — די זונן־אונטערגאנג און דאס אויפגעהן פון דער לבנה.״ אין דיעזען געשעפט, וואו די בעלי בתים זיינען זיך בעגאנגען מיט איהם ווי מיט אן אייגען קינד, איז אווען פערבליעבען דריי יאהר.

דער חשק צו פערטיעפען זיין בילדונג און דאס שטרעבען צו געפינען א ברייטערע פעלד פאר זיין טהעטיגקייט האט אווען׳ן געטריעבען צו פערלאזען די פראווינץ שטאדט און זיינע איבערגעגעבענע בעלי בתים און איבערקלייבען זיך צוריק קיין לאנדאן, וואו ער האט דורך א רעקאמענדאציע פון זיין פריהערדיגען שעף בעקומען א שטעלע אין א גרויסע פירמע. קווארטיר און 25 פונט א יאהר איז געווען זיינע שכירות. פאר יענער צייט איז דאס געווען גאנץ גענוג צו לעבען זעלבסטשטענדיג. דא, אין דער גרויסער שטאדט לאנדאן, לערנט אווען זעהר גרינדליך אוים די טעכניק פון גרויסער אונטערנעהמונג. אויף גייסטיגע ענטוויקלונג האט ער ליידער ניט קיין צייט און ניט קיין כח געהאט. אט ווי ראבערט אווען שילדערט אונז דאס לעבען אין דיעזען געשעפט: „אום 8 אוהר האבען שוין אלע משרתים געמוזט זיין אין פולען טואלעט, פיקס און פערטיג, אין לאדען. דער טואלעט איז אבער דעמאלט געווען ניט א גרינגע זאך. א איינגעל, אין מיין עלטער, פלעגט מיר אויסקומען לאנג צו ווארטען ביז דער אטשערער פלעגט צו מיר קומען, אום פון פאריק־מאכער געפודערט, געשמירט און געפוצט צו ווערען. איך פלעג טראגען פוןביידע זייטען לאנגע לאקען און א שטייפען צאפ. איידער דיעזע גאנצע פראצעדור (סדר) פלעגט פינקטליך און אקוראט אויסגעפיהרט ווערען, האט מען זיך פאר א קונד ניט געטארט ווייזען. צווישען 8 אוהר מארגענס און האלב נאך 10—11 אוהר אבענדס פלעגט דער לאדען זיין געפאקט מיט קונים. א בעשטימטע צייט פאר טהעע טרינקען און מיטאג עסען איז ניט געווען. ביי א געלעגענהייט פלעגט מען אויף גיך א כאפ טהאן, א ביס טהאן, וואס ס׳פלעגט נור אין האנד קומען אבי דאס עסען אבצופטר׳ן. זונטאג איז געווען דער איינציגער טאג, ווען מיר פלעגען בהרחבה מיטאג עסען. 11 אוהר נאכט, ווען דער לאדען פלעגט געשלא־

סען ווערען, פלעגט זיך אָנפאַנגען א נייע סדרה: מען פלעגט מוזען אין אָרדנונג ברענגען, אוועקלעגען אויף אַן אָרט די פערנאַנדער געוואָי־ קעלטע, צואוואָרפענע און צושלייערטע סחורות. דאס פלעגט זיין אַן עסק ביז 2 אוהר אין דער נאַכט. אָפט, ווען איך פלעג פון 8 אוהר מאָרגענס ביז 2 אוהר אין דער נאַכט אויף די פיס שטעהן, פלעג איך קוים כח האבען מיט הילף פון לייטער ארויפצוקריכען אויבען, אום אַן אויסגעמוטשעטער, א צובראָכענער, קנאַפּע 5 שעה די ביינער אויס־ רוהען."

דיעזע שילדערונג פון זיין לאָנדאָנער לעבען שרייבט אָווען אָהן פּרושים, אָהן טענדענצען און אָהן פּניות. ער מיינט דערמיט ניט צו בעקלאָגען זיך אויף זיין אמאָליגען מזל. דער געדאַנק ארויסצורופען ביי וועמען עס איז רחמנות איז געלעגען זעהר ווייט פון איהם. ער האט דאס אפילו קיין מאָל ניט אויסגענוצט פאר געוויסע אַגיטאַטאָרישע צוועקען. אָווען איז דאָ א מסיח לפי תומו, אָהן שום „מיינען" ארויס־ צורופען א האַס, א שנאה געגען זיינע בעלי הבתים. ער גיט דאָ אבער מעשים כהוייתן. שנאה, קנאה, האַס, ערגערנים און גלייכע אייגענ־ שאַפטען קענען וועמען עס איז ניט, האבען אין אָווען׳ס נאַאיווען, גוטמוטהיגען כאַראַקטער קיין אָרט ניט געפונען. דעסטאָ אינטערעסאַנ־ טער איז אבער דיעזע אָביעקטיווע שילדערונג אָהן צוגעגעבענע גע־ ווירצען פאר אונז. דאס גיט אונז א קלאָרע פאָרשטעלונג פון׳ם לעבען פון די פריקאַזשציקעס אין יענער צייט.

ניט קוקענדיג אויף די אונערטרעגליכע האָרעוואַניע האט זיך פון דעסטוועגען אָווען אין דיעזען געשעפט געפיהלט גאַנץ גוט און האט קיין בעסערס ניט געזוכט. מען האט איהם אבער שטאַרק געבעט־ טען אָנצונעהמען א בכבוד׳דיגע שטעלע אין׳ם גרעסטען אנגראָ־ און דעטאַיל־געשעפט פון מאַנטשעסטער, וואו ער האט די סוחר־ישע קונסט נעקענט גרינדליכער ערלערנען. די שטעלע האט ער אָנגענומען. „נור אונגערן האב איך געקונדיגט — ערצעהלט ער — מיין לאָנדאָנער גע־ שיכטע. דאָ האב איך מיר צוגעוואָהנט צו געשווינדקייט און אויסגע־ האַלטענקייט. איך בין דאָ מיט א גאַנץ מיר ביז אהער פרעמדען קלאַס בעקאַנט געוואָרען. מאַנטשעסטער איז פאר מיר געווען די דריטע שוהלע."

אין מאַנטשעסטער, דער צענטער פון דאַמאָלסדיגען האַנדעל און אינדוסטריע, האָט זיך אָוועקגעשטעלט זיין סוחר'ישער טאַלאַנט און אונטערנעה־מונגס גייסט אַנגעפאַנגען זעהר שנעל צו ענטוויקלען. ניט לאַנג איז ער דאָרט א משרת געבליבען. קוים 18 יאָהר אַלט, בעשליסט אָוועקצו ווערען זעלבסטשטענדיג, א בעל הבית פאַר זיך. מיט הונדערט פונט סטערלינג, א גמילת חסד פון זיין ברודער, ווערט ער א שותף אין א קליינעם פאַבריקעל פון אייניגע קליינע וועב־שטוהלען. דער שותף איז געווען א טעכניקער און האָט אין געשעפט זאַכען א קליינע ידיעה געהאַט. דער ביזהעריגער פריקאַזשציק אָוועקגעשטעלט ווערט דער לייטער און פיהרער פון פאַבריק. דער געשעפט איז געגאַנגען זעהר גוט, די הצלחה איז געווען גרויס. אָוועקגעשטעלט ווערט אויפ'ן סוחר'ישען און אינדוסטריעלען וועלט זעהר בעקאַנט. ער בעקומט פון אלע זייטען איינלאַדונגען צו עפענען בשותפות פאַבריקען. נאָך א געוויסען ישוב הדעת בעשליסט ער זיך צו וואַרפען זיין קליינע אונטערנעהמונג, כדי צו ווערען א געשעפטס־פיהרער אין א גרויסע בוימוואָהל־שפינערייע מיט אייניגע הונדערט אַרבייטער. וועגען זיין אַרבייט אויף דיעזער שטעלע שרייבט ער: „איך האָב געמוזט דאָס רויה־מאַטעריאַל איינקויפען, די פעהלענדע מאַשינעם בויען, זיין ביים פערקויף, פיהרען די ביכער, השגחה געבען אויף דער גאַנצער פאַבריק, די אַרבייטער זייערע שכירות צאָהלען און אזוי ווייטער...״ פון דעמאָלט אָן איז זיין קאַריערע געוואַקסען מיט ריעזענשריט. זיין אַדמיניסטראַטיווער טאַלאַנט, אָרגאַניזאַטאָרישע פעהיגקייטען, עהרליכקייט און גוטמוטהיגקייט האָבען איהם געמאַכט זעהר פּאָפּולער אין דעם גאַנצען אומגעגענד, וואו ער האָט בעקומען א גרויסען צוטרוי צו זיך. זיין איינפלוס איז געוואַקסען פון טאָג צו טאָג. „צוליעב מיין אונבעוואוסטע מאַכט איבער אַנדערע האָב איך אין 6 הדשים אַזאַ איינפלוס אויף די אַרבייטער בעקומען, דאָס די אָרדנונג און דיסציפּלין פון פאַבריק האָט אָנגעפאַנגען צו דיענען פאַר א מוסטער אין מאַנטשעסטער און אומגעגענד.״ „איך בין געוואָרען דער ערשטער פיין־בוימוואָהל שפּינער אין דער וועלט. מיינע גאַרן האָבען זיך פערקויפט אויף 40 פּראָצענט טהייערער אלס די סחורה פון דעם לייסטונגס־פעהיגסטען קאָנקורענטען.״ דער שעף איז געווען ענטציקט פון זיין געשעפטס־פיהרער'ס טאַלאַנט, און מורא האָבענדיג, אז אן אַנדער פאַבריקאַנט וועט איהם אַרויסכאַפּען, האָט ער פאַר דאָס

צווייטע יאָהר אָווען'ן פאָרגעלייגט 300 פונט שטערלינג שכירות. פאר דאס דריטע יאָהר 500 פונט און אויף דאס פיערטע יאָהר האט ער זיך מתחייב געווען איהם אריינצונעהמען אלס שותף אין געשעפט. דיעזער פלאן איז אבער ניט פערווירקליכט געוואָרען איבער א גאנץ זייטיגע אורזאכע. מיר ברייננען דיעזע איינצעלהייטען צוליעב א פּעריאָד, וואס איז רערמיט פערבונדען און וועלכער איז כאראקטעריסטיש פאר דאס זעלבסט געפיהל, וואס איז געווען אזוי שטארק ענטוויקעלט ביי אָווען'ן.

אין א שעהנעם מאָרגען האט דער שעף גערופען צו זיך אָווען'ן און פרעגט איהם, ביי וועלכע בעדינגונגען ער וועט ביי איהם אין פאבריק ווייטער בלייבען, אָבזאָגענדיג זיך פון צו זיין א שותף. „וויפיעל איהר וועט ניט פאָדערען, וועל איך אייך בעווילינען." „איך האב דעם קאָנטראקט מיט זיך מיטגעבראכט — ענטפערט מיט שטאָלץ אָווען — איך ווארף איהם אין פייער, ווייל איך וויל מיט קיינעם ניט צו טהאָן האבען, וועלכער וויל ניט מיר האבען פאר א שותף. אבער ביי דיעזע אומשטענדען קען איך פאר קיין געלד ניט אין געשעפט פערבלייבען." אומזיסט זיינען די בקשות פון'ם שעף, אָווען זאָל זיך פון זיין בעשלוס אָבזאָגען און פערבלייבען ביי איהם אויף להבא. ער האט קוים מיט צרות גע'פּועל'ט ביי אָווען'ן ער זאָל איהם ניט אוועקוואָרפען כל זמן ער וועט ניט געפינען א ווירדיגען נאָכפאָלגער.

אין א קורצע צייט ארום האט אָווען צוזאמען מיט צוויי אלטע לאָנדאָנער און מאנטשעסטער פירמען געגרינדעט אן אייגענע קאָמפּאני: „טשארלטאָן טוויסט קאָמפּאניע." עס האט ניט לאנג געדויערט ביז דיעזער געשעפט איז געוואָרען דער ערשטער אין דער בראנזשע. די הויפט אָבנעהמער זיינען געווען שאָטלענדישע וועבער. די אָפטע נסיעות קיין שאָטלאנד האבען געהאט א גרויסע בעדייטונג פאר אָווען'ס ווייטערדיגע לעבענס-טהעטיגקייט. אין'ם אלטער פון 26 יאָהר האט אָווען אין דער שפּיצע פון א גאנצער קאָמפּאניע קאפּיטאליסטען געקויפט איינע פון די אלטעסטע שפּינערייפאבריקען פון שאָטלאנד, אין שטעדטעל ניו-לענאַרק. אין ניו-לענארק פאנגט זיך אָן די ערשטע פּעריאָדע פון אָווען'ס געזעלשאפטליכער טהעטיגקייט, פון זיין ווירקען פאר די ארבייטענדע מאסען, זיין רעפאָרם ארבייט.

אבער איידער מיר געהען איבער צו דיעזער פּעריאָדע פון אָווען'ס לעבען, מוזען מיר מאַכען א קורצען איבערבליק איבער די גייסטיגע איינדריקע, וועלכע אָווען האט בעקומען אין מאַנטשעסטער, וואו עס איז געלייגט געוואָרען דער פונדאַמענט פון דער וועלט־אנשויאונג, מיט וועלכער אָווען איז געווען דורכגעדרונגען זיין גאַנצען לעבען.

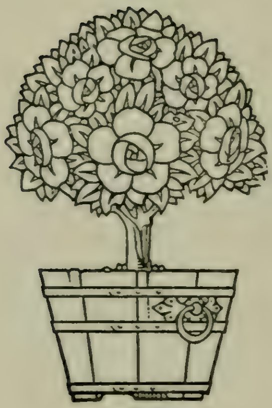

XVIII.

דאָס גייסטיגע לעבען אין מאַנטשעסטער

עס איז אן אלטער כלל, אז יעדע פערענדערונג אין דער אומגע־בונג, אין דער סביבה, רופט ארויס א פערענדערונג אין די אידעען און אנשויאונגען פון דער געזעלשאפט. די סביבה ענדערט זיך דאן, ווען די פראָדוקטיווע קרעפטען, דער שטאַנד פון דער טעכניק און די פאָרמע פון'ם צוזאמענארבייטען ענדערען זיך. עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט, אז מאַנטשעסטער, דער מיטעלפונקט פון אלע נייע פערענדערונגען אין דער טעכניק, אין דער אינדוסטריע, וואו די טעכ־נישע און עקאָנאָמישע רעוואָלוציאָן איז פאָרגעקומען אם שטארק־סטען, ווי אנדערסוואו, אז מאנטשעסטער האט געמוזט זיין אויך דער צענטער פון'ם גייסטיגען לעבען, דער אויסגאנגס־פונקט פון די נייע אידעען, פון די נייע שטרעבונגען, וועלכע זיינען געווען ארויסגערופען דורך „די נייע צייט," ד. ה. דורך די נייע פאָרמען פון דער פראָ־דוקציאָן.

מאנטשעסטער איז געווען דער פלאַץ, וואו אלע קוואלען פון דער וויסענשאפט און קונסט האבען רייך געפלאָסען. עס האבען זיך גע־גרינדעט דאָרטען זעהר פיעלע חברות, אגודות, פעראיינען מיט דעם צוועק צו פערברייטען און אונטערצוהאלטען וויסענשאפטליכע און לי־טעראַרישע שטרעבונגען. דעם ערשטען פלאַץ האבען דאָרטען, זעלבסט־פערשטענדליך, פערנומען די נאטור־וויסענשאפטען, אָהן וועלכע די נייע ענטדעקונגען אין דער טעכניק, וועלכע זיינען דאן טאָג טעגליך פאָרגעקומען, וואָלטען געווען אונמעגליך. מען לערנט מיט גרויס התמדה פהיזיק, באָטאניק. „כעמיע איז געוואָרען א ליעבלינגס־פאך פון פיעל מענשען, פון אלע בערופען." צו דיעזער צייט געהערט די בעגרינדונג

פון דער „אטאם־טהעאָריע,״ דער יסוד פון דער כעמישער וויסענ־שאפט. מען פאָרשט די סודות פון דער נאטור, מען וויל בעקאנט ווע־רען אלץ מעהר און מעהר מיט איהרע קרעפטען. דאס גרינדליכע פאָר־שען און די נאָהנטע בעקאנטשאפט מיט די נאטור־ערשיינונגען האט געפיהרט צו דער איבערצייגונג, אז אלעס קומט פאָר בדרך הטבע, געזעצמעסיג. רעליגיעזע אנשויאונגען, וועלכע האבען די נאטור ער־שיינונגען צוגעשריעבען פערשיעדענע פערבאָרגענע כחות, אונזעהבארע גייסטער, א רואה ואינו נראה, ווערען וואס מעהר און מעהר פער־שוואונדען, די אמונה פערלירט אלץ מעהר און מעהר דעם באָדען אונטער זיך. פון נסתרות האט מען אויפגעהערט צו האלטען. דאס גלויבען ווערט פערטריעבען פון וויסען, די געטליכקייט — פערדרענגט פון דער געזעצמעסיגקייט. דער אידעאליזם ווערט בעזיעגט פון׳ם מא־טעריאליזם. אויף די וועלט און אויף די נאטור האט מען אויפגעהערט צו קוקען, ווי אויף א חומר ביד היוצר, ווי אויף א זאך, וואס איז אָב־הענגיג פון א השגחה פרטית. מען האט זיך איבערצייגט, אז די וועלט ווערט רעגיערט דורך אייגענע געזעצען, דורך אייגענע, ניט אויסענ־שטעהענדע קרעפטען און אז דיעזע קרעפטען און געזעצען זיינען איי־גענשאפטען פון דער נאטור, זיי ליעגען אין איהר, זיינען א טהייל פון איהר, אבער ניט די כחות, וועלכע הערשען „אויסער״ אדער „איבער״ דער נאטור. „אלעס איז מעכאניש, געזעצמעסיג, אלעס איז נאטירליך״ — אָט איז די פעסטע איבערצייגונג פון יעדען פאָרטגעשריטענעם מענשען אין יענער צייט. ניטאָ קיין ערשיינונג סיי אין דער נאטור, סיי אין דער געזעלשאפט אָהן א אורזאכע, אומעטום איז פאַראַן א סיבה און א פועל יוצא, איבעראל הערשט — ריידענדיג מיט׳ן פי־לאָזאָפישען לשון — איין קויזיאלער צוזאמענהאנג.

עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז דער יונגער, בעגאבטער אָווען מיט זיין געוואָהנהייט נאָך יעדע זאך גרינדליך נאָכצוקלערען, אום צו דערגעהן דעם אמת, מיט זיין שטארקער ליעבע צו וויסענשאפט, מיט זיין אונאויפהערליכען שטרעבען צו ליכט, צו השכלה — אז דיעזער ענערגישער, פאָרווערטס־שטרעבענדער גייסט, איז ניט געבליעבען אונ־בעריהרט, פערזעהן פון דיעזע נייע ראדיקאלע אנשויאונגען, וואס הא־בען געהערשט אין ענגלאנד בכלל און אין מאנטשעסטער, אין דער סביבה, וואו ער האט געלעבט, בפרט. אין געגענטהייל, ראָבערט אָווען

איז געוואָרען דער פּרוכטבארסטער באָדען פיר די זאָמען פון דיעזע נייע אידעען. זיין פרייער אונגעבונדענער גייסט האט אנערקענט די פּאָרצינגליכקייט פון דיעזע נייע איבערצייגונגען איבער די פעראלטעטע דאָגמעס, חוקים און טראַדיציעס. עס דויערט א געוויסע צייט און אונ־זער העלד ווערט א כופר בעיקר, ער ברעכט אָב מיט די פריהערדיגע רעליגיעזע אנשויאונגען, וועלכע ער האט גע׳ירשה׳נט אין זיינע עלטערען׳ס הויז און מיט וועלכע ער איז געווען דורכגעדרונגען אין זיינע קינדער־יאָהרען. ער ווערט א פייערדיגער אָנהענגער פון דעם נייעם צייט־גייסט, פון די נייע געדאנקען, איבער די נאטור און מענש, ער ווערט אן איבערצייגטער מעכאניסטישער מאטעריאליסט. געוועהנ־ליך איז דיעזער איבערגאנג פון רעליגיאָן צום פריידענקען ניט געווען א פּלוצלינגער, אויף אמאָל. ניט וועניג אינערליכע ספיקות און מלחמות האט ער געהאט איבערצוטראָגען. „נור מיט דער גרעסטער עקשנות און נאָך לאנגע אינערע קעמפּפע בין איך געווען געצוואונגען מיינע ערשטע און טיעף איינגעוואָרצעלטע נייגונגען צום קריסטענ־טהום אויפצוגעבען און אויך דאס גלויבען אין אלע אנדערע רעלי־גיאָנען.״

זעהר שטארק האט געווירקט, ווי עס ווייזט אויס, אויף אָווען׳ן די פריינדשאפט מיט דעם שפּעטער בעריהמט־געוואָרענעם כעמיקער דאַלטאָן, דער בעגרינדער פון אטאָם־טהעאָריע, וועלכער האט דורך די כעמישע ערפאהרונגען בעקומען א גאנץ אנדער פאָרשטעלונג פון דער וועלט־מאטעריע. דאלטאָן און נאָך זייערער א פריינד זיינען געווען לעהרער אין א סעמינאר, וואו זיי פלעגען מיט אָווען׳ן אָפט צוזאמענקומען און פיהרען הייסע וכוחים איבער פערשיעדענע פראגען פון פילאָזאָפיע און מאָראל. „אין צימער פון סעמינאר פלעגען מיר פיעלע אָבענדען פערברייננגען צוזאמען און. האבען געפיהרט אינטערע־סאנטע וכוחים איבער רעליגיאָן, מאָראל און נאָך אזוינע עהנליכע פראגען, ווי אויך איבער די לעצטע ענטדעקונגען אין כעמיע און פיזיק. דאָ האט דאלטאָן צוערשט זיין „אטאָם־טהעאָריע״ ענטוויקעלט. מיר האבען אונז אָנגעפאנגען פאר פילאָזאָפען צו האלטען. צייטענווייז פלע־גען מיר צו אונזערע דיסקוסיאָנען צולאָזען נאָך איינעם אדער צוויי פריינד. דיעזע צוזאמענקונפטען און דיסקוסיאָנען האבען געדויערט אזוי לאנג, ביז דער דירעקטאָר פון סעמינאר האט אונז בעמערקט, און

מורא האָבענדיג, אז זיינע לעהרער וועלען ארונטער פון דרך הישר און ווערען אפּיקורסים, האט ער אונזערע „סכאָדקעס" פערבאָטען. עס האט אבער ניט לאַנג געדויערט און מיר האבען אן אנדער אָרט געפונען, וואו מיר האבען רוהיג אונזערע וכוחים ווייטער געפיהרט."

צו וועלכע איבערצייגונגען דיעזע וכוחים האבען איהם געפיהרט, דערצעהלט אונז אָווען אין אן אנדער אָרט: „די וכוחים האבען מיר ארויפגעבראַכט אויפ'ן געדאנק, אז דאס אוניווערזום, די וועלט, איז א גרויסער לאַבאָראַטאָריום; אלע זאַכען זיינען כעמישע פערבינדונגען און אז אויך דער מענש איז ניט אנדערש, ווי א מעהר קאָמפּליצירטע, א מעהר קונציגע כעמישע פערבינדונג."

מיר זעהען, אז שוין אין מאַנטשעסטער איז אָווען געווען שטאַרק בעהערשט פון דער מאַטעריאַליסטישער אנשויאונג פון 18טען יאָהרהונדערט, וועלכע איז נאָך דעם, שפּעטער, אין די 50 יאָהרען פון 19טען יאָהרהונדערט, געווען פערטרעטען פון די בעריהמטע נאַטורפאָרשער קאַרל פאָכט, מאָלעשאָט און ביכנער.

ווי ווייט דיעזע ראַדיקאַלע איבערצייגונגען האבען געווירקט אויף זיינע בעציהונגען צו אנדערע מענשען איז אויך אַם בעסטען אויסצוהערען אָווען'ן אליין: „בעפרייט פון רעליגיעזע פּאַראורטהיילע, וועלכע פערדונקלען דעם געזונדען מענשען־פערשטאַנד, איז מיין גייסט אריין אין א נייע אידעען־וועלט. איך בין ביסלעכוויוז געקומען צו דער איבערצייגונג, אז די אייגענשאַפטען פון מענשען, ווי אויך די אומשטענדען, וועלכע ווירקען אויף זיי, ליעגען ניט ביי איהם, ביים מענשען אין רשות, און דעריבער האב איך אָנגעפאַנגען צו בעטראַכטען מיט אנדערע אויגען און מיט פיעל מעהר ליעבע. מיין גייסט איז דאַדורך געוואָרען אלץ מעהר און מעהר רוהיג, שלעכטע, בייזע רעינות געגען אנדערע זיינען ביי מיר אָבגעשטאָרבען. אויף דעם פּלאַץ פון מיין רעליגיעזען געפיהל איז אויפגעטרעטען דער גייסט פון ליעבע, ניט נור פאר איין סעקטע, איין פּאַרטיי, איין לאַנד, איין ראַסע, זאָנדערן פאר דאס גאַנצע מענשען־געשלעכט. עס האט מיר דורכגענומען א גליהענדער, הייסער וואונש דיעזען מין האנושי גוטעס צו טהאָן."

דערמאָנען מיר נאָך אַם ענדע די אנארכיסטיש־קאָמוניסטישע אידעען, מיט וועלכע גאָדווין (צו וועמען מאַלטהוס'עס בעפּעלקע־

רונגס־טהעאָריע איז געווען געווענדעט) איז ארויסגעטרעטען אלס פראָטעסט געגען די סאָציאַלע און עקאָנאָמישע אונגלייכהייט, וועלכע האבען בלי שם ספק דירעקט אדער אונדירעקט געווירקט אויף אָוועןׄ'ס ענטוויקלונג, און מיר האבען אויף דעם אופן אלע עלעמענטען, פון וועל־כע עס האט זיך אויסגעארבייט, ענטוויקעלט און אויסגעבילדעט אָוועןׄ'ס וועלט־אנשויאונג — די אנשויאונג, וואס האט געדיענט אלס אויס־גאַנגס־פונקט פאר זיין שפעטערדיגער געזעלשאפטליכער טהעטיג־קייט.

דיעזע וועלט־אנשויאונג, וועלכע דרינגט דורך אין אלע אָוועןׄ'ס רעדען און שריפטען און איז בעזאָנדערס ענטוויקעלט אין זיין ווערק „די נייע אויפפאסונג פון דער געזעלשאפט אדער איין פערזוך איבער דאס פרינציפּ, ווי אזוי עס בילדעט זיך דער כאראקטער ביים מענ־שען,“ פערדיענט מען זאָל זיך אויף איהר אויספיהרליכער אָב־שטעלען.

XIX.

ראָבערט אָווען׳ס וועלט־אנשויאונג

די איבערצייגונג, אז די וועלט און אלעס, וואס אין איהר איז פאראן, ווערט רעגיערט ניט פון גייסטער, וועלכע שטעהען למעלה מן הטבע, איבער דער נאטור, אזוי ווי די אמונה לערנט אונז, נור אז די נאטור ווערט רעגיערט דורך אייגענע, דורך נאטור־געזעצען, וועלכע ליעגען אין׳ם תוך, אין וועזען פון איהר גופא, אז קיין נסים און איבער־נאטירליכעס איז איבערהויפט ניט פאראן — דיעזע איבערצייגונג פיהרט דירעקט צום געדאנקען, אז אויך דער מענש, וועלכער איז ניט אנדערש ווי א טהייל פון דער נאטור, זיין לעבען, זיין טהאָן און וויר־קען, איז ניט אונטערוואָרפען אונטער א געוויסען ווילען, א געוויסער השגחה, א פערבאָרגענעם אונזיכטבארען גייסט, נאָר פערקעהרט, דער ווילען פון מענשען און במילא אויך אלע זיינע מעשים, וועלכע זיינען ניט אנדערש ווי א פערקערפערונג פון׳ם ווילען, זיינען א פּראָדוקט, א פועל יוצא פון געוויסע ערדליכע סיבות, פון נאטירליכע אורזאכען. דערפון איז געדרונגען, אז דער מענש קען ניט זיין א בעל בחירה, וואס זאָל קענען אויסקלייבען „צווישען שלעכטס און גוטס,״ ווי די אמונה זאָגט אונז; דוקא פערקעהרט, דער מענש האט ניט קיין פרייען ווילען, אן אייגענעם רצון, ביי איהם ליעגט ניט די ברירה דאס יא צו טהאָן און יענעם ניט. דער מענש איז ניט אנדערש, ווי א מעכאניש־דענקענדע מאשינע, וועלכע קען ניט פון זיך, מיט׳ן אייגענעם ווילען ארבייטען אזוי אָדער אנדערש. אזוי ווי דאס ווירקען, די ארבייט פון דער מאשי־נע איז אָבהענגיג, ערשטען, פון די עלעמענטען, פון וועלכע זי איז אויפגעבויט און, צווייטענס, פון דער אויסערליכער קראפט (דורך לופט, דאמפף, עלעקטריציטעט און אזוי ווייטער), דורך וועלכע זי

ווערט געטריעבען, מוז אויך דער כאַראַקטער, די אייגענשאַפטען פון'ם מענשען, דאָס ווירקען, זיין אָבהענגיג, ערשטענס, פון די אינדיווידועלע, פון'ם פיזיאָלאָגישען קערפּער בוי, פון דער נאַטירליכער אָרגאַנישער צוזאַמענזעצונג, וואס איז בכלל ביי פערשידענע מענשען קיין גרויסע אונטערשידע ניט פאַראַן, און, צווייטענס, פון דער אומגעבונג, פון דער סביבה, וואו דער מענש האָדעוועט זיך אויף, וואו ער בעקומט זיינע איינדריקע, די קראַפט און שטאָף צו זיינע מיינונגען, איבערצייגונגען און במילא אויך צו זיינע מעשים. אויב די נאַטור גיט דאס מאַטעריאַל און דעם בוי פון'ם אָרגאַניזם, גיט די געזעלשאַפט, די סביבה אדרך, א ריכטונג צום אָרגאַניזם'ס טהעטיגקייט. עס איז ניטאָ קיין ווילענס־פרייהייט, די בחירה, די ברירה ליעגט ניט ביים מענשען אין רשות, דער מענש איז ניט א בעל הבית אויף זיין כאַראַקטער, דער כאַראַקטער ווערט אויסגעבילדעט דורך אויסערליכע בעדינגונגען, דורך די סביבה — דאס איז דער יסוד פון אָוועןס אנשויאונג.

„די רעליגיאָן בערוהט אויף דער איינבילדונג, אז יעדער מענש בעשטימט אלע זיינע געדאַנקען, זיין ווילען און האַנדלען. מיין אייגענעם נאָכדענקען האט מיר געפיהרט צו א גאַנץ אַנדער מיינונג. מיין שכל לערנט מיך, דאס מיינע אייגענשאַפטען זיינען מיר געגעבען געוואָרען פון דער נאַטור און אז מיין לשון, רעליגיאָן און מדות זיינען א פּראָדוקט פון דער געזעלשאַפט, וואו איך בין ערצויגען געוואָרען." אין אן אַנדער אָרט: „יעדעס קינד קען מען ערציהען אין יעדער שפּראַך, יעדעס געפיהל, יעדעס גלויבען, ווי ווייט דאס איז ניט סותר דער מענשליכער נאַטור."

האט אבער דער מענש ניט קיין פרייען ווילען, זיינען אלע זיינע געדאַנקען און מעשים אָבהענגיג פון דער נאַטור און דער געזעלשאַפט, ד. ה. פון אורזאַכען, וועלכע ליעגען אויסער איהם, טאָ קען איך אייבעהויפּטען איהם ניט פעראַנטוואָרטליך מאַכען פאר זיי. עס איז לעכערליך צו בעשטראָפען אדער צו בעלוינען מענשען פאר אזעלכע מעשים, וועלכע ער איז בעגאַנגען, ווייל ער איז געווען געצוואונגען זיי צו בעגעהן. וויל איך דער מענש זאָל זיין גוט און וואויל, זאָל קיינעם קיין בייז ניט טהאָן, מוז איך בעזייטיגען די אורזאַכען, וועלכע צווינגען איהם צו טהאָן שלעכטס, איך מוז איהם בעשאַפען אזא סביבה, געבען אזאָ ערציהונג, איהם שטעלען אין אזוינע געזעלשאַפטליכע בעציהונגען,

וועלכע רייצען ניט, ערגערען ניט און רופען ניט ארוים קיין שלעכטע געפיהלען — און דער מענש וועט אויפהערען צו זיין א בעל עולה. ווען מען וועט בעזייטיגען די בעדינגונגען, וועלכע צווינגען דעם מענ־שען צו זיין שלעכט, וועט ער קיין מאָל קיין בייזעס ניט טהאָן, דען די אייגענע אינטערעסען — איז אָווען איבערצייגט — שטעהען ניט נ·ר אין קיין ווידערשפרוך מיט די אינטערעסען פון אנדערע, נור בערקעהרט, דאס גליק פון יעדען איינציגען בעשטעהט נור אין'ם גליק פון גאַנצען כלל. ווען דער מענש קומט צום שכל — מיינט אָווען — זעהט ער איין, אז זיין אינדיווידועלעס, פריוואטעס גליק וואקסט נאָר אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל ער שטרעבט דאס גליק פון'ם גאַנצען כלל צו פערבעסערען. דאס גליק פון'ם כלל איז שוין כולל אין זיך דאס גליק פון יחיד.

בנוגע דער בעפעלקערונגס־טהעאָריע פון מאַלטהוס, וועלכע בע־הויפטעט, אז צווישען די מענשען, אזוי ווי אין דער גאַנצער נאַטור, איז פאראַן א קאַמפף צוליעב דעם דאזיין, ווייל אין דער נאַטור איז ניט פאראַן חיונה פאר אלע, וועלכע ווערען געבוירען, זאָגט אָווען: „מאַלטהוס האט רעכט, ווען ער זאָגט, אז די בעפעלקערונג פון דער וועלט מוז זיך שטענדיג צופאַסען צו דעם סך הכל פון דער נאַהרונג, וואס ס'איז פאראַן, ער האט אבער ניט געזאָגט, וויפיעל מעהר נאַה־רונג וואָלט מען פון'ם זעלביגען באָדען קענען געווינען, ווען אנשטאַט אַן אונוויסענדעס, שלעכט־אָרגאַניזירטעס פאָלק, וועט די ארבייט דורך אינטעליגענטע, פלייסיגע הענד אויסגעפיהרט ווערען. די ארבייט ווי עס ווערט איצט אויסגעפיהרט צו דער ארבייט, ווי עס דאַרף און קען ווערען אויסגעפיהרט, פערפעלט זיך ווי איינס צו דער אונענדליכקייט.” אויסער דעם איז אָווען איבערצייגט, אז די גרויסע פאָרטשריטע פון דער כעמיע וועלען אונז אין דער צוקונפט געבען די מעגליכקייטען קינסטליכע ערנעהרונג אוים דער לופט צו בעקומען.

די לאַנג־יעהריגע בעשעפטיגונג אין פאַבריק, וואו אלעס קומט פאָר מעכאַניש, וואו דער מענש איז ניט מעהר ווי א טהייל פון דער מאשינע, וואו ער מוז אלעס ערפילען ווי א גולם אָהן אן אייגענעם רצון, האט ביי אָווען'ן נאָך מעהר פערשטאַרקט די מעכאַנישע אנ־שויאונג אויף די נאַטור אין דעם מענשען. „דעם מענשליכען כאַראַק־טער — איז אָווען איבערציינט — קען מען פראָדוצירען אזוי ווי

סחורות. דורך א גוטער ערציהונג קען מען אויך גוטע מענשען בע־קומען.״

„דורך געוויסע בעדינגונגען קען מען צוגעוואָהנען דעם מענשען צו לעבען אין וועלכער עס איז ניט לאַנד אָהן ארמוטה, אָהן פערברע־כען און אָהן שטראָפען, ווייל דיעזע אלע אונגליקען קומען פון דער שלעכטער ערציהונג, פון דעם, וואס מען פערשטעהט ניט די טבע פון מענשען... אין׳ם מענשען קען מען ענטוויקלען בעליעביגע געפיהלען, איינענשאַפטען און א בעליעביגען כאראקטער.... פון דער נאטור איז דער מענש ניט שלעכט און ניט גוט, אלעס איז אָבהענגיג פון די אוי־סערליכע בעדינגונגען... די סיבה פון אלע שלעק אין דער געזעלשאַפט איז די אונוויסענהייט, וואס ווערט איבערגעגעבען בירושה פון איין דור צום צווייטען דור, און דער פאלשער מיינונג, דאָס מענשען אר־בייטען אליין אוים אין זיך זייער כאראקטער...״

די איצטיגע אָרדנונג, וועלכע בערוהט אויף דאס רעכט פון פרי־וואַט אייגענטהום אויף די פּראָדוקציאָנס־מיטעל, וואו די קאָנקורענץ, דער קאמפּף פון אלע געגען אלע איז דער מיטעלפּונקט, ארום וואס אלעס דרעהט זיך, וואו דאס האוועגען, די נאָכיאָגעניש נאָך פרנסה איז דער אינהאַלט פון לעבען, וואו ביי יעדער אונטערנעהמונג ליעגט מען אין איין פּחד, אין איין שרעק, אפשר וועט יענער ארויסכאַפּען — אין דיעזער אָרדנונג, וואו דער מענש איז א קנעכט ביי דער מאשינע, איז קיין וואונדער ניט, אז עס ארבייטען זיך ביים מענשען אוים שלעכטע זיטען, ווי שנאה, קנאה, אונדולדזאמקייט. דאס מאטעריאל, פון וואס דער כאראקטער ווערט אויסגעארבייט, די איינדריקע פון דער סביבה קענען אנדערע זיטען ניט בעשאַפען. „פון דער צייט, ווען מען האט איינגעפיהרט אין די פאבריקען מאשינעס, האט מען אויפ׳ן מענשען אָנגעפאנגען צו קוקען, ווי אויף א טפל־זאך, ווי אויף א מאַ־שינע פון צווייטען גראד. מען האט אָנגעפאנגען מעהר זיך צו בעקי־מערען מיט האָלץ, מעטאל און רויהע מאטעריאל, איידער מיט דעם קערפּער און נשמה פון מענשען.״

צו קען מען אבער די סביבה איבעראנדערשען?

יא! ענטפערט אָווען.

די סביבה, די געזעלשאַפט און איהרע איינריכטונגען, געזעצען און מנהגים בעטראַכט אָווען פאר א מעכאנישען אָרגאַניזם, די רעדער

פון וועלכען עס קענען, לויט אונזער רצון און פערלאנג, אין יעדער צייט איבערגעשטעלט און איבערגעאנדערשט ווערען. דאס „סאציאלע סיס־טעם" קען, לויט אווען'ס איבערצייגונג, אזוי איינגעארדענט ווערען, דאס זי זאל פראדוצירען א גרעסערע מאס מענשליכעם גליק. דערצו איז נאר נויטהיג די מענשען זאלען „קומען צום שכל" און איינזעהען, אז די איצטיגע ארדנונג טויג ניט און אז עס איז נויטהיג צו בעשאפען אן אנדער סביבה, אן אנדער געזעלשאפטס־סיסטעם. אזוי ווי די מא־טעריאליסטען פון 18טען יאהרהונדערט, איז אווען געווען אין דער אי־בערצייגונג, אז די סביבה ווערט בעשאפען דורך די געזעצען, וואס זיינען פון זייער זייט ניט אנדערש, ווי א פערקערפערונג פון די מיי־נונגען און איבערצייגונגען, וועלכע הערשען אין דיעזער צייט ביי די מענשען. דערפון איז געדרונגען, אז אויב די מענשען ווילען נור, זיינען זיי אימשטאנד ארויסצוגעבען אנדערע געזעצען, בעשאפען אן אנדער סביבה, אזא, וועלכע זאל פראדוצירען, ערציהען מענשען מיט גוטע כאראקטערען.

ווער איז מחויב צו ראטעווען די מענשהייט פון'ם טיעפען עלענד און שמוץ,אין וועלכע זי איז פערזונקען? אויף וועמען ליעגט דאס חוב איבערצואנדערשען די איצטיגע בעדינגונגען, די הערשענדע ארדנונג, די איצטיגע סביבה?

— די זעלביגע מענשען, וועלכע ציהען פאר זיך נוטצען פון איצ־טיגער ארדנונג! — ענטפערט אווען גאנץ ערנסט.

די קלוגע און אויפגעקלעהרטע דארפען נור אויפווייזען אלעמען, ווי גרויס עס איז די נויטה און עלענד פון פיעלע מיליאנען מענשען, און די הערשער פון דער וועלט — האפט אווען — וועלען אויסשרייען: „אזוי קען לענגער ניט בלייבען, עס דארף און עס מוז אנדערש זיין!" אויב מען זאל נור אויפווייזען גוטע מיטלען, ווי צו בעזייטיגען די מענשליכע אונגליקען, איז ביי אווען'ען קיין ספק ניט, אז די געזעצ־געבער וועלען זיך ניט אבזאגען זיי דורכצופיהרען אין לעבען. „איך בין איבערצייגט, אז ניט דער קעניג, ניט די מיניסטארען, ניט דער פארלאמענט, ניט איינע פון די רעליגיעזע און פאליטישע פארטייען זיינען ניט גענויגט צו דער שרייענדער אונרעכט איבערצולאזען די איינריכטונגען און געזעצען, אזוי ווי זיי זיינען איצט."

דיעזע ליעבע און צוטרוי צו אלעמען, וועלכע טראגען אויף זיך

דעם נאָמען מענש, דיעזען גלויבען אין דעם גוטען ווילען פון די „גרע־סטע" און די „שטארקסטע" איז אונזער אוטאָפּיסט אויף זיין גאנצעס לעבען געבליעבען געטריי. עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט, אז דיעזער גרויסער מענשענפריינד האט זיך ביי יעדער געלעגענהייט, אויב נור עס האט געקענט ארויסקומען א טובה פאר די ליידענדע מענשהייט, געווענדעט מיט שריפטען, בקשות און עצות ניט בלויז צו די רעגירער און הערשער, נור אויך צו די קאפּיטאליסטען.

ווי נאַאיוו דאס איז געווען!

צו זיי האט ער זיך געווענדעט! ער האט געבעטען ביי די וועלף רחמנות אויף די שאָף!

מיר ווילען זיך בענוטצען מיט דער געלעגענהייט אָנצואווייזען אין אלגעמיינע שטריכען אויף די אונטערשיעדע צווישען דעם אוטאָ־פּיסטישען און וויסענשאפטליכען סאָציאליזם.

די אוטאָפּיסטען־סאָציאליסטען האבען אָנגעווענדעט די מעטאַ־פיזישע מעטהאָדע פון פאָרשען און דענקען. זיי האבען יעדע ערשיי־נונג בעטראכט אין שטעהענדען צושטאנד, ווי זי זעהט אויס אין דער רגע, ווען מיר דענקען וועגען דעם, ניט אין צוזאמענהאנג מיט די ארו־מיגע בעדינגונגען, נאָר אָבגעזונדערט, אָבגעריסען פון דער ארו־מיגער וועלט, אזוי ווי אן איינציגער רינג, וועלכער האט קיין שייכות ניט און איז ניט פערבונדען מיט איבעריגע רינגען. די אוטאָפּיסטען האבען זיך ניט גערעכענט מיט דער צייט און מיט דעם אָרט, וואו און ווען די ערשיינונג קומט פאָר און דעריבער זיינען זייערע אויספיה־רונגען געווען גאנץ אנדערע, ווי יענע פון די וויסענשאפטליכע סאָ־ציאליסטען, וועלכע האבען אָנגעווענדעט אין פאָרשען די דיאלעקטישע מעטהאָדע.

דאס רעכט פון פריוואט אייגענטהום אויף די פּראָדוקציאָנס־מיטלען — האבען אונז די אוטאָפּיסטען איבערצייגט — איז ניט אן אונבעדינגטע נויטהווענדיגקייט פון'ם מענשען'ס נאטור, און ווי־באלד אז דיעזעס געזעץ בריינגט מיט זיך זעהר פיעל צרות, מוז עס אָהן שום שאלות ומענות בעזייטיגט ווערען. מיט די ארומיגע גע־זעלשאפטליכע בעדינגונגען, וועלכע האבען געפיהרט צום געזעץ פון

פריוואַט אייגענטהום, האבען די אוטאָפּיסטען זיך ניט געקימערט און דעריבער האבען זיי אין דער פאָדערונג מבטל צו זיין פּריוואַט אייגענטהום זיך ניט גערעכענט דערמיט, צו זיינען יענע בעדינגונגען נאָך פאַראַן אדער זיי זיינען שוין בטל געוואָרען. זיי האבען געשטעלט א פראגע: „ענטווֹעדער אדער,“ אדער יא, אדער ניין, אדער גוט, אדער שלעכט; אייגענטהום איז אַבסאָלוט נוצליך, אדער אַבסאָלוט שעדליך. דאס איינע און די זעלבע ערשיינונג איז אָבהענגיג אויף פון ארומיגע ערשיינונגען און בעדינגונגען און דעריבער — אין אונזער פאַל פּריוואַט אייגענטהום — קען זי אין איין עפּאָכע זיין שעדליך און אין אַן אַנדער עפּאָכע, ווען די ארומיגע בעדינגונגען זיינען אַנדערע, גאָר זיין נוצליך אדער פערקעהרט, האבען זיך די אוטאָפּיסטען ניט געקענט פאָרשטעלען, און דעריבער האבען זיי גע׳טענה׳ט, אז פּריוואַט אייגענטהום מוז און קען אין יעדער צייט פערביטען ווערען אויף קהל׳שע אייגענטהום. די דיאַלעקטישע מעטהאָדע פון די וויסענשאַפטליכע סאָציאַליסטען איז זיי געווען אונבעקאַנט.

ווייטער. די איבערצייגונגען, מיינונגען — דער כאַראַקטער פון מענשען איז א רעזולטאַט פון דער אומגעבונג, פון דער סביבה. די סביבה קען, ווען מענשען זאָלען נור קומען צום שכל, איבערגעאַנדערשט ווערען, ווייל די סביבה איז ניט אַנדערש, ווי א רעזולטאַט פון די געזעצען, וועלכע זיינען פון זייער זייט אָבהענגיג פון די איבערצייגונגען. די סתירה איז קלאָר. די איבערצייגונגען זיינען אָבהענגיג פון דער סביבה און די סביבה ווידער ווערט אויפגעבויט פון די איבערצייגונגען. אָט איז דער פער׳כשוף׳טער קרייז, אין וועלכען די אוטאָפּיסטען זיינען פערקראָכען. ממה נפשך, איז דער מענש מיט זיין כאַראַקטער, מיט זיינע איבערצייגונגען אָבהענגיג פון דער סביבה, ד. ה., די סביבה איז די אורזאכע און דער כאַראַקטער פון מענשען דער יוצא, די פאָלגע, טאָ ווי קען מען פערלאַנגען פון מענשען איבערצואַנדערשען די סביבה? ליעגט דען דאס אין זיין רשות? נעהמען מיר ווידער אָן, אז דער מענש מיט זיין שכל קען יא ווירקען אויף די סביבה, זי איבערצואַנדערשען; די איבערצייגונגען, הייסט עס, זיינען די אורזאכע און די סביבה דער יוצא, טאָ ווי אזוי קען מען בעהויפּטען, אז דער מענש איז אָבהענגיג פון דער סביבה? די סביבה רעגיערט מיט׳ן מענשען און די מענשען רעגיערען מיט דער סביבה —

ווי שיקט זיך דאס? דאס די סביבה גופא, און די געזעצן, דורך וועלכע זי ווערט בעשאפען, הענגט ניט אָב סתם אין דער וועלט אריין פון פרייע ווילקירליכע איבערצייגונגען און קען במילא ניט ווילקיר־ ליך ביי יעדע בעדינגונגען און יעדער צייט איבערגעאנדערשט ווערען, דאס עס זיינען פאראן אָביעקטיווע געזעצן, וועלכע רופען ארויס די סביבה און אז דער מענש מוז דעריבער מיט דיעזע אָביעקטיווע גע־ זעצן זיך רעכענען — דיעזער אמת איז ערשט ענטדעקט געוואָרען פון קארל מארקס.

עס איז אויך בעגרייפליך, פאר וואָס די אוטאָפּיסטען איז גע־ בליעבען אונפערשטענדליך די אידעע פון קלאסען־קאמפף.

די אוטאָפּיסטען האבען געמיינט (דיעזע מיינונג איז אן און פיר זיך געוועזען ביי זיי גאנץ בערעכטיגט, וזייל, ווי שוין אויבען געזאָגט, זיי האבען געלעבט, ווען דער קאפּיטאליזם איז נאָך ניט געוועזען אזוי שטארק ענטוויקעלט), אז עס איז פאראן איין אלגעמיינע סביבה, וואו אלע מענשען בעקומען גלייך זייערע איינדריקע, און וויבאלד, אז דאס מאטעריאל, פון וועלכען די כאראקטערען ווערען אויסגעארבייט, איז פון איין זאָרט, זיינען במילא די איבערצייגונגען פון אלע מענשען אין דער געזעלשאפט בכלל אויך איינע און די זעלבע. אז עס איז פא־ ראן אן אנטאגאָניזם אין די אינטערעסען און במילא אויך אין די אי־ בערצייגונגען צווישען פערשיעדענע קלאסען, אז עס זיינען פאראן בעזונדערע קלאסען־כאראקטערען, האבען זיך די אוטאָפּיסטען ניט פאָרגעשטעלט.

קארל מארקס האט אונז אבער געמאכט די גרויסע ענטדעקונג, אז די סביבה מיט איהרע געזעצן, איינריכטונגען און מנהגים ווערען ארויסגערופען דורך אָביעקטיווע פאקטאָרען פון דער געשיכטע און אז דיעזע אָביעקטיווע פאקטאָרען זיינען ניט אנדערע, ווי די פּראָדוקטיווע קרעפטען פון דער געזעלשאפט. דיעזע פּראָדוקטיווע קרעפטען צושפּאלטען די געזעלשאפט אויף פערשיעדענע טהיילען, אויף פערשיעדענע קלאסען מיט פערשיעדענע אינטערעסען, זיי בעשאפען ניט איין סביבה, זאָנדערן איינינגע סביבות, די איינדריי־ קע, דאס מאטעריאל, פון וועלכען דער כאראקטער פון מענשען ווערט אויסגעבילדעט, איז ניט פאר יעדען קלאס איינע און די זעלבע: דאס וועגדעט זיך אָן זייערע שייכות צו די פּראָדוקטיווע קרעפטען, וועלכע

האבען זיי, די קלאסען, ארויסגערופען. די איבערצייגונגען, די זיטען, די שטרעבונגען זיינען דעריבער אין יעדען קלאס פערשיעדען. די קלאסען הערען זיך אויף איינע די אנדערע צו פערשטעהען, ווייל זיי בעקומען זייערע איינדריקע פון פערשיעדענע סביבות, לעבען אין גאנץ פערשיעדענע וועלטען,ריידען אויף גאנץ אנדערע לשונות און שטרעבען צו גאנץ אנדערע ציעלען — דער רעזולטאט דערפון איז דער קלאסען־קאמפף, וואס הערשט אין דער געזעלשאפט.

אט פון דיעזען קלאסען־קאמפף, וואס האט ערשט געקענט ווערען פערשטענדליך נאך דעם, ווען מארקס האט אונז געוויעזען, אז די עכטע קראפט, די אמת'ע אביעקטיווע בעוועגער פון דער געשיכטע, זיינען די פראדוקטיווע קרעפטען, האבען די אוטאפיסטען געהאט זעהר א קליינע השגה. עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט, דאס אלע זייערע פרעדיגען, זייערע אידעען זיינען געבליעבען ניט מעהר, ווי א אוטאפיע, וואס האט אין לעבען ניט געקענט פערווירקליכט ווערען.

ראבערט אווען'ס אונשטערבליכער נאמען איז אבער ניט אין דער טהעאריע, זאנדערן אין דער פראקטיק. אט צו דיעזער פראק־טישער ארבייט פון דעם גרויסען אוטאפיסט קעהרען מיר זיך איצט צו.

XX.
ראָבּערט אָווען אלס רעפארמער און סאציאליסט

1. די רעפאָרם ארבייט אין ניו־לאנארק.

ניו־לאנארק, א קליין שטעדטעל אין שאָטלאנד, האט געהאט אין זיך צוויי—דריי טויזענד איינוואוינער, דורכאויס אביונים. די גאנצע שטעדטעל האט געצויגען איהר חיונה דורך די בעשעפטיגונג אויף די פאבריקען. וואס פאר א מין לעבען עס האט געקענט זיין ביי דער ניו־לאנארקער בעפעלקערונג, איז לייכט צו בעגרייפען, ווען מען דער־מאָנט זיך די שכירות פאר פאבריק־ארבייט און די איבעריגע בעדינ־גונגען, וועלכע האבען אין יענער צייט געהערשט. ניו־לאנארק איז געווען דער מיטעלפּונקט, וואו עס זיינען זיך צוזאמענגעקומען און האבען זיך קאָנצענטרירט אלע שלעכטע פערדאָרבענע זייטען פון דער פאבריק־ארבייט סיסטעם, זי האט אין זיך אָבגעשפּיגעלט אלע שרע־קען פון דער אונבעגרענעצטער עקספּלואטאציע און רויב. די גאנצע בעפעלקערונג איז בעשטאנען פון א צוריקגעגאנגענעם, אויסגעמאטער־טען מין מענשען, וואו עס האבען זיך איינגעוואָרצעלט אלערליי שמוץ, אויסגעלאסענהייט, קראנקהייטען און נאָך אזוינע מיני פורעניות. 25 פּראָצענט פון אלע ארבייטער זיינען געווען קינדער, געקויפטע ביי די כלי קודש פון די קירכען. דאס זיינען געווען אמת'ע ווייסע שקלאפען, מיט וועלכע מען האט זיך בעגאנגען אָהן א שום חרפּה און בושה, ווי מיט פּשוט'ע ארבייטס־פיה. צווישען דיעזע אונבעשיצטע קינדער, וועלכע פלעגען מוזען ארבייטען 12 און מעהר שעה א מעת־לעת, זיינען

געווען ניט ווייניג זעקס־און זיעבען־יעהריגע עופה'לאך. די דערוואק־סענע ארבייטער זיינען בעשטאנען פון אלע מעגליכע „געוועזענע," ארויסגעוואָרפענע פון דער געזעלשאפט, מענשען, ביי וועמען די הונ־געריגע שטאָלענע גרויזאמע מאשינעס האבען ניט בלויז פערצעהרט דעם קערפער, נור אויך פערוואונדעט און צוקאליעטשעט די נשמה, פער־דאָרבען און פערטיליגט אלע מענשליכע געפיהלען. פערברעכער, באָ־סיאקעס, שכורים, בעטלער — אָט פון וועמען די ניו־לאנארקער בע־פעלקערונג האט זיך געבילדעט. אום דיעזע אונדיסציפּלינירטע, צולאָ־זענע, אונקולטיווירטע מאסע צו דער ארבייט צו נויטען, פלעגען מוזען אָנגעווענדעט ווערען די גרעסטע שטראָפען.

די שנאה פון די ניו־לאנארקער ארבייטער געגען די בעלי בתים איז געווען, זעלבסטפערשטענדליך, געוואלטיג גרויס. זי האט אבער ניט געפיהרט צו א רעגעלמעסיגער אָרגאניזאציאָן פון די ארבייטער, וועלכע זאָל קענען אָפען ארויסטרעטען אלס אָרגאניזירטע מאכט געגען דער שענדליכער עקספּלאָאטאציע פון די אונטערנעהמער — דערצו זיינען די ארבייטער נאָך ניט געווען רייף און ענטוויקעלט. די אונצו־פריעדענהייט פון די ארבייטער פלעגט זיך אויסדריקען אין נוקם זיין זיך אָן די פאבריקאנטען דורך אָבטהון פערשיעדענע פערבאָרגענע „שפּיצלעך" און „שמד־שטיקלעך," און ווען די מאָס פון ערגערנים פלעגט איבערפילט ווערען — אין אָפענע, סטיכיגע געוואלטטהאטען, וועלכע פלעגען ווניג וואס פערבעסערען די לאגע.

און אָט אין אזא פינסטערען, פערלאָזענעם, אונאויפגעקלערטען, פערווילדערטען ווינקעל האט ראָבערט אָווען געקויפט די בוימוואָהל־פאבריק.

דיזע אונטערנעהמונג האט אָווען געקויפט ניט מיט דער דעה „גע־שעפט צו מאכען," אום צו קענען בעקומען גרויסע רוחים — אזא ציעל וואָלט ער אויך געקענט עררייכען אין מאנטשעסטער — נור מיט דער אבזיכט צו מאכען א פּראָבע, אן עקספּערימענט פיר זיינע טהעאָריען איבער די אויסבילדונג פון'ם מענשען'ס כאראקטער. אין ניו־לאנארק האט אָווען געפונען דעם פּאסענדסטען אָרט, וואו דורכצופיהרען אין לעבען זיינע, אין מאנטשעסטער ערוואָרבענע, איבערצייגונגען. און זייענדיג דורכגענומען מיט דעם וואונש צו בעווייזען, אז די אלע שלעכטע מדות פון די ניו־לאנארקער איינוואוינער זיינען ניט אנ־

דערש, ווי א רעזולטאט פון די אינערליכע אומשטענדען, אין וועלכע זיי איז אויסגעקומען צו לעבען, איז די ערשטע ארבייט פון אָווען, גלייך נאָך זיין בעזעצען זיך דאָרט, געווען, איבערצוענדערען די אויסערליכע בעדינגונגען.

דיעזע אויפגאבע איז אבער ניט געווען קיין לייכטע.

צוליעב דעם גרויסען בערעכטיגטען מיסטרויען, וואס די ארבייטער האבען געהאט צו יעדען פאבריקאנט בכלל, און די ניו־לאנארקער, אלס שאָטלענדער, געגען דעם „ענגלענדער" בפרט, איז געווען פאר אָווען אונמעגליך זיך מישב צו זיין און דורכצורעדען זיך מיט די ארבייטער איבער זייערע פערלאנגען און פאָדערונגען. אין יעדען פערזוף פון'ם ניו־לאנארקער אונטערנעהמער זיך צו דערנעהנטערען צו די ארבייטער, האבען די לעצטע געזעהען א פניה, א הינטער־געדאנק. זיי האבען אָווען'ן חושד געווען, אז ער מיינט דורך שווינדעל זיי צו פערנארען. דאס גאנצע ביזהעריגע לעבען מיט די אונצעהליגע ערפאהרונגען האבען די ארבייטער בעוויעזען, אז די פאבריקאנטען זיינען מיט אלע זייערע מעשים נור אויסען זייער אייגענע טובה, און וועלען קיין מאָל ניט טהאָן א זאך, וואס זאָל זיי ניט עפּעס אריינברייגען אין קעשענע.

איינינע יאָהר איז אויסגעקומען אָווען'ען צו קעמפּפען כדי צו בעקומען דעם צוטרויען פון דער ניו־לאנארקער בעפעלקערונג, אָהן וועלכע יעדע רעפאָרמע וואָלט געווען אונמעגליך דורכצופיהרען. נור די אונגעהייערע געדולד און די בעצויבערטע מאכט, מיט וועלכע אונזער העלד איז געווען בעשאָנקען פון דער נאטור, זיינען געווען אימשטאנד דורכצוברעכען די אייזערנע וואנד, מיט וועלכער די ארבייטער האבען זיך פערשטעלט פון די אונטערנעהמערס טובות. און נור די גרויסע קרבנות, וואס אָווען האט געבראכט אין די נוצען פון די ארבייטער, האבען איהם געקענט ריין מאכען פון'ם חשד, וועלכען די ארבייטער האבען אויף איהם געהאט. „קיין מאָל — ערצעהלט אָן אונפארטייאישער מענש פון אָווען'ס צייט — האט קיינער ניט אָנגעווענדעט אזוי פיעל מיה און ארבייט אום גליקליך צו מאכען זיין פאמיליע, וויפיעל ראָבערט אָווען האט אָנגעווענדעט, אום אויסצובעסערען די לאגע פון זיינע דאָרף־מענשען."

ביסלעכוויז, שריט פאר שריט פאנגען די ארבייטער אָן זיך צו

איבערצייגען אין דעם אמת'ן גוטען ווילען פון זייער אונטערנעהמער, און הערען אויף צו שטערען אָוועןְ'ען אין זיין שטרעבען צו בעזייטיגען די שרעקליכע בעדינגונגען, אום צו פערבעסערען די לאגע פון זיי און זייערע קינדער. א פאקט, וואס איז פאָרגעקומען מיט איניגע יאָהר שפּעטער, ווען אָווען האט אָנגעהויבען זיין רעפאָרם־ארבייט, האט ענדליך פערטריעבען ביי די ניו־לאַנארקער ארבייטער דעם לעצטען שאָטען פון חשד. דורך א גרויסע מאָס אמעריקאנישע בוימוואָהל, מיט וועלכער דער אַמעריקאנער מארק איז געווען איבערפילט, איז ראָבערט אָווען געצוואונגען אָבצושטעלען די פאבריק אויף פיער חדשים. פאר דיעזע גאַנצע צייט האט ער זיינע ארבייטער די פולע שכירות געצאָהלט. אַזא אויסערגעוועהנליכע, פיר יענער צייט, גוטהערציגקייט, האט בעזייטיגט ביי די ארבייטער די לעצטע געדאנקען פון מיסטרויען צו זייער בעל הבית.

ניט בעגעגענענדיג קיין ווידערשטאנד פון די ארבייטערס זייט, פאנגט אָווען אָן דורכצופיהרען זיינע פּלענער. ער פערקירצט דעם אר־בייטס־טאָג, העכערט די שכירות, פערקלענערט די קינדער־ארבייט, פיהרט איין שוהלען, וואו צו לערנען לעזען און שרייבען, לעגט אָן גרויסע ביבליאָטהעקען, ריכטעט איין קהל'שע קיכען, פיהרט איין קאָ־אָפּעראַטיווע געשעפטען, וואו די ארבייטער זאָלען בעקומען נאה־רונגס־מיטעל פריש, גוט און וואָלוועל, אָרדענט איין מעדיצינישע הילף פיר קראַנקע, אַלטער־פערזיכערונג, אונטערשטיצונגס־חברות, בעזיי־טיגט די פערשיעדענע שטראָפען, פיהרט א גאַנצע רייהע פאָרלעזונגען איבער זיטען־לעהרע, מאָראַל, א. ז. וו.

דער פועל יוצא פון די נייע רעפאָרמען און איינפיהרונגען איז געווען, אז די ארבייטער זיינען עפּעס ווי ניי געבוירען געוואָרען. דער פריהער אזוי פערווילדעטער און צובושעוועטער ווינקעל ניו־לאַנארק, פון וועלכען מען איז געלאָפען ווי פון א פעסט, האט זיך אָנגעפאנגען אויסצוצייכענען מיט דער קערפּערליכער און גייסטיגער ענטוויקלונג פון זיינע איינוואוינער, דורך זייער פריעדליכען און זיטליכען לעבען, דורך זייערע אידעאַלע שטרעבונגען און נייגונגען. ניו־לאַנארק איז געוואָרען א ביישפּיעל, א מוסטער פאר אלע אנדערע פאבריק־אָרטען. די ארבייטער, וועלכע זיינען פריהער געווען בעוואוסט אלס אויס־וואורפען פון דער געזעלשאָפט, האבען געקראָגען א נאָמען דורך זייערע

מערקווירדיגע רוהיגע און פריעדליכע מנהגים. אָוועןס נאָמען האט אָנ־געפאנגען צו קלינגען איבער דער גאנצער וועלט. צוויי טויזענד געסט, דארונטער ניט ווענינ געקרוינטע און געזאלבטע הערשער, פלעגען יעהרליך בעזוכען ניו־לאנארק און פלעגען מיט גרויס התפעלות בע־וואונדערען דעם מוסטערהאפטען סדר אויף דער פאבריק און דאס געמיטהליכע לעבען פון די ארבייטער. פון ארבע פינות העולם פלעגט מען קומען צום „בעל שם" אָוועןץ, וועלכער פלעגט אזוי ווי מיט כשוף אויסוואורצלען די שלעכטע און פערדארבענע מידות פון מענשען און פערוואנדלען זיי אין מאָראליש־ און פיזיש־געזונדע.

מערקווירדיג איז געווען דאס, וואס דיעזע אלע רעפאָרמען האבען ניט נור ניט געשעדיגט דעם געשעפטליכען ערפאָלג פון פאבריק, עס איז ניט בלויז ניט פערקלענערט געוואָרען דער ריוח, נור, פערקעהרט, די רעפאָרמען האבען מיטגעווירקט, דאס די הכנסות זאָלען אונגעהייער הויך שטייגען. אין 1798 האט אָוועןן די פאבריק געקויפט פאר 60 טויזענד פונט שטערלינג, אין 1812 איז זי ווערטה געווען 200 טוי־זענד פונט שטערלינג, מיט א ריינעם יעהרליכען ריוח פון 24 טויזענד פונט שטערלינג.

די גרויסע, אונגלויבליכע רעזולטאטען, וועלכע זיינען דערגרייכט געוואָרען אין ניו־לאנארק, האט נאָך מעהר פערפעסטיגט אין אָוועןען די איבערצייגונג, דאס דורך סאָציאלע רעפאָרמען איז מעגליך פון אָנ־פאנג ביזן סוף איבערצוענדערען דעם כאראקטער פון מענשען, און ער נעהמט זיך מיט אן אונערמיעדליכער ענערגיע דיעזע איבערצייגונג צו פערשפרייטען דורך וואָרט און שריפט.

אויך אין פראקטישער הינזיכט האט אָוועןץ, דורך זיין רעפאָרם־ארבייט, געווירקט ניט בלויז אין ניו־לאנארק, נור וויית, וויית איבער די גרענצען פון דער קליין־שטעדטעל. אין ענגלאנד האט זיך אָנגעהויבען א גרויסע בעוועגונג פאר ארבייטער געזעצגעבונג. אלס א בעוויז פון דער דורכפיהרבארקייט און פראקטבארקייט פון ארבייטס־רעפאָר־מען, האבען די אָנהענגער פון דיעזער בעוועגונג שטענדיג אָנגעוויעזען אויף ניו־לאנארק. אָוועןן אליין איז געווען איינער פון די פיהרער אין דיעזער בעוועגונג. א דאנק זיין אָפטען ארויסטרעטען אין עפענטליכען לעבען, איז אין 1818 דורכגעפיהרט געוואָרען דאס געזעץ, וואס רעגו־לירט די קינדער־ארבייט אויף די פאבריקען. מיט דיעזען געזעץ פאנגט

זיך אָן די ארבייטער־געזעצגעבונג אין ענגלאַנד, וועלכער האט זיך גע־צווינגען איינינגע צעהנדליג יאָהר און האט זיך נאָך א האַרטנעקיגען און ענערגישען ווידערשטאַנד פון די הערשענדע קלאַסען, געענדיגט מיט דעם נצחון פון די ארבייטער, דורך דעם בעוואוסטען ביל פון 1847, איינצופיהרען דעם 10־שעה'דיגען ארבייטס־טאָג.

פון דער צייט, ווען אָוועָן האט איבערגענומען די געשעפטען אין ניו־לאַנאַרק, איז ער געוואָרען דער מיטעלפּונקט פון אלע נייע שטרע־בונגען. „עס זיינען געווען סאָציאַלע אידעען נאָך פאר אָוועָן'ען — זאָגט איינער א פאָרשער — ער איז אבער געווען דער ערשטער, וועל־כער האט דאס צוגעפּאַסט צום לעבען.” ער האט דיעזע נייע פערלאַנ־גען און אידעען צוגעגעבען א געוויסע פאָרמע, בעצויגען מיט הויט און ביין, און ארייגעבלאָזען א רוח חיים. א האַלבען יאָהרהונדערט נאָך דעם, ווען אָוועָן'ס אָנזעהען צווישען די גרעסטע און שטאַרקסטע איז פערדונקעלט געוואָרען, האט ניט אויפגעהערט צו קלינגען אין די פּאַרלאַמענטען און אין דער עפענטליכקייט, ווי א לעגענדע, דער אמאָ־ליגער גלאַנץ פון ניו־לאַנאַרק.

---

2. ראָבערט אָוועָן אלס סאָציאַליסט.

אין דעם לאַנג־יעהריגען ניו־לאַנאַרקער פעריאָד איז אָוועָן געווען ניט מעהר ווי א סאָציאַל־רעפאָרמער, א פילאַנטראָפּ, וועלכער האט געוואָלט איבערצייגען, אז איבערבלייבענדיג אין די גרענעצען פון דער הערשענדער אָרדנונג, וואס איז געגרינדעט אויף פּריוואַט אייגענטהום, קען מען דורך רעפאָרמען עררייכען זעהר גרויסע נוצען פאר די ארביי־טער, אָהן שום היזק פאר די פאַבריקאַנטען. אין זיין קהל'שער און ליטעראַרישער טהעטיגקייט האט ער זיך דאריבער געסטאַרעט צוצו־ציהען אויף זיין זייט געזעצגעבער און קאַפּיטאַליסטען, צו בעווייזען די נויטהווענדיגקייט פון רעפאָרמען אין ארבייטער־בעדינגונגען, וועל־כע קענען די אייגענע עסקים פון'ם קאַפּיטאַליסט נור נוציג זיין. פון סאָציאַליסטישע איבערצייגונגען — פון דער אנשויאונג, אז אונזער

געזעלשאַפט מוז איבערגעבויט ווערען אויף אַנדערע יסודות, אז דאס פריוואט אייגענטהום מוז פערביטען ווערען אויף קהל'שע, הערען מיר דאס ערשטע מאָל ביי אָווען'ען אין יאָהר 1817, אין זיין געדענק־שריפט (דאָקלאַד), וואס ער האט צוגעשטעלט דעם „קאָמיטעט צו אויספאָרשען די מיטלען, ווי צו פערבעסערען די לאַגע פון דער אָרימער בעפעלקערונג אין ענגלאַנד."

דיעזער קאָמיטעט איז געווען ארויסגערופען דורך דעם שווערען אינדוסטריעלען קריזיס, וואס האט ארומגעכאַפּט גאַנץ ענגלאַנד. די אונמיטעלבארע רעזולטאַטען פון א קריזיס: ארבייטסלאָזיגקייט מיט אלע איהרע בעגלייטער: הונגער, נויטה און עפּידעמיע האבען אָנגע־פאַנגען אכזריות'דיג צו הערשען. גרויסע הונגעריגע ארבייטער־מאַסען האבען אָנגעפאַנגען צו בונטעווען אין אלע גרויסע אינדוסטריעלע צענטרען. פון הונגער, ערגערנים און שנאה האבען די ארבייטער אָנ־געפאַנגען חרוב צו מאַכען די פאַבריקען, ברעכען די מאַשינעס, אונ־טערצינדען די סקלאַדען פון די סחורות. עס האבען אויך ניט געפעהלט גרויסע דעמאָנסטראַציעס, וואו עס פלעגען פאָרקומען צוזאַמענשטוי־סען מיט דער פּאָליציי און מיליטער, וועלכע פלעגט זיך ניט אָבזאָגען אָנצואווענדען אלע מעגליכע קאַלטע און הייסע געוועהר „אום איינ־צושטילען די אונרוהען." אזא מין „איינשטילען" האט אבער, ווי בע־וואוסט, די מאסען זעהר וועניג בערוהיגט, פערקעהרט, דער האַס געגען דער הערשענדער אָרדנונג איז געוואַקסען אלץ שטארקער און שטאַר־קער. די בעזיצענדע קלאַסען האבען אָנגעפאַנגען שטאַרק צו ציטערען איבער זייער האָב און גוטס פאר דעם צובונטעוועטען, צובושעוועטען המון, און זיינען געווען געצוואונגען אָנצופאַנגען עפּעס וואס טהאָן פאר די מאַסען. נאָך א גאַנצע שקליא וטריא איז בעשלאָסען געוואָרען: צו בילדען א קאָמיסיע, וועלכע זאָל אויספאָרשען און זוכען מיטלען, ווי צו בעקעמפּפען דעם גרויסען דלות און צוזאַמען מיט דעם אויך איינצושטילען דעם כעס פון'ם צורייצטען הונגעריגען המון.

אָווען, אלס מיטגליעד פון קאָמיטעט, וועלכעס איז בעשטאַנען פון די בעקאַנטעסטע און אָנגעזעהענסטע מענשען אין ענגלאַנד, איז דאָ צום ערשטען מאָל ארויסגעטרעטען מיט א פּראָיעקט ארויסצוריי־סען מיט'ן וואָרצעל די גאַנצע הערשענדע ווירטהשאַפטליכע אָרדנונג און איהר אוועקשטעלען אויף אַנדערע יסודות.

מיט רעפאָרמען און איינציגע אויסבעסערונגען — האט זיך אָווען איבערצייגט — קען מען פערלייכטערען נור ביז א געוויסען גראד די נויטה און דעם עלענד, מען קען אבער ניט דורך זיי בעזייטיגען, אויסוואורצלען די ארמוטה און די איבעריגע אונגליקען. ווען דער יסוד פון א בנין איז פערפוילט, פעראַלטעט, וועלען לאַטעס וועניג וואס העלפען. וויל איך האבען א שעהנעם בנין, מוז איך קודם כל זיך נעהמען פאר'ן פונדאמענט, אז ניט וועט מיין ארבייט וועניג וואס נוצען ברייננגען.... אונזער ביז־איצטיגער רעפאָרמער ווערט א סאָציאַליסט. ער לעגט פאָר איינצופיהרען אזא מין אָרדנונג, אין וועלכער עס זאָלען ניט זיין פאבריקאנטען און ארבייטער, הערען און דיענער, רייכע און אָרימע. די אַלטע אָרדנונג מיט דער סיסטעם פון פריוואַט־ווירטהשאַפט, וואו עס הערשט די אונאויפהערליכע קאָנקורענץ צווישען די אונטערנעהמער; די אָרדנונג, וואס איז געגרינדעט אויף געדונגענע, געקויפטע ארבייטס־קראפט, וואו מענשליכע ענערגיע, כח, האָרעוואַניע ווערט פערקויפט, ווי א סחורה — די אָרדנונג מוז בטל ווערען און מוז פערביטען ווערען אויף אַ סאָציאַליסטישע. דאס רעכט פון פריוואַט אייגענטהום אויף פראָדוקציאָנס־מיטעל מוז פערביטען ווערען אויף קהל'שע אייגענטהום, די פרייע קאָנקורענץ, וואס פיהרט צום קאַמפף פון אלע געגען אלע — אויף אַן אָרגאַניזירטע, פלאַנמעסיגע, געאָרדנעטע ווירטהשאַפטס־סיסטעם, די געדונגענע ארבייט — אויף די ארבייט פאר זיך און די נוצען פון'ם גאַנצען כלל.

„אנשטאט אויסצוגעבען גרויסע סומען געלד פאר ארבייטסלאָזע — איבערצייגט אָווען זיינע קאָמיסיאָנס־חברים — איז פיעל צוועקמעסיגער די ארבייט אזוי צו אָרגאַניזירען, עס זאָל ארבייטסלאָזיגקייט איבערהויפט ניט קענען פאָרקומען." ווייטער לעגט אָווען פאָר, א פראקטיש־סאָציאַליסטישע, אדער בעסער, קאָמוניסטישע *) אָרדנונג צו פערווירקליכען.

„יעדער שטאַאט — זאָגט דער פראָיעקט — מוז איינריכטען

---

*) אין אָווען'ס סאָציאַליזמוס, ווי אויך אין דעם סאָציאַליזמוס פון די איבעריגע אוטאָפּיסטען, זיינען געווען ניט וועניג קאָמוניסטיש־אַנארכיסטישע עלעמענטען. דער סאָציאַליזמוס שטרעבט נור צו פערגעזעלשאַפטליכען, איבערצוגעבען דעם קהל די פראָדוקציאָן, דאס

לאַנדווירטהשאַפטליכע און אינדוסטריעלע געמיינדען. די בעפעלקערונג פון יעדער געמיינדע דארף ניט דערגרייכען העכער ווי 1,500 מענשען. די מיטגליעדער דארפען וואוינען אין איין בנין און מיט אייגענע קרעפטען בעארבייטען די געמיינדע לאַנד, אַן ערך פון 1000—1200 אקער. די ווירטהשאַפטליכע ארבייט מוז אויסגעפיהרט ווערען בחברותא אויפ'ן חשבון הקהל, אין וועמעס רשות עס געהען איבער די פארטיג־אויסגעארבייטע פּראָדוקטען. יעדע פאמיליע האט איהר פריוואַט־דירה אין קהל־שטוב. די קינדער,עלטער פון דריי יאָהר, ווערען אויפגעהאָדעוועט דורך די געמיינדע, וועלכע האט אויך אַן אלגעמיינע קהל'שע קיך, וואו יעדער בעקומט זיין מיטאָג. די געמיינדע איז מחויב אויסצוהאַלטען אלע איהרע מיטגליעדער, פּאָדערענדיג פון יעדען מיטגליעד צו ארבייטען לויט זיינע כחות און פעהיגקייטען.״ די נוצען פון אַזאַ אָרדנונג וועלען זיין אונגעהייער גרויס: „אזוי ווי די גאַנצע פּראָדוקציאָן וועט זיין גרויס אָרגאַניזירט, וועט מען איינשפּאָרען זעהר פיעל ארבייט, און די נויטהווענדיגע ארבייט אליין וועט ווערען שפּאָרעוודיגער, פּראָדוקטיווער. אויף דעם אופן וועלען די געמיינדעס בעקומען די מעגליכקייט צוצושטעלען זייערע מיטגליעדער כל טוב, אלע מיני תענוגים און בעקוועמליכקייטען, וועלכע זיינען ביי איצטיגער אָרדנונג אונמעגליך.״ דורך דיעזע געמיינדעס — מיינט אָוועןן — וועט ביסלעכווייז, אָהן געוואַלט־טהאַטען און אָהן, פאר וועמען עס איז, שאדען, די געדונגענע ארבייט אויפהערען און „קאָאָפּעראַטיווע געמיינדעס״ (אזוי רופט זיי אָוועןן) וועלען פערנעהמען זייער אָרט. די לעצטע וועלען ווערען די איינציגע פאָרמען פון די ווירטהשאַפטליכע אונטערנעהמונגען. די קאַפּיטאַלען, וועלכע ליעגען אָהן נוצען ;די ארבייטער, וועלכע זיצען אָהן ארבייט, און די ניט בעארבייטע חלקים לאַנד, וועלען דורך דיעזע געמיינדעס קענען גוט אויסגענוצט ווערען. דער דלות וועט פערשוואונדען, ווייל די פּראָדוקטיווע קרעפטען פון דער געזעלשאַפט, וועלכע ווערען איצט ניט גוט פערוועגדעט דורך דעם, וואס די ווירטהשאַפט איז ניט גוט אָרגאַני־

שאַפען פּראָדוקטען, אין דער צייט ווען דער קאָמוניזמוס פערלאַנגט דאס זעלבע אויף פאר דעם געברויך. דיעזע בעגריפען זיינען אין יענע צייטען גאָר ניט געווען אָבגעטהיילט.

זירט, וועלען קענען איינגעאָרדענט ווערען לויט א בעשטימטען פּלאַן אין די נוצען פון׳ם כלל.״

וואס פאר אן „הסכמה״ די מיטגליעדער פון „קאָמיטעט״ האבען געגעבען צו אָווען׳ס פּראָיעקט איז איבעריג צו ריידען. דער חוזק־מאכען פון די קאָמיטעט־מיטגליעדער האבען איהם אבער ווייניג וואס געקימערט. אָווען ווענדעט זיך מיט זיין פערוואָרפענעם פּראָיעקט דירעקט צו דער געזעלשאפט גופא. און פון יענער צייט האט זיך אָווען אין גאנצען אָבגעגעבען דעם סאָציאַליזמוס. ער ווערט א היציגער און אונערמיעדליכער אגיטאַטאָר פאר זיינע אידעען, ער שרייבט אן אונגעהייערע צאָהל פּאמפלעטען, ארטיקלען, בראָשורען, מאכט איבעראַל מיטינגען, האלט לאנגע און הייסע רעדעס, דיסקוטירט פייעריג מיט זיינע געגנער און אָרגאניזירט אלע מעגליכע פעראיינען און חברות, אום צו פערווירקליכען זיינע פּלענער.

די הערשענדע קלאסען, די „אויבערשטע פון דער געזעלשאפט,״ וועלכע האבען אָווען׳ען אין אָנפאנג נור גלייכגילטיג אויסגעלאכט, פאנגען אָהן אלץ מעהר און מעהר זיך פיינדליכער צו פערהאלטען צו זיין טהעטיגקייט. דער רייכער פאבריקאנט און פילאנטראָפּ, וועלכער האט פריהער אזוי גע׳שם׳ט אין דער וועלט, פערליערט אלץ מעהר זיין אָנזעהן, יא, מען האט זאָגאר אָנגעפאנגען אויף איהם צו קוקען, ווי אויף א געפעהרליכען און שעדליכען משוגענעם פאנטאזיאָר. א תהום, וואס איז געוואָרען אלץ טיעפער און ברייטער, האט זיך געבילדעט צווישען אונזער סאָציאליסט און די „געבילדעטע״ געזעלשאפט. זיין גוטען און שעהנעם נאָמען, וואס ער האט זיך ערוואָרבען אלס פאבריקאנט אין ניו־לאנארק, ווערט בעשמוצט, דורך שמוציגע לשון הרע און רכילות. די גוטע פריינד קעהרען זיך אָב, פיעלע פון זיי זיינען איהם געוואָרען די ערגסטע שונאים.

אבער דאס אלעס האט דעם אַפּאָסטאָל פון דער נייער אמונה ווייניג וואס אָבגעשראָקען. די גרויסע שנאה, וואס די רייכע און בעמיטעלטע האבען געגען איהם ארויסגעוויעזען, פיהרט איהם צום געדאנק פון דער מאָדערנער סאָציאל־דעמאָקראטיע, אז די ארבייטער זיינען די איינציגע, וועלכע זיינען פעהיג זיינע אידעען און פּלענער צו פערווירקליכען.

אין יאָהר 1819 ווענדעט זיך אָווען צום ערשטען מאָל צו די

ארבייטענדע קלאסען מיט אן אויפרוף, וואו ער ווייזט אויסדריקליך און בפירוש, דאס נור די ארבייטער אליין, דורך זייער קלאסען־לאגע, זיינען אימשטאנד דאס „נייע סיסטעם" — די סאָציאליסטישע געזעלשאפט צו בויען.

דיעזער אויפרוף איז ניט געווען קיין קול קורא במדבר. וואס מעהר די רייכע קעהרען זיך אָב מיט פעראכטונג פון אונזער סאָציאַליסט, אלץ מעהר אָנהענגער געפינט ער צווישען די אָרימע. די סאָציאַליסטישע אידעען, וועלכע זיינען געבליעבען אָהן אן ערפאָלג, ווען דער ערהאבענער אידעאַליסט האט זיך געווענדעט צו מלכים, הער־שער און פאבריקאנטען, האבען געפונען א דאנקבארען באָדען, ווען ער האט זיך מיט זיי נעווענדעט צו די ארבייטענדע מאסען. צעהנדליגע טויזענדער ענגלישע ארבייטער ווערען דורכגעדרונגען מיט אָווען'ס אנשויאונגען און ווערען זיינע בעגייסטערטע אָנהענגער. די ענגלישע פראָלעטאריער הערען מיט גרוים התלהבות די דרשות פון'ם רייכען פאבריקאנט, וועלכער האט זיך אָבגעזאָגט פון זיין קלאס און זיינע פריווילעגיעס, אום צו בעשיצען און פערטהיידיגען די שוואכע און אונטערדריקטע. וואס גרעסער עס וואקסט די שנאה, וואס טיעפער עס ווערט דער אָבגרונד צווישען אָווען'ען און די הערשענדע קלאסען, אלץ פעסטער ווערט דער בונד, אלץ ווארימער ווערט די ליעבע צווישען איהם און די ברייטע ליידענדע מאסען אָרימע און פערמוטשעטע, וועלכע האבען געזוכט אן אויסוועג פון דער ביטערער לאגע.

אבער ניט קוקענדיג אויף דעם אלעם, איז ,ווי שוין געזאָגט, די טהעאָריע פון'ם קלאסענקאַמפף אונזער אוטאָפּיסט געבליעבען פרעמד. ער האט תמיד בעהויפטעט און איבערצייגט, אז זיינע פּלענער וועלען די רייכע קיין שאָדען ניט ברייננגען. „ביי א קאָאָפּעראטיווער סיסטעם — פּרעדיגט אונזער העלד מיט היץ — געווינען אלע, אלע־מען וועט ווערען בעסער. די ארבייטער וועלען, פערשטעהט זיך, געווי־נען מעהר אלס די בעלי בתים, ווייל די לאגע פון אלעמען וועט אויס־גענליכען ווערען. אבער אויך די קאפּיטאליסטען וועלען גאָר ניט אָנ־ווערען. דאס לעבען אין דער נייער וועלט, וואו עס וועט הערשען פריי־היט, ברידערליכע ליעבע, גליק אוין וואוילטאָג, וואו דאס פאָלקס־רייכטהום וועט, א דאנק דער אָרגאניזירטער ארבייט, זעהר פיעל וואק־סען, וואו די מענשען וועלען זיין אזוי שעהן און גוט ערצויגען — דיע־

זעם לעבען וועט זיין אזוי פיעל גליקליכער, שעהנער און ערהאבענער פאר דעם לעבען אין דער געגענווערטיגער געזעלשאפט, וועלכע איז דורכגעדרונגען מיט עלענד, פערברעכען און אויסגעלאסענהייט, אז אויך די רייכע דארפען שטרעבען דערצו.״

אָוועז׳ס א תלמיד בעהויפּטעט, אז זיין רבי איז אלע מאָל געווען פעסט איבערציינט, דאס די קאָאָפּעראַציע איז א געזעלשאפט, וואו עס פערדיענען ניט בלויז די ארבייטער, נור אויך די פאבריקאנטען. „די, וועלכע ווילען דורכפיהרען די נייע אידעען אין לעבען — האט געזאָגט אוועז אויף א קאָנגרעס — מיינען ניט וועמען־עס־איז בייזעס צו טהון, זיי פערלאנגען ניט, מען זאָל עטוואס אָבנעהמען ביי די רייכע שוין דערפאר, וואס זיי האבען די מעגליכקייט צו בעשאפען א סך מעהר רייכטהום, וויפיעל מען קען פערברויכען.״

דאס גלויבען אין מענשענס גוטען ווילען איז געווען כאראקטע־ריסטיש פיר די אוטאָפּיסטען בכלל און אָוועז בפרט. די ליעבע צו יעדען, וועלכער טראָגט אויף זיך דעם נאָמען מענש, האט אָוועז׳ען אויך ניט דערלאָזען צו פלאנצען א שנאה אין איין קלאס געגען צוויי־טען. די מלאכים, וועלכע זיינען ארוים פון זיין שופר, האבען געהייסען „שלום,״ „ליעבע״ צווישען אַלע מענשען, אבער ניט „קאמפף.״ ניט זייענדיג איבערהויפּט קיין פריינד פון צאנקערייען און שטרייטיגקיי־טען צווישען מענשענקינדער, איז אונזער אוטאָפּיסט אויך געווען א קליינער בעלן פון סטרייקען צווישען ארבייט און קאפּיטאל. ביים אָני־טירען פאר די גרינדונג פון ארבייטער־פעראיינען, וואו ער איז לע־בענסלאַנג געווען א פיהרער, האט אָוועז אין דער זעלבער צייט אי־בערציינט, אז די אויפגאבע פון דיעזע טרייד־יוניאָנס דארף בע־שטעהן ניט אין פיהרען א קאמפף מיט די אונטערנעהמער, נור אין אונטערהאַלטען פערשיעדענע הילפס־חברות און אין קלייבען מיטלען צו גרינדען אייגענע קאָאָפּעראַטיווע אונטערנעהמונגען. אויך אין די קאָנזום־פעראיינען, פאר וועלכע אָוועז האט אזוי פיעל געארבייט, דאס ער האט געפונען פאר נויטהיג ארויסצוגעבען פאר דיעזען צוועק אַן אָפיציעלען אָרגאַן: „דער עקאָנאָמיסט,״ האט אונזער מענשענפריינד ניט געזעהן א קאַמפּפס־מיטעל, נור א פריעדליכע וואפע, ווי אויס־צובעסערען די לאַגע פון די מיטגליעדער, זיי זאָלען מיט איינענע מיט־

לען שפּעטער קענען בויען די צוקונפט, אָהן א שום שאָדען פאר די קאפּיטאַליסטען.

כאראקטעריסטיש פאר די אוטאָפּיסטען - סאָציאַליסטען, און ממילא אויך פאר אָווען, איז די גלייכגילטיגקייט צום דעמאָקראַטיזם— צו דער פאָדערונג, אז די פּאָליטישע מאכט זאָל איבערגעהן צום גאנ־צען פאָלק. אין די צוואנציגער יאָהרען איז אין ענגלאנד געווען א בע־וועגונג אויסצובעסערען די וואהל־סיסטעם. געגען דיזער בעוועגונג, ווי אויך געגען דער פּאָליטישער בעוועגונג פון די 30ער און 40ער יאָהרען — געגען טשאַרטיזם, איז אָווען ארויסגעטרעטען אלס געג־נער. לויט אָווען'ס מיינונג האט די פאָרמע פון דער פּאָליטישער מאכט זעהר א קליינע בעדייטונג בנוגע דער עקאָנאָמישער לאגע פון די פאָלקסמאסען און צו פערווירקליכען סאָציאַליסטישע אידעען. „בנוגע דער קאָאָפּעראַטיווער סיסטעם — זאָגט אָווען אויף'ן קאָנגרעס פון זיינע אָנהענגער, 1832 — איז א קליינע נפקא מינה, צי די רעגיערונג איז דעספּאָטיש אדער דעמאָקראַטיש."

אלץ די אייגענע צרה, ניט פערשטאנען די אמת'ע געזעצען פון דער היסטאָריע — דעם קלאסענקאמפּף!

וואָלט אונזער אידעאַליסט געוואוסט די טהעאָריע פון'ם קלאַ־סענקאמפּף, וואָלט ער, פערשטעהט זיך, אויך געוואוסט דעם פּשוט'ען אמת, אז יעדע רעגיערונג אין דער איצטיגער אָרדנונג דריקט נור אויס די אינטערעסען פון א געוויסען הערשענדען קלאַס, און קען ממילא זעהר ווייניג גוטעס טהון די אונטערדריקטע ארבייטער־מאסען, ער וואָלט אויך דאַן געוואוסט, אז איינצופיהרען סאָציאַליסטישע רע־פאָרמען איז נור מעגליך, ווען די פּאָליטישע מאכט געפינט זיך אין די הענד פון'ם פּראָלעטאַריאַט, און די ערשטע בעדינגונג דער פּראָלעטא־ריאַט זאָל בעקומען די פּאָליטישע מאכט איז א דעמאָקראַטישע סיסטעם, ווען די רעגיערונג ווערט געוועהלט פון'ם גאנצען פאָלק.

XXI.

די סאציאליסטישע קאלאניע „ניו הארמאניע"

די עקאָנאָמישע אונגלייכהייט, די אורזאכע פון אלערליי קרענק און כל המיני חולאת'ן, וועלכע בעלאסטען און שוואכען אָב אונזער געזעלשאפטליכען אָרגאניזם — האט זיך פון אייביג אָן געוואָרפען און געשטאָכען ווי א דאָרן אין די אויגען פון די אמת'ע, ניט פער־צבוע'צעוועטע פאָלקס־פריינד. עס איז אויך פאר קיינעם קיין סוד ניט געוועזען, אז שולדיג אין דעם איז דאס רעכט פון פריוואט־אייגענ־טהום אויף די פראָדוקציאָנס־מיטעל. שוין דער גריכישער פילאָזאָף פלאַטאָ האט איינגעזעהן, אז אום צו בעשאפען א הארמאָנישעס, גליקליכעס לעבען צווישען מענשען, מוז מען קודם כל פטור ווערען פון'ם „מיין" און „דיין," וואס שמיעדען צו די מענשען און לאָזען זיי ניט ארויס פון די ד' אמות פון די קליינינקע, עגאָאיסטישע, וואָכע־דיגע אינטערעסען. אויך אין דעם פערפינסטערטען, פערכמארעטען מיטעלאלטער איז ניט זעלטען אויפגעקומען דער געדאנק, אז דאס מענשליכע עלענד וועט נור דאן פערשווינדען, ווען די געזעלשאפט וועט נור זיין געבויט אויף קהל'שע אייגענטהום, אויף סאָציאליסטישע יסודות. עס האבען אויך ניט געפעהלט פובליציסטישע, ווי אויך קינ־סטלערישע טאלענטפאָלע שילדערונגען, וואס זייער צוועק איז געוועזען צו בעווייזען, אז אין א סאָציאליסטישער אָרדנונג וועט אונזער צרה'־דיגע וועלט קענען פערוואנדעלט ווערען אין אן אמת'ן גן עדן, און די פער'חושך'טע, פעראָרעמטע מענשען — אין פרייע, גליקליכע בירגער. קיינער אבער האט ניט פרובירט דורכצופיהרען פראקטיש דעם סאָצי־אליזמוס אין לעבען. די פערשיעדענע קריטיקער פון היינטיגער געזעל־

שאַפט, וועלכע האבען מיט אזא גרויסע התלהבות געפּרעדיגט פאר „א סאָציאַליסטישע סיסטעם" האבען אין אמת'ן אליין זעהר ווענינ אמונה געהאט אין דעם. אויף דעם סאָציאַליזמוס האבען זיי אליין געקוקט, ווי אויף אַן „אוטאָפּיע," וואס קען אין פּראקטישען לעבען ניט פערווירקליכט ווערען.

דער ערשטער, וועלכער האט זיך ניט בענוגענד בלויז מיט עצות געבען און אויפשטעלען סאָציאַליסטישע פּלענער, נור צו רעאליזירען און פערקערפּערען דעם סאָציאַליזם איז געווען ראָבערט אָוועָן.

אָוועָן האט ניט נור געגלויבט, ער איז געווען פעסט איבערצייגט, אז די גאולה פון אלע מענשליכע צרות קען לייכט קומען, ווען נור די מענשען אליין זאָלען דאס וועלען. און ניט קוקענדיג אויף דעם, וואס זיינע פּראָיעקטען צו פערניכטען דאס פּריוואט־אייגענטהום האבען ביי זיינע חברים אויסער שפּאָט און געלעכטער ניט ארויסגערופען, האט ער זיך בעשלאָסען אליין צו ווייזען דעם ערשטען ביישפּיעל, און זיך נעהמען צו דער ארבייט. אין די צוואנציגער יאָהרען פון פאָריגען יאָהרהונדערט נעהמט זיך אָט דער בעגייסטערטער סאָציאַליסט דורכצופיהרען זיין פּלאַן מכוח אל הפּועל. ער ברעכט איבער זיין טהעטיגקייט, וואס איז געווען געווידמעט די ארבייטער־ און קאָנזום־פעראיינען, פערלאָזט זיין היימאט, גיט איבער די געשעפטען פון ניו־לאנארק זיין עלטסטען זוהן, און פאָהרט קיין אמעריקא, צו לעגען מיט אייגענע הענד דעם ערשטען שטיין פאר די „מלוכה פון שלום און ליעבע."

אין אמעריקא, אין שטאאט אינדיאַנאַ (מעקסיקאָ) קויפט אָוועָן פיר 150,000 דאָלאר 30,000 אקער לאנד אין א פערוואָרפענעם, ווענינ בעזעצטען ווינקעל, וועלכער האט געהערט א רעליגיעזער געמיינדע „הארמאָניע." משנה־השם זייענדיג אויף ניו־הארמאָניע, איז אָוועָן צוגעטרעטען צו דער אָרגאניזאציע פון הער נייער, שוין לאנג־ערוואַרטעטער געזעלשאפט. דער הויפּט פּרינציפּ פון דער נייער געזעלשאפט איז געווען: „גלייכע רעכטע פאר אלע ערוואקסענע, אָהן אונטערשיעד פון געשלעכט און שטאנד, און גלייכע פפליכטען, לויט די גייסטיגע און קערפּערליכע פעהיגקייטען."

אויספיהרליך האט א תלמיד פון אָוועָן פאָרמולירט דעם פּראָגראַם פון דער סאָציאַליסטישער געמיינדע „ניו הארמאָניע," דורך פאָלגענדע גרונד־זעצע (תקנות):

1) דער צוועק פון דער אסאָסיאַציאָן איז ניט ארונטערצוברענגען די רייכע אויף דער מדרגה פון די אָרעמע, זאָנדערן אלעמען צו פער־זאָרגען זעהר פיעל גליק, פיזישע און גייסטיגע רייכטהום.

2) די קאָאָפּעראַטיווע געמיינדע מוז זיין געבויט אויף די יסודות פון דער אונבעגרענצטער פרייהייט. קיינעם טאָר מען ניט נויטהען אריין־ אדער ארויסצוטרעטען פון איהר.

3) אלע ארבייט מוז זיין פריוווילינ; מען מוז זוכען מיטלען, אום די ארבייט אין דער געמיינדע זאָל קיינעם ניט זיין דערוויעדער; פאר די אונגעזונדע, ניט אנגענעהמע פּריקרע ארבייט, זאָל, ווי ווייט מעגליך, אָנגעווענדעט ווערען מעכאַנישע מיטלען.

4) די פּראָדוקטען צו בעפריעדיגען די פיזיאָלאָגישע און גייסטי־גע בעדערפנישע, מוזען פּראָדוצירט ווערען דורך די גאַנצע געמיינדע; יעדער דארף טהון די ארבייט, צו וועלכע ער האט מעהר נייגונג און פעהיגקייטען אין הסכם מיט דעם כלל'ס אינטערעסען.

5) עס מוז זיין קהל'שע אייגענטהום אויפ'ן באָדען, הייזער און אנדערע אונבעוועגליכע גיטער, ווי אויך אויף די אינסטרומענטען, רויהע מאַטעריאַל, וואס איז בעשטימט פאר די פּראָדוקציאָן, אזוי אויף אלע אנדערע זאכען, בעוואוסט אונטער דעם נאָמען „קאפּיטאל" אין ברייטסטען זינן פון וואָרט, ד. ה., אלעס, וואס איז נור ניט בע־שטימט צום אונמיטעלבארען געברויך.

6) די פּראָדוקטען, וועלכע זיינען בעשטימט צום אונמיטעלבארען געברויך, וועט מען בעקומען אין קהל'שע מאַגאַזינען און זיי געהען איבער אין פּריוואַט־אייגענטהום אין'ם מאָמענט פון געברויך. בנוגע די זאכען, וועלכע ווערען ניט אויף אַ מאָל פערברויכט, ווי די דירות, מעבעל, קענען זיי אימיצען געהערען בלויז אין דער צייט פון בע־נוצונג.

7) די אינטערעסען פון דער געמיינדע ווערען אויפגעפּאַסט און רעגיערט דורך כל הקהל דירעקט אדער דורך די יעניגע, וועלכע קהל וועהלט אויס, בעפּאָלמעכטיגט. די רעכטע און פּפליכטען פון אלע ערוואַקסענע מיטגליעדער זיינען גלייך. די פרויען האבען די זעלבע רעכטע, ווי די מענער.

8) מחלוקת, האַמפּערייען צווישען די מיטגליעדער פון דער גע־מיינדע ווערען אויסגעגליכען צווישען זיך מיט'ן הסכם פון ביידע

פעראינטערעסירטע צדדים. שטראָפען ווערען ניט אָנגעווענדעט. ווען אימיצער א מיטגליעד האט געטהאָן אזא פערברעכען, וואס מאכט זיין וויטערדיגעם פערבלייבען אין דער געמיינדע אונמעגליך, ווערט ער פון דער לעצטער אויסגעשלאָסען — די איינציגע שטראָף וואס קען אָנגעווענדעט ווערען.

9) די קינדער ווערען ערצויגען דורך קהל פון יענער צייט אָן, ווען דער מוטער'ס אויפפאסען איז שוין ניט נויטהיג, דערביי הערען די עלטערע קיין מאָל ניט אויף צו האבען די מעגליכקייט אכטונג צו געבען און צו לאַסטשען זייערע קינדער.

ניטאָ וואס צו ריידען, שעהן און פראַכטפאָל איז געווען די פאָרמע, וועלכע ראָבערט אָווען האט געוואָלט צוגעבען זיין קאָלאָניע! מען האט אבער געמוזט בעזיצען דעם נאאיווען גלויבען און די רייכע פאַנטאַזיע פון אָווען, אום צו מיינען, אז אזא צארטע, הערליכע געזעלשאפט קען ווערען אויפגעשטעלט דורך די שמוציגע הענד פון די אונפערפאָלקאָמטע, אונאויפגעקלערטע מענשען פון אונזערע דורות.

עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז דיעזע טהעאָרעטיש אזוי שעהן אויפגעצייכענטע „קאָמוניסטישע קאָלאָניע פון גלייכהייט" האט פראַקטיש אין גיכען געמוזט בטל ווערען.

אויסער א קליינער צאָהל ענטהוזיאסטען, בעגייסטערט מיט'ן אמת'ן ווילען מיטצוהעלפען אָווען'ען דורכצופיהרען זיין אידעע אין לעבען, זיינען די מיטגליעדער פון דער קאָלאָניע בעשטאנען פון א מין ערב רב, וואס האט געשטרעבט בלויז צופריעדענצושטעלען די קליינע פערזענליכע אינטערעסען, אָהן שום התלהבות פאר דער גרויסער זאך. אלערליי ספעקולאנטען, שטרעבער, פוילענצער, בלאָפערס, אייגעננוציגע, וועלכע זיינען, ווי מען האט געקענט פאָראויסזעהן, געווען ניט וועניג אין ניו־הארמאָניע, האבען זיך ניט געקענט אונטערווארפען דעם סדר און דער דיסציפלין, וואס איז די ערשטע בעדינגונג פאר אזא מין צוזאמענלעבען. נאָך א קורצער צייט האבען זיך אָנגעפאנגען אין קאָלאָניע פעראיבעלס, רכילות און מחלוקת צווישען די מיטגליעדער. יעדער האט געוואָלט זיין דער אויבען־אָן און האט געוואָלט אין דער קאָמוניסטישער געזעלשאפט דורכפיהרען זיין אינדיווידועלען ווילען, ניט קוקענדיג צי דאס איז פאר'ן כלל גוט אדער ניט.

מענשען, וועלכע האבען בעקומען זייער יניקה אין אזא סביבה,

וואס איז דורכגעווייקט מיט אלע קליינליכע תאות און געפיהלען, וואו די מדות, געוואָהנהייטען, כאראקטערען און נייגונגען האבען זיך ענט־וויקעלט אויפ'ן סמך פון'ם קאמפף פון מענשען צווישען זיך, וואו די אונבעגרענצטע קאָנקורענץ ענטוויקעלט קנאה, שנאה צווישען די מענ־שען, וואו איינער קען דעם אנדערן ניט אָנזעהן און וואָלט איהם וועלען לעבעדיגערהייט פערשלינגען — אזוינע מענשען זיינען ניט פעהיג צו זיין די עשרה ראשונים פון אזא געזעלשאפט, וואו די טובת הכלל דארף זיין דער תוך, דער קערן פון אלע פערלאנגען און שטרעבונגען. דאס מאטעריאל איז נאָך צו פערווילדעט, אונרייף און קען ניט בע־נוצט ווערען אלס יסוד פון אזא פראכטפאָלער, ערהאבענער געביידע, אין וועלכער עס דארף הערשען שלום, ליעבע און אחדות. די בעגיי־סטערונג און אמת'ע התלהבות פון איינציגע מענשען איז ניט אימ־שטאנד ארייננצובלאָזען א רוח חיים און אויפלעבען די אויסגעטרי־קענטע צורייצטע דורך די דאגות חיונה מענשען, און ניט געפינענדיג קיין אָבקלאנג מוז יעדע בעגייסטערונג אָבגעקיהלט און אויסגעלאָשען ווערען. א בלומען־גאָרטען אין א פינסטערען, טרוקענעם, פון הארטען פעלזען בעשטעהענדען מדבר, קען זיין פרישקייט לאנג ניט אָנהאלטען און מוז גיך וועלקען.

די נייע סאָציאַליסטישע אָרדנונג פאָדערט אויך א נייעם מענשען, א מענש וועלכער זאָל זיין דורכגעדרונגען מיט סאָציאַליסטישע גע־פיהלען, ביי וועמען די אייגענליעבע זאָל בעשטעהען אין דער ברידערליעבע, ביי וועמען דאס גליק פון דעם צווייטען זאָל אין דער איינגענער צייט זיך רעכענען פאר דאס אייגענע גליק. אזא סאָציאַ־ליסטישער מענש קען אבער ניט בעשאפען ווערען מיט א מאָל, ער מוז זיין א רעזולטאט פון א גאנצע רייהע מאטעריעלע בעדינגונגען. ברידערליכקייט, כלל־ליעבע און סאָציאַליסטישע געפיהלען קענען זיך ביים מענשען ענטוויקלען און איינוואָרצלען נור דאן, ווען די פראָ־דוקטיווע קרעפטען, מיט וועלכע די געזעלשאפט פיהרט דעם קאמפף אום'ס דאזיין, פיהרען דערצו. ראָבערט אָווען איז געווען געוויס גע־רעכט, ווען ער בעהויפטעט, אז דער כאראקטער פון מענשען ווערט אויסגעבילדעט דורך דער אויסערליכער מאטעריעלער סביבה, ער האט אבער געהאט א גרויסען טעות, ווען ער האט געמיינט, אז יעדע שלעכ־טע סביבה קען מען דורך שעהנע, בעגייסטערטע רעדעס גוט מאכען.

די סביבה ווערט בעשאַפען נור דורך די פאָרמע פון די פּראָדוק־טיווע קרעפטען און ניט דורך שעהנע דרשות. א סאָציאַליסטישער מענש קען זיך נור דאן ענטוויקלען, ווען די סביבה איז דורכגעדרונגען מיט סאָציאַליסטישע געפיהלען, און א סאָציאַליסטישע סביבה קען נור דאן בעשאפען ווערען, ווען די פּראָדוקטיווע קרעפטען זיינען סאָ־ציאַליזירט. ראָבערט אָוועז'ס פערזוך איינצופיהרען א סאָציאַליסטישע סביבה אין דער צייט, ווען די פּראָדוקטיווע קרעפטען זיינען נאָך ניט געווען אזוי סאָציאַליזירט, איז דעריבער געווען ניט אנדערש, ווי אן אונאויספיהרליכע אוטאָפּיע. דער נייער טיפּ „סאָציאַליסטישער מענש" קען ניט בן־לילה בעשאַפען ווערען, נור אויפגעהאָדעוועט, ערצויגען ווערען דורך די סאָציאַליזירטע פּראָדוקטיווע קרעפטען. און אז דיעזער „נייער מענש" איז ניט א מין לופטיגע, אויסגעטראַכטע בעשעפענים, וואס האט מיט דער גרויער ווירקליכקייט ניט צו טהון, זאָנדערן שוין א געבוירענעם קינד, וואס האַלט אין וואקסען, ווייזען אונז קלאָר די מיטגליעדער פון דער אינטערנאַציאָנאַלער ארבייטער־בעוועגונג, ביי וועמען די ברידערליכע געפיהלען צו אלע יענע, וועלכע פערקויפען זייער ארבייטס־קראַפט, זיינען פיעל שטארקער, ווי די קליינע שמאָלע נאַציאָנאַליסטישע און שאָוויניסטישע תאוות. מיט דער סאָציאַליזירונג פון דער פּראָדוקציאָן ענטוויקעלט זיך און וואקסט דער סאָציאַליסטישער „צוקונפט" מענש. די סאָציאַליזירונג פון דער פּראָדוקציאָן איז א היסטאָרישע נויטהווענדיגקייט, א פּראָדוקט פון דער קאַפּיטאַליסטישער אָרדנונג, און ממילא וועט אויך דער נייער מענש דורך די היסטאָרישע נויטהווענדיגקייט פריהער אדער שפּעטער קומען. דוחה זיין דעם קץ קען מען ניט. אין דער נאַטור, ווי אין דער געשיכטע געהט און וואקסט אלעס לאַנגזאַם, שריט ביי שריט. אָרגאַ־ניש ענטוויקעלט זיך איין פּעריאָד פון צווייטען, איין אָרדנונג פון דער צווייטער. דער בוים פון סאָציאַליזמוס קען ניט ווילקירליך אין יעדער צייט און אויף יעדען אָרט געשטעלט ווערען. ער מוז פּאַמע־לעך אויסוואקסען פון א קליינעם זאָמען, וועלכער ענטוויקעלט זיך הגם לאַנגזאַם, אבער זיכער. אזוי ווי אלעס, וואס וויל ברענגען משיח'ן פאר דער צייט, האט אויך אָוועז'ס „סאָציאַליסטישע ניו־האַרמאָניע" געמוזט זיך ענדיגען מיט א שווערער ענטוישונג פאר די בעגייסטערטע אידעאַליסטען.

„איך האב געפּרובט — זאָגט אָווען אין זיין אבשיעדס־רעדע, ווען ער האט אין יוני, 1827, „ניו־האַרמאָניע" פערלאָזען — איך האב געפּרובט דאָ א נייעם דרך איינצופיהרען, ווייל איך האב געמיינט, אז אמעריקא איז דורך איהרע פּאָליטישע פרייהייט גענוג פּאַרבערייטעט דערצו. די ערפאהרונג האט געוויעזען, אז די פּראָבע איז נאָך צו פריה געמאכט געוואָרען. די געוואָהנהייטען פון דער אינדיווידואַליסטישער סיסטעם זיינען נאָך צו מעכטיג איינגעוואָרצעלט אין אמעריקא, זי זאָל טויגען אפילו פאר קליינע קאָמוניסטישע גרופּעס."

די ענטטוישונג אין דעם מענשענס קאָמוניסטישע און חבר'שע געפיהלען איז ביי אָווען'ען ניט געקומען מיט א מאָל. ניט וועלען אויפגעבען די איבערצייגונג פון'ם מענשענס גוטען ווילען און פערלאנגען, האט ער פריהער צוגעשריעבען די ניט געראָטענע פּראָבע אין ניו־האַרמאָניע ריין אויסערליכע סבות: דער אָרגאַניזאַציאָן און דער פאָרמע פון צוזאמענארבייטען. אָווען צוטהיילט „די געזעלשאפט פון גלייכהייט" אין 20 ביז 30 קלענערע אסאָסיאַציאָנען, וואו די מיטגליעדער פון יעדער אסאָסיאַציאָן זאָלען זיין בלויז מענשען פון איין בערוף, אום עס זאָלען מעהר און בעסער געשאצט ווערען די פעהיגקייטען און נייגונגען פון יעדען איינציגען.

דיעזער מיטעל האט אין אָנפאנג אויסגעוויעזען צו זיין זעהר א גוטער. אָווען'ס האָפנונגען האבען געשיינט זיך צו פערווירקליכען. איין אויגענבליק האט זיך אויסגעדוכט, אז דער אידעאַל פון אָווען און זיינע בעגייסטערטע תלמידים ווערט בעצויגען מיט הויט און ביין און בעקומט א ריכטיגע לעבענס־געשטאלט. אָט אין וועלכע אָנציהענדע פארבען איינער א מיטגליעד פון אזא אסאָסיאַציאָן בעשרייבט און שילדערט דעם דאָרטיגען לעבען: „נאָך דער ארבייט האבען מיר כמעט אלע אבענד בעלער, קאָנצערטען און וויסענשאפטליכע שמועסען. ביי אונז איז פאראן א מערקווירדיגער אָרקעסטער, אזוי ווי אויך אנדערע איינריכטונגען אום דאס לעבען צו פערזיסען. אונזערע וויסענשאפטליכע און ליטעראַרישע פערזאמלונגען זיינען אמת ניט אזוינע גרויסע, אבער דורך די האַרמאָניע און איינשטימיגקייט, וואס עס הערשט דאָרטען, זיינען זיי פיעל אנגענעהמער, אלס די פערזאמלונגען אין די גרויסע שטעדט. דאס פערברענגען די צייט אין אזוינע פערגניעגענדען איז א גוטע בעלוינונג פאר די ארבייט. די פוילענצער קענען פון אזא

זיסע בעלוינונג קיין השגה ניט האבען. פון קלאַוויר גנהען אונזערע יונגע פרויען די קיה מעלקען, אדער צו דער בעשעפטיגונג מיט קיך־ארבייט.״

„עס קען זיין, אז אויף דעם גאַנצען ערד־קוגעל וועט מען ניט גע־פינען אזא גרויסע צאָהל מענשען אויף איין אָרט, וועלכע זיינען אלע פריי פון פערשיעדענע פאָראורטהיילע און אבערגלויבעריי, פון אלער־ליי פעהלער פאָליטישע און רעליגיעזע. מיר האבען פון פינף ביז זעקס טויזענד בענדער פון די בעסטע ווערק און גענוג צייט אויף צו לעזען און פיהרען וויסענשאַפטליכע און ליטעראַרישע וכוחים. פון דעם נייעם דור האפען מיר צו בעשאפען אזא מענשליכע ראַסע, וואס וועט זיין מעהר פערפאָלקאָמט ווי יענע, וועלכע האבען עקזיסטירט ביז איצט, און אויף די חורבות פון דער אלטער געזעלשאַפט האָפען מיר צו בעשאפען א נייע, וועלכע וועט זיין געבויט אין׳ם הסכם מיט דער נאַטור און די בעדערפנישע פון מענשען.״

צום בעדויערן אבער זיינען די אויפפיהרונגען און דאס לעבען, ווי דאָ ווערט געשילדערט, געוועזען בלויז איינציגע שטראַהלען און נור אויגענבליקליכע, ניט דויערענדע. אויף דאָ האבען זיך אָנגעפאַנגען פערשיעדענע סכסוכים און האַמפערייען, דאס מען האט ניט געקענט ווערען איניג צווישען זיך. אלע מיטלען צו בעזייטיגען די מחלוקת האבען ניט געהאָלפען. דער קערפער איז געוועזען, ווי שוין געזאָגט, פון אָנפאַנג ביז ענדע פערפוילט, דאס אפילו אזא גרויסער גייסט, ווי אָווען, איז ניט געוועזען אימשטאַנד אויף לאַנג לעבעדיג צו האַלטען.

XXII.

אָווען'ס געגענוואַרטס־ארבייט

די ענטטוישונגען אין „ניו־הארמאָניע" האבען אין אָווען'ען ניט אונטערבראָכען דאס גלויבען אין סאָציאַליזם, און האבען אין איהם ניט אָבגעקיהלט די פלאמיגע ליעבע צו די ארבייטענדע מאסען. וואס מעהר די ערשטע פּראָבעס זיינען ניט געלונגען, אלץ מיט מעהר היץ נעהמט ער זיך צו נייע מיטלען, צו נייע פערזוכען, אום אויסצובעסע־רען די לאגע פון דער מענשהייט. אויב די געביידעס פון דער צוקונפט, פון דער „נייער וועלט" זיינען חרוב געוואָרען, איז פאר אונזער העלד נאָך איבערגעבליעבען א ברייטע פעלד פאר געגענוואַרטס־ארבייט, אויסצובעסערען די „אלטע וועלט"; אויב עס האט זיך ניט איינגעגע־בען פון גרונד אָן אויפצושטעלען די נייע „סאָציאַליסטישע סיסטעם," האט זיך אָווען דערפאר מיט מעהר חשק און מעהר ענערגיע גענומען אונטערשטוקעווען, אונטערבויען די אלטע, שוין פערפוילטע וועלט אויף אזא אופן, דאס מיט דער צייט זאָל דער געווינשטער בנין פון זיך אליין אויפגעשטעלט ווערען.

צוריקקעהרענדיג זיך פון ניו־הארמאָניע, דערוויסט אָווען א גרוי־סע צאָהל קאָנזום־פעראיינען, פערשפּרייט איבער ענגלאנד. דער געגנאָסענשאפטליכער זאָמען, וואס ער האט געזייעט פאר זיין נסיעה קיין אמעריקא, איז אין דער צייט פון זיין אויסן־זיין אויפגעגאנגען און אויסגעוואקסען אין א שטארקען מעכטיגען בוים מיט צווייגען און צווייגעלעך, און דער שוין בעדעקט מיט גרויע האָאר „פערליעב־טער אין דער מענשהייט" נעהמט זיך מיט יוגענדליך־בעגייסטערטער ענערגיע צו דער ארבייט.

מיט וואס פאר א קראפט און ריהרעוודיגקייט אָווען האט אין

יענער צייט געארבייט, קען מען זיך פאָרשטעלען פון'ם פאָלגענדען חשבון, וואס איינער אן אויטאָר האט געמאכט. אין דער צייט 1837—1826 האט אָווען געהאלטען אן ערך פון טויזענד עפענטליכע רעדעס, האט זיך געווענדעט מיט איבער 500 אדרעסען צו פערשיעדענע קלאַסען פון דער געזעלשאפט, האט אָנגעשריעבען און פערעפנטליכט איבער 2,000 ארטיקלען און האט געמאכט פון צוויי ביז דריי הונדערט נסיעות.

דורך דיעזער אונערמיעדליכער פראָפּאגאנדע און אגיטאציע איז געלונגען צונויפזאמלען און צו פעראייניגען הונדערטע טויזענדע ענגלישע ארבייטער אונטער דער פאָהן פון דער נייער סאָציאַליסטישער אמונה. אבער איינציג אליין מיט'ן „גלויבען" אין דער „סאָציאַליסטישער צוקונפט" האט אזא פראקטישער גייסט ווי אָווען ניט געקענט זיך בעפריעדיגען. מען האט געמוזט אויסזוכען פראקטישע מיטעל, וועגען, דורך וועלכע מען זאָל קענען אריינקומען אין די „נייע וועלט." דיעזע פראקטישע מיטעל זיינען די קאָנזום־פעראיינען, צו וועלכע אָווען האט זיך איבערגעגעבען נאָך דעם ניט־געלונגענעם פערזוך אין ניו־הארמאָניע מיט לייב און לעבען. אָווען האט ניט אויפגעהערט צו ערקלערען די ארבייטער־מאַסען, ווי ווייט די עקאָנאָמישע קראפט פון פערשיעדענע מענשען וואקסט, ווען זיי זיינען פעראייניגט צוזאמען. אויך קבצנים קענען דורך א שפּאָרעוודיגע און אָרגאניזירטע טהעטיגקייט ניט ווייניג רייכטהום אויפטהאָן.

אויב דער ארבייטער האט ניט א גראָשען ביי דער נשמה, איז ער דאָך פון דעסטוועגען א עקאָנאָמישע מאכט אלס קונה, קאָנזומענט. די קרעמער, וועלכע פערקויפען דעם ארבייטער ברויט, גרויפען, פוטער בעקומען א ריוח. דיעזע רוחים, ווי קליין זיי זאָלען ביי יעדען איינציגען קרעמער ניט זיין, בילדען דאָך אין סך־הכל ניט קיין קליינע סומען. פאר וואס זאָלען — פרעגט זיך — די ארבייטער זיך ניט פעראייניגען צוזאמען, עפענען סטאָרס אויפ'ן אייגענעם חשבון, אום זיך אליין צו בענוצען מיט די רוחים?

אבער ניט דאס פערביליגען דעם פרייז פון די סחורות פאר די ארבייטער־קונים, איז געוועזן די הויפּט־כונה פון אָווען'ען, נור די מעגליכקייט צו בילדען א קרן קימת, וואס וועט מיט דער צייט זיין אימ־

שטאנד אויף קאָאָפּעראַטיווע פּראָדוקציאָנס - גענאָסענשאַפטען צו גרינדען.

פאר אָוועןעס זיינען די קאָנזום־גענאָסענשאַפטען ניט געווען א ציעל אן און פיר זיך, ניט אָבצוגעהמען דעם ריוח פון׳ם פערמיטלער, פון קרעמער און אָבצוגעבען דעם ארבייטער איז ער אויסען געווען. די קאָנזום־גענאָסענשאַפטען האט אָוועןען בעטראכט בלויז אלס א מיטעל, אלס א אינסטרומענט פאר די סאָציאַליסטישע צוקונפט. די קאָנזום־גענאָסענשאַפטען, אויסער וואס זיי געוועהנען צו דעם ארבייטער צו סאָציאַליסטישע חברותא׳דיגע אונטערנעהמונגען, פלאנצען איין סאָציאַליסטישע געפיהלען, וועלען מיט דער צייט צושטעלען דאס נויטהיגע געלד פאר פּראָדוקטיוו־גענאָסענשאַפטען, און די פּראָדוקטיוו־גענאָסענשאַפטען פון זייער זייט — מיינט אָוועןען — וועלען מיט דער צייט ארויסשטופּען די פּריוואַט־אונטערנעהמונגען און דער סאָציאַליזם וועט אויף דעם אופן פערווירקליכט ווערען. *)

די אידעע צו בילדען קאָנזום־גענאָסענשאַפטען האט אין א קורצער צייט געפונען א גרויסע צאָהל אָנהעגנער און האָט אָנגעפאנגען אין לעבען פערווירקליכט צו ווערען. אין יאָהר 1832 האבען זיך אזוינע גענאָסענשאַפטען גערעכענט אין ענגלאַנד איבער 500, פיעלע פון וועלכע עס האבען געהאט אפילו אייגענע אָרגאַנען. אלע דיעזע גענאָסענשאַפטען זיינען געווען דורכגענומען מיט אָוועןס גייסט און האבען בעטראכט דיעזע פעראייניגונגען מיט די קאָנזומענטען בלויז אלס אונטערנעהמונג, וואס וועט געבען די מעגליכקייט צו גרינדען פּראָדוקטיוו־גענאָסענשאַפטען. דיוווידענדען זיינען ניט פערטהיילט געווארען, אלעס איז צוגערונען צום פאָנד פיר די צוקינפטיגע קהל׳שע פּראָדוקציאָן.

אמת, לאנג האט דער גרויסער און שטארקער וואוקס פון די אָנפאנגס געגרינדעטע גענאָסענשאַפטען ניט געדויערט. א גרויסע צאָהל פון זיי זיינען בטל געוואָרען, צי דורך דעם, וואס מען האט ניט פער־

---

*) אזוי ווי מיר וועלען אין די שפּעטערדיגע ארבייטען געבען אן אויספיהרליכען קאפּיטעל איבער די פערשיעדענע גענאָסענשאַפּטען, ציהען מיר דיעזע אָוועןס מיינונג ניט ארונטער אונטער אונזער קריטיק. — א. ש. ז.

שטאַנען ווי צו פיהרען, צי דורך דעם וואס די ארבייטער אליין זיינען נאָך ניט געווען פּאַרבערייט. דערצו אויך דורך פיעלע אַנדערע אורזאַכען. עס איז אבער פארביי א צעהנדליג יאָהרען, און דיעזע בעוועגונג האט זיך אָנגעפאַנגען מיט מעהר פרישקייט און מיט א פיעל שטאַרקערער מאַכט. דער יסוד פון דער אָבגעפרישטער בעוועגונג איז געלייגט געוואָרען אין 1844 אין א קליינע שטעדטעל ראָטשדעל, וואו 28 ארבייטער האבען געגרינדעט א קליינע קאָנזום־גענאָסענשאַפט מיט א קאַפּיטאל פון איינינע פונט. פון דעם קליינעם אָנפאַנג איז ארויסגעוואקסען די מאָדערנע מעכטיגע קאָאָפּעראַטיווע בעוועגונג אין ענגלאנד מיט איבער 1½ מיליאָנען מיטגליעדער, צעהנדליגע מיליאָנען פונטען אומזאַטץ און מיליאָנען פונטען ריווח.

מען מוז אמת מודה זיין, אז דיעזע בעוועגונג האט ניט בערעכטיגט די האָפנונגען פון אונזער אידעאַליסט. זי האט ניט געדיענט אלס „איבערגאַנגס־שטופע צו דער נייער וועלט,“ פון א מיטעל איז זי געוואָרען א ציעל אַן און פיר זיך. דער יוגענדליכער ענטהוזיאַזם, די גרויסע בעגייסטערונג פאר׳ן סאָציאַליזמוס, מיט וועלכער די ערשטע ענגלישע גענאָסענשאַפטען זיינען געווען דורכגעדרונגען, איז ביסלעכווייז אָבגעקיהלט געוואָרען און פעהלט איצט אין גאַנצען ביי די פּראַקטישע מיטגליעדער פון דיעזע ריעזיגע גענאָסענשאַפטען. מען קען דאָך אבער ניט אָבלייקענען די גרויסע ראָלע, וואס דיעזע גענאָסענשאַפטען שפּיעלען אין דער ארבייטער בעוועגונג. האבען דאָך דיעזע גענאָסענשאַפטען ניט וועניג מיטגעבראַכט צו די זעלבסטשטענדיגע ארויסטרעטונגען פון דעם ארבייטער־קלאַס און צום בעוואוסטזיין, אז נור דורך די פעראייניגונג פון ארבייטער, קען דער פּראָלעטאַריאַט בילדען א מאַכט, פאר וועלכע די גאַנצע קאַפּיטאַליסטישע וועלט וועט ציטערען. און דער בעוואוסטזיין, אז נור די ארבייטער אליין זיינען אימשטאַנד זייער לאַגע אויסצובעסערען, וועט געוויס פריהער אדער שפּעטער פיהרען צום כלל פון׳ם וויסענשאַפטליכען סאָציאַליזם, „דאס די פּאָלקאָמע בעפרייאונג פון ארבייטער־קלאַס איז די זאַך פון די ארבייטער אליין.“

צוזאַמען מיט די קאָנזום־פעראיינען האט אויך די געווערקשאַפט־בעוועגונג אָנגעפאַנגען מיט ריעזענשריט צו וואַקסען. אויך דאָ האט אָווען געשפּיעלט די ערשטע פיעדעל. איבערהויפּט האט ער פיעל גע־

ארבײט פאר די אידעע צו פעראײניגען אַלע געװערקשאַפטען דורך אײן צענטער. דיעזעס שטרעבען האט געפונען אָן אָבקלאַנג בײ די אַנדערע געװערקשאַפטס־פיהרער און אין א קורצער צײט זעהען מיר, װי אלע געװערקשאַפטליכע קרעפטען זײנען צענטראַליזירט אין די „גרויסע נאציאָנאַלען.“ (אזוי האט מען גערופען דעם צענטער פון די געװערקשאַפטען).

די סאָציאַליסטישע ארבײטער, אונטערשטיצט פון די געװערקשאַפטען, האבען אָנגעפאנגען צו פיהרען א הארטנעקיגען קאמפף מיט'ן קאַפיטאַל. דיעזער קאמפף האט אָנגענומען א שארפע פאָרמע דורך די פאָדערונג פון א מאַקסימאַל־ארבײטסטאָג און א מינימאַל־ארבײטסלוין, פאר װעלכע די „גרויסע נאציאָנאַלען“ האבען מתרה געװען אין פאַל, אז די אונטערנעהמער װעלען ניט בעװיליגען, מיט א גענעראַל־סטרײק. אָװען האט דיעזע פאָדערונג ניט נאָר אונטערשטיצט, נור ער איז געגאַנגען נאָך װײטער און האט מיט זײן גאַנצען טעמפּעראַמענט אָנגעפאנגען צו אגיטירען פאר אן 8־שעה'דיגען ארבײטס־טאָג. דיעזע העזה'דיגע פאָדערונגען און התראות האבען די ארבײטס־געבער און רעגיערונג שטארק בעאונרוהיגט. די רעגיערונג פאנגט אָן מיט אלע מיטלען צו פערפאָלגען די געװערקשאַפטליכע בעװעגונג. דאס „קאַאַליציאָנס־רעכט“ װערט דורך משונה'דיגע פשטים אזוי אויסגעטײטשט, דאס די ארבײטער האבען װעניג װאס זיך געקענט דערמיט בענוצען. אָנפאנגס 1834 איז די רעגיערונג געגאַנגען אזוי װײט, דאס זי האט ארעסטירט און פערפיהרט א פּראָצעס געגען 6 גאַנץ אונשולדיגע ארבײטער. דאס האט ארויסגערופען א גרויסע אויפּ־רעגונג צװישען די ארבײטער. די „גרויסע נאציאָנאַלען“ האבען אײנ־געאָרדענט א ריעזיגע דעמאָנסטראציאָן פון אלע טרײד־יוניאָנס, אלס פּראָטעסט געגען אזא מין פּאָליטיק. און אין דער שפּיצע פון דיעזער ארבײטער־פּראָצעסיאָן, די גרעסטע, װעלכע לאָנדאָן האט װען עס איז געזעהן, בעגעגענען מיר דעם גרויסען אונטערנעהמער פון ניו־לאַנארק, דעם רײכסטען שפּיענער פון ענגלאַנד ראָבערט אָװען! אין א בעגײסטערטער רעדע האט אָװען געבעטען די דעמאָנסטראַנטען אָבצוהיטען די אָרדנונג און ניט צו בעפלעקען די הײליגע ארבײטער־זאַך, מיט װעלכער עס איז רוהע־שטערונג. דיעזע װערטער זײנען מיט התלהבות אויפגענומען געװאָרען און די מײלען־לאַנגע פּראָצע־

סיאָן האט מארשירט אין א מוסטערהאפטער אָרדנונג איבער די גאסען פון לאָנדאָן.

אויסער דיעזער דעמאָנסטראציאָן האבען די ארבייטער אויסגעדריקט זייער אויפרעגונג אין א גאנצער רייהע סטרייקס, וועלכע האבען, צום בעדויערן, צוליעב די מחלוקות און האמפּערייען אין די איינענע רייהען ניט געענדיגט זיך מיט א זיעג פאר די ארבייטער. די געלדמיטעל פון די „גרויסע נאציאָנאלען” זיינען דורך דיעזע ניט געלונגענע סטרייקס אויסגעשעפּט געוואָרען, די קרעפטען אָבגעשוואכט, די מיטגליעדער פערמאטערט און אָבהענדיג.

צוזאמען מיט דעם בטל ווערען פון די „גרויסע נאציאָנאלען” איז אויך צו־נישט געוואָרען נאָך א פערזוך, דורך וועלכען אָווען האט געהאָפט צו פערלייכטערן די לאגע פון די ליידענדע — מיר מיינען די ארבייטער בערזע.

XXIII.

די אַרבּייטער בּערזע

די אידעע פון דער ארבייטער־בערזע האט זיך ביי אָווען'ען ענט־וויקעלט אין דער צייט, ווען ענגלאנד האט איבערגעלעבט א שווערען אינדוסטריעלען קריזיס, וועלכער האט, ווי געוועהנליך, פעראורזאכט די גרעסטע שמערצען דעם ארבייטער־קלאס. כאראקטעריסטיש פאר די פעריאָדישע קריזיסען איז די איבערפּראָדוקציאָן. דער מארק איז איבערפילט מיט אלערליי סחורות, אויף וועלכע עס זיינען ניט פאראַן קיין קונים, אין דער צייט ווען פיעלע ארבייטער געהען ארום הונגע־ריג, בארפוס און נאקעט און וואָלטען קענען דיעזע סחורות גאנץ גוט געברויכען. אין די קריזיס־יאָהרען זעהט מען בפירוש די סתירה, דעם וויעדערשפּרוך פון דער קאפּיטאליסטישערווירטהשאפט: אן אונגע־הייערער דלות, ארויסגערופען דורך צו גרויסע עשירות. אין די מאגאזינען און סקלאדען פוילען אלערליי פּראָדוקטען און אויפ'ן גאס ווערען מענשען פער'חושך'ט, ווייל זיי קענען דיעזע פּראָדוקטען ניט בעקומען. פון אן אַבסאָלוטער איבערפּראָדוקציאָן, ד. ה., פון א פאַר־האנדען זיין מעהר סחורות, וויפיעל די געזעלשאפט האט לחלוטין נויטהיג, קען אפילו קיין רייד ניט זיין, דען אין א צייט פון א קריזיס זיינען די בעדערפנישע פון דער בעפעלקערונג ווייט ניט בעפריעדיגט. עס איז לייכט צו פערשטעהן, דאס די סחורות געפינען ניט קיין בעלנים, ווייל גראד די יעניגע, וועלכע נויטהיגען זיך אין זיי, האבען ניט קיין מיטעל, ווי צו קויפען. אום דיעזע צרה צו בעזייטיגען מוז מען קודם כל פערגרעסערען די מיטעל, די קויפקראפט פון דער בע־פעלקערונג. ווי קען מען דאס אבער צו שטאנד ברענגען? אָווען קומט צו דעם געדאנק, אז ווען מען זאָל בעזייטיגען פון מסחר דאס געלד, וואָלט אלעס ריכטיג ווערען, ווען מען זאָל אנשטאט געלד פערווענדען

פּאַפּירענע צייכענס, וואָלט קיין דוחק אין קויפּמיטעל — די אורזאַכע פון קריזיס — ניט זיין. צוזאַמען מיט ריקאַרדאָ האַלט אָווען, אז דער ווערטה פון די סחורות איז די מאָס ארבייט, וויפיעל אין זיי איז פערקערפּערט; אויסגעדריקט ווערט דאס דורך געלד, וואס פעראור־זאכט אלע צרות. אום פון די שלעכטע פאָלגען, וועלכע דאס געלד ברענגט מיט זיך, זיך צו בעוואָרענען איז נויטהיג צו בעשאַפען אזא איינריכטונג, דורך וועלכע געלד וועט זיין איבעריג; דער ווערטה פון די סחורות וועט ווערען אויסגעדריקט אין פּאַפּירענע צייכענס, אין וועלכע עס קען קיין מאַנגעל ניט זיין. דיעזע איינריכטונג האט אָווען א נאָמען געגעבען „ארבייטער־בערזע.“

יעדער האט דאס רעכט צוזושטעלען אויף דער בערזע צום פער־קויף וועלכען עס איז פּראָדוקט. עקספּערטען, מבינים בעשטימען, ווי גרויס עס איז די מאָס ארבייט, וויפיעל עס איז פערוועגדעט געוואָרען אויף יעדען פּראָדוקט און געבען דעם אייגענטהימער ארויס דאַרויף א בלאַנק, א קוויטונג. דיעזער בלאַנק קען אויסגעביטען ווערען אויף אלע מעגליכע פּראָדוקטען, וועלכע געפינען זיך אויף דער בערזע. אויף דעם אופן וועלען די סחורות טאַקע פערקויפט ווערען לויט זייער ווערטה, לויט דער מאָס ארבייט, אָהן דער פערמיטלונג פון געלד. „די ארבייטער־בערזע — האָפט אָווען — וועט מאַכען א גאַנצע איבער־קעהרעניש אין די בעדינגונגען פון מארק, וועט פערמיידען די קריזי־סען, וועט בעזייטיגען די אָבהענגיגקייט פון די פּראָדוצענטען אָן דעם געלד־קאַפּיטאַל און וועט ממילא געבען יעדער ארבייטער די מעגליכ־קייט זיך צו בענוצען מיט די פּראָדוקטען פון זיין ארבייט.“

היינט איז דער טעות, וואס אָווען האט געהאט, זעהר קלאָר. די אונמעגליכקייט צו פערוועגדען פערשיעדענע סחורות, וואס רופט ארויס די קריזיסען, קומט ניט דערפון, וואס עס איז פאַראַן ווענינג געלד, ווענינג קויפקראַפט, נור פון דעם, וואס די פּראָדוקציאָן אין אונזער היינטיגער אָרדנונג איז ניט גוט און פּלאַנמעסיג אָרגאַני־זירט. *) אָווען האט געוואָלט אָרגאַניזירען, איינפיהרען א געווי־

*) מיט די טהעאָריען איבער די קריזיסען וועלען מיר אין א בעזונדערען קאַפּיטעל זיך בעשעפטיגען. דאָ ווילען מיר עס נור אויבער־פלעכליך בעריהרען. — א. ש. ז.

סען סדר אינ'ם טויש; און אין אמת'ן ליעגט די גאַנצע צרה פון די קריזיסען אין דעם, וואס די פּראָדוקציאָן איז ניט אָרגאַניזירט. אין היינטיגער אינדיווידואליסטישער געזעלשאַפט איז ניט פאַראַן אַן אָרגאַניזאַטאָר, א געוויסער משגיח, וועלכער זאָל אויפּפּאַסען אויף דעם מעכאַניזם פון'ם שאַפען פּראָדוקטען, אויף די פּראָדוקציאָן. דער איינציגער רעגולאַטאָר אין דער פּראָדוקציאָן איז דער מאַרק. דער מאַרק איז אבער א בלינדע, סטיכינע קראַפט און האט ניט בכח איינצואָרדנען די פּראָדוקציאָנס־מאַשינע אזוי, דאס יעדער זאָל שאַפען בלויז דאס, וואס דער געזעלשאַפט איז נויטהיג, און בלויז אזוי פיעל, וויפיעל עס איז דער געזעלשאַפט נויטהיג. פון צייט צו צייט מוזען פּאָרקומען געוויסע שטערונגען אין דער פּראָדוקציאָן, אין איין צווייג ווערט אויסגעארבייט מעהר ווי עס איז נויטהיג און אין אַן אנדער צווייג — וועניגער. און ווי אין יעדער גרויסער מאַשינע, וואו אלע רעדער און שרויבען זיינען צווישען זיך פערבונדען, אָבהענגיג איינע פון דער אַנדערער, מוז אויך די גאַנצע פּראָדוקציאָן זיך אָבשטעלען, ווען אפילו נור איין טהייל, איין צווייג פונקציאָנירט ניט רעגעלמעסיג. די שלעכטע אָרגאַניזאַציע אין דער פּראָדוקציאָן, אָט איז די אורזאַכע פון די קריזיסען און ניט דער דוחק אין קויפקראַפט. ווען איין זאָרט פּראָדוקטען איז אויסגעארבייט געוואָרען מעהר וויפעל עס איז נויטהיג, וועלען קיין קונים זיך ניט געפינען, אפילו ווען דער טויש איז אָרגאַניזירט.

די ארבייטער־בערזע האט געמוזט טהון איינס פון די ביידע: אדער אויפנעהמען בלויז יענע סחורות, וועלכע ווערען געפאָדערט און פאר אזא פּרייז, וועלכען די קונים זיינען מסכים צו צאָהלען — דאן אבער וואָלט די בערזע גאָר ניט אויפגעטהאָן, דען די ניט־געפאָדערטע סחורות וואָלטען סיי ווי סיי ניט געקענט פערקויפט ווערען לויט זייער ארבייטס־ווערטה; אדער די בערזע, אויב זי וואָלט נור געוואָלט ערפילען איהר אויפגאַבע ניט איבערצולאָזען קיין אונפער־

קויפטע סחורות, האט בעדארפט אָננעהמען אלע סחורות אָהן אויס־נאַהם, לויט דער מאָס ארבייט, וויפיעל אין זיי איז פערקערפערט, ניט קוקענדיג צי ווערען זיי געפאָדערט, צי ניט — דאן וואָלט זי איבערגעפילט געוואָרען מיט ניט־נויטהיגע סחורות.

די „ארבייטער־בערזע" האט אָנגעהאלטען צוויי יאָהר, א דאנק די גרויסע געלד־אונטערשטיצונגען פון פערשיעדענע זייטען, ביז זי איז סוף כל סוף אונטערגעגאַנגען, אזוי ווי די איבעריגע גרויסע אונ־טערנעהמונגען, דורך וועלכע אָווען האט געוואָלט ראַטעווען די מענש־הייט.

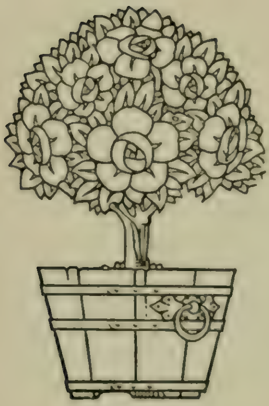

שלום

אזוי זיינען איינס פאר איינס חרוב געוואָרען די שעהנע צוקונפטס־געביידען, וואס דער גרויסער מענשענפריינד האט אויפגעשטעלט.

און וואס איז דער וואונדער?

די צוקונפט מוז, ווי געזאָגט, ביסלעכווייז, שריט ביי שריט, אָרגאַניש אויסוואַקסען פון דער געגענוואַרט און קען ניט מיט א מאָל איינגעפיהרט ווערען. צו גרויס איז דער ים פון אינדיווידואַליזמוס, צו גרויזאַם זיינען זיינע כוואַליעס פון שנאה, האַס און קליינליכען אייגעננוטיז, עס זאָלען זיך קענען האַלטען קליינע גרינגע אינזלען פון סאָציאַליזמוס. אין א גרויסען שטורמדיגען ים פון אייגענליעבע מוז א קליין שיפעל פון ברודערליעבע צו גרונד געהן; זי מוז אונטערגעהן אפילו ווען זי האט אזא גוטען קאַפּיטאַן, ווי ראָבערט אָווען. ווען דער באָדען איז פעלזענדיג און ניט געאַקערט קענען אפילו גוטע זאָמען קיין אָנהאַלט ניט געפינען. אין א געזעלשאַפט, וואס איז דורכגעזויגט און דורכגעווייקט מיט שקר, איז פאר׳ן אמת קיין פּלאַץ פאַראַן. אום די קערנער פון סאָציאַליזמוס זאָלען אויפגעהען, מוז מען האבען א פאָרבערייטעטען באָדען. דיעזער באָדען קען אבער ניט ווילקירליך דורך איין אדער איינינע פילאַנטראָפּען פאָרבערייטעט ווערען. צו דיעזער ארבייט קען זיך נור דער פּראָלעטאַריאַט נעהמען. דאס באָדענמאַטעריאַל צום סאָציאַליזמוס ליעפערט דער קאַפּיטאַליזמוס; בעאַרבייט, געזייעט און איינגעוואָרצעלט קענען די סאָציאַליסטישע קערנער ווערען בלויז דורך דעם ארבייטער קלאַס. דער פּראָלעטאַריאַט און ניט קיין אַנדערער קען און וועט ערפילען דיעזע הייליגע

היסטאָרישע שליחות. דיעזע וואהרהייטען זיינען ראָבערט אָווען'ען, אזוי ווי די איבעריגע אוטאָפּיסטען, געבליעבען אונבעקאנט, און דע־ריבער זיינען אלע זייערע געביידעס געווען ניט מעהר, ווי לופט־שלע־סער, וועלכע האבען זיך אין געגענווערטיגער ווירקליכקייט ניט גע־קענט האלטען, אלע זייערע פּלענער, ווי איבערצואַנדערשען די מענשהייט, זיינען געווען ניט מעהר ווי אונערריייכבארע או־טאָפּיען.

אבער ניט אלע זאַמען, וועלכע דער אַפּאָסטאָל פון היילינגען גייסט האט געזייעט, זיינען געפאלען אויף א פעלזען־באָדען; פיעלע פון זיי זיינען אויפגעגאנגען און אויסגעוואקסען אין א גרויסען און מעכטיגען בוים, מיט גרינע, פּראכטפאָלע בלעטער, וועלכע בערעקען מיט זייער שאָטען מיליאָנען פער'חושך'טע און אויסגעמוטשעטע אר־בייטער. דיעזע אויפגעגאנגענע זאַמען זיינען געווען, ווי מיר האבען געזעהען, אָווען'ס פּראקטישע רעפאָרם־ארבייט.

די ראהמען פון אונזער ארבייט ערלויבען אונז לײדער ניט אויס־פיהרליך זיך אָבצושטעלען אויף דאס גאַנצע לעבענסווערק פון דיעזען גרויסען ענגלענדער. מיר האבען זיך געמוזט בעגרענצען מיט וועניגע אויסגעקליעבענע קאפּיטלעך פון דיעזער קינסטלערישער און הויך־בע־גייסטערטער ווערק. עס איז גענוג ווען מיר וועלען זאָגען, אז עס איז ניט אויסען געבליעבען איין שלעכטע זייט פון היינטיגער אינדיווידו־אַליסטישער געזעלשאַפט, וועלכע אָווען זאָל ניט האבען בעריהרט מיט זיין שאַרפער בייסענדער קריטיק; און עס איז ניט פאָרגעקומען איין רעפאָרמע, סיי אין די קינדער־ און פרויען־ארבייט, סיי אין דער אלגעמיינער פאָלקס־בילדונג, אזוי אין די אויסבעסערונגען פון די ארבייטס־בעדינגונגען בכלל, ווי אויך אין'ם בעזייטיגען פון די שענד־ליכע שטראָפען, אין וועלכע ראָבערט אָווען זאָל ניט האבען געשפיעלט די פיהרענדע ראָלע. איבער א יובל יאָהרען האט אָווען געארבייט אונערמיעדליך אויף דעם ברייטען פעלד פון סאָציאלע רעפאָרמען, די פּאָהן פון וועלכע ער האט ניט ארויסגעלאָזען פון האנד ביז דעם לעצ־טען אָטהעם־צוג — און אין דעם ליעגט זיין גרויסע היסטאָרישע בעדייטונג פאר די מענשהייט.

איין טאָג פאר זיין טויט האט מען אָווען'ען געפרעגט, אויב ער בעדויערט ניט די גרויסע ענערגיע, וואס ער האט פערשווענדעט אין זיין לעבען אויף די אונפּרוכטבארע אונטערנעהמונגען, ווי די מענש־הייט צו פערבעסערען. דער גרייז־גרויער בן־מות ווערט בעגייסטערט מיט א בליק פון א נביא, און ענטפערט: „מיין לעבען איז ניט געווען אוננוציג. איך האב דער וועלט געבראכט זעהר פיעל וואהרהייטען, און ווען זי האט זיי ניט געאַכטעט, איז עס נור דערפאר, ווייל זי האט זיי ניט פערשטאַנען. — איך בין געקומען פאר דער צייט.״

יא, פאר דער צייט! צו פריה איז אָווען געבוירען געוואָרען. ער האט געלעבט אין דער צייט, ווען דער קאפּיטאַליזם האט נאָך ניט אויף אזוי פיעל דיפערענצירט און צושפּאָלטען די מענשהייט אויף קלאַסען, ווען אין'ם גרויסען מדבר פון דעם געזעלשאפטליכען לעבען זיינען נאָך ניט געווען קענטיג די ריכטיגע וועגען, וועלכע פיהרען אין די „נייע וועלט.״ דיעזע וועגען האבען ערשט געקענט ענטדעקט און מעהר אויסגעטרעטען ווערען דורך די גאונים פון'ם צווייטען דור — די טהעאָרעטיקער פון'ם וויסענשאַפטליכען סאָציאַליזם מאַרקס און ענגעלס, און דעריבער איז די ארבייט פון די וויסענשאפטליכע סאָצי־אַליסטען געווען פרוכטבארע, ווי פון די אוטאָפּיסטען.

* * *

די גרויסע שטיק אמת, וואס האט זיך פערקערפּערט אין דער געשטאַלט פון ראָבערט אָווען, האט פערלאָזען דעם עולם השקר דעם 17טען נאָוועמבער, 1858. ביז דער לעצטער רגע פון זיין יציאת נשמה, האט דיעזער גרייז ניט אויפגעהערט מיט א יוגענדליכע בעגייסטערונג צו טרוימען פון דער מענשליכען סאָציאַליסטישער צוקונפט.

סען סימאָן

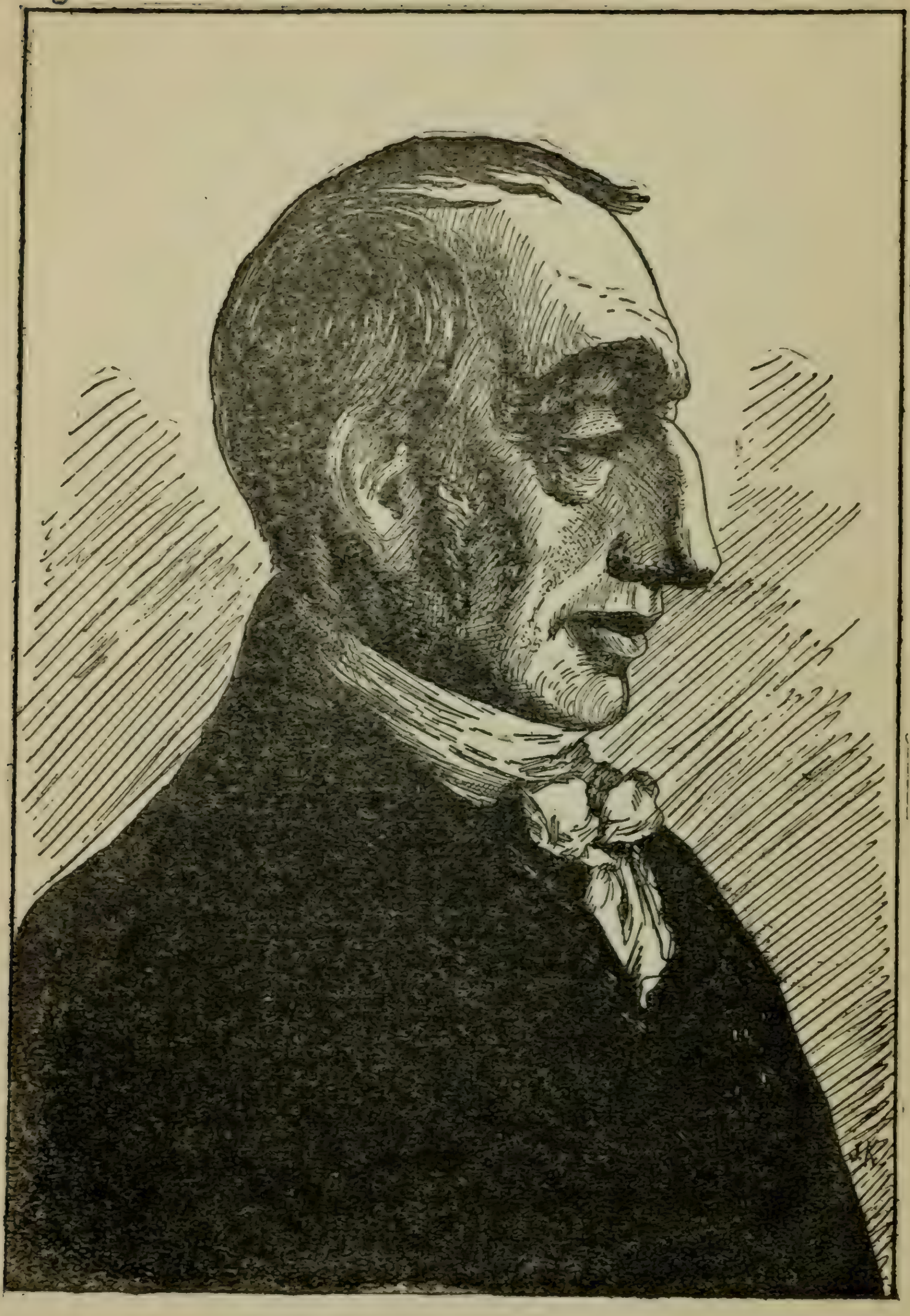

סען סימאָן.

XXIV.

סען סימאָן

דער גרויסער אוטאָפּיסט ראָבערט אָווען איז, ווי מיר האבען געזעהן, געווען אין דער אייגענער צייט א פּראקטישער טהוער, א גרויסער בעל מעשה, ניט בלויז א געפיהל־מענש, נור אויך א קאָפּ־מענש. איבערפילט מיט אן אונבעגרענצטער האָפנונג צו בעגליקען די מענשהייט און בעגייסטערט מיט א גליהענדער פאנטאזיע „ארויסצוראטעווען די מענשהייט פון׳ם „דול־הויז,״ איז דאָך אבער אָווען געווען דורך און דורך אן ענגלענדער, ביי וועמען די רוהיגע איבערלעגונג און דער קאַלטער ישוב הדעת זיינען די אָנפיהרער און די עצה־געבער ביי אלע אונטערנעהמונגען. די סאָציאלע און ווירטהשאפטליכע בעדינגונגען, וועלכע זיינען ארויסגערופען געוואָרען דורך די אייגענארטיגע נאטירליכע לאגע, האט געמאכט ענגלאנד פאר די וויעגעלע פון׳ם קאפּיטאליזמוס און די ענגלענדער פאר קאַלטע, פּאָרזיכטיגע, מיושב׳דיגע אונטערנעהמער. דיעזער קאַלטער ישוב־הדעת און דער פּראקטישער בליק, וואס האט זיך מדור דורות אויסגעארבייט אין ענגלאנד, האבען אויך געלעגט זייער שטעמפּעל אויף די אנשויאונגען און טהעטיגקייט פון אָווען, און ווי גרויס די פליעגלען פון זיין פאנטאזיע זיינען ניט געווען, האט זי דאָך אבער פּאָרט ניט געקענט זיך פיעל ערוויטערען פון דער ערד מיט איהר גענענווערטיגער גרויער ווירקליכקייט און זיך בענוגענען מיט דעם שוועבען אין די הימלען. בעגייסטערט פאר דעם צוקונפטס־אידעאל, האט אָווען ניט געקענט גלייכגילטיג צוקוקען די ליידען פון דער געגענוואַרט און האט מיט לייב און לעבען געארבייט פאר רעפאָרמען, פאר דערווייליגע אויסבעסערונגען אין׳ם אלטעגליכען לעבען. יא, די גאנצע היסטאָרישע בעדייטונג פון אָווען ליעגט ניט

אין זיינע אויטאָפּיסטישע טהעאָריען, נור אין זיין פּראַקטישער רעפאָר־מאַטאָרישער טהעטיגקייט.

גאַנץ אַנדערש אין פראַנקרייך.

דער קאַלטער ישוב הדעת פון די ענגלענדער איז פרעמד די פראַנ־צויזען, דערפאַר איז אבער ביי די לעצטע זעהר שטאַרק ענטוויקעלט דער כח היצירה, די שאַפונגס־קראַפט. איז דאָך פראַנקרייך געווען דאס לאַנד, וואו די אַלע הויכע מענשליכע אידעאַלען זיינען ענטשטאַנען און געפונען זייער פּאַסענדע בעגייסטערונג; האט דאָך פראַנקרייך גע־ליפערט דעם פּרוכטבאַרען באָדען, וואו די זאָמען פון פרייהייט, ברי־דערליכקייט און גלייכהייט זיינען צום ערשטען געפלאַנצט געוואָרען און ביז א געוויסען גרענעץ זיך ענטוויקעלט. אויב ענגלאַנד, צוליעב דער פריהערדיגער ענטוויקלונג פון'ם קאַפּיטאַליזמוס, צוליעב אינדו־סטריעלער, און שפּעטער אויך, גייסטיגער רעוואָלוציאָן, בילדעט דעם פּאָדערשטען חיל פון דער סאָציאַלער, רעפאָרמאַטאָרישער בעווע־גונג — די בעוועגונג, וועלכע האט דעם צוועק די אלטעגליכע לאַגע פון די ארבייטענדע מאַסען צו פערגרינגערען, איז דערפאַר פראַנק־רייך פּיעל העכער מיט דער ענטוויקלונג פון'ם טהעאָרעטישען געדאַנק און מיט דעם גרויסען ענטהוזיאַזם פאר די ווייטע צוקונפט. פאר די ענגלענדער איז כאַראַקטעריסטיש די רוהיגע איבערלעגונג, די פעהיג־קייט שכל'דיג און מיושב'דיג דורכצונעהמען די אלטעגליכע ער־שיינונגען, — פאר די פראַנצויזען די פייערדיגע התלהבות פאר דאס שעהנסטע און ערהאבענסטע. אין פראַנקרייך ווערען די צוקונפט אידע־אַלען בעשאַפען; ענגלאַנד ווייזט וועגען און מעטהאָדען, ווי דיעזע אי־דעאַלען צו פערקערפּערען און דורכצופיהרען אין לעבען.

עס איז דעריבער קיין וואונדער, אז איינע און די זעלבע אידעען, איינע און די זעלבע שטרעבונגען טראָגען אין ענגלאַנד א גאַנץ אַנדער כאַראַקטער, ווי אין פראַנקרייך. איין און דער זעלבער אינהאַלט קריסטאַליזירט זיך אויס אין דיעזע צוויי גאַנץ פערשיעדענע לענדער אויך אין גאַנץ פערשיעדענע פאָרמען.

אזוי ווי אין דער גאַנצער אידעען־וועלט, אזוי אויך בנוגע דעם אויטאָפּיסטישען סאָציאַליזם.

אין ענגלאַנד איז געווען דער פאָרשטעהער פון'ם אויטאָפּיסטישען סאָציאַליזם דער פּראַקטישער סוחר, דער פּיעלפאַכער מיליאָנער ראָ־

בערט אָהנען; אין פראַנקרייך—דער טיעפדענקענדער און גאָונ׳ישער פילאָזאָף סען סימאָן פון איין זייט און דער גרויסער בעל דמיון, דער אונבעשרענקטער פאַנטאַזיאָר פּוריע פון דער צווייטער זייט — אַזוינע מענשען, וועלכע האבען פון פראַקטישען לעבען און די קליינצינקע וואָכעדיגע מענשעלעך קיין שום השגה ניט געהאַט.

* * *

אין דער גאַנצער געשיכטע פון דער מענשליכער ענטוויקלונג איז שווער צו געפינען אַזאַ הערליכע, העל־שטראַהלענדע געשטאַלט, וואו אַזוינע פערשיעדענאַרטיגע קאָלירען, פארבען און כאַראַקטערשטריכען זאָלען זיך אַזוי האַרמאָניש צוזאַמענגיסען און פאָרשטעלען אַזאַ פּראַכטפאָלעס געטליכעס בילד, ווי אין דער פּערזאָן פון סען סימאָן, וועלכער וועט ווי אַ טהייערער בריליאַנט אייביג לייכטען צווישען דער קליינער צאָהל גייסטיגע פיהרער, אמת׳ע וועגווייזער פון דער מענשליכער געזעלשאַפט. ערשט דוכט זיך, אַז אין סען סימאָן האט די נאַטור געשיקט דער מענשהייט אַ מתנה, אין וועלכען זי האט פערשטאַנען צו פערקערפּערען די טהייערסטע און זעלטענסטע אייגענשאַפטען, וועלכע געפינען זיך אין איהר פערבאָרגענעם אוצר, אין איהר קדשי קדשים, צו וועלכען אַ פּשוט׳ער בשר ודם האט קיין צוטריט ניט. אַ מעכטיגע דורכברעכענדע פאַנטאַזיע, ווי אַ פייער־שפּייענדיגער וואולקאַן, פערקניפּט מיט אַ טיעפען ניכטערן וויסענשאַפטליכען פאָרשען, אַן עכט־אַריסטאָקראַטישע, גרויס־אדעליגע ערציהונג מיט ערנסטע דעמאָקראַטישע איבערצייגונגען, אַן אונבעגרענצטער ריטערליכער שטאָלץ און העלדענמוטה מיט דער פעהיגקייט זיך צו ערניעדריגען און בעטען נדבות, אויב נור זיין לעבענס־אידעאַל האט אַזאַ זאָרט קרבן געפאָדערט, אַ שטענדיגעס פאָרווערטס־שטרעבען צו רוהם, צו כבוד און אַ כח צו ענטזאַגען זיך פון דער גרעסטער געזעלשאַפטליכער שטעלונג, אַן אונערשראָקענער אונטערנעהמער־גייסט אין דער טהעאָריע און שלים־מזל, אַ לאַ יוצלח אין פּראַקטישען, אַלטעגליכען לעבען — אַלעס האט זיך צונויפגעגאָסען און פערשמאָלצען אין דער פּערזאָן פון סען סימאָן, וועלכער האט אַלע זיינע פעהיגקייטען און כחות, זיין רייכטהום און געזעלשאַפטליכע לאַגע אָהן שום חרטה גע־

ווידמעט דער מענשהייט. „אין סען סימאָן — זאָגט איינער פון זיינע ביאָגראפען — איז אויפגעשטאנען תחית המתים א מיטעל־עלטער־דיגער גבור מיט זיין שטאָלץ, אונערשראָקענהייט, עהרענגעפיהל, ליעבע צו כבוד און רוהם און טרייהייט צו זיין דאמע. אבער ניט מיט'ן שווערד האט ער געוואָלט זיין רוהם ערדייכען; דעם העלדענמוטהיגען קאמפף, וואס ער האט געפיהרט, איז ניט געווען בעגלייט מיט בלוט־פערגיסונגען; די פרויענצימער, וועלכע ער האט זיין גאנצעס לעבען געדיענט, האט פון איהם קיין מענשליכע קרבנות ניט געפאָדערט, ווייל סען סימאָן איז געווען א ריטער פון הייליגען גייסט, א משיח ד', און דער אמת'ער אמת איז געווען די פרויענצימער, וועלכע ער האט מיט אזא מסירת נפש געליעבט. א נביא און א ריטער — אָט ווי מען קען כאראקטעריזירען אונזער געדאנקען־העלד."

סען סימאָן געהערט צו יענע יחידי סגולה, וועלכע זיינען זוכה געווען דער גרויסער אידעע פון סאָציאליזם גראד אין פנים צו קוקען און אייביג בעצויבערט צו ווערען פון איהרע פינקעלדיגע און קנאלענ־דע שטראהלען; און וואס פאר א וואונדער, דאס ער האט זיין גאנצעס לעבען, קראפט און האָפנונגען, זיין האָב און גוטס איהר א קרבן גע־בראכט? הערשט דאָך די אידעע שטענדיג איבער איהרע איבערגע־בענע אָנהענגער דעספאָטיש אָהן א שום רחמנות און איינזעהעניש, שרייטעט דאָך שטענדיג די אידעע שטאָלץ און מעכטיג צו איהר ציעל איבער טויטע און לעבעדיגע און קימערט זיך ניט, וואס אויפ'ן וועג ווערען צוטרעטען און צוריבען איינצעלנע אדער צעהנדליגע עקזיס־טענצען! מערקווירדיג איז אבער דאס, וואס סען סימאָן איז ניט געפאלען א קרבן, נור ער האט זיך אליין, מיט'ן פרייען ווילען גע־בראכט. דערווייסענדיג זיך, אז אויסער די גרויע, אלטעגליכע בעל הבית'ישע אינטערעסען מיט זייער קליינליכען מענשליכען גליק איז נאָך פאראן אן אנדער זאָרט לעבען, א לעבען פון הוילע רוחניות, א אידעען־לעבען, האט זיך סען סימאָן אָהן א שום ישוב הדעת אָפּגע־זאָגט פון אלע זיינע גליקען און זיך אוועקגעלאָזען אין'ם גרויסען מדבר פון די פערשיעדענע אונקלאָרע וויסענשאפטליכע סיסטעמען און אנ־שויאונגען זוכען א נייעם וועג, אום צו קומען צו יענעם ציעל, צו וועלכען זיין הארץ האט איהם אונבעוואוסט געצויגען; און ענטדעקען צווישען דעם גרויסען מיש־מאש פון די הערשענדע אונקלאָרע בעגרי־

פען און טהעאָריען דעם ריכטיגען וועג פון'ם ריינעם וויסענשאפטלי־כען אמת, האט ער איהם, דעם ניי־ענטדעקטען אמת, אָנגעפאנגען צו דיענען מיט לייב און לעבען, ער איז געוואָרען ניט בלויז א גייסטיגער אָנהענגער, נור זיין אפּאָסטאָל, זיין שליח, וועלכער האט זיין גאנצען לעבען אונאונטערבראָכען ניט אויפגעהערט זיך ארומצוטראָגען מיט זיין נייער ענטדעקונג ביי פערשיעדענע מענשען פון פערשיעדענע קלאסען און איבערצייגונגען אום צו געפינען אָנהענגער. קיין זאך איז ניט געווען אימשטאנד זיין גלויבען און צוטרויען צו זיין אמת'ן גאָט אָבצושוואכען; ניט די פערפאָלגונגען פון די הערשער, ניט דאס חוזק־מאכען פון די געלעהרטע, ניט דער אונפערשטאנד פון די אונטערדריק־טע. ער איז געווען זיכער, אז ער איז גערעכט, אז זיין תורה איז די אמת'ע און דיעזע איבערצייגונג האט איהם אריינגעגעבען קראפט און מוטה אריבערצוטראָגען די פערשיעדענע קלעפּ, וואס ער האט בע־קומען פון דער גרויזאמער ווירקליכקייט.

ווי קליינליך זעהען אויס די פשוט'ע מענשעלעך אין פערגלייך מיט אזא הויכען גייסט, ווי סען סימאָן!

* * *

געבוירען אין פאריז דעם 17טען אָקטאָבער, 1760, האט גראף קלוידע היינריך דע סען סימאָן בעקומען א עכט אריסטאָקראטישע ערציהונג. זיין פאָטער האט זיך גערעכענט צו די גרעסטע מיוחסים פון פראנקרייך (דער יחוס האט זיך געצויגען ביז קארל דעם גרויסען). זיין זיידע, הערצאָג סען סימאָן, איינער פון לואי דעם פיערצעהנטענס ערשטע מקורבים און ראטה־געבער, איז געווען א גרויסער טאלענט־פולער ליטעראט און האט געשפיעלט זעהר א גרויסע ראָלע אין פראנק־רייך'ס פּאָליטישען לעבען. זיינע זכרונות, עראינערונגען, דיענען נאָך היינט פאר איינע פון די בעסטע קוועלען צו ערפאָרשען די פראנצוי־זישע געשיכטע פון יענער צייט.

אונזער יונגער העלד איז געווען דער איינציגער יורש פון די אלע טיטולען, כבודים, אויסצייכנונגען און די אונגעהייערע גרויסע נחלאות, וואס האבען געהערט דיעזער מיוחס'דיגער פאמיליע. די עשירות פון דיעזער פאמיליע איז געווען אזוי גרויס, אז די יעהרליכע

ריינע הכנסה האט אויסגעמאכט ניט ווענינער ווי 500,000 פראנק. אלס לעהרער און ערציהער פאר דעם יונגען גראף זיינען געווען גע־לאדען די גרעסטע מענשען פון פראנקרייך, צווישען וועלכע דער בע־ריהמטער פילאזאף פון יענער צייט ד'אלעמבערט האט, ווי עס ווייזט אויס, געשפיעלט א בעזאנדערע ראלע אין זיין ערציהונג. ער האט איינגעפלאנצט אין יונגען מח אן אונערשעפפליכע ליעבע און בעגיי־סטערונג פיר העכערע מענשליכע אידעאלען און ערוועקט א בעזונ־דערען אינטערעס פאר דאס ריינע וויסענשאפטליכע פארשען.

מיט אפענע אויגען האט מען אכטונג געגעבען אויף די אנלאגען, פעהיגקייטען און נייגונגען פון'ם יונגען אריסטאקראט. עס זיינען געווען יוצר משרתים ואשר משרתים, וועלכע האבען געזארגט, אז יעדע קלענסטע בעדערפניש זאל אויפ'ן בעסטען אופן בעפריעדיגט ווערען. די אויפציהער און לעהרער האבען אלעס געלעהרט אין דער צייט און מיט מאס, קיין זאך איז ניט געפאלען שווער פאר'ן בן יחיד.

די גרויסע זעלבסטשטענדיגקייט און ענטשלאסענהייט האט זיך שוין גאנץ פריה ארויסגעוויעזען ביי סען סימאן. קוים 13 יאהר איז ער קליפ און קלאר מודיע זיין פאטער, אז ער איז געווארען א כופר בעיקר, האלט ניט פון די „אני מאמין'ס" און וועט דעריבער פאר קיין פאל מעהר ניט דאווענען און ודוי זאגען. דער פאטער האט איהם פאר דיעזע אונערהערטע חוצפה אריינגעזעצט אין טורמע, פון וואנען דער יונגער אפיקורוס האט געמאכט פליטה, נאך דעם ווי ער האט דעם טורמע־נאדזיראטעל אריינגעלאזען א מעסער אין זייט.

אויך דאס שטרעבען צו ווערען בעריהמט, די ליעבע צו כבוד און די איבערציינונג, אז אויף זיין גורל וועט אויספאלען צו ערפילען א גרויסע היסטארישע אויפגאבע, האט אין סען סימאן ערוואכט, ווען ער איז נאך געווען גאנץ יונג. מען דערצעהלט, אז דער דיענער איז איהם געווען מחויב יעדען מארגען צו וועקען מיט אזא מין פזמון: „שטעהט אויף, הערר גראף, איהר זייט מחויב גרויסע זאכען אויפצוטהון." און אין אמת'ן איז נור ווענינען אין פראנקרייך געווען בעשערט אזא גלענ־צענדע צוקונפט, ווי אונזער יונגען גראף. אבער דיעזע גליקליכע צו־קונפט מיט די רייכע אידעאלען זיינען ניט אזוי גיך געקומען. זיי האבען געלאזען אויף זיך לאנג ווארטען. דעם שטאלצען גראף איז גע־ווען בעשערט אריבערצוטראגען א שווערעס, פול מיט נויטה און

דחקות, לעבען; און נור צום סוף, ווען ער איז שוין געשטאַנען אויפ'ן שוועל פון'ם עולם האמת, האבען זיך דורך די שווערע כמארעס, וועלכע האבען בעדעקט זיין הימעל, אַנגעפאַנגען דורכצולייכטען שטראַהלען פון גליק, און דעמאָלט ערשט האט ער ערדייכט דעם וועג, וועלכער פיהרט צום טעמפעל פון רוהם.

17 יאהר אלט איז סען סימאָן אין גאַנצען ארויס פון די לעהרערם השגחה און אריין אין עפענטליכען לעבען.

אזוי ווי אלע אדעליגע קינדער פון יענער צייט, האט זיך אויך דער יונגער גראף צום ערשטען געווידמעט דעם מיליטערישען דיענסט. ער רייזט קיין אמעריקא, אלס אָפיציער פון פראנצויזישען קאָרפּוס, וואס איז געשיקט געוואָרען צו העלפען די אויפגעשטאַנענע ענגלישע קאָלאָניען אונטער די קאָמאַנדע פון וואַשינגטאָן, אום פאר די פרייהייט פון דעם נייעם לאַנד צו קעמפּפען. פינף יאָהר נאָכאַנאַנד האט דער יונגער אָפיציער מיט גרויס גבורה מלחמה געהאַלטען געגען די ענגלענדער. ווען דער שלום איז געשלאָסען געוואָרען, האט זיך דער 23־יעהריגער העלד אומגעקעהרט קיין פראנקרייך מיט דעם טיטעל פּאָלקאָווניק און בעוואפענט מיט די העכסטע אָרדענס. א גלענצענדע מיליטער־קאריערע איז איהם פאָרגעשטאַנען. עס דויערט ניט לאַנג און סען סימאָן איז בעשטימט געוואָרען אלס קאָמאַנדאַנט פון א זעהר וויכטיגער פעסטונג. זיין שם און כבוד איז געוואקסען אלץ גרעסער און גרעסער. אלט און יונג האבען מקנא געוועזען דעם גליקליכען גראף. דער איינציגער, וועלכער האט אָנגעפאַנגען צו זיין אונצופריעדען פון אזעלכע כבודים און אָרדענס, איז געוועזען סען סימאָן אליין. די אויסצייכנונגען אין מיליטער זיינען איהם געוואָרען גאַנץ איבערדריסיג. אָרדענס און טיטולען האבען איהם אויפגעהערט צו בעפריעדיגען. ער פיהלט, אז זיין אָרט איז ניט אין פערשיעדענע גארניזאָנען און אז זיין לעבענס־אויפגאַבע בעשטעהט ניט אין געבען און נעהמען טרוקענע ראַפּאָרטען. דער ניט־אינטערעסאַנטער מיליטער־ראָק איז געוואָרען צו ענג. זיין הארץ זאָגט איהם, אז ער איז עפּעס צו גאַנץ אנדערם בעשאפען. „דער קריעג אָן און פיר זיך, שרייבט סען סימאָן נאָך אין דער צייט פון אמעריקאַנער קריעג, אינטערעסירט מיך ניט, אבער דער רעזולטאט, דער פּועל יוצא פון איהם האט א גרויסע בעדייטונג און נור צוליעב דעם בין איך גרייט, אָהן שום חרטה, די אר־

בייט צו טראָגען. מיין בערוף, מיין אויפגאבע אבער, איז ניט א סאָל־דאַט צו זיין; איך פיהל, אז איך בין צו א גאַנץ אַנדערער, יא, גאַנץ ענטגעגענגעזעצטער טהעטיגקייט, געבוירען. דעם גאַנג און די ענט־וויקלונג פון'ם מענשליכען גייסט צו בעגרייפען, אום שפּעטער פיר די פערפאָלקאָמונג דער ציוויליזאַציאָן צו ארבייטען — אָט איז דער צוועק, וועלכען איך מוז דיענען."

צו וואס אבער? צו וועלכער טהעטיגקייט איז זיין לעבען בע־שטימט? אויף וואס פאר א וואפען זאָל ער זיין שווערד, וועלכער איז איהם געוואָרען צו לאַסט, אויסבייטען? — דערפון האט אונזער העלד אליין א קנאַפּע השגה געהאט. ער זוכט דעם וועג צו זיין לעבענס־ציעל, אבער ער געפינט איהם ניט אזוי לייכט. אַן אינערליכער אונבע־וואוסטער אינסטינקט טרייבט איהם מיט אַן אונגעהייערער קראפט און דרענגט איהם צו גרויסע טהאטען, אבער עס קומט איהם אויס צו טאפּען אין דער פינסטער און וויס אליין ניט אין וואס דיעזע „גרוי־סע טהאטען" בעשטעהען. די ענערגיע און ארבייטס־לוסט זוכען אַן אָרט, וואו פערוועגדעט צו ווערען, נור געפינען עס ניט. קיין אַנדער ברירה האט ער ניט, ווי אויסצופּרובירען פּראקטיש פערשיעדענע מלאכות און בעשעפטיגונגען. צום ערשטען האט ער זיך א וואָרף געטהאָן צו גרויסע מסחרים און אונטערנעהמונגען.

1785 מאכט סען סימאָן א נסיעה קיין האָלאנד, וואו ער האט אויסגעארבייט א פּראָיעקט, ווי אזוי פראנקרייך און האָלאנד זאָלען מאכען יד אחת, אום די קאָלאָניען אין אינדיען פון ענגלאנד אָבצו־נעהמען. דער פּלאַן האט אפילו אויסגענומען, אבער דורך א געוויסע סבה איז ער ניט ארוים מן הכח אל הפועל און סען סימאָן איז גע־צוואונגען צו זוכען אַנדערע גרויסע אונטערנעהמונגען, אום זיין בע־דערפניש צו קאָפּ־ברעכענדע געשעפטען צו בעפריעדיגען. א נייער פּלאַן האט זיך גיך ענטוויקעלט ביי איהם אין מח. ער געהט קיין שפּאַ־ניען און שלאָגט פאָר דאָרטען דער רעגיערונג דורכצופיהרען א קאנאַל פון מאדריד ביז'ן ים. די רעגיערונג איז דערצו מסכים געווען און האט שוין געוואָלט צוטרעטען צו דער ארבייט. מיט אמאָל אבער האט אויס־געבראָכען די פראנצויזישע רעוואָלוציאָן, וועלכע האט צוטרייסעלט דאס גאַנצע דאמאָלסדיגע לעבען אין אייראָפּאַ, און דער רעגיערונג איז ווייניג וואס געקראָכען אין קאָפּ אזוינע עסקים.

דיעזען היזק, וואס סען סימאָן האט געליטען פון דער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן איז ניט געוועזן דער איינציגער און דער שווערסטער. אלס איינער פון די גרעסטע אדעליגע מיוחסים פון פראנקרייך, האט סען סימאָן געמוזט טהיילען דעם גורל פון זיין גאנצען קלאַס. זיין גאנצעס פערמעגען איז געגאנגען לאיבוד; זיינע טיטולען, כבודים און יחוס זיינען פערזונקען און געוואָרען א תל צוזאמען מיט דער אלטער אָבגעלעבטער אָרדנונג. אבער ניט קוקענדיג, וואס די רעוואָלוציאָן האט איהם געמאכט פאר אזא יורד איז ער פון דעסטוועגען ניט אויפגערעגט און צובייזערט געוואָרען. אלעס, וואס איהם איז געשעהן, האט ער מקבל באהבה געוועזן און האט זיך אפילו ניט געקלאָגט אויף זיין מזל. „די רעוואָלוציאָן האט אָנגעפאנגען — שרייבט ער גאנץ קאלטבלוטיג — ווען איך האב זיך צוריקגעקעהרט קיין פראנקרייך. איך האב קיין אנטהייל אין איהר ניט געוואָלט נעהמען, ווייל פון איין זייט האב איך געהאט די איבערצייגונג, דאס די אלטע אָרדנונג איז שוין פערפוילט און קען זיך ניט לאנג האלטען, פון דער אנדערער זייט אבער האט מיך אָבגעשטויסען דאס שטרעבען אלעס צו פערניכטען און חרוב מאכען.״

ווי ווייט געפעהרליך סען סימאָן האט געהאלטען די פעאָדאלע הערשונג און ווי טיעף איבערצייגט ער איז שוין דעמאָלט געוועזן, אז דאס פאָלק מוז אליין רעגיערען און פערוואלטען מיט זיינע ענינים, ווייזט אונז דער פאָלגענדער פאקט: איין געמיינדע האט איהם, סען סימאָן, אויסגעקליעבען פאר א ראש הקהל. דער געוועזענער גראף האט זיך פון דעם כבוד ענטזאגט אויף דעם סמך, וואס „דאס פאָלק דארף ניט צו טרויען זיינע אינטערעסען אפילו געוועזענע פעאָדאלען.״

זיצען רוהיג מיט צוזאמענגעלעגטע הענד און קאלטבלוטיג צוצוקוקען צו אלעס, וואס עס קומט פאָר איז ניט געוועזן פאר אזא היציגען טעמפעראמענט, ווי סען סימאָן׳ס, וועלכער האט אָהן א לעבעדיגער, קאָכעדיגער בעשעפטיגונג ניט געקענט אויסקומען, און אונזער פעראָרעמטער גראף נעהמט זיך נאָך דער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן ווייעדער צו גרויסע מסחרים און ספעקולאציאָנען.

דיעזע מסחרים זיינען געפיהרט געוואָרען מיט גרויס הצלחה און סען סימאָן וואָלט דורך זיי געקענט צוריק ערווערבען א גרויסען פער־

מענען, ווען ניט זיין שותף, א געוויסער גראף רעדערן, וואָלט איהם ניט אָבגענאַרט. זיין שותף האט בעקומען פון עסק איינינע מיליאָן און סען סימאָן האט זיך געמוז בענוגענען מיט אזא, נאָך׳ן ערך נאָך, קליינע סומע ווי 150,000 פראנק.

דיעזע אונגעהייערע גרויסע עולה האט סען סימאָנען ווייניג וואס געקימערט. פערקעהרט, דאס האט איהם געדיענט פאר א גוטען בעווייז, אז עס איז פאַראַן א גרויסער אונטערשיעד צווישען איהם און אנדערע מענשען. „די וועגען, אויף וועלכע מיר זיינען געגאַנגען, האט ער שפּעטער געשריעבען, זיינען גאַנץ פערשיעדענע. ער (זיין שותף גראף רעדערן הייסט עס) האט זיך א קעהר געטהאָן צו די שמוציגע זומפען, וואו מאַמאָן („ממון״), דער גאָט פון רייכטהום בויט זיין טעמפּעל, אין דער צייט ווען איך האָב זיך אויפגעהויבען אויף א טרו־קענעם פעלזיגען בארג, אויפ׳ן גיפּפעל פון וועלכען עס געפינט זיך דער מזבח פון בעריהמטהייט.״

שוין אין דיעזער עפּאָכע פון זיין לעבען האבען וויסענשאפטליכע ארבייטען איהם אָנגעפאַנגען שטאַרק צו אינטערעסירען. אין גאַנצען אריינגעטהאָן אין זיינע עסקים, האט איהם דאָך אויף יעדען שריט און טריט ניט אָבגעלאָזט דער געדאַנק פון העכערע לעבענסצוועקען. ער האט אפילו מיט גרויס חשק געשטרעבט זיך צו בעשאפען עשירות, וואס די רעוואָלוציאָן האט פון איהם אָבגענומען, אבער ניט וויילע רייכטהום אליין איז געוועזען זיין ציעל. „איך האב געשטרעבט צו א פערמעגען, ניט ווייל דאס איז געוועזען מיין לעבענס־ציעל. א וויסענ־שאַפטליכע שוהלע צו גרינדען, מיטצואווירקען דעם פאָרטשריט פון דער וויסענשאפט און צו פערלייכטערען דעם גורל פון דער מענשהייט — אָט וואס זיינען געוועזען די אמת׳ע אויפגאַבען פון מיין ארבייט, מיין עהרגייץ.״

דאס וויסענשאַפטליכע פאָרשען אייגענט זיך אבער ניט מיט פראַקטישע אינטערעסען. פיהרען גרויסע מסחרים און אין דער אייגע־נער צייט אויסארבייטען א נייע וויסענשאַפטליכע ריכטונג איז אונ־מעגליך. סען סימאָן האט דאָ נור געהאט איין ברירה: ענטוועדער רוחניות, אדער גשמיות, ענטוועדער פיעל געלד פערדיענען, אדער צו שטילען דעם גליהענדען דורשט נאָך דער ריינער וויסענשאַפט. סען סימאָן בעשליסט זיך פאר דאס צווייטע. ער זאָגט זיך אָב פון די

מסחרים, וועלכע זיינען פאר איהם געוועזן צו פראקטיש און ער פאר זיי צו טהעאָרעטיש, און בייט אויס די קאנטאָר מיט אלע גרויסע רוחים אויף דאס רוהיגע צימער פון פילאָזאָפישען פאָרשען. נאָך דיע־זען שריט האט סען סימאָן אויפגעהערט צו בעלאנגען זיך אליין, נור דער גאנצער מענשהייט.

ווען מיר דרינגען אריין אינוועניג אין׳ם תוך פון דער מענשלי־כער נשמה און שפירען נאָך די פאָרגעננגע, וועלכע קומען דאָרט פאָר, זעהען מיר, אז עס איז שטענדיג פאראן א געוויסע פרוזינע, א געוויסע טרייב־קראפט, וועלכע פערארזאכט אונזער טהון און ווירקען. דיעזע טרייב־קראפט איז טהיילמאָל די קלאָרע ניכטערע איבערציינונג, טהיילמאָל אן אונבעוואוסטעס, אונקלאָרעס פערלאנגען, וועלכע ענט־וויקעלט זיך ביי אונז דורך די אדער אנדערע אורזאכען און בעדינגונ־גען. דאס אינערליכע פערלאנגען זוכט מיט אלע כחות זיך צו פער־קערפערען, איבערצוגען צו ווערען מיט הויט און ביין, בעקומען א געוויסע פאָרם און אָננעהמען א געוויסע אויסערליכע ממשות׳דיגע געשטאלט. פון דיעזע איבערלעגטע געדאנקען אדער אינסטינקטיווע געפיהלען ווערען מיר געדרעננגט, געטריעבען און אונזער גאנצעס לע־בען און טהעטיגקייט איז ניט אנדערש, ווי א פערווירקליכונג פון דיעזע אינערליכע טרייב־קרעפטען. אויך סען סימאָן איז געוועזן געטריעבען פון אן אונגעהייערען, מעכטיגען אבער אונקלאָרען געדאנקען צו שאַ־פען עפּעס וואס נייעס, גרויסעס, וואס זאָל איבערקעהרען די גאנצע הערשענדע וויסענשאפט און זי שטעלען אויף גאנץ אנדערע יסודות. אן אינערליכע שטימע האט איהם ניט אָבגעלאָזט און איהם געשיקט „איבערצובילדען די מענשליכע קענטניסע, פעראייניגען אלע אָבגע־זונדערטע, אָבגעריסענע פערשיעדענע צווייגען פון׳ם מענשליכען ווי־סען אין איין איינהייטליכע הארמאָנישע גאנצע." ווי אבער נעהמט מען זיך אזא שליחות אויסצופיהרען? אין וואס איז בעשטאנען די נייע סיסטעם, וועלכע איהם איז אויסגעקומען צו בעגרינדען? דאס איז סען סימאָנען אליין נאָך געוועזן אין גאנצען אונקלאָר. עפּעס האט ער געפיהלט, דאס הארץ האט איהם געזאָגט, אז איהם וועט אויסקו־מען נייע וועגען אין מענשליכען דענקען צו געפינען, איהם איז אבער

געווען אונבעוואוסט ווי און וועלכע. קיין אנדער מיטעל און אויס־וועג איז ניט געווען, ווי זיך צו נעהמען און זוכען. און אזוי זעהען מיר, ווי סען סימאָן, שוין נאָהענט פון פערציג יאָהר, געטריעבען און גע־דרענגט פון אן אונבעוואוסטען שטרעבען וויכטיגעס צו שאפען, לאָזט זיך אוועק מיט זיין לעבענס־שיף אין די פערשיעדענארטיגע כוואליעס פון'ם אונענדליכען ים פון דער וויסענשאפט.

דאס איז איהם געוועהנליך ניט אזוי לייכט אָנגעקומען. די פע־היגקייטען זיינען שוין אביסעל אָבגעשוואכט געוואָרען, דער זכרון האט אָנגעפאנגען צו פערלאָזען און אָנהויבען אין אזא עלטער צו לער־נען דעם אלף בית פון די נאטור־וויסענשאפטען, פון וועלכע ער האט נאָך קיין שום ידיעה ניט געהאט, איז שוין געווען צו שפעט. „מיר איז אויסגעקומען גרויסע שוועריגקייטען צו בעזייטיגען — זאָגט סען סימאָן אליין עדות — מיין קאָפּ האט שוין זיין בית קיבול אָנגעפאנגען צו פערליערען. איך בין שוין ניט געווען מעהר יונג. פון דער אנדערער זייט אבער האבען מיר די ווייטע נסיעות און מיין ענגער פערקעהר מיט בעלעהרענדע מענשען גרויסע ידיעות און נוצען געבראכט. ניט וועניג האָב איך צו פערדאנקען מיין ערציהער ד'אלעמבערט, וועלכער האט מיך מיט א געדיכטע נעץ ארומגעוועבט, אז קיין איין וויכטיגער פאקט האט ניט געקענט ארויספאלען."

אזוי זעהען מיר איהם נעבען זיין קלאָרען בעוואוסטזיין אין דער שוועריגקייט פון זיין אויפגאבע דאס גלויבען און פערטרויען אין זיין אייגענער קראפט. ער האט געוואוסט, אז ערגעץ־וואו ליעגט א נייער ברעג, א נייער אָנהאלט פאר די וויסענשאפט און האט זיך אוועק־געלאָזט זוכען ניט וויסענדיג וואו ער בעדארף זוכען, אבער אין דער טיעפער איבערצייגונג, דאס ערגעץ־וואו ליעגט א טהייערער אוצר פערבאָרגען, וועלכער דארף נור ענטדעקט ווערען, אום דעם שליסעל פון דער נייער סיסטעם צו בעקומען. „איך האב געמוזט אָנפאנגען — שרייבט ער — די פיזישע וויסענשאפטען צו שטודירען, כדי איהר געגענווערטיגען שטאנד צו בעשטימען און גענוי בעקאנט צו ווערען מיט דעם סדר, ווי די ענטדעקונגען ווערען געמאכט."

די וויסענשאפטען האט סען סימאָן אָנגעפאנגען צו שטודירען אויף א משונה־מאָדנעם שטייגער. צו זעצען זיך לעזען דיקע ביכער איז געווען וועניג געדולד און נאָך וועניגער צייט. ער בעשליסט זיך

בעקאנט צו ווערען מיט די פערשיעדענע צווייגען, וועלכע האבען איהם אינטערעסירט, ניט דורך ביכער, נור דורך די אויטאָרען, וועלכע האבען די ביכער געשריעבען. ער דינגט א דירה ניט ווייט פון פּאָליטעכני־קום, ווערט בעקאנט מיט די פּראָפעסאָרען, לאדעט זיי איין אָפט צו זיך אין גאסט, איז זיי מכבד מיט די טהייערסטע מאכלים און משקאות און אין דער צייט פון איין געריכט ביז'ן צווייטען, בין סעודה לסעודה, פערפיהרט ער מיט זיינע געלעהרטע געסט וויסענשאפטליכע שמוע־סען איבער די פערשיעדענע ערשיינונגען און געזעצען פון דער טויטער און לעבעדיגער נאטור. זעלבסטפערשטענדליך האט אונזער פילאָזאָף דורך אזא שטייגער גרינדליך מיט די וויסענשאפטען ניט געקענט בע־קאנט ווערען, אבער זיך זעצען און לערנען פון דאס ניי, ווי אן איינ־פאכער שילער איז שוין געוועזען צו שפּעט און דיעזער וועג איז געוועזען דער קירצעסטער, ווי זיינע בעדערפנישע צו בעפריעדיגען.

בעקאנט ווערענדיג מיט די וויסענשאפטען, וועלכע ערפאָרשען די אונאָרגאנישע, טויטע נאטור, ציהט ער איבער אין א דירה ניט ווייט פון מעדיצינישען פאקולטעט און ווערט בעקאנט מיט די פיזיאָלאָגען, ביי וועלכע ער האט געלערענט די געזעצע פון די לעבענס־ערשיינונגען. נאָך דעם, ווי ער האט שוין בעקומען א געוויסע ידיעה אין די פערשיעדענע געביעטען פון די נאטור־וויסענשאפטען, האט ער זיך פאָרבערייטעט צו די געזעלשאפטליכע וויסענשאפטען.

אום דיעזע צווייגען פון דער וויסענשאפט צו פערשטעהן, מוז מען בעררייכערן די לעבענס־ערפאהרונג, מען מוז גוט קענען דאס מאטע־ריאל, דעם אָביעקט, וועלכעס ווערט אין דיעזע וויסענשאפטען בע־האנדעלט, מען מוז גענוי בעקאנט ווערען מיט דעם מין „מענש,״ מיט זיינע ליידען און פריידען, מיט זיין פערלאנגען, וועלען און שטרעבען, מיט זיינע נייגונגען, תאוות און מדות, מיט איין וואָרט, מען מוז בע־קאנט ווערען מיט די שטארקע, ווי מיט די שוואכע זייטען פון מענש־ליכען כאראקטער. דאס בעסטע מיטעל דערצו, פערשטעהט זיך, איז בעקאנט צו ווערען מיט די מענשען פנים אל פנים, פערזענליך. צו דיעזען צוועק מאכט ער זיין הויז פיר דעם מיטעלפּונקט פון אלערליי מענשען: אריסטאָקראטען, וועלטליכע לייט, קינסטלער, ארטיסטען און סתם מענשען. עס האט אויך ניט געפעהלט פון דעם מין היפה און כתם מענשעלעך מיט קליינליכע בעגעהרען און פערלאנגען.

אום אבער צו פיהרען א גרויסע בעלי־הבתיש׳קייט מוז זיין א בעל הבית׳טע און אונזער העלד האט צוליעב דיעזען צוועק חתונה מיט א געוויסער פריילייו פאָן שאמפגראונד. „מיין חתונה האבען — זאָגט ער — איז נור געווען א מיטעל, אום צו בעקומען ביי די געלעהרטע דאס, וואס מיר איז געווען נויטהיג, איך זאָל קענען מיינע ציעלען דורכפיהרען.״

אין דיעזער צייט האט זיך אונזער פילאָזאָף אָבגעגעבען אויך צו פערשיעדענע תענוגי בשרים, צו קערפערליכע פערגניגען: בעלער, געזעלשאַפטען זיינען געווען ניט קיין זעלטענע ערשיינונג ביי איהם אין הויז. אויך דיעזע זייטען פון׳ם מענשען׳ס לעבען האט ער געהאַלטען פאר וויכטיג צו ערלערנען. א מענשען, וועלכער גיט זיך איבער צו אזא סאָרט לעבען אָהן א העכערען ציעל פאר די אויגען, נור איינפאך צוליעב דעם פערגניגען אליין, האט סען סימאָן זעהר פעראור־טהיילט און ניט געאַכטעט. „ווען איך זעה א מענשען, וועלכער פער־שטעהט ניט דעם וועג, וואס פיהרט צום טעמפעל פון דער מענשליכער וויסענשאַפט און בעזוכט פון דעסטוועגען די פערשיעדענע פרעהליכע ערטער, וואו די מענשליכע תאוות טרעטען נאַקעט, אונפערדעקט ארוים, די ערטער, וואו אונמאָראַלישע מענשען פלעכטען זייער נעסט אום צו ציהען זייער חיונה — דעמאָלט וועל איך זאָגען: דיעזער מענש געהט צו גרונד, ער געהט ארוים לתרבות רעה, ער איז ניט אין א גליקליכער שעה אויף דער וועלט געקומען. אבער ווען דיעזער מענש איז דורכ־געדרונגען מיט א טהעאָריע, זיין מח איז איבערפילט מיט פילאָזאָ־פישע געדאַנקען, ווען ער פיהרט אזא ארט לעבען ניט צו בעפריעדיגען די קליינליכע תאות, נור צו וויסען ווי מענשען לעבען, צו אונטערזוכען און צו אונטערשיידען גוט פון שלעכט — דעמאָלט זאָג איך: דיעזער מענש מאַכט דורך דעם וועג פון די קליינליכע תענוגים, אום צו גע־פינען דעם פונקט, וועלכער פיהרט צום מענשליכען גליק.״

לאַנג האט אזא שווענדערישעס, ניט אויסגערעכענטעס לעבען ניט געקענט דויערן. עס איז פארביי ניט מעהר ווי איין איינציגעס יאָהר און פון דעם גאַנצען פערמעגען, וואס איהם איז געבליעבען נאָך׳ן אָבטהיילען זיך מיט זיין שותף, גראף רעדערן, איז אפילו קיין איין פרוטה ניט געבליעבען. סען סימאָן ווערט א גרויסער קבצן און

גט זיך אָב מיט זיין ווייב, מיט וועלכער ער האט אָנפאַנגס נור חתונה געהאַט כדי צו פיהרען „א הויז."

דאָ פאַנגט זיך אָן פאַר סען סימאָנען א לעבען פול נויטה, דחקות און ערניעדערונגען. אלט איבער 40 יאָהר, מאַטעריעל אין גאַנצען רואינירט, איז אויך פון זיין האָפנונג צו בעקומען אָן אָנהאַלט אין דער וויסענשאַפטליכער וועלט גאָר ניט געוואָרען.

אונזער פילאָזאָף, וועלכער האט געוואָלט אַלעס אליין דורכמאַכען און אויף זיין אייגענע פערזאָן אַלעס אויספּראָבירען, איז בעשערט געווען צו מאַכען עקספּערימענטען ניט בלויז איבער די מענשליכע ליידענשאַפטען, תאוות און אנדערע נייגונגען, נור אויך, אפשר ניט ווילענדיג, איבער די מאַטערנים, איבער דעם ביטערען קאַמפּף פיר די אַלטעגליכע חיונה, וואס קומט אויס דעם אָרימען מענשען צו פיהרען.

די צווייטע העלפט פון זיין לעבען איז געווען דער היפך פון דער ערשטער העלפט. דער פריהערדיגער הויכמוטהיגער נדיב, וועלכער האט אזוי מקרב געווען געלעהרטע, קינסטלער, ארטיסטען און סתם משכילים, איז געוואָרען א שרעקליכער יורד, וועלכער האט פשוט ניט געהאַט מיט וואס א טאָג איבערצולעבען.

אין זיין היציגען מח ענטוויקלען זיך פערשיעדענע פּלענער, איינער גרעסער פאר דעם אנדערן, ער האט אבער קיין מיטעל ניט, ווי אזוי זיי צו פערווירקליכען און דורכצופיהרען אין לעבען. ער ארבייט מיט גרויס התמדה איבער זיינע אידעען און איבער די ענטוויקלונג פון זיין וועלט־אנשויאונג, אבער די הצלחה האט זיך פון איהם אין גאַנצען אָבגעקעהרט. אלע זיינע בעמיהונגען און טרחות צו אינטערעסירען מיט זיינע ניי־ענטדעקטע טהעאָריען די געלעהרטע וועלט, האַבען קיין גליק ניט געהאַט. די אייגענע גרויסע התפעלות און ענטציקונג פאר זיינע אידעאַלען האט אויסער א געלעכטער ביי קיינעם גאָר ניט ארויסגערופען, זיינע וויסענשאַפטליכע ראיות און בעווייזע האבען קיינעם ניט געריהרט. אין בעסטען פאַל האבען זיינע ערנסטע און תמימות'דיגע איבערצייגונגען ערוועקט א מיטליידס־געפיהל אדער רחמנות־געלעכטער. פריהער האט אונזער פילאָזאָף געמאַכט עקספּערימענטען איבער'ן לעבען, איצט נעהמט דאס לעבען נקמה און מאַכט עקספּערימענטען, נסיונות איבער'ן הונגעריגען, פעראָרעמטען פילאָזאָף.

אבער אונזער העלד איז מוטהיג אלע נסיונות אויסגעשטאנען און איז ניט געוואָרען ביי זיך אראָבגעפאלען. ער איז איבערצייגט, אז ער איז געבוירען אום גרויסע זאכען פאר די מענשהייט צו שאפען, נייע וועגען אין דער וויסענשאפט צו ענטדעקען און ארמוטה, קוועלע־ניש און דחקות טהוען איהם אפילו וועה, אבער פערצווייפלען איהם ניט. ער איז זיך ניט נור ניט מיאש פון זיינע אויפגאבען, נור ווערט אלץ מעהר און מעהר בעגייסטערט פאר זיי. אויב געלד און די גע־וועהנליכע טעגליכע בעקוועמליכקייטען האט ער אָנגעוואָרען, האט ער דאָך אבער אונטער דער צייט ערוואָרבען אנדערע רייכטהימער — א גייסטיגעס פערמעגען, פון וועלכען זיין צוקונפט איז אָבהענגיג. סען סימאָן פרובירט צום ערשטען מאָל אלע זיינע ידיעות, קענטניסע און נייע געדאנקען צו סיסטעמאטיזירען און אונטער איין אלגעמיינעם מיטעלפונקט צו ברענגען.

אין'ם עלטער פון 42 יאָהר האט סען סימאָן זיין ערשטע ווערק ארויסגעגעבען.

דאס ווערק איז געשריעבען מיט א פלאמענדער בעגייסטערונג, מיט א שפראך פון א נביא, אָהן שום ליטערארישער פאָרם און סיס־טעם, און עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז עס האט ניט בלויז קיין רושם ניט געמאכט, נור עס איז אין גאנצען אונבעמערקט פארביי.

„איך בין נאָך יונג — אזוי הויבט אָן סען סימאָן זיין אויפרוף צו זיינע מיטמענשען — איך האב פיעל געהערט, געזעהן און איבער־געקלערט אין פערלויף פון מיין לעבען און דער צוועק פון מיינע אר־בייטען איז געווען אייער גליק. איך האב אויסגעטראכט א פלאן, וועל־כער וועט, ווי מיר דוכט זיך, זיין ניצליך פאר אייך און איך לעג איהם דאָ פאָר.״ נאָך דעם, ווי ער האט פאָרגעלעגט זיין פלאן, וועלכער האט געמוזט צוליעב דעם קבלה־לשון און אונקלאָרע רמזים בלייבען אונפער־שטענדליך זיינע לעזער, קומט אונזער אויטאָר ארייַן אין א מאָדנע התפעלות און פאנגט אָן גאָר אין מיטען־דערינען, אָהן א שום שייכות צו די פריהערדיגע, צו רעדען מיט א לשון און נוסח פון א פרעדיגער, וועלכען גאָט האט אריינגעבלאָזען א רוח הקודש און געשיקט צו די ערד־מענשען. ער זאָגט אונגעפעהר פאָלגענדעס : איז דאס אויפ'ן וואָהר, אדער מעהר ניט, ווי א חלום ? איך ווייס אליין ניט ; אבער איך בין זיכער, אז איך האב ערפאהרען די געפיהלען, פון

וועלכעס איך וויל א דין וחשבון אָבגעבען.״ די נייע וועלט־אָרדנונג איז איהם ביי־נאַכט ענטפּלעקט געוואָרען. א שטימע — שרייבט ער — האט זיך געלאָזט הערען צו איהם אין מיטען דער נאַכט, און האט געזאָגט: „רוים וועט אויפהערען צו האבען א פּרעטענזיע די הויפּשטאָדט פון מיין קירך צו זיין; דער פּאַבסט, די קאַרדינאַלען, די בישאָפען, די גלחים וועלען אויפהערען אין מיין נאָמען צו רעדען... אלע יענע, וועלכע האבען איינגעפיהרט נייע רעליגיאָנען, האבען דערצו בעקומען די מאַכט, אבער זיי האבען מיינע מצות און געבאָטען ניט גוט פערשטאַנען. פערנעהם, אז איך האב ניוטאָן׳ען צו מיין זייט געזעצט און האב איהם די ממשלה און השגחה איבער די איינוואוינער פון אלע פּלאַנעטען פערטרויט. ער וועט די מענשהייט אין 4 אבטהיילונגען טהיילען. יעדער מענש וועט פיר ניוטאָן׳ם העכסטען ראַטה אונטערשרייבען. די פרויען וועט מען דערלאָזען אונטערצושרייבען און וועלען אויך אליין קענען געוועהלט ווערען.״

דיעזע אונקלאָרע, מטושטש׳ע געדאַנקען, איבערגעגעבען דורך אזוינע אונפערדויליכע, קרייטישע מליצות, געשריעבען אין א צייט פון א הויכער אונגעוועהנליכער התלהבות, ענטהאַלטען שוין אין זיך די זאָמען פון דער נייער אנשויאונג, וואס האט שפּעטער בעשאַפען א נייע עפּאָכע אין מענשליכען דענקען.

וועגען סען סימאָן׳ם אנשויאונגען שפּעטער.

דערווייל וועלען מיר נור בעמערקען, אז דאס ווערק, ווי עס איז געווען צו ערווארטען, האט סען סימאָן׳ען ניט געגעבען ניט קיין געלד, ניט קיין כבוד.

אבער געלד האט ער נויטהיג געהאַט צום לעבען. ארומטראָגענ־דיג זיך מיט דער נייער רעליגיאָן און די נייע פּלענער, האט אונזער ניט־אנערקענטער זשעניע ניט געהאַט ביי זיך א פּרוטה, מיט וואס דעם טאָג דורכצוקומען. נאָך א לאַנגען זוכען האט זיך קוים מיט צרות געמאַכט א שטעלע אין א לאָמבאַרד אלס קאָפּירער. זיין געהאַלט איז געווען 1,000 פראַנק א יאָהר פאר א 9־שעה׳דיגען ארבייטס־טאָג.

וואס פאר א קאַטאָוועס דאס לעבען קען א מאָל טרייבען!

דער אייניקעל פון׳ם גרעסטען קרוב למלכות ביי לואי דעם 14טען, דער איינציגער יורש פון א הערצאָג־קרוין און אן אונגעהייער רייכ־

טהום, איז געצוואונגען אין׳ם עלטער פון 50 יאָהר צו ארבייטען 9 שעה טעגליך פאר אזא שפּאָטישען הונגערלוין.

אונזער העלד איז אבער אויפ׳ן לעבען ניט ברוגז געוואָרען און האט אלעם מקבל באהבה געווען. זיין גרויסער אריסטאָקראטישער שטאָלץ האט איהם אפילו ניט ערלויבט זיך אויף זיין מזל צו בעקלאָגען. עס וואָלט איהם זעלבסטפערשטענדליך זיך איינגעגעבען א בעסערע שטעלע צו עררייכען, אבער ער איז בעסער צופריעדען געווען אבי־ווי אָבצוקומען, דעם טאָג אָבצושטופּען מיט כל־בל, אום ניט אויפצוגעבען זיינע פּלענער, וועלכע האבען איהם אזוי בעגייסטערט און אריינגעגעבען מוטה אָהן שום רוגזה אלעם צו ערטראָגען.

ביי טאָג פערנומען אין לאָמבארד מיט׳ן קופּירען פערשיעדענע טרוקענע חשבונות און אונאינטערעסאנטע ציפער, האט סען סימאָן ביינאכט געארבייט, געלערענט מיט גרוים התמדה, סיסטעמאטיזירט און געבראכט אין אָרדנונג זיין גייסטיגעס פערמעגען. לאנג צו פיהרען אזא זאָרט געמאטערטעס לעבען איז אבער געווען אונמעגליך. נאָך 9 שעה שווערער, ניט אינטערעסאנטער, פּיזישער אָנשטרענגונג, ביי קנאפּע, אונגעניגענדע נאהרונג איז א 50־יעהריגען מענשען ניט לייכט זיך צו בעשעפטיגען אין דער רוהע־צייט מיט טיעפע און חריפות׳דיגע געדאנקען. זיין געזונד ווערט שוואכער פון טאָג צו טאָג, דער קערפּער זאָגט זיך אָב צו טראָגען אזא שווערעס לעבען. ער פאנגט אָן צו שפּייען מיט בלוט און פיהלט, אז זיינע יאָהרען ענדיגען זיך. ווער ווייס, וואס עס וואָלט מיט אונזער נביא געוואָרען, ווען דער צופאל וואָלט איהם ניט צוזאמענגעפיהרט מיט זיין אמאָליגען משרת דיאַרד, וועלכער האט אויף איהם רחמנות געקראָגען און איהם געקומען צו הילף אין דיעזער שווערער צייט. דיאַרד האט געדיענט ביי סען סימאָנען, ווען ער איז געווען בשותפות מיט דעם גראף רעדערן. פון דעמאָלט אָן האט דיאַרד פון איהם ניט געהערט און ניט געזעהן, און אָט טרעפט ער אונפערהאָפט זיין אמאָליגען עדעלען, געבילדעטען העררן אין אזא אונערטרעגליכע לאגע. דער צושטאנד פון זיין אמאָליגען גראף האט איהם פאר׳ן הארץ גענומען און דיאַרד רופט זיך אויס צו געבען זיין העררן א בכבוד׳ע דירה, קעסט און אויף אלע אנדערע הצטרכות, אום סען סימאָן זאָל האבען די מעגליכקייט רוהיג און אונגעשטערט צו ארבייטען איבער זיינע ווערק.

„איך האב — זאָגט אונזער פילאָזאָף אין יענער צייט — דעם פאָרשלאג פון דיעזען בראַווען מענשען אָנגענומען; איך בין ביי איהם. איך וואוין שוין דאָרטען צוויי יאָהר, און אין דער גאַנצער צייט האט ער ניט בלויז געזאָרגט מיר זאָל קיין זאך ניט פעהלען, נור ער האט איך גענומען אויף זיך אלע הוצאות פון מיינע ווערקע, וועלכע איך האב געלאָזט דרוקען.“ אין אַן אנדער אָרט: „ער איז דער איינציגער מענש געוועזן, וועלכען איך קען מיין פריינד רופען.“ וואס פאר א טרויעריגער טיעפער אינהאַלט ליעגט אין דיעזע איינינגע סען סימאָן'ס ווערטער פערבאָרגען?!

אז ער האט זיך ניט געפיהלט ניעדערגעשלאָגען פון די לחם חסד, וואס ער האט איצט בעקומען פון זיין אמאָליגען דיענער, דערוויסען מיר זיך פון איהם אליין: „מיין געגענווערטיגע לאגע — ערצעהלט ער אונז — איז אייגענטהימליך. זי איז צוגלייך טרויעריג און זעהר גליקליך. מיינע ראטהגעבער האבען דעם צוועק דורך זייערע עצות פון מיר דעם מוטה אוועקצונעהמען. אבער אין דיעזער לאגע פרעה איך מיך, איך פיהל מיך גליקליך; איך האב דאס געפיהל, אז עס איז פאראַן ביי מיר א סך קראפט, און דיעזעס בעוואוסטזיין איז פיעל אנגענעהמער פאר מיר, ווי אלע אנדערע, וועלכע איך האָב אין מיין לעבען געהאַט. איך קוק גאַנץ רוהיג אויף די שוועריגקייטען, וועלכע איך האב דורכצומאכען און לאך איבער אלע מניעות, וועלכע קענען נאָך קומען.“ אזוי האט איהם די שטאָלצע איבערצייגונג פון זיין גרויסער אויפגאבע ניט געלאָזען זיך מיאש זיין און אָבהענדיג ווערען.

דער גוטמוטהיגער ברויטגעבער דיאַרד איז אבער אין א קורצער צייט ארום געשטאָרבען און צוזאמען מיט איהם איז אויך פערשוואונדען סען סימאָן'ס לעצטע שטיצע.

וואס ער האט דעמאָלט געטראַכט און געטהאָן, ווייסען מיר ניט. פון א קליינעם בריעף פון יענער צייט, געשריעבען מיט סען סימאָן'ס אייגענער האנד, קענען מיר זיך פאָרשטעלען, ווי איהם איז אויסגע־קומען זיך צו קוועלען נאָך דיאַרד'ס טויט. זייט 14 טעג — שרייבט ער — עס איך ברויט און טרינק וואסער; איך ארבייט אָהן פייער, און האָב אפילו מיינע קליידער פערקויפט.

נאָך מעהר ווי הונגער און קעלט האט אונזער פילאָזאָף געפּלאָגט דאס, וואס ער האט ניט די מעגליכקייט געהאַט ארויסצוגעבען זיינע

ווערקע. די פערלעגער און ארויסגעבער האבען געקוקט אויף זיין אר־ בייט, ווי אויף צוקאַליעט׳שעטע געדאַנקען, צומישטע מחשבות פון א ניט־געזונדען מח און האבען ניט געוואָלט וויסען פון זיי. ער אליין, ווי מיר זעהען, האט אפילו ניט געהאט מיט וואס זיין הונגער צו שטי־ לען. די לאַגע איז ביטער. ווי גיט מען זיך אַן עצה? אונזער גרויסער אידעאַליסט מאַכט קיין שיהות ניט און בעשליסט זיך בעקאַנט צו מאַכען די וועלט מיט זיינע ווערק דורך אַן איינפאַכען מיטעל. ער שרייבט איבער מיט׳ן האַנד איינציגע עקזעמפּלאַרען און צושיקט זיי צו פערשיעדענע געלעהרטע און אנדערע אַנגעזעהענע פערזענליכקיי־ טען. דערביי האט אונזער מחבר צוגעלעגט פאָלגענדען בריעף:

„גנעדיגער העררן! זייט מיין רעטער, מיין מלאך מושיע. איך שטאַרב פון הונגער. מיין לאַגע גיט מיר ניט די מעגליכקייט אויסצו־ לערנען און איבערצוגעבען מיינע אידעען אויף א פּאַסענדען שטייגער; אבער די בעדייטונג פון מיין ענטדעקונג הענגט ניט אָב פון דעם אופן און דער פאָרם, ווי איך גיב זיי איבער. צי האט מיר אָבגעגאָלטען א נייעם וועג אין דער פילאָזאָפיע דורכצוטרעטען? אָט דאס איז די פראַגע. ווען איהר וועט זיך מטריח זיין און איבערלייענען מיין ווערק, בין איך געראַטעוועט. אָבגעבענדיג זיך אין פערלויף פון פיעלע יאָהרען צו דער ארבייט אויפצוזוכען א נייעם וועג אין דער געדאַנקען־וועלט, בין איך געוועזען געצוואונגען זיך צו דערווייטערען פון דער שוהלע און דער געזעלשאַפט. איך האב געמאַכט אַן ענטדעקונג פון אַן אונ־ געהייערער וויכטיגקייט.... ארבייטענדיג לטובת הכלל, האב איך זיך ניט געקימערט מיט מיינע אייגענע עסקים און איך בין דעריבער גע־ קומען צו אזא שרעקליכער לאַגע. איך האב ניט וואס צו עסען. איך ארבייט אָהן פייער. איך האב אפילו פערקויפט מיינע בגדים, אום צו האבען די מעגליכקייט איבערצושרייבען מיינע ווערק. דאס שטרעבען צו וויסענשאפט און צום גליק פון׳ם כלל, דער וואונש צו געפינען מיטלען, ווי צו ראטעווען די אייראָפּעאישע געזעלשאַפט פון׳ם שרעק־ ליכען קריזיס, אין וועלכען זי געפינט זיך, האבען מיר אריינגעבראכט אין אזא אונגליקליכע לאַגע און דעריבער איז פאר מיר ניט קיין חרפה צו דערצעהלען פון מיין אָרעמקייט און בעטען שטיצע, אום צו קענען מיין ארבייט פאָרטזעצען.“

דיעזע קינדישע אָפענהערציגקייט, דאס נאַאיווע דערצעהלען

דברים כהווייתן, אָהן שום הינטערגעדאנקען, זאָגען בתמימות דאס, וואס ער מיינט דורך קלאָרע דבורים, ניט פערשטעלט, און זיך ניט רע־כענען מיט געוויסע פערשימעלטע כללים פון׳ם בעל הבת׳ישען שולחן ערוך איבער דרך־ארץ, איז זעהר כאראקטעריסטיש פאר אונזער גרוי־סען איינגענארטיגען פילאָזאָף. ווי ווייט סען סימאָנען איז איבערהויפט געווען פרעמד די מנהגים און אויפפיהרונג פון די „דורכשניטס־מענ־שען" ווייזט אונז וויטערדיגער קוריאָז. אין יענער צייט האט איבער דער גאנצער וועלט גע׳שם׳ט א געוויסע פרוי סטאַל אין גענף, אלס די קלינגסטע און געבילדסטע פרוי אין אייראָפּא. אָב׳גט׳ענדיג זיך מיט דער ערשטער פרוי, פאָהרט סען סימאָן קיין גענף צו פרוי סטאַל, וועלכע האט געוויס פון אונזער פילאָזאָף קיין שום השגה ניט געהאט, און ווענדט זיך צו איהר מיט א פאָרשלאָג פון אונגעפעהר פאָלגענדען אינהאלט: „איהר זייט די מערקווירדיגסטע פרויענצימער פון אונזער צייט; איך — דער מערקווירדיגסטער מאנספּארשוין; פאר וואס זאָ־לען מיר טאקע ניט ווערען מאן און פרוי?" וואס פאר אן ענטפער ער האט געקענט בעקומען פאר זיין פאָרשלאָג, איז לייכט צו פער־שטעהן.

פון דעם בריעף, וואס סען סימאָן האט צוגעלעגט צו זיין ווערק, זעהען מיר, אז דער אייניקעל פון קארל דעם גרויסען שעהמט זיך ניט אויסצושטרעקען די האנד נאָך א נדבה. דאס איז נאָך ניט אזא גרויסע צרה. דאס אונגליק, וואס קיינער ענטפערט איהם אפילו ניט. נאָך מעהר. ער האט ניט בלויז קיין שטיצע ניט בעקומען, נור זיינע ווי־סענשאפטליכע ווערק — און דאס איז פאר איהם ערגער, ווי אלץ — ווערען פון קיינעם ניט געלעזען און געהען אין גאנצען אונבעמערקט פארביי. דאכט זיך, אז אלעס האט זיך צוזאמענגעקליעבען אום צו פערניכטען די איינבילדונג, דעם גרויסען צוטרויען צו זיך, וואס איז געווען אין אזא גרויסער מאָס ענטוויקעלט ביי אונזער העלד. אבער עס הויבט זיך גאָר ניט אָן! דאָ האט זיך בעזונדערס ארויסגעוויעזען אין דער פולער מאכט און קראפט די גרויסקייט און ערהאבענהייט פון זיין גייסט. קיין זאַך אין דער וועלט: ניט די גרויסע נויטה און עלענד, ניט די קאַלטע גלייכגילטיגקייט צו זיינע וויסענשאפטליכע ענטדעקונ־

נען, ניט די עלטער — קיין זאך איז ניט געווען אימשטאנד צו ער־וועקען כאטש א צווייפעל אין זיין הויכער אויפגאבע און היסטארישער שליחות צו בעגליקען די מענשהייט מיט נייע וועגען, וועלכע פיהרען צום אייביגען גליק.

בעטענדיג שטיצע און הילף, ערצעהלענדיג פון זיין גרויסער נויטה און דלות, הערט סען סימאן פון דעסטוועגען ניט אויף זיך צו האלטען פאר גאט'ס שליח, בעשטימט פאר א וועגווייזער פאר דער מענשהייט.

זיינעם א פלימעניק וויקטאר דערצעהלט ער מיט גרויס התפעלות פון די גרויסע אויפגאבען און פליכטע, וועלכע זייער גרויסע מיוחס'־דיגע פאמיליע איז מחויב צו ערפילען.

„איך האב אוועקגעווארפען דעם שווערד — שרייבט סען סימאן זיין פלימעניק — אום זיך צו נעהמען פאר'ן פעדער, ווייל איך האב געשפירט, אז די נאטור ציהט מיך צו גרויסע ציעלען אין דער וויסענ־שאפטליכער וועלט. די געשיכטע ווייזט אויף, אז אלע גרויסע טהאטען זיינען געטהאן און דורכגעפיהרט געווארען דורך די מענשען מיט א גרויסען יחוס. יענע, וועלכע טראגען אויף זיך דעם נאמען „סען סי־מאן," דארפען זיין ביי זיך שטאלץ דערמיט, וואס דער מזל האט זיי ארונטערגעפיהרט פון'ם הויכען טהראן ביז אויף דער מדרגה פון פראסטע איינפאכע מענשען."

ווען סען סימאן איז אין דער צייט פון טערראר געזעסען אין טורמע, האט זיך ביינאכט צו איהם בעוויעזען קארל דער גרויסער — אזוי דערצעהלט ער — און זאגט איהם: „זייט די וועלט שטעהט, איז נאך ניט איין פאמיליע אויסגעפאלען דאס גליק צו בעשאפען א העלד און פילאזאף פון דער ערשטער מדרגה; אויפ'ן חלק פון מיין פאמיליע איז דיעזער כבוד יא אויסגעפאלען. מיין קינד, דיינע ער־פאלגע, אלס פילאזאף, וועלען זיין גלייך צו יענע, וועלכע איך האב ערררייכט, אלס העלד אין דער פאליטיק."

די אונגעהייערע בעגייסטערונג, וועלכע איז אריבער די געוועהנ־ליכע גרענעצען, פאר וואס דאס רוב מענשען האבען איהם געהאלטען פאר א האלבען משוגענעם, האט סען סימאן ניט געהאלטען פאר א חסרון, נור פערקעהרט, דאס האט איהם נאך מעהר איבערצייגט, אז

ער איז אין דער אמת'ן אן אויסערגעוועהנליכער מענש, א בחיר ד'. אן אנדער בריעף צו דעם זעלבען פלימעניק וויקטאָר שרייבט אונזער פילאָזאָף: „משוגעת, מיין טהייערער וויקטאָר, איז ניט אנדערס, ווי א העכערער גראד פון גרויסער בעגייסטערונג, און דיעזע גרויסע בעגייסטערונג איז נויטהיג, אום גרויסע, גבורות'דיגע טהאַטען דורכצומאכען.... אין'ם טעמפעל פון רוהם קומען אריין בלויז קאנדידאטען אויף א דול־הויז, אבער ניט אלע קאנדידאטען אויף א דול־הויז קומען אריין אין'ם טעמפעל פון רוהם. פון מיליאָנען מענשען גיט זיך נור איין אן איינציגען אריינצוקומען — די איבעריגע ברעכען דעם גע־ניק..." יעדער גאנצער עלוי איז א האלבער משוגענער, אבער ניט יע־דער גאנצער משוגענער איז א האלבער עלוי — איז אונזער אידיש גלייכווערטעל אין גאנצען איינשטימיג מיט סען סימאָן.

מיט פערשיעדענע בקשות איהם צו שטיצען און געבען די מעג־ליכקייט זיינע ווערק ארויסצוגעבען, האט זיך אונזער נאאיווער פילאָ־זאָף געווענדעט ניט בלויז צו די געלעהרטע און זיינע קרובים, נור אויך צו מענשען, וועלכע האבען קיין מגע ומשא ניט געהאט מיט וויסענ־שאפטליכע ענינים. אזוי ווענדעט זיך סען סימאָן אום שטיצע צו זיין אמאָליגען שותף גראף רעדערן, וועלכען ער האט אליין געהאלטען פאר א מענשען מיט א געמיינעם כאראקטער; אויך צו נאפּאָלעאָן האט ער געשיקט זיין ווערק און געבעטען הילף. כאראקטעריסטיש איז דאס, וואס אלע דיעזע בקשות, צו וועמען זיי זאָלען ניט זיין אדרע־סירט, האבען געהאט איין און דעם זעלבען אינהאלט און פאָרם. מיט אלעמען האט אונזער פילאָזאָף גערעדט אויף איין און דער זעלבער שפּראך — מיט זיין געוועזענעם משרת דיאַרד, ווי מיט נאַפּאָ־לעאָן. צו אלעמען האט ער זיך געווענדעט אלס אן אויסגעוועהלטער, אלס אן איינציקעל און יורש פון קארל דעם גרויסען, וועלכען קיין זאך אין דער וועלט איז ניט אימשטאנד צו ערניעדעריגען.

צו נאפּאָלעאָן האט סען סימאָן אויך געשיקט עצות און אָנגע־וויעזען מיטלען, ווי אָבצושוואכען ענגלאנד'ס מאכט אויפ'ן ים. אונ־זער תמים האט אבער ניט בעגניגענד זיך מיט עצות אליין, נור ער האט נאפּאָלעאָנען איינפאך מתרה געווען, אז אויב ער וועט ניט טהון, ווי ער, דער אתה בחרתנו'ניק, הייסט איהם, וועט פראנקרייך זיין אונגליקליך. דער סוף פון אזעלכע עצות איז געווען א צירקולאר פון

נאפּאָלעאָנען צו דער געהיים פּאָליציי, מען זאָל אכטונג געבען און נאָכשפּירען נאָך סען סימאָנען.

די גרויסע תמימות און דאס צוטרויען צו מענשען, דאס גלויבען, אז יעדער מענש, ווער ער זאָל ניט זיין, קען בעגייסטערט ווערען מיט זיינע פּלענער, געפיהלען און אידעען, וועט אונז זיין בעגרייפליך, ווען מען שטעלט זיך פאָר, ווי רייך און שטארק די אינערליכע וועלט, די נשמה־וועלט סען סימאָן'ס איז געווען. אין זיין מח האבען זיך שטענ־דיג געמאָהלען ערהאבענע, שעהנע פּלענער פון דער צוקונפט, וועלכע האט איהם ארייגעבראכט אין א שטענדיגע, הייליגע התפּעלות, וואס האט איהם אויפגעהויבען העכער, א סך העכער איבער די גרויע קליינליכע ווירקליכקייט. סען סימאָן'ס בליק האט געקוקט זעהר ווייט און האט די נאָהענטע זאכען, זיינע מיטמענשען, ניט בעמערקט. דאס איז די אורזאכע, וואס אונזער גרויסער אוטאָפּיסט איז אויסגעקומען ביי זיינע צייט־גענאָסען זעהר לעכערליך און אונבעהאָלפען, ווען איהם איז אויסגעקומען זיך צו בעריהרען מיט דער אלטעגליכער פּראקטישער וועלט.

די צייט פליסט, די יאָהרען לויפען און די עלטער האט אָנגע־פאנגען פון זיך צו לאָזען הערען אפילו ביי דעם שטענדיג יונגען סען סימאָן. דאס לעבען דורך נדבות פון רייכע בעלי צדקות איז איהם סוף כל סוף איבערדריסיג געוואָרען; דאס גנאָרען־ברויט איז אונזער אל־טען, קערפּערליך־צובראָכענעם, פיזיש־אָבגעשוואכטען פילאָזאָף מאוס ומאוס געוואָרען. שוין איז ער אלט 60 יאָהר און עס פעהלט איהם די נויטהיגע רוה און הרחבה און איבערהויפּט אלעס, וואס עס איז נוי־טהיג פאר א מענשען אין אזא עלטער. די וויסענשאפטליכע וועלט, וועלכע ער האט געמיינט מיט זיינע לעהרען איינצונעהמען, איז נאָך ווי פריהער געבליעבען גאנץ קאלט און ווייניג געריהרט. די כחות פאנ־גען איהם אָן צו פערלאָזען. זיין יוגענדליכער מוטה און בעגייסטערונג איז שוין ניט געווען אימשטאנד צו דערטראָגען דעם שווערען יאָך פון די אלטע, מיט נויטה און דחקות דורכגעזויגטע, יאָהרען. דער יונגער נשמה מיט דער שטענדיג פרישער התלהבות איז אויסגעקומען אָבצוטרעטען פאר'ן אלטען קערפּער. א קאלטער יאוש האט אָנגע־

פאַנגען צו נאָגען זיין הארץ. דאס לעבען איז געוואָרען אונערטרעגליך. און אום פון דיעזער פערצווייפלונג ארויסצוקומען, בעשליסט זיך סען סימאָן אין גאנצען פון דיעזער וועלט ערלייזט צו ווערען און צו מאכען אן ענדע מיט זיין געקוועלטען לעבען.

אין מערץ, 1823, איז אָנגעקומען די בשורה, אז סען סימאָן האט זיך ביינאכט געשאָסען. דיעזע אונערווארטעטע ידיעה האט אָנגעמאכט א גרויסע מהומה צווישען יענע, וועלכע האבען איהם מעהר אדער ווענינער געקענט. די איינינע אָנהענגער האבען זיך געוואָרפען ראַ־טעווען זייער רבי'ן; זיי האבען געטהאָן אלעס, וואס עס איז געווען ביי זיי אין רשות און מאכט, אום דעם אלטען פילאָזאָף פון טויט ארויסצורייסען. דיעזע צייטיגע הילף האט געווירקט. סען סימאָן איז געקומען צו זיך. דער פערזוך איבערצורייסען זיין געמאטערטעס לע־בען האט זיך איהם ניט איינגעגעבען. ער איז בלויז אָבגעקומען מיט פערליערען אן אויג דורך דער קויל.

אומקעהרענדיג זיך צוריק צום לעבען, האט סען סימאָן מיט א נאָך גרעסערער יוגענדליכער התלהבות זיך גענומען צו זיין ארבייט. אבער דאס מאָל מיט א גרעסערען ערפאָלג. קערפערליך אין גאנצען אָבגעשוואכט, בלינד אויף אן אויג, איז דעם גרויסען אידעאַליסט ערשט אין די לעצטע טעג פון זיין לעבען בעשערט געווען צו האבען אביסעל נחמה און זיך איבערצייגען, אז זיין גאַנץ געקוועלטעס לעבען איז פאָרט ניט פארביי אומזיסט. זיינע בעגייסטערטע אויפרופען און פרע־דיגען פאַנגען אָן צו געפינען בּיסלעכווייז אָן אָבקלאַנג. עס הויבען זיך אָן צו בעווייזען אָנהענגער פון זיין לעהרע, אמת, די צאָהל תלמידים איז זעהר קליין אין כמות, דערפאר זיינען זיי גרויס אין איכות. צווי־שען זיינע תלמידים געפינען זיך שפּעטער אזוי שטארק בעריהמט גע־וואָרענע מענשען, ווי דער פילאָזאָף אויגוסט קאָמט און דער היסטאָ־ריקער אויגוסטען טיערי. שטראהלען פון האָפנונגען האבען אָנגע־פאנגען זיין לעבען צו בעלייכטען און ער נעהמט זיך מיט א וואונ־דערבארער בעגייסטערונג און אָבגעפרישטע כחות פאר זיין לעבענס־ווערק. דער ניט־געלונגענער פערזוך זיך דאס לעבען צו נעהמען האט איהם די פריהערדיגע יוגענדליכע ענערגיע צוריקגעגעבען. דאס הויפּט־ווערק פון זיין לעבען, די גרונד־געדאנקען פון זיין שיטה, איז נאָך ניט געווען געענדיגט און אזא מענש ווי סען סימאָן שטארבט ניט, איידער

זיין אויפגאבע איז ערפילט. צוויי יאָהר איז איהם נאָך אויסגעקומען צו לעבען און אין דיעזער צייט האט ער דער מענשהייט מעהר געגע־בען, ווי אין דער גאנצער צייט פון זיין לעבען. אין דיעזער צייט האט סען סימאָן צוזאמענגענומען די איינציגע צואוואָרפענע פעדים, וועלכע ער האט פריהער געשפונען און פון זיי אויסגעוועבט א פראכטפאָלע, סיסטעמאטישע, הארמאָנישע וועלט־אנשויאונג, וואס ווערט גערעכענט פאר איינע פון די טהייערסטע קאָסטבארקייטען אינ'ם טעמפעל פון מענשליכען דענקען. דיעזע געאָרדנעטע פילאָזאָפישע סיסטעם האט סען סימאָן ענטוויקעלט אין זיין בעריהמטעם ווערק: „דאס נייע כריסטענטהום," וואס איז טאקע ערשיענען אין דיעזע לעצטע יאָהרען פון זיין לעבען.

ווען דיעזעס גרעסטע אונפערענדיגטע ווערק איז ערשיענען, האט זיך דער גרויסער אוטאָפיסט־פילאָזאָף אויף אייביג אָבגעשיידעט פון דער וועלט, פאר וועלכע ער האט זיין לעבען מקריב געוועזן און פון די מענשען, וועלכע זיינען נאָך געוועזן אזוי אונרייף, אונענטוויקעלט, אזוי קליין און זיינען ניט געוועזן אימשטאנד צו פערשטעהען און אָבצושא־צען די גרויסע טובות, וואס דער פעראָרעמטער, מאָדנער, „האלב־משוגענער" גראף האט מיט זיינע לעהרען געבראכט.

סען סימאָן'ס טויט איז געוועזן אן אמת'ע מיתת נשיקה, אָהן שום מאטערניס, ווי אן אמת'ער צדיק האט ער ביז זיין לעצטען לע־בענס־אָטהעם ניט אויפגעהערט צו גלויבען אין דער פערווירקליכונג פון זיינע אידעאלען.

דעם 19טען מאי, 1825, איז סען סימאָן געשטאָרבען אויף די הענד פון זיינע תלמידים, וועלכע האבען ארומגערינגעלט מיט גרויס ליעבע זייער גרויסען רבי'ן ביז דער לעצטער רגע פון זיין יציאת נשמה.

ווען סען סימאָן האט געשפירט, אז זיין סוף איז נאָהענט — ערצעהלט איינער פון זיינע אָנהענגער — האט ער צוגערופען זיינע תלמידים פאר זיין בעט און געזאָגט: „אייך איז בעשערט צו לעבען אין אזא צייט, ווען גוט־אָנגעשטרענגטע כחות מוזען פיהרען צו אונ־געהייערע רעזולטאטען; די פרוכט איז רייף, איהר וועט זי ארונטער־

רייסען. דער לעצטער טהייל פון מיינע ארבייטען, „דאס נייע כרי־
סטענטהום,״ וועט ניט גלייך פערשטאנען ווערען. מען האט געמיינט,
אז די רעליגיאָן מוז פערשווינדען, ווייל דער קאַטאָליציזמוס איז פער־
אלטעט. דאס איז א גרויסער טעות. די רעליגיאָן קען ניט פערשווינדען
פון דער וועלט; זי מוז נור איבערגעאנדערשט ווערען...״ און ווענדענ־
דיג זיך צו זיין ליעבסטען תלמיד ראָדריג: „פערגעס דאס ניט, און
געדענק, אז אום צו טהון גרויסע טהאטען מוז מען זיין בעגייסטערט...
מיין גאַנצעס לעבען איז געווען דורכגעדרונגען מיט איין געדאנק:
„אלע מענשען צו פערזיכערען און ארויסגעבען אן ערבות פיר די פרייע
ענטוויקלונג פון זייערע פעהיגקייטען...״ עס איז געוואָרען זעהר שטיל
און דער בן־מות, שוין אין מיטען דער גסיסה זאָגט ווייטער: „צוויי
מעת לעת נאָך אונזער צווייטער פובליקאציאָן, וועט זיך די פארטיי
פון די ארבייטער בילדען.... די צוקונפט געהערט אונז...״ ווי ער האט
דאס געזאָגט, האט ער ארויפגעלעגט די האנד אויפ׳ן קאָפּ און איז גע־
שטאָרבען.

אזוי לעבען און שטארבען די גרויסע נביאים פון דער מענש־
הייט!

XXV.

סען סימאָן און קאַרל מאַרקס

די לעבענס־אויפגאבע, וועלכע סען סימאָן האט זיך פון דער יוגענד אָן געשטעלט, איז געווען: „צו בעגרייפען דעם גאנג און די ענטוויקלונג פון דעם מענשליכען גייסט.” דאַרונטער איז צו פער־שטעהן: די אורזאכען, דורך וועלכע עס ענטוויקלען זיך פערשיעדענע גייסטיגע בעוועגונגען און שטרעבונגען. סען סימאָן האט געוואָלט געפינען דאס מאַטעריאַל, פון וועלכען עס וועבען זיך די פעדעם פון די פּאָליטישע, ווי אויך רעכטליכע פאָרמען; ווי די לעצטע ענטשטע־הען און פערגעהען. מיט איין וואָרט, די אויפגאַבע פון אונזער בע־גייסטערטען פילאָזאָף איז געווען, צו ענטדעקען די רעדער און אויס־צוגעפינען די טרייב־קראַפט, פון וועלכער דיעזע רעדער פון דער געזעלשאַפטליכער ענטוויקלונג ווערען בעוועגט און געטריעבען.

איז איהם דאס געלונגען?

נור ביז צו א געוויסער מדרגה!

סען סימאָן׳ען האט זיך איינגעגעבען צו ענטדעקען די רע־דער, וועלכע בעוועגען די געשיכטע פון דער געזעלשאַפט. איהם האט זיך אבער ניט איינגעגעבען צו געפינען די טרייב־קראַפט, דורך וועלכער די רעדער ווערען אין גאַנג געלאָזען. צו ווייניג ענטוויקעלט זיינען נאָך געווען די טעכנישע וויסענשאַפטען, צו לאַנג־זאַם האבען זיך געביטען און געענדערט די פערשיעדענע פאָרמען פון דעם קאַמפּף מיט דער נאַטור און אפילו אזא שאַרפער און חריפות׳־דיגער מח מיט אזא דורכדרינגענדען טיעפען בליק ווי סען סימאָן, איז נאָך אויך ניט געווען אימשטאַנד אריינצודרינגען אין קדשי קדשים פון דער געשיכטע, וואו דער פערוויקעלטער און פערדרעהטער קניפּעל

פון די געזעלשאַפטליכע ערשיינונגען איז אויפגעפלאָנטערט. די זאָמען פון׳ם קאַפּיטאַליזם זיינען שוין הגם געוועזען געזייעט, אבער זיי זיינען נאָך ניט געוועזען אויפגעגאַנגען און דורכגעריסען דורך דעם באָדען, וועלכער האָט זיי פערדעקט מיט א טיעפען שיכט. דער גרויס־בעטריעב איז נאָך געוועזען אין עמבריאָ־צושטאַנד, וועלכער האָט אקאָרסט אָנגע־פאַנגען צו וואקסען און זיינע שלעכטע און שענדליכע פריכטע זיינען נאָך געוועזען איינגעטוליעט און פערבאָרגען צווישען די בלעטער פון דעמאָלט נאָך הערשענדע פּראָדוקציאָנס־צווייגען פון׳ם קליין־בעטריעב. די אמת׳ע טרייב־קראַפט פון דער געשיכטע איז ענטדעקט געוואָרען מיט א דור שפּעטער דורך א ניט־קלענערען גאון און פילאָזאָף קאַרל מאַרקס, וועלכער האָט געלעבט אין אזא צייט און אין אזא לאנד, וואו דער קאַפּיטאַליזמוס מיט אלע זיינע גוטע און שלעכטע זייטען, ווי אויך זיין אָבהענגיגקייט פון די טעכנישע ערפינדונגען, איז געוועזען מעהר ענטוויקעלט און קענטיג.

אבער אויב סען סימאָן׳ען איז ניט געלונגען צו ענטדעקען די עכטע סודות פון דער מענשליכער געשיכטע, וועט דאָך זיין נאָמען ווערען פעראייביגט און אויסגעקריצט אין דעם אויבען־אַן, אויפ׳ן מזרח־וואנד אין׳ם טעמפּעל פון דער וויסענשאַפט, ווייל איהם האָט זיך צום ערשטען מאָל איינגעגעבען אַנאַטאָמיש פונאנדערצוגליעדערען, אויסצוגעפינען די סבה און דעם יוצא, די אורזאַכע און די פאָלגע פון׳ם געזעלשאַפטליכען לעבען. סען סימאָן האָט געמאַכט די אונגע־הייער וויכטיגע ענטדעקונג, דאס די געזעלשאַפט איז צוטהיילט אויף קלאַסען מיט בעזונדערע אינטערעסען און אז די פּאָליטישע מאַכט געפינט זיך אין די הענד פון דעם עקאָנאָמיש־שטארק־סטען קלאַס, וועלכער בענוצט זיך מיט זיין מאכט איינצואָרדנען אלע איינריכטונגען, אינסטיטוטען און געזעצען לויט די פאָדערונגען פון זיינע אינטערעסען. ווען איין געזעלשאַפטליכע אָרדנונג, איין רעזשים איז אנדערש, ווי אַן אנדער אָרדנונג, איז דאס ניט דעריבער, ווייל די השגחה פּרטית וויל אזוי, ווי די מאמינים האבען זיך פאָרגעשטעלט, אויך ניט דורך דעם גליקליכען אדער אונגליקליכען צופאַל, אדער דורך דעם גוטען אדער שלעכטען ווילען פון וועלכען־עס־איז הערשער אדער סתם איינפלוסרייכע מענשען — דאס איז בלויז דעריבער, ווייל די עקאָנאָמישע פערהעלטניסען, די פאָרמע פון דער פּראָדוקציאָן, די

מיטלען, ווי צו דעקען די לעבענס־בעדערפנישע זיינען געוואָרען אנדע־רע. די פּאָליטישע פערהעלטניסע זיינען שטענדיג צוגעפּאַסט צו די עקאָנאָמישע, וועלכע ענדערען זיך — אָט איז דער וויכטיגער אמת, וואס סען סימאָן האט אונז מגלה געווען. דיעזע ענטדעקונג האט געוואָרפען א קלאָרען ליכט אויף די פראנצויזישע רעוואָלוציאָן, ווי אויך אויף אלע אנדערע גרויסע פּאסירונגען, וועלכע זיינען פריהער בעטראכט געוואָרען אלס צופעליגע אונפערהאָפטע ערשיינונגען, וועלכע האבען געקענט זיין און געקענט ניט־זיין. סען סימאָן האט מיט זיין ענטדעקונג אונז קלאָר געמאַכט, אז די גרויסע פּאסירונגען זיינען א רעזולטאט פון דער היסטאָרישער נויטהווענדיגקייט און האבען זייער וואָרצעל אין די אופנים פון לעבען, אין די פאָרמען, ווי די געזעלשאַפט פיהרט איהר קאמפף מיט דער נאטור פאר איהר חיונה. יעדע רעוואָלוציאָן איז ניט אַנדערש, ווי אן איבערגאנג פון דער פּאָל־טישער מאכט פון איין קלאס צום צווייטען, וועלכע איז ביז איצט געווען אונטערדריקט פּאָליטיש, אבער שוין שטארק ענטוויקעלט עקאָ־נאָמיש.

אין מיטעלאַלטער זיינען די הערשענדע קלאסען אין אייראָפּא, ד. ה. די, וועלכע האבען געהאַט די פּאָליטישע מאכט ביי זיך אין די הענד, געווען די פעאָדאלען — די מיליטער־אריסטאָקראטיע און די גייסטליכע. פאר וואס איז דאס אזוי געווען? דאס איז דעריבער, ענטפערט סען סימאָן, ווייל דיעזע קלאסען זיינען געווען די וויכטיג־סטע, די פּראָדוקטיווסטע און פון זיי איז אָבגעהאנגען די נאַציאָנאלע און געזעלשאַפטליכע קראפט פון יענער צייט.

די אריסטאָקראטיע און די גייסטליכע זיינען געווען די נויטה־ווענדיגסטע קלאסען פון דער געזעלשאפט, ווייל אויף זיי איז געלעגען די וויכטיגסטע פליכט פון יענער צייט — די פליכט מיליטעריש צו שטיצען דאס לאנד פון שונאים. די מיטעלאַלטערדיגע ריטער זיינען ניט געווען פוסט־און־פּאסניקעס, וועלכע האבען גאָר ניט געטהאָן און ווי כלי קודש געלעבט אויפ׳ן חשבון הקהל, נור זעהר וויכטיגע, קאָסט־בארע מיטגליעדער, אָהן וועלכע די געזעלשאפט וואָלט ניט געקענט אויסקומען. זיי האבען פערטהיידיגט די ארבייטענדע קלאסען, וועלכע זיינען שטענדיג געלעגען אין שרעק און מורא ניט בעפאלען צו ווערען

פון א שונא, וועלכער וואָלט געבראָכען, געשטאָכען און געמאַכט א תל פון זייער האָב און גוטס.

וואס איז ווידער נוגע די גייסטליכקייט, טאָ איז אין איהרע הענד געלעגען דער אנדערער קוואל פון דער געזעלשאפטליכער מאכט — די וויסענשאפט. אין איהר רשות איז געלעגען דער אוצר פון דעם גייסטיגען פערמעגען, די קענטנים פון מיטעלאלטער. די פּאָליטישע פעאָדאלע אָרדנונג האט זיך געהאלטען אין פערלויף פון איניגע יאָהר־הונדערטע, ווייל זי איז געווען אקוראט צוגעפּאסט צו דעם שטאנד פון די געזעלשאפטליכע עקאָנאָמישע קרעפטען.

עס איז קיין וואונדער ניט, אז ביי אזוינע בעדינגונגען האבען די יונקער; די אַגראַריער, געהאט די אויבערהאנד אין דער געזעלשאפט, אז אין זייער רשות האט זיך קאָנצענטרירט דער גרונד און באָדען, און אז די פּאָליטישע און רעכטליכע אָרדנונג איז געווען צוגעשניטען אויף זייער מוסטער. די אינדוסטריעלע און בורזשואזע קלאסען זיינען נאָך עקאָנאָמיש געווען שוואך, ניט ענטוויקעלט און ממילא פּאָליטיש אונטערדריקט. מיט זייערע אינטערעסען האט מען זיך זעהר ווענינ גערעכענט. אין געזעלשאפטליכען לעבען האבען זיי געשפּיעלט אַן אונבעדייטענדע ראָלע.

מיט דער ענטדעקונג פון אמעריקא, וואס האט ארויסגערופען א גרויסע ענטוויקלונג אין׳ם מסחר, איז די בורזשואזיע געוואָרען אין גאנצען אונאבהענגיג פון די פעאָדאלען, און זייער עקאָנאָמישע מאכט און כח איז געוואָרען אלץ גרעסער און שטארקער. אין דער מלחמה־קונסט פון די פעאָדאלען האט זיך די געזעלשאפט אויך אויפגעהערט צו נויטהיגען. אין דיעזען פּרט האט דאס גאנצע ריטערטהום בעקומען א פערניכטענדען טויט־קלאַפּ ניט אויף דעם מלחמה־פעלד, נור אין דער לאַבאָראטאָריע פון א מאָנאך (אונגעפעהר, ווי ביי אונז א פּרוש). דאָרט איז ענטדעקט געוואָרען שיס־פּולווער, וואס האט ארויסגערופען א גאנצע איבערקעהרעניש אין דער מיליטער־אָרגאַניזאַציאָן. די מילי־טער־קונסט האט אויפגעהערט צו זיין א חכמה, וואס איז געווען בלויז צוגענגליך דוקא צו יענע, וועלכע האבען זייער לעבען דערצו פער־ברויכט, אום עס צו ערלערנען — צו די פעאָדאלען. יעדער איינציגער פּשוט׳ער בשר ודם האט אין א קורצער צייט דיעזע חכמה געקענט בעקומען און ניט זיין אַן ערגערער סאָלדאט, ווי די מיוחסים פעאָ־

ראלען. די פעאָדאַלען זיינען אין געזעלשאַפטליכען לעבען געוואָרען איבעריג, ווי אַן אַלטע אָבגעשלאָגענע הושענא, און האבען געמוזט אָבטרעטען פאר די וואקסענדע אינדוסטריע. ניט מענשען פון א גרויסער משפחה, ניט יחוס, נור געלד פאַנגט אָן צו ווערען דער הויפט־פונדאַמענט פון געזעלשאַפטליכען לעבען. די ראָלע און בעדייטונג פון דער בורזשואַזיע וואַקסט אַלץ מעהר און מעהר און די פעאָדאַלען געהען אַלץ ניעדריגער און ניעדריגער. די קוועלע פון מאַכט איז שוין ניט געלעגען ביי די פעאָדאַלען, נור ביי די בורזשואַזיע. און וויבאַלד, אז די עקאָנאָמישע מאַכט איז איבערגעגאַנגען פון די פעאָדאַלען צו די אינדוסטריעלער, האט, זעלבסטפערשטענדליך, פריהער אדער שפעטער, אויך די פּאָליטישע מאַכט געמוזט איבערגעהן צו זיי. דאס איז טאקע געשעהן דורך די פראנצויזישע רעוואָלוציאָן, ענדע דעם 18טען יאָהרהונדערט, וועלכע איז געווען ניט אַנדערש, ווי א קאמפף פון דער עקאָנאָמיש אויסוואקסענדער בורזשואַזיע געגען די אָבגעלעבטע, איבריג־געוואָרענע פעאָדאַלען, אום ארויסצורייסען פון זייערע הענד די פּאָליטישע מאַכט. די פעאָדאַלען האבען געמוזט פערשפּיעלען אין דיעזען קאמפף, ווייל זיי האבען אין לעבען פון דער נאַציאָן אָבגע׳בעל־הבית׳עוועט און די עקאָנאָמישע מאַכט איז איצט געלעגען ביי דעם „פּאָלק” (אזוי רופט אָן סען סימאָן דעם דריטען קלאַס, די בורזשואַזיע, צוזאמען מיט אַלע אנדערע עלעמענטען, וועלכע האבען דאַן געקעמפפט געגען דעם פעאָדאַליזמוס).

אויסער דעם, מיינט ווייטער סען סימאָן, האבען אין דיעזער צייט זיך אויך ענטוויקעלט די ריינע פּאָזיטיווע וויסענשאפטען, וועלכע האבען צוטריעבען די כמארעס און די שווארצע וואָלקענס, מיט וועלכע די קאַטאָלישע גלחים און די איבעריגע כאַליאַסטרע האבען בעצווינגען דעם הימעל, אז מען האט ניט געקענט זעהן די ליכטיגע שיין. אנשטאַט די גלחים זיינען די גייסטיגע פיהרער פון דער געזעלשאַפט געוואָרען די געלעהרטע, די פאָרשטעהער פון דער פּאָזיטיווער וויסענשאַפט. אָט דיעזע טיעפע עקאָנאָמישע און גייסטיגע פערענדערונג, וואס איז פּאָרגעקומען אזוי שטילערהייט אָהן ליאַרעם און געפילדער אין פערלויף פון אייניגע הונדערט יאָהר, האט געפונען איהר אויסדרוק אין דער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן, וועלכע איז געווען א היסטאָרישע נויטהווענדיגקייט, אבער ניט א רעזולטאַט פון דעם אדער

יענעם שלעכטען מיניסטער אדער פאָלקס־פיהרער. די פּאָליטישע אָרדנונג, צוגעשניטען צו די מאָס פון די פּעאָדאלען, האט, ווען די בורזשואזיע האט זיך ענטוויקעלט און בעקומען די עקאָנאָמישע מאכט, אויפגעהערט צו בעפריעדיגען. און אזוי ווי די פּעאָדאלען האבען זיך סומך געווען אויף דער אלטער חזקה און ניט געוואָלט ארויסלאָזען מיט'ן גוטען ווילען אזא פעטען ביסען, ווי די פּאָליטישע מאכט, פון זייערע הענד, איז קיין אנדער מיטעל ניט געבליעבען, ווי ארויסצו־רייסען מיט געוואלט, דורך א רעוואָלוציאָן.

יעדע קאָנסטיטוציאָן—ענטוויקעלט ווייטער סען סימאָן זיין געדאנק — איז נור שטארק דאן, ווען זי דריקט אויס דעם אינערליכען שטאנד פון דער געזעלשאפט. א נייע פּאָליטישע מאכט קען מען ניט בעשאפען, מען דארף זי נור ענטדעקען, אנערקענען, ווען זי איז פאקטיש שוין פאראן. יעדע קאָנסטיטוציאָן, וואס דריקט ניט אויס און פערקערפּערט ניט מיט זיך די עקאָנאָמישע קרעפטען, וועלכע ווירקען אין דער געזעלשאפט, האט קיין ממשות ניט און בלייבט ניט מעהר, ווי א געביידע, אויפגעשטעלט אויף זאמד.

די פּאלאטע פון די לאָרדען אין ענגלאנד שטעלט מיט זיך פאָר א ממשות'דיגע פּאָליטישע מאכט, ווייל די ענגלישע לאָרדען פער־קערפּערען אין זיך א געוויסע עקאָנאָמישע מאכט אין'ם סאָציאלען לעבען פון ענגלישען פאָלק. די בעדייטונג פון דיעזער לאָרדען־קאמער שטיצט זיך ניט אויף געוויסע טהעאָריען און פּאָליטישע קונסט־שטיק פון די אריסטאָקראטען, נור פשוט אויף א געוויסען רעאלען עקאָנאָ־מישען פונדאמענט. אין די ווענינע הענד פון די ענגלישע לאָרדען איז קאָנצענטרירט דער גאנצער גרונד און באָדען, וועלכער איז א גרויסער עקאָנאָמישער פאקטאָר אין לאנד.

אין פראנקרייך איז גאנץ אנדערש.

די פּאלאטע פון די פּער'ן האט זיך ניט געשטיצט אויף א געוויסע עקאָנאָמישע מאכט, זי איז גערופען געוואָרען אין לעבען צוליעב געוויסע פּאָליטישע חשבונות און דיפּלאָמאטישע שמר־שטיק, און זי האט דעריבער געמוזט שפּיעלען זעהר א קליינע ראָלע. די קאָנסטי־טוציאָן אין פראנקרייך דארף זיין א גאנץ אנדערע, ווי די קאָנסטי־טוציאָן אין ענגלאנד.ביידע שניידען אויף איין מוסטער איז אן

אונזין. די קעניגליכע מאכט *) מוז זיך אין פראנקרייך שטיצען אויף די געזעלשאפטליכע קלאסען, וועלכע זיינען א ממשות'דיגע רעאלע מאכט, — אויף די אינדוסטריעלער און געלעהרטע.

א מערקווירדיגען מיטעל, ווי אָבצומעסטען און צו בעאורטהיילען פערשיעדענע סאָציאַלע ערשיינונגען, האט אונז דאָ סען סימאָן געגעבען. וויל איך וויסען, אויב די אדער יענע איינריכטונג, די אדער יענע בעוועגונג, די אדער יענע פאָדערונג האט א ממשות און איז לעבענספעהיג, דארף איך דאס ניט בעטראכטען אבסטראקט, לויט געוויסע כללים פון שכל, לאָגיק, אויך דארפען מיר זיך ניט רעכענען מיט סוביעקטיווע געפיהלען און נייגונגען, נור מען דארף חוקר ודורש זיין, אונטערזוכען די עקאָנאָמישע כחות פון דער געזעלשאפט. אויב דיעזע בעוועגונג שטיצט זיך אויף אן עקאָנאָמישען יסוד, דריקט אויס א געוויסע עקאָנאָמישע רעאלע מאכט — דאן איז זי לעבענספעהיג, געזונד און וועט מוזען פריהער אדער שפּעטער זיעגען, איז דאס ניט דער פאל, דאן איז אזא בעוועגונג אָבגע'משפט צום טויט, אזוי ווי אלע אַנדערע פּלענער, וואס דער אדער יענער פאנטאזיאָר בילדעט זיך איין אין זיין אייגענעם מח. ניט אין די מחות פון מענשען דארף מען זוכען אַן אָנהאַלט פאר א געוויסע שטרעבונג, נור אין די עקאָנאָמישע פערהעלטניסע פון דער צייט. און אויך די עקזיסטענץ פון א געוויסער בעוועגונג איז אָבהענגיג פון די עקאָנאָמישע אינטערעסען, פון'ם עקאָנאָמישען יסוד, אויף וועלכע זי שטיצט זיך.

דאכט זיך אזוי פשוט און איינפאך, און דאך איז דיעזער אלף־בית, וואס איז שוין ענטדעקט געוואָרען מיט הונדערט יאָהר צוריק דורך דעם פראנצויזישען פילאָזאָף און איז דורך די גאנצע היסטאָריע בעשטעטיגט געוואָרען, נאָך עד היום געבליעבען אונפערשטענדליך ביי פיעלע פון אונזערע, איבערהויפּט אידישע קהל־פיהרער, וועלכע פערדרעהען און פערפלאָנטערען דעם מח פון אונזערע מאסען מיט

---

*) מיר דארפען ניט פערגעסען, אז סען סימאָן האט דאס געשריעבען, ווען אין פראנקרייך איז געוואָרען, נאָך דער רעוואָלוציאָן, צוריק א קעניגטהום.

פערשיעדענע אוטאָפּיסטישע פּלענער און האַפנונגען, וועלכע האבען קיין באָדען ניט אונטער זיך.

נור ניט דאס בין איך אויסען.

די פּראָדוקציאָן, אדער, ווי מיר וואָלטען דאס איצט בעסער זאָגען, דער קאמפּף אום'ס דאזיין — מיינט ווייטער סען סימאָן — איז דער תכלית, דער צוועק פון'ם מענשליכען צוזאמענלעבען און דעריבער זיינען די יעניגע, וועלכע פיהרען די פּראָדוקציאָן, שטענדיג געשטאנען און וועלען שטעהען אָן דער שפּיצע פון די געזעלשאפטליכע איינריכטונגען. ביז דעם 15טען יאָהרהונדערט איז די ממשלה געלעגען אין די הענד פון די אדעליגע פעאָדאלען, דאס האט געמוזט אזוי זיין, ווייל די אדעליגע האבען געפיהרט דאן דאס לאנד און די פעלד־אַרבייט, וואס איז געווען די הויפּט, אויב ניט די איינציגע קוועלע פון חיונה, אום ניט אונטערצוגעהן אין'ם קאמפּף אום'ס דאזיין. ביסלעכווייז, אין פעריאָד פון ערשטען קרייצצוג ביז לואי דעם 11טען, איז געבוירען און זיך ענטוויקעלט א נייער געזעלשאפטליכער קלאַס (דער קלאַס אינדוסטריעלער בורזשואזיע), וועלכער איז נאָך שטארקער אויסגעוואקסען אין דער עפּאָכע צווישען לואי דעם 11טען און לואי דעם 15טען. אין פערלויף פון דיעזער צייט האט דער ניי־געבוירענער און אויסגעוואקסענער בורזשואזנער קלאַס ניט אויפגעהערט צו קעמפּפען מיט די פעאָדאלען און אָבנעהמען ביי זיי איין פּאָזיציאָן נאָך דער צווייטער. אזוי ווי די בורזשואזיע איז נאָך פּאַרט אין יענע צייטען ניט געווען אזוי מעכטיג, זי זאָל קענען אליין מיט אייגענע כחות בעזיעגען די פעאָדאלע הערשונג און האט זיך גענויטהיגט אין א שטארקע אונטערשטיצונג, האט זי, די בורזשואזיע, הייסט עס, געשלאָסען אָן אָבמאך און געמאַכט יד אחת מיט דער קעניגליכער רעגיערונג. די רעגיערונג האט אבער געלאָזט זיך גוט בעצאָהלען פאר איהרע הנחות, וואס זי האט געגעבען דער בורזשואזיע אויפ'ן חשבון פון די פעאָדאלען. דער קעניג האט געוואָלט, דאס די בורזשואזיע זאָל איהם אויסהעלפען אין זיין שטרעבונג צו פערקלענערען און צו־נישט־צו־מאַכען די מאַכט, מיט וועלכער יעדער איינציגער פעאָדאַל האט זיך בענוצט, אום אריינצוכאַפּען און צו קאָנצענטרירען די גאנצע הערשונג ביי זיך אין די הענד. האנד וואשט האנד. דער קעניג האט מיטגעווירקט דער ענטוויקלונג פון די שטעדט — די פעסטונגען פון דער

בורזשואזיע, אונטערשטיצט דעם האנדעל, געגעבען אלערליי הנחות און פריווילעגיען די אינדוסטריעלער און סוחרים, און די בורזשואזיע װיעדער פון איהר זייט איז אויך ניט געװען כפוי טובה. זי האט בע־פעסטיגט די קעניגליכע מאכט איבער די פעאדאלען און גייסטליכע, האט געגעבען געלד אויף א שטארקען פלאט און מיליטער, וועלכע איז געווארען די שטיצע פון דעם קעניגליכען אבסאלוטיזמוס. אזוי זעהען מיר, אז אין דער דערמאהנטער עפאכע איז דער קעניג געגאנגען האנד אין האנד מיט דער בורזשואזיע, וועלכע איז עקאנאמיש שוין געווען קרעפטיגער, ווי די אדעליגע. וואלט די רעגיערונג אויך ווייטער שכל געהאט און פערשטאנען, ווי נאכצוגעבען דעם עקאנאמיש שטארקסטען קלאס און ענטגעגענגעקומען זיינע פאדערונגען, דאן איז קיין ספק ניט, אז די ענטוויקלונג פון פראנקרייך וואלט געגאנגען רעגעלמעסיג אהן גרויסע שטירמישע פאסירונגען און רעוואלוציאנען. לואי דעם 15טען האט זיך אבער געוואלט צוריק אויפשטעלען די מיטעלאל־טערליכע הערשונג פון די פעאדאלען. ער האט פערראטהען זיין בונדעס־גענאסע, די בורזשואזיע, און האט זיך געשטעלט צוריק אויף דער זייט פון דער אבגעלעבטער אדעל־אריסטאקראטיע. די געשיכטע געהט אבער ניט צוריק און ווערט ניט געמאכט לויט דעם ווילען פון די הערשער. די בורזשואזיע איז געווארען א שטארקער עקאנאמישער פאקטאר אין דעם לעבען פון דער נאציאן און די פאליטישע מאכט האט זיך געקענט נור שטיצען אויף דער בורזשואזיע. לואי דער 15טער האט דאס אבער ניט פערשטאנען. ער האט געמיינט, אז מיט פערשיע־דענע אוקאזען און פאפירענע געזעצען קען מען אוועקנעהמען די ממשלה פון איין קלאס און זי אוועקגעבען דעם צווייטען. דיעזער פעהלער, וואס לואי דער 15טער האט געמאכט, האט געקאסט זעהר טהייער די בורבאנען, וועלכע האבען ניט געקענט אבהאלטען די ענטוויקלונג פון דער בורזשואזיע. די פראנצויזישע רעוואלוציאן און די איבעריגע שפעטערדיגע פאסירונגען זיינען געווען ארויס־גערופען דורך דעם קאמפף פון דער נייער אינדוסטריעלער אָרד־נונג מיט דער אלטער אבגעלעבטער פעאדאלער סיסטעם, אין וועלכע לואי דער 15טער האט געוואלט אריינבלאזען א נייעם רוח חיים. די בעזיעגטע און בעקעמפפטע אריסטאקראטיע האט אין

דער צייט פון דער רעסטאוראציאָן *) ווידער געפּרופט אויפצושטעלען און וויעדערקעהרען זייער אלטע ווירקונג און בעדייטונג. דיעזער פער־צווייפעלטער פערזוך האט אבער קיין ערפאָלג ניט געהאט. די ראָלע פון די פעאָדאלען אין פראנקרייך איז אויף אימער פערלוירען געוואָרען. אין פערלויף פון 15טען יאָהרהונדערט האט זיך די פעאָדאלע סיסטעם דעזאָרגאניזירט, געגאנגען אלץ ריקווערטס, געוואָרען אלץ עלטער און שוואכער און די אינדוסטריעלער, פערקעהרט, זיינען אלץ געוואקסען, זיך אָרגאניזירט און געוואָרען מעכטיגער און פרישער. עס איז געווען גענוג א טאקטישע, פּלאנמעסיגע פיהרונג פון די פּאַר־שטעהער פון דער אינדוסטריע, צו מאכען אן ענטשיעדענעם שריט אום אין גאנצען אויפצושטעלען די אינדוסטריעלע סיסטעם און אָב־צוריינינען די געזעלשאפט פון יענע חורבות, וועלכע זיינען נאָך אי־בערגעבליעבען פון יענעם פעאָדאלען בנין, אין וועלכען אונזערע זיי־דעס האבען פארצייטען געוואוינט. דיעזער שריט, פון וועלכען סען סימאָן שמועסט, איז געווען די פראנצויזישע רעוואָלוציאָן.

מיר האבען דאָ אבזיכטליך זיך אויספיהרליך אָבגעשטעלט אויף סען סימאָן'ס געדאנקען־גאנג, אום צו ווייזען, ווי ווייט פאלש עס איז די פערשפּרייטע מיינונג אין דער ליטעראטור, ווי אויך צווישען גע־לעהרטע, אז די טהעאָריע פון קלאסענקאמפּף, וועלכע בעהויפּטעט 1) אז אונזער געזעלשאפט איז צוטהיילט אויף קלאסען מיט פערשיע־דענע פּאָדערונגען, בעדערפנישע און שטרעבונגען; 2) אז אין דער גאנצער געשיכטע קומט פאָר א קאמפּף צווישען פערשיעדענע קלאסען איבער די אויבערהאנד אין דער געזעלשאפט; 3) אז זיעגען מוז שטענדיג דער יעניגער קלאס, וועלכער איז עקאָנאָמיש שטארקער און שפּיעלט די גרעסטע ראָלע אין עקאָנאָמישען לעבען פון דער געזעל־שאפט; 4) דיעזער זיעג דריקט זיך אויס אין דעם, וואס די אלע גע־זעלשאפטליכע איינריכטונגען און אנשטאלטען: די געזעצען, די פּאָלי־טישע און יוריסטישע פאָרמען ווערען צוגעפּאסט לויט די פּאָדערונגען

---

*) אין 1815, ווען די קעניגליכע רעגיערונג איז ווידער געגרינ־דעט געוואָרען אין פראנקרייך.

און בעדערפנישע פון׳ם קלאַס, וועלכער זיעגט און קריעגט די אויבער־האַנד — אַז דיעזע טהעאָריע איז ענטדעקט געוואָרען דורך קאַרל מאַרקס. דאס איז ניט ריכטיג. דער ענטדעקער פון דיעזער עפּאָ־כע־מאַכענדער טהעאָריע איז ניט מאַרקס, זאָנדערן דער סאָ־ציאַליסט־אוטאָפּיסט — גראַף סען סימאָן.

דער אונטערשיעד צווישען סען סימאָן און מאַרקס׳ן בעשטעהט בלויז דאַרין, וואס סען סימאָן לעבענדיג אין דער צייט, ווען דער גרויס־בעטריעב איז נאָך ניט געווען ענטוויקעלט און דער פּראָלעטאַ־ריאַט, אלס קינד פון דער גרויס־קאַפּיטאַליסטישער אָרדנונג, איז נאָך געווען אין די קינדער־יאָהרען און עס איז נאָך ניט געווען קענטיג זיין מאַכט און די גרויסע היסטאָרישע שליחות — לעבענדיג אין אזא צייט, זאָגען מיר, האט ער ניט געזעהן דעם גרויסען קאַמפּף, וואס עס מוז פּאָרקומען אין „פּאָלק״ גופא צווישען אינדוסטריעלער און ארבייטער, צווישען ארבייט־נעהמער און ארבייט־געבער. דיעזער קאַמפּף צווישען ארבייט און קאַפּיטאַל אין דער אינדוסטריע גופא איז געווען אין סען סימאָן׳ס צייטען פערשטעלט און פערמאַסקירט דורך דעם שטאַר־קערען קאַמפּף צווישען די בורזשואַזיע און פעאָדאַלען, און איז אונזער העלד געבליעבען אונבעקאַנט. אין יענער צייט איז דער עקאָנאָמיש שטאַרקסטער קלאַס געווען די אינדוסטריעלער און צו זיי האט בע־דאַרפט איבערגעהן איצט די פּאָליטישע מאַכט, און צווישען זיי טאַקע, צווישען די בורזשואַזיע און געבוירענע אריסטאָקראַטיע האט זיך דער גאַנצער קאַמפּף אָבגעשפּיעלט. דער געגענזאַץ צווישען פּראָלעטאַריאַט און בורזשואַזיע איז נאָך ניט געווען אזוי קענטיג און עס האט נאָך פון דעם קיין רייד ניט געקענט זיין. סען סימאָן, אלס א קינד פון זיין דור האט זעלבסטפערשטענדליך בלויז געקענט אויסדריקען די אינ־טערעסען פון דער אינדוסטריע, וואס ער האט דאס בעצייכענט מיט׳ן נאָמען „פּאָלק.״ ער איז געוואָרען איהר אידעאָלאָג — דער אידעאָלאָג פון׳ם דריטען קלאַס. „אין אלע סען סימאָן׳ס ווערקע רעדט זיך נור וועגען דעם קאַמפּף צווישען די אינדוסטריעלער און די פעאָדאַלען, אבער ניט וועגען דעם קאַמפּף צווישען דעם פּראָלעטאַריאַט און בור־זשואַזיע אינוועניג אין דער אינדוסטריע. פאר סען סימאָן האט דער פּראָלעטאַריאַט, אלס קלאַס, וואס קען שפּיעלען א געוויסע ראָלע אין דער געשיכטע, ניט עקזיסטירט.״

„די שעפּפער פון'ם אוטאָפּיסטישען סאָציאַליזם — זאָגט מארקס — האבען שוין געזעהען דעם קלאַסענקאמפף און האבען שוין אויך בעמערקט די עלעמענטען, וועלכע וועלען צושטערען און חרוב מאכען די הערשענדע געזעלשאפט. זיי האבען אבער אין'ם פּראָלעטאריאט ניט געזעהען א היסטאָרישע זעלבסטשטענדיגקייט, זיי האבען פערזעהען די גרויסע אויפגאבע, וואס וועט אויספאלען אויפ'ן פּראָלעטאריאט צו ערפילען.“ פּרינציפּיעל אלזאָ, אין דער טהעאָריע אויף דעם סדר און גאנג פון דער געשיכטע איז צווישען סען סימאָנען און מארקס'ן קיין נפקא מינה ניטאָ. דער הויפּט־אונטערשיעד איז, וואס סען סימאָן איז געשטאנען אויפ'ן שטאנדפּונקט פון'ם דריטען קלאַס פון דער בורזשואזיע, וואס איז דעמאָלט נאָך געווען רעוואָלוציאָנער, און האט ־דעריבער בכלל ניט אונטערשיידעט צווישען די בורזשואזיע און פּראָלעטאריאט, און מארקס איז געווען דער אידעאָלאָג פון'ם פיערטען קלאַס, און דאס ווידער געפינט די ערקלערונג אין דעם, וואס זיי, דאס הייסט סען סימאָן און מאַרקס האבען געלעבט אין פערשיעדענע צייטען און פערשיעדענע לענדער.

עס איז אבער נאָך פאלשער די מיינונג פון מארקס קריטיקער, וועלכע בעמיהען זיך מיט אלע מעגליכקייטען קלענער צו מאכען די אונגעהייערע נאָך פיעל גרעסערע בעדייטונג פון קארל מארקס, און הערען ניט אויף צו שרייען מאי קא משמע לן. סטייטש, דאס האט דאָך שוין א צייט פריהער סען סימאָן און זיינע תלמידים געזאָגט. נור אויבערפלעכליכע פּראָפעסאָרען און ניט ערנסטע געלעהרטע קענען מיינען, אז דער היסטאָרישער מאטעריאליזמוס — די ענטדעקונג פון מאַרקס — ווערט אויסגעשעפּט מיט דער טהעאָריע פון קלאַסענקאמפף.

אמת, די טהעאָריע פון קלאַסענקאמפף ווערט דורך דעם היסטאָרישען מאטעריאליזמוס פילאָזאָפיש אויפגעקלערט און וויסענשאפטליך בעגרינדעט, זי בעקומט דורך דעם א פעלזען־שטארקען פונדאמענט, אבער דער היסטאָרישער מאטעריאליזמוס איז ניט איינס און דאס זעלבע מיט דער טהעאָריע פון קלאַסענקאמפף, אזוי ווי זי האט ווענ̇יג צו טהון מיט דעם פאקט, דאס די פּאָליטישע איינריכטונגען מוזען זיין צוגעפּאסט צו די אינטערעסען פון דעם קלאַס, וועלכער איז

עקאָנאָמיש דער שטארקסטער. מען קען האלטען פון'ם קלאסענקאמפף און ניט זיין קיין היסטאָרישער מאטעריאליסט.

אום דיעזע טהעאָריע פון קלאסענקאמפף אויפצושטעלען איז ניט נויטהיג צו זיין א מאטעריאליסט אין פילאָזאָפישען זינן *) און ווי מיר וועלען טאקע גלייך זעהען איז סען סימאָן, דער פאָטער פון דער קלאסענקאמפף טהעאָריע, ניט געווען אַ מאטעריאַליסט, נור א אידעאַליסט. מארקס האט זיין אויפפאסונג איבער דער ענט־וויקלונג פון דער מענשליכער געזעלשאפט אויפגעשטעלט אויף א מאַטעריעלען באָדען; ער האט אלס פונדאמענט גענומען די מאטע־ריאליסטישע, מעכאניסטישע אנשויאונגען אין דער פילאָזאָפיע און נור דאדורך איז די גאנצע טהעאָריע איבער די געזעצען פון דער מענשלכער ענטוויקלונג פערפעסטיגט געוואָרען. דאס אָנווענדען דעם פילאָזאָפישען מאטעריאליזמוס צו ערפאָרשען די היסטאָרישע ערשיי־נונגען — דעם היסטאָרישען מאַטעריאַליזמוס איז א פראָדוקט פון מאַרקס'ם טיעפזיניגען געדאנקען־גאנג און מיט רעכט איז דאס פער־בונדען בלויז מיט זיין נאָמען.

מיר וועלען דאס ערקלערען אויספיהרליכער.

די ענטדעקונג, וואס סען סימאָן האט געמאכט, אז די געזעלשאפט

* די אנשויאונג, וועלכע זאָגט אונז, אז עס זיינען ניט פאראן כחות איבערנאטירליכע, אזוינע, וועלכע שטעהען אויסער אדער איבער די נאטור און רעגיערען מיט דער גשמיות, מיט דער מאטעריע. דער מאטעריאליזמוס האלט ניט פון ספּעציעלע לעבענסקרעפטען, וועלכע האבען א גאנץ אנדער אורשפרונג, ווי די פיזישע און כימישע געזעצען פון דער אונבעלעבטער ניט אָרגאַנישער נאטור. די מאטעריאליסטישע, ווי אויך די מאניסטישע אנשויאונגען בעהויפטען, אז אין דער נאטור, סיי אין דער לעבענדיגער, ווי אין דער אונלעבענדיגער, הערשען איינע און די זעלבע כחות, איינע און די זעלבע געזעצען. די אידעען, די גייסטיגע ערשיינונגען, זיינען ניט אנדערש, ווי מעהר פערפלאָנטערטע, פערוויקעלטע ערשיינונגען פון די פיזישע און כימישע געזעצען דער אונבעלעבטער נאטור.

אויספיהרליך וועגען דעם — אין מיין ווערק „דער היסטאָרישער מאטעריאליזמוס.״ פערלאג, „די וועלט,״ ווילנאָ, 1907.

איז צושפּאָלטען אויף קלאַסען, וועלכע פיהרען צווישען זיך א קאמפּף איבער די פּאָליטישע מאכט און אז דאס פּאָליטישע לעבען איז שטענ־דיג צוגעשניטען לויט די אינטערעסען פון'ם עקאָנאָמיש־שטארקסטען קלאַס — דיעזע ענטדעקונג, ווי אונגעהייער וויכטיג זי זאָל ניט זיין און ווי גרויס איהר פערדיענסט איז אין דער פילאָזאָפיע פון דער געשיכטע בכלל, האט דאָך אלץ ניט בעזייטיגט אלע רעטעניסען, אלע סודות פון דער געזעלשאפטליכער ענטוויקלונג. אמת, טאקע, די גע־זעלשאפט איז צוטהיילט אויף קלאַסען און אין יעדער עפּאָכע ליעגט די פּאָליטישע מאכט אין די הענד פון דעם עקאָנאָמיש־שטארקסטען קלאַס, וועלכע דריקט אויס די פאָרמען פון פּראָדוקציאָן, עס בלייבט דאָך אָבער אלץ קשה: פאר וואס ענדערט זיך דער מזל פון די קלאַ־סען? ווי קומט עס, אז אין איין דור איז דער עקאָנאָמיש־שטארק־סטער אן אַנדערער ווי אין אנדערע דורות? דורך וועלכע אורזאכען ענדערט זיך די עקאָנאָמישע מאכט פון די פערשיעדענע קלאַסען? אויף דיעזע פראגען האבען סען סימאָן'ס תלמידים, די בעריהמטע היסטאָריקער פון יענער צייט — אויגוסטיען טעררי, גיזאָ און מיניע געענטפערט: אז די עקאָנאָמישע מאכט, די אויבערהאנד אין דער פּראָדוקציאָן איז א פועל יוצא פון די מלחמות און עראָבערונגען. צוליעב וואס ווערען אבער געפיהרט די מלחמות? פרעגען מיר ווייטער. די מלחמות ווערען געפיהרט צוליעב עקאָנאָמישע אינטערעסען פון דעם שטארקסטען קלאַס — ענטפערען די היסטאָריקער. עס איז לייכט דאָ צו זעהן דעם גרויסען וויעדערשפּרוך. די מלחמות און עראָ־בערונגען זיינען א פועל יוצא פון די עקאָנאָמישע פערהעלטניסע און די עקאָנאָמישע פערהעלטניסע וויעדער זיינען א רעזולטאט, א פועל יוצא פון די עראָבערונגען. ווי שיקט זיך דאס?

דיעזער פער'כשוף'טער קרייז איז ניט בעזייטיגט געוואָרען אפילו נאָך דעם, ווען די היסטאָריקער האבען זיך געווענדעט, אום צו בע־זייטיגען דיעזען וויעדערשפּרוך, צו דעם מענשען'ס נאטור. די מענש־ליכע נאטור — זאָגען זיי — איז די אורזאכע פאר וואס איין קלאַס ווערט עקאָנאָמיש שטארקער פאר'ן צווייטען. אבער איינס פון די ביידע: אדער די מענשליכע נאטור בלייבט אונפערענדערט אין פער־לויף פון דער היסטאָרישער ענטוויקלונג, אדער זי ענדערט זיך יא. אין ערשטען פאל בלייבט אונז אונבעגרייפליך די היסטאָריע, די

ענטוויקלונג, וואס איז ניט אנדערש ווי א קייט פון פערענדערונגען
דען אויב די סבה איז שטענדיג אונפערענדערליך, טאָ מוז די
יוצא אויך אלע מאָל בלייבען אויף איין אָרט און שטאנד און
פערענדערען. ענדערט זיך די מענשליכע נאטור יא, טאָ וואס פּאַ
תירוץ איז, דאס די אורזאכען פון די עקאָנאָמישע פערהעלטניסע לי
גען אין דעם מענשען'ס נאטור. מיר קענען דאָך ווייטער פר
איבער די אורזאכען, וואס רופען ארוים פערענדערונגען אין
מענשליכער נאטור.

אזוי ווי ראָבערט אָוועןְ האט ניט געקענט פערענטפערן א
די אורזאכען, פאר וואס די סביבה ענדערט זיך, אזוי איז סען סימ
מיט זיינע תלמידים ניט געוועןְ אימשטאנד צו ענטפערן איבער די
אורזאכען, וועלכע רופען ארוים די צושפּליטערונג אויף קלאסען און
די עקאָנאָמישע ענדערונגען אין דער געזעלשאפט. און ניט קענענדיג
ארויסקריכען פון דיעזען פער'כשוף'טען קרייז איז סען סימאָן ווי
זיינע תלמידים אריינגעפאלען אין טעותים, וועלכע האבען פערפּלאָנ־
טערט און פערדעקט מיט א דיקען שלייער פון וויעדערשפּריכע און
סתירות דעם אמת'ן וויכטיגען קערן פון זיין אנשויאונג. אנשטאט צו
זיין קאָנזעקוועגט און אויסגעהאלטען מכח דער ווירקונג פון די עקאָ־
נאָמישע אורזאכען אויף דעם גאנצען בנין און געבוי פון דער געזעל־
שאפט, האבען זיי געמאכט פּליטה צום אידעאליזם און געוואָלט זוכען
א תירוץ אין „מענשענגייסט,‟ אין דעם גייסטיגען זייט פון'ם מענש־
ליכען לעבען.

סען סימאָן איז ניט געוועןְ א מאָניסט, וועלכער האט בעטראכט
די מענשליכע געשיכטע פון איין שטאנדפונקט, פון'ם מאטעריעלען,
זאָנדערן א דואליסט און האט אנערקענט דאס ווירקען פון צוויי פאק־
טאָרען, פון צוויי כחות, פון גייסט און מאטעריע, וועלכע ענטוויקלען
זיך זעלבסטשטענדיג און געהען זייט ביי זייט צוזאמען. זיין גאנצע
סיסטעם איז געגרינדעט אויף דיעזער צווייזייטיגקייט. מיר האבען
געזעהען, אז סען סימאָן זוכט צו ערקלערען די געשיכטע פון מיטעל־
אלטער ניט בלויז דורך די מאכט פון די פעאָדאלען, אלס אן עקאָנאָ־
מישער פאקטאָר, נור אויך דורך די הערשונג און די אויבערהאנד פון

די קאַטאָלישע גייסטליכע, אַלס א גייסטיגער פאַקטאָר. ער ער־קלערט ניט די מאכט פון די גייסטליכע אלס א פּועל יוצא פון דער עקאָנאָמישער מאַכט פון די פעאָדאַלען, ווי א מאָניסט דארף טהון, זאָנדערן ער בעטראכט די מאַכט פון די גייסטיגע אלס א זעלבסט־שטענדיגע ערשיינונג, וועלכע איז דורך אייגענע, אונאבהענגיגע פון די עקאָנאָמישע אורזאכען, ענטשטאַנען.

און ווייטער, אלס פאָרשטעהער פון דער בורזשואזיע, וואס איז נאָך דעמאָלט געווען אונטערדריקט און דעריבער אָפּאָזיציאָנעל און רעוואָלוציאָנער געזאָנען, פערלאַנגט ניט סען סימאָן דאס די פּאָלי־טישע מאַכט זאָל איבערגעהן איינציג צו די אינדוסטריעלער אליין, ווי עס האט בעדארפט זיין פון זיין שטאַנדפּונקט, זאָנדערן ער האט פערלאַנגט, דאס די פּאָליטישע מאַכט זאָל צוטהיילט ווערען צווישען די אינדוסטריעלער, אלס די פאָרשטעהער פון די גשמיות, פון די עקאָנאָמישע פערהעלטניסע און צווישען די געלעהרטע, אלס פאָר־שטעהער פון די רוחניות, פון'ם גייסט, וועלכער ווירקט לויט סען סימאָן גאַנץ זעלבסטשטענדיג, ניט אָבהענגיג פון די עקאָנאָמישע פער־העלטניסע. דיעזער דואַליזם, דאס אַנערקענען פון זעלבסטשטענדיגע גייסטיגע און מאַטעריעלע פאַקטאָרען, איז זעהר כאַראַקטעריסטיש פאר סען סימאָן. דאס געהט דורך ווי א רויטער פאָדים דורך אלע זיינע ווערק. אלע זיינע פאָדערונגען זיינען געבויט דארויף. מיר דער־מאָנען זיך, אז שוין אין זיין ערשטעם ווערק האט ער געפאָדערט, אז דאס צוזאַמענגעקליבענע געלד זאָל צוטהיילט ווערען צווישען די גע־לעהרטע און אינדוסטריעלער. די כונה דערפון איז, אַז די מאַכט איבער דער געזעלשאַפט דארף זיין צוטהיילט צווישען די פאָרשטעהער פון די עקאָנאָמישע אינטערעסען און די פאָרשטעהער פון דער וויסענ־שאַפט. מיט דעם גאַנצען פערהעררליכען און פערגעטערען ניוטאָן'ען איז סען סימאָן נור אויסען געווען אונטערצושטרייכען די בעדייטונג פון גייסט, וועלכער ווירקט זעלבסטשטענדיג אין דער מענשליכער גע־שיכטע.

דיעזע אנערקענונג פון א זעלבסטשטענדיגע אידעען־וועלט, פון אן אונאבהענגיגען גייסט, האט אבער די גאַנצע טהעאָריע פון סען סימאָן, וואס ענטהאַלט אין זיך אזוי פיעל בתיליאַנטענע, שאַרפזיניגע

גערּאנקען, געמאַכט צו גאָרניט. דען אויב עס עקזיסטירט א זעלבסט־שטענדיגער, אונאבהענגיגער גייסט, א אידעען־וועלט, וועלכע האט קיין שייכות ניט מיט די עקאָנאָמישע אומשטענדען, טאָ ווי קומט עס, אז די פּאָליטישע פאָרמען זיינען צוגעפּאַסט צו די עקאָנאָמישע אומ־שטענדען? אום צו פערלאַנגען א פערענדערונג אין פּאָליטישען לע־בען, מוזען דאָך די מענשען קודם כל ווערען איבערצייגט, אז דאס איז נויטהווענדיג. דער אינהאלט פון זייער אידעען־וועלט מוז דאָך ווע־רען אנדערש, ווי פריהער, זיי מוזען דאָך אָנפאַנגען אנדערש צו דענ־קען, אנדערש צו קלערען. איז אבער דער מענשליכער גייסט א זעלבסט־שטענדיגער פאַקטאָר, וועלכער ענטוויקעלט זיך לויט זיינע אייגענע געזעצען, טאָ וואס פאר א שייכות האט ער מיט די עקאָנאָמישע אומ־שטענדען? פאר וואס מוז די פּאָליטישע פאָרם פון לעבען, וואס איז אייגענטליך ניט מעהר, ווי א פאָדערונג, א פּועל יוצא פון מענשליכען גייסט, פון זיין איבערצייגונג, פון זיין אידעען־וועלט זיין צוגעפּאַסט דוקא צו די עקאָנאָמישע אומשטענדען?

אומזיסט וואָלטען מיר זוכען א תירוץ אויף דיעזע פראגע ביי סען סימאָן און זיינע אָנהענגער.

קארל מארקס און קיין אנדערער האט דיעזען פּלאָנטער פונאַנ־דערגעדרעהט און האט ענטוויקעלט די טהעאָריע — אָנגעפאַנגען פון סען סימאָנען — אין א שטאַרקע, פעלזען־שטאַרקע וויסענשאַפטליכע געביידע, וואס האט אונז אזוי קלאָר און דייטליך בעלייכטעט דעם גאַנג פון דער מענשליכער ענטוויקלונג.

אלס א מאַטעריאַליסט אין פילאָזאָפישען זינן האט מארקס נור אנערקענט דאס ווירקען פון איין פּרינציפּ, פון איין סובסטאַנץ, פון איין כח, פון וועלכען דער גייסט איז ניט אַנדערש, ווי א טהייל, א פאָרמע פון דיעזער סובסטאַנץ, אבער ניט א בעזונדערער זעלבסט־שטענדיגער כח. אלע ערשיינונגען פון גייסט האבען זייער וואורצעל אין דער פערענדערונג פון דער מאַטעריעלער סובסטאַנץ. אין געגענ־זאַץ צו סען סימאָנען בעטראַכט מארקס די אידעען־וועלט, די אלע גייסטיגע שטרעבונגען בלויז אלס אן אָבשפּיעגלונג, אלס א רעזולטאַט פון דער מאַטעריעלער זייט פון אונזער לעבען. האט זיך ענטוויקעלט א נייע גייסטיגע שטרעמונג, זיינען אויפגעקומען נייע פאָדערונגען,

איז א סימן, אז עס זיינען פאָרגעקומען פערענדערונגען אין דער אויסערליכער וועלט, אין דער גשמיות. א גייסט אָהן מאטעריע, א אידעען־וועלט אונאבהענגיג פון דער ממשות׳דיגער וועלט איז איבערהויפּט ניט פאראן. דיעזע אנשויאונג ערקלערט אונז גאַנץ גוט סען סימאָן׳ס כלל, אז די פּאָליטישע מאכט, וואס איז א רעזולטאט פון דער געזעלשאפט איבערצייגונגען און פּאָדערונגען, מוז זיין צוגעפּאסט צו די עקאָנאָמישע אומשטענדען, וועלכע בעשאפען די סביבה, וואו די איבערצייגונגען און פערלאנגען ווערען אויסגעארבייט. אויף די פראגען: פון וואנען דיעזע עקאָנאָמישע אומשטענדען נעהמען זיך, פאר וואס ווערען זיי פערענדערט, וואו ליעגט די אורזאכע פון זייער ענטשטעהען און פערגעהען, פאר וואס ענדערט זיך די עקאָנאָמישע מאכט און געהט איבער פון איין קלאַס צום צווייטען? אויף דיעזע פראגען ענטפערט מארקס: ווייל די מאַטעריעלע כלי־זין, די פּראָדוקטיווע קרעפטען, דורך וועלכע די מענשהייט פיהרט א קאמפף מיט דער נאטור, ענדערען זיך. דיעזע מאטעריעלע פּראָדוקטיווע קרעפטען ענטוויקלען זיך דורך אייגענע, אין זיי גופא פערבאָרגענע קרעפטען. און זיי, די פּראָדוקטיווע קרעפטען הייסט עס, זיינען די בעוועגער פון דער ענטוויקלונג. דורך די פערענדערונגען אין די פּראָדוקטיווע קרעפטען, קומען אויך פאָר פערענדערונגען אין די עקאָנאָמישע אומשטענדען, און אין די שייכות צווישען מענשען, און דורך זיי ווערט אויך בעשטימט די עקאָנאָמישע מאכט. די אויבערהאנד אין׳ם קאמפף אום׳ס ראזיין פון דעם אדער יענעם קלאַס.

נור דורך דיעזע ענטדעקונג, דורך דעם היסטאָרישען מאַטעריאַליזמוס, וועלכע בעשטעהט אין דעם פערוועגדען דעם מאַטעריאַליסטישען שטאַנדפּונקט אין דער פילאָזאָפיע צו די ערשיינונגען אין׳ם געזעלשאַפטליכען לעבען, בעשטעהט דאס גרויסע פערדיענסט פון דעם פאָטער פון דעם וויסענשאפטליכען סאָציאַליזמוס.

בקיצור:

סען סימאָן איז געווען א דואַליסט אין דער פילאָזאָפיע און א מאַטעריאַליסט־מאָניסט אין דער געשיכטע. דאס איז א ווידערשפּרוך, „שני הפכים בנושא אחד. צום אידעאַליסטישען שטאַנדפּונקט האט ער געמוזט אָנקומען, ווייל ער האט ניט געוואוסט ווי צו פערענטפערן די

פראגע: פון וואנען עס ענטשטעהט די עקאָנאָמישע מאַכט. דיעזע־
אידעאַליזם האט אבער אין גאַנצען כליא געמאַכט זיין מאַטעריעלען
בליק אויף די געשיכטע. מאַרקס, ווען עס האט זיך איינגעגעבען צו
ענטדעקען די בעוועגער פון די עקאָנאָמישע אומשטענדען, איז געווען
אן אויסגעהאַלטענער מאָניסט־מאַטעריאַליסט אין דער פילאָזאָפיע און
אין דער געשיכטע.

XXVI.

די סען סימאָניסטישע בעוועגונג

באזארד.

סען סימאָן האט איבערגעלאָזען זעהר א קליינע צאָהל תלמידים און גאַנץ וועניג בעגייסטערטע אָנהענגער. דאס ארבייטענדע פאָלק, די ברייטע מאַסען, וועמעס אינטערעסען ער האט פערטהיידיגט און פאָרמולירט, זיינען געבליעבען גאַנץ קאַלט און פרעמד צו די אונ־קלאָרע פּרעדיגען און לעהרען פון זייער אידעאָלאָג און באַנערטרעגער.

צווישען דער קליינער צאָהל טרייע אָנהענגער איז אויך געווען אָלענדע ראָדריג, א שפּאַניער, וועמען סען סימאָן האט די לעצטע מי־נוטען פון זיין לעבען איבערגעגעבען די צוואה זיין לעהרע ווייטער צו פערברייטען. דיעזער סען סימאָן'ס גייסטיגער יורש האט נאָך'ן טויט פון זיין רבי'ן אָנגעפאַנגען ארויסצוגעבען א צייטשריפט, אום דעם סען־סימאָניזמוס צו פערשפּרייטען. דיעזע אונטערנעהמונג האט א קליינעם וויעדער־קול און וועניג אָבקלאַנג געפונען. די מיטארבייטער זיינען טהיילווייז געווען טרוימער, בעלי חלומות, וועלכע האבען זיך נאָכגעיאָגט נאָך אונערררייכבאַרע ציעלען, און טהיילווייז האבען זיי איבערהויפּט ניט געוואוסט, וואס זיי ווילען. עס האט געדויערט נאָך וועניגער, ווי א יאָהר און די צייטשריפט האט אויפגעהערט צו ערשיי־נען. מענשען מיט פלאַכע בעל־הבת'ישע קעפּ און קליינינקע השגות, וועלכע האבען גאַנץ וועניג פערשטאַנען סען סימאָן'ס פּרעדיגען און האבען דעריבער חוזק געמאַכט פון די „משוגעת'ן,״ וואס זיינע תלמידים האבען פערשפּרייט, האבען איצט שוין טריאומפירט, מיי־נענדיג, אז זיי זיינען שוין פארטיג מיט'ן סען־סימאָניזמוס. איין אוי־

גענבליק האט טאָקע אין אמת'ן אויסגעוויזען, אז סען סימאָן מיט אלע זיינע אידעען און לעהרען זיינען פערגעסען אויף אייביג און קיי־נער וועט זיך מיט זיי שוין ניט קימערן.

דאס איז אבער געווען א גרויסער טעות!

„די איינמאָל ארויסגעזאָגטע ווערטער און געדאַנקען — זאָגט גאַנץ ריכטיג איינער פון סען סימאָן'ס גייסטיגע תלמידים — האבען דעם זעלבען מזל, ווי די זאָמען, וועלכע ווערען דורך'ן ווינד פערטראָגען פון איין אָרט אויף'ן צווייטען. זיי פליהען און וואַנדערען איבער ימים און מדבריות, וואָרצלען זיך איין און פאַנגען אָן צו וואקסען ווייט פון דעם בוים, וועלכער האט זיי געבוירען." די פונקען פון בעגייסטערונג פאר סען סימאָן'ס תורה זיינען ניט אויסגעלאָשען געוואָרען. זיי האבען שטיל, פערבאָרגענערהייט ניט אויפגעהערט צו גליהען.

אויב די איינגעגאַנגענע צייטשריפט האט ניט געהאַט קיין גרוי־סען לעזע־פּובליקום, האט זי לכל הפּחות אויפגעטהאָן דאס, וואס זי האט פערבונדען און פעראייניגט אלע עדעלע נשמות און פיהלענדע הערצער, וועלכע האבען געפיהלט צווישען זיך א גייסטיגע קרובה'־שאַפט. סען סימאָן'ס לעהרע איז געווען א פּראָדוקט פון דער אונצו־פריעדענהייט, וואס האט עקזיסטירט צווישען „פאָלק"; דאס איז גע־ווען די אידעאָלאָגיע פון'ם אונטערדריקטען קלאַס און האט נאָך ניט בעקומען די הערשאַפט. דער אונצוטרוי פון די מאַסען געגען די רע־גיערונג, וואס האט אלץ מעהר געשטיגען, די אונערפילטע, אָבגענארטע פּאָליטישע האָפנונגען און ערווארטונגען האבען בעשאַפען א נייען באָדען פאר די זאָמען פון סען סימאָן'ס לעהרע.

איינינע יאָהר נאָך סען סימאָן'ס טויט, אין יאָהר 1828, האט זיך פאר'ן סען־סימאָניזמוס בעגייסטערט די עדעלסטע און געבילדעט־סטע פּאריזער יוגענד. „דיעזע יוגענד — זאָגט געאָרג בראַנדעס — האט אין איהר קינדהייט געהערט פון די געוואלדיגע פּאַסירונגען פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן, האט איבערגעלעבט דאס קייזער־טהום און איז בעשטאַנען פון די קינדער פון די העלדען אדער די גע־פאַלענע קרבנות. זייערע מוטערס האבען זיי צווישען צוויי שלאַכטען געבוירען, דער דונער פון די קאַנאָנען האט זייער ארייננטריט אין די וועלט בעגלייט."

דיעזע גייסטיג־אריסטאָקראַטישע יוגענד, וועמען דער אכזריות'־

דיגער עגאָאיזמוס פון דער הערשענדער כאַליאַסטרע האט אויפגע־רעגט, ווען די קליין־קעפיגע וואָכעדיגע פּראָזאַ פון די צופריעדענע בעלי הבתים האט אָבגעעקעלט, — דיעזע יוגענד האט געזוכט אין די לאָקאַלען, אויפ׳ן גאַס, אויף פערזאַמלונגען די סען־סימאָניסטען, וועלכע האבען אָנגעפאַנגען צו פיהרען א מלחמה געגען דער חניפה און פאַלשקייט, וואס האט געהערשט אין דאַמאָלסדיגער געזעלשאַפט. אזוי איז עס געקומען, דאס א גרויסע מענגע בעגייסטערטע, עדעלע נשמות, פעהיגע, זאָגאַר גאון׳ישע קעפּ, ווען די נאַטור האט בעשאָנקען מיט דער מתנה, וואס סען סימאָן האט זעהר הויך געשעצט, מיט „דער הייליגער בעגייסטערונג,״ האבען זיך צוזאַמענגעזאַמעלט אונטער די פאָהנען פון די סען־סימאָניסטען און האבען די קאַרגע, אונקלאָרע, פערוואָלקענדע געדאַנקען פון זייער גרויסען רבי׳ן אויסגעארבייט אין א גרויסע סאָציאַליסטישע סיסטעם.

אום דיעזע סיסטעם דורכצופיהרען האבען די סען־סימאָניסטען נעגרינדעט א שוהלע, אויף דער שפּיצע פון וועלכע עס זיינען געשטאַנען צוויי פערזאָן באַזאַרד און אַפאַנטען.

געבוירען אין פּאַריז דעם 19טען סעפּטעמבער, 1791, האט באַ־זאַרד אין די יונגע יאָהרען גענומען א גרויסען אנטהייל אין די קאַר־באָנאַרישע טערראָריסטישע רעוואָלוציאָנערע בעוועגונגען, וואו ער איז אויף א לאַנגע צייט געוואָרען דער אָנפיהרער. פאר דיעזע רעוואָלו־ציאָנערע טהעטיגקייט איז באַזארד פעראורטהיילט געוואָרען צום טויט, פון וועלכען ער איז דורך א סבה ניצול געוואָרען. באַזאַרד האט בעזע־סען אן אייזערנעם שטאַרקען ווילען און האט פעראייניגט אין זיך א גלענצענדען רעדנער־טאַלענט מיט א טיעפען און שאַרפען שכל. א הייליגער פייער פון בעגייסטערונג האט אין איהם שטענדיג געברענט און ניעדריגע, קליינצינקע תאוות זיינען גענלעגען וייט פון איהם. אריי־בערגעהענדיג צום סען־סימאָניזמוס איז ער אינערליך געבליעבען דער פריהערדיגער רעוואָלוציאָנער און האט ניט געקענט גלייכגילטיג צו־זעהן די דאַמאָלסדיגע פּאָליטישע פּאַראַנדקעס און געמיינהייטען.

באַזאַרד איז געווען א מערקווירדיגע ערנסטע פערזענליכקייט. ער האט זיך אויסגעצייכענט מיט זיין כאַראַקטער, ווי מיט זיינע פע־היגקייטען. באַזאַרד האט אריינגעבלאָזען א נייעם רוח חיים אין סען־סימאָניזמוס, ער איז געוואָרען זיין אַפּאָסטעל, ער האט צוזאַמענגע־

קליעבען די צואוואָרפענע, צושלאָגענע געדאנקען פון סען סימאָן און האט זיי אויסגעארבייט אין א הארמאָנישע וויסענשאפטליכע סיס־טעם. אָהן באזארד וואָלט דער סען־סימאָניזמוס אין גאנצען געבליע־בען פרעמד אפילו פאר די געלעהרטע און וואָלט קיין בעדייטונג ניט געהאט.

דער צווייטער פיהרער פון דער סען ־ סימאָניסטישער שוהלע, אַנפאַנטען, איז אין אלע פּרטים געשטאנען א סך ניעדריגער פון זיין חבר. דאס פּאָליטישע לעבען איז איהם געווען אין גאנצען פרעמד. דעם סען־סימאָניזמוס האט ער בעטראכט אלס א נייע לעהרע פון זיט־ליכקייט, אלס א רעליגיאָן.

אין 1830, איינינע טעג שפּעטער, ווי די בורבאָנען האבען בע־קומען זייער מפּלה און ארונטערגעשליידערט געוואָרען פון טהראָן, האט מען אויף די פאריזער גאסען געפונען אָנגעקלעבט א גרויסע פּראָ־קלאמאציאָן פון א ביז־איצט אונבעקאנטער סעקטע, אונטערגעשריע־בען: „באזארד, אפאנטען — די פיהרער פון סען סימאָן׳ס לעהרע.״

אין דיעזען מאניפעסט זיינען געווען ארויסגעשטעלט פאָלגענדע פאָדערונגען: 1) עס זאָלען אָבגעשאפט ווערען אלע פאמיליען־פּריווי־לעגיען; 2) אייגענטהום זאָל ניט איבערגעגעבען ווערען בירושה; 3) די רייכטהום זאָל ווערען פונאנדערגעטהיילט צווישען די מיט־גליעדער פון דער געזעלשאפט לויט דעם פּרינציפּ: יעדען נאָך זיינע פעהיגקייטען און יעדען נאָך זיינע פערדיענסטען.

די גאַנצע פּראָקלאמאציאָן און איהר נוסח, וואס איז געווען געשריעבען אין א טאָן פון א נביא, האט ארויסגערופען אין איין טהייל פון דער בעפעלקערונג א גרויסע ערשטוינונג און אין דעם צווייטען טהייל א גרויס געלעכטער. די גאנצע עפענטליכע מיינונג האט זיך יעדענפאלס אָנגעפאנגען שטארק צו אינטערעסירען מיט דער נייער סעקטע, עס איז געקומען אזוי ווייט, דאס אין פארלאמענט האט מען שוין גערעדט, אז מען דארף אָננעהמען מיטלען געגען דיעזע „גע־פעהרליכע״ סען־סימאָניסטען.

פון יענער צייט הויבט זיך אָן פאר׳ן סען־סימאָניזם א נייע עפּאָ־כע. די שעהנע פּרעדיגען, די דרייסטע און נייע געדאנקען איינגעפאסט און איבערגעגעבען אין א גלענצענדער, מערקווירדיגער פאָרם, דורכ־געדרונגען מיט א שטארקען און טיעפען גלויבען, האט צוגעצויגען צו

זיך ניט בלויז די אינטעליגענץ פון פּאריז נור אויך אין פיעל שטעדט אויף דער פּראָווינץ. אומעטום זיינען געוואָרען אָרגאַניזירט סען־סימאָ־ניסטישע זאָגענאַנטע „פאַמיליען" אדער שוהלען, אום צו פיהרען פּראָ־פּאַגאַנדאַ פאר דיעזע לעהרען.

„אוועקלעגענדיג אָן א זייט די בעשעפטיגונג — זאָגט לואי בלאַן — זיינען מעדיצינער, אינזשענירען, ארטיסטען, אדוואָקאטען און פּאָעטען געקומען צו די סען־סימאָניסטישע פאַמיליען, וואו זיי האבען געדענקט צו געפינען א בעפריעדיגונג אויף זייערע ערעלע און ערהאבענע האָפנונגען.... דאס איז געווען א פּראָבע, ווי אויפצובויען א רעליגיאָן פון ברידערליכקייט.... עס האבען זיך אוועקגעלאָזען שלוחים, מיסיאָנערען אין אלע עקען לאַנד איינצופלאַנצען די ווערטער פון סען סימאָן אין גאַנץ פראַנקרייך. איבעראל האבען דיעזע שלוחים איבערגעלאָזען שפּורען — אין אכסניות, האָטעלען און סתם וואוי־נונגען. פון אנדערע זיינען די פּרעדיגער פון דער נייער לעהרע בעגע־גענט געוואָרען מיט ענטהוזיאַזמוס און עהרעפורכט, פון אנדערע וויע־דער מיט שפּאָט, ליצנות און פון א טהייל מיט א מיטלייד־שמייכעל... אבער די מיסיאָנערען זיינען געווען אונערמיעדליך אין זייער טהע־טיגקייט."

... אינזשענירען, מעדיצינער, אדוואָקאטען, פּאָעטען... — און ארבייטער? פרעגט גאַנץ ריכטיג א פּאָרשער. די ארבייטער, דער פונ־דאַמענט פון דער געזעלשאַפט, דער בעסטער און זיכערסטער עלעמענט דורכצופיהרען אן אידעע אין לעבען, וואו זיינען זיי אהינגעקומען? פארוואס דערמאָנט ניט פון זיי לואי בלאַן? פארוואס האבען זיי זיך ניט צוזאַמענגעקליבען אונטער די פאָהן פון סען־סימאָניזם? — צי איז מקוים געוואָרען די נבואה פון'ם גרויסען רבי'ן, א צוויי טעג נאָך זיין טויט וועט זיך גרינדען אן ארבייטער פּארטיי?

ניין!

אין גענענזאַץ צום אָוועניזמוס איז דער סען־סימאָניזמוס גע־בליעבען פרעמד דעם ארבייטער קלאַס. ראָבערט אָווען האט זיך בע־שעפטיגט מיט געגענוואַרטס־ארבייט, געזוכט מיטלען ווי צו פערלייכ־טערען דאס טעגליכע עלענד פון די ברייטע מאַסען; סען סימאָן אבער האט געבויט טהורעמס אָהן א פונדאַמענט, לופט־שלעסער, וועלכע האבען מיט זייער שעהנקייט צוגעצויגען ערעלע און ערהאבענע מענ־

שען, ער האט אבער ניט געקענט פעראינטעריסירען די אונטערשטע טהיילען פון דער בעפעלקערונג, וועלכע ווערען פער׳חושך׳ט און פער־שווארצט אונטער דעם שווערען יאָך פון דאגות חיונה. א פער׳דאגה׳־טער, צורייצטער און צובראָכענער, קען דער ארבייטער ניט אָבגעבען פיעל צייט צו בעוואונדערען שעהנע בילדער. מיט „צוקונפט־מוזיק״ קען ער ניט זאט ווערען. דער סען־סימאָניזמוס איז געווען און האט געמוזט זיין א בעוועגונג פון דער אינטעליגענץ, וועלכע האט אונטער איהר פאָהן פעראייניגט פיעלע אויסגעצייכענטע מענשען פון פערשיע־דענע קלאַסען, איז אבער ניט געווען און ניט געקענט זיין א מאַסען־בעוועגונג. דער געבוירענער אריסטאָקראַט און אדעלמאַן סען סימאָן האט אויך בעשאַפען אן אריסטאָקראַטישע בעוועגונג. אָבלייקענענדיג יחוס־אבות, געבוירענע אריסטאָקראַטיע, האט סען סימאָן צופיעל זיך געבוקט פאר אייגענע יחוס, יחוס עצמו, פאר די אריסטאָקראַטען פון גייסט, פערשטאַנד און טאַלאַנט.

צו ווענינ פּראַקטיש אין אלטעגליכען לעבען איז געווען סען סי־מאָן, צו פיעל נאַאיוויטעט איז געלעגען אין זיין פּערזענליכען כאַ־ראַקטער, און אויך זיין גייסטיג קינד, זיין לעהרע, וואס ער האט געשאַ־פען, האט אין פּראַקטישען לעבען קיין טיעפע וואָרצלען ניט געקענט שלאָגען. דער סען־סימאָניזמוס האט ענטדעקט א שעהנעם, הערליכען שטערען אויפ׳ן הימעל, דיעזער שטערען האט אבער ניט געקענט בע־לייכטען און ווייזען דעם וועג אויף דער ערד. סען סימאָן האט דערוי־בער נור צוגעצייגען שטערען־זעהער, די יעניגע, וועלכע האלטען דעם קאָפּ אויפגעהויבען אין דער הויך, קלעטערען שטענדיג אויף די שפּי־צען פון די בערג און קימערען זיך ניט מיט דעם שווארצען גרויען טהאָל פון וואָכעדיגען לעבען.

אבער אויב דער סען־סימאָניזמוס האט ניט געשלאָגען טיעפע וואָרצלען; צווישען די ברייטע ארבייטער־מאַסען בלייבט ער דאָך אלס א הערליכער דענקמאָל אין דער געשיכטע פון׳ם מענשליכען דענקען, ניט בלויז דורך דעם סאָציאַליסטישען אידעאַל, וועלכען ער האט אזוי פערגעטערט, נור אויך דורך די בריליאַנטענע פילאָזאָפישע גדאַנקען איבער די גזעלשאַפטליכע ענטוויקלונג און דער שניידענדער קריטיק

איבער דער עקזיסטירענדער אָרדנונג. ניט אָנוויזענדיג מיטלען און וועגען ווי צו קומען צו דער סאָציאַליסטישער אָרדנונג, האט דאָך דער סען־סימאָניזם אָבגעטהאָן א האלבע ארבייט מיט דעם, וואס ער האט געוויזען, אז די אַלטע אָרדנונג האט אָבגעלעבט און מוז צו־שטערט ווערען.

און איינער פון די שארפזיניגע, שניידענדע קריטיקער, וועלכע האבען אָפען, אָהן א שום נשיאת פּנים אויפגעוויזען די חסרונות און די סבות פון אלערליי ניט נאָרמאלע, קראנקהאפטע ערשיינונגען פון אונזער איצטיגער אָרדנונג, איז געווען דער טיעפזיניגער בע־גרינדער פון דער סען־סימאָניסטישער שוהלע, באַזאַרד.

„פאר אונזער צייט — זאָגט באזארד — איז כאראקטעריסטיש דער מיש־מאַש, די אנארכיע, וואס הערשט אין אלע צווייגען פון לע־בען. דער לאָזונג, די אישו פון דער איצטיגער צייט איז דער בעוואוס־טער זאַץ פון די פיזיאָקראטען: „לאָז געהן"...

די עקאָנאָמיסטען־קלאסיקער האבען געמיינט, אז די פּערזענליכע אינדיווידועלע נוצען פון יעדען יחיד פאלט צוזאמען מיט די אינטע־רעסען פון כלל, ווייל דער כלל איז ניט אנדערש, ווי דער סך הכל פון פערשיעדענע יחידים. מיר קענען מיט דעם בשום ענין ואופן ניט מסכים זיין. די מאשינעס, צום ביישפּיעל, ברענגען זעהר פיעל נוצען די אונטערנעהמער, אבער צי זיינען זיי ניצליך די ארבייטער? צי ווערען דען דורך זיי ארבייטער ניט ארויסגעוואָרפען אויפ'ן גאס? די עקאָנאָמיסטען ענטפערען דערויף, אז דורך די איינפיהרונג פון מאשינעס ווערט די אינדוסטריע מעהר ענטוויקעלט, עס עפענען זיך נייע פעקטאָרים, נייע שעפער, עס ווערט גערסער די נאָכפראגע נאָך ארבייטס־קראפט און נייע קוועלען פון פּרנסה קומען צו. אויב אפילו דאס זאָל זיין ריכטיג, טאָ פרעגט זיך, פון וואנען וועלען לעבען די ארבייטער אין דער איבערגאנגס־פעריאָדע? איידער עס וועט קומען די נחמה וועט ארויס די נשמה. איידער די גוטע צייט וועט קומען, וועלען די ארבייטער דערוויל אויסגעהען פון הונגער.

די פיהרער פון דער היינטיגער געזעלשאפט האבען אויסגערופען, אז יעדער זאָל זאָרגען פאר זיך. ווער עס קען, דער זאָל זיך ראטעווען, דאס אייגענע העמד איז צום לייב נעהנטער! די גרויסע מענשליכע פאמיליעס זיינען פונאנדערגעפאלען אויף איינצעלנע מענשען, וועלכע

קאָנקורירען צווישען זיך, ווערגען איינער דעם אַנדערען, זיי יאָגען, לויפען, האווען פאר די אייגענע פּערזענליכע אינטערעסען. די קאָנקורענץ אין דער היינטיגער אָרדנונג איז גלייך צו א מערדערישען קאמפּף אויף לעבען און טויט. די גרויסע מאסען ארבייטער זיינען די בעזיעגטע, זיי פאלען אין קאמפּף, און נור איינציגע גליקט עס אָב צו זיעגען אין דיעזען קאמפּף. דער דעוויז איז איצט: „יעדערער פאר זיך — גאָט פאר קיינעם." די ליעבע האט דעם מענשען פערלאָזען און דער גראָבער עגאָאיזמוס האט אויפגעשטעלט זיין טעמפּעל אין דער איצטיגער געזעלשאפט. די אמונה, דאס רעליגיעזע געפיהל איז פערלאָזען און צוזאמען מיט איהר איז אויך פערשוואונדען די איבערגעבענהייט צו דעם כלל."

די היסטאָריקער ערקלערען געוועהנליך די גרויסע פּאַסירונגען, אלס צופעליגע ערשיינונגען. זיי שטיצען זיך שטענדיג אויף א געוויסען גאון, א געוויסען געלעהרטען, וועלכער האט געמאכט א גרויסע ענטדעקונג און האט ארויסגערופען א נייע עפּאָכע אין מענשליכען דענקען. די היסטאָריקער זעהען ניט אין דיעזע נייע ערשיינונגען, אין דיעזער נייער עפּאָכע א רעזולטאט פון א געוויסען געזעלשאפטליכען צושטאנד, וועלכער האט דיעזע פּאסירונגען ארויסגערופען, זיי זעהען ניט איין, אז יעדע עוואָלוציאָן, יעדע ענטוויקלונג איז ניט סתם אין דער וועלט אריין, נור א רעזולטאט פון די פריהערדיגע עוואָלוציאָנען, אז יעדער נייער שריט איז בעדינגט און ארויסגערופען דורך די פריהערדיגע. דער שטאנדפּונקט פון די היסטאָריקער איז, אז די פראנצויזישע רעוואָלוציאָן איז געווען ארויסגערופען דורך די פערשווענדערייע און דעם ליכטזינן פון דער הויפישער קליקע, דאס הייסט, אז דער אדער יענער טשינאָווניק אדער באראָן איז געווען די סבה פון אזא וועלט-איבערקעהרענדע פּאסירונג. דיעזער בליק אויף די אורזאַכען פון דער היסטאָריע האט ארויסגערופען דעם געוויסען שפּריכוואָרט: „גרויסע פּאסירונגען זיינען א רעזולטאט פון קליינע אורזאַכען." אבער די געשיכטע, וואס ווערט געלערענט אויף אונזער שטייגער, לויט אונזער מעטהאָדע איז עפּעס אנדערש, ווי א אינטערעסאנטע מעשה איבער פערשיעדענע דראמאטישע פאקטען און סצענען פון דער פערגאנגענהייט, וועלכע קיצלען די נערווען. פאר אונז איז די היסטאָריע א סך הכל פון פערענדערונגען, וועלכע קומען פאָר מיט א

געוויסען סדר לויט געוויסע געזעצען, דאס איז אן איבערבליק איבער פערשיעדענע פיזיאָלאָגישע צושטאנדען פון דעם מין מענש, ווי ער לעבט און ווירקט, ווען ער איז צוזאמען מיט זיינע מיטמענשען. דורך אזא ארט ווערט די געשיכטע א אמת'ע וויסענשאפט.

„דיעזע היסטאָריע לערענט אונז, אז דער יסוד פון אלע געזעלשאפטליכע אָרגאניזאציאָנען איז געווען און איז נאָך עד היום די עקספּלאָאטאציאָן פון איין קלאַס דורך'ן צווייטען. אויפ'ן באָדען פון דיעזער עקספּלאָאטאציאָן וואקסט אויס דער קלאַסען־געגענזאץ, וועלכער האט דורכגעדרונגען דאס געזעלשאפטליכע לעבען אין אלע צייטען און דורות. די אויפגאבע פון דער צוקונפט איז צו פערביי־טען די עקספּלואטאציאָן פון איין מענשען דורך'ן צווייטען אויף די עקספּלואטאציאָן פון דער נאטור דורך'ן מענשען. דער קלאַסען־געגענזאץ מוז פערדרענגט ווערען דורך'ן פריינדליכען צוזאַמענארבייטען — דורך די אסאָסיאציאָן. אז דיעזע אויפגאבע מוז ער־פילט ווערען, ווייזט אונז בעשיינפערליך די היסטאָריע גופא. איבעראל זעהען מיר, אז דער קאמפף, דער אנטאגאָניזם ווערט וואס ווייטער אלץ מעהר בעשרענקט און די אסאָסיאציאָן, פערקעהרט, פערגרעסערט זיך. ווי שלעכט עס זאָל זיך איצט ניט לעבען דעם ארבייטער קלאַס, איז פריהער זיין לאגע געווען נאָך פיעל ערגער. די איצטיגע בעציהונ־גען צווישען ארבייטער און אונטערנעהמער בילדען א ווייטערדיגען רינג פון דער ענטוויקלונגס־קייט, א העכערען שטאפּעל אין דעם עוואָ־לוציאָנס־לייטער.

„דער ערשטער סאמע ניעדריגסטער שטאפּעל איז געווען די שקלאַפעריי. שפּעטער איז די לאגע פון שקלאַף אויסגעבעסערט געוואָ־רען — ער איז פערוואנדעלט געוואָרען אין א „לייב־אייגענעם" (קרע־פּאַסטנאָי), וועלכער איז מחויב צו ארבייטען פאר'ן פּעאָדאל, אבער ער געהערט איהם ניט — וועניגסטענס געזעצליך — מיט זיין קערפּער. די בעפרייאונג פון'ם לייב־אייגענעם און זיין איבערגאנג צום ארביי־טער, וועלכער פערקויפט בלויז זיין ארבייטסקראפט, איז ווייטער א שריט פאָרווערטס. א פערבעסערונג אין'ם קאמפף צווישען די הערשענדע און אונטערדריקטע קלאַסען. פון דער היסטאָריע זעהען מיר בכן, אז הגם די עקספּלואטאציאָן פון איין מענשען דורך'ן צוויי־טען איז ניט גענצליך פערשוואונדען, ווערט זי דאָך לכל הפחות וואס

ווייטער אלץ שוואכער. דעם מאָדערנעם מענש בלייבט איבער צו מאַ־כען דעם לעצטען שריט — אין גאַנצען צו מאכען א סוף פון דער עקספּלואטאציאָן. דער געזעלשאַפטליכער אנטאַגאָניזמוס מוז פער־שווינדען און די אסאָסיאַציאָן מוז בלייבען דער איינציגער יסוד פון דער געזעלשאַפטליכער אָרדנונג."

„וואו ליעגט די אורזאכע פון עקספּלואטאציאָן? ווי קומט עס, אז איין מענש האט די מעגליכקייט צו עקספּלואטירען דעם צווייטען?"
— די סבה ליעגט אין געזעץ פון פּריוואט אייגענטהום, וואס הערשט אין דער געזעלשאַפט. אלע צרות שטאַמען דערפון, וואס מען מאכט א חלוק צווישען „מיינס" און „דיינס" — ענטפערט באַזארד דרייסט קליפּ און קלאָר. געוועהנליך מיינט מען, אז פּריוואט אייגענטהום איז אלע מאָל געווען און וועט אייביג בלייבען, אז דאס איז א חק עולם, וואס ענדערט זיך ניט. דאס איז ניט ריכטיג. דאס פּריוואט אייגענ־טהום, ווי אלע אנדערע געזעלשאַפטליכע איינריכטונגען, איז אונטער־וואָרפען דעם געזעץ פון ענטוויקלונג. דאס איז ניט אן אבסאָלוטער געזעץ, נור פון דער היסטאָרישער קאטעגאָריע. דער שטאַאט האט אין אלע צייטען רעגולירט דאס געזעץ פון אייגענטהום, ער האט בע־שטימט די זאכען, וועלכע קענען איבערגעהן אין רשות היחיד און ווערען פּריוואט אייגענטהום. דאס איז ניט א נאטור־זאך, א נאטור־רעכט, ווי צום ביישפּיעל דאס רעכט צו רעגיערען מיט די אייגענע אברים און אָרגאנען, זאָנדערן א געוויסער זכות, א געוויסע פּריווילע־גיע, וואס דער שטאַאט גיט דעם אדער יענעם. ווען דער שטאַאט גע־פינט פאר נויטהיג, אז דאס פּריוואט אייגענטהום אויף די אדער יענע זאכען ברענגט שאָדען דעם כלל, האט ער דאס רעכט עס אָבצונעהמען. פארצייטען האט אויך א מענש געקענט זיין אן אייגענטהום־אָביעקט, ער האט געקענט געהערען קערפּערליך דעם אדער יענעם. איצט קען דער מענש נאָר זיין אן אָביעקט צו ווערען א טהייל פון וועמען. עס איז ניט אייגענטהום. גאָר אין די ערשטע צייטען האט דער פאָטער געקענט איבערגעבען זיין פערמעגען בירושה וועמען ער האט געוועלט, שפּעטער איז געוואָרען א געזעץ, אז דער בכור ׳מוז בעקומען צוויי חלקים און די פראנצויזישע רעוואָלוציאָן האט אויף דאס מבטל געווען און האט בעשטימט, אז אלע קינדער מוזען בעקו־מען גלייכע חלקים אין דער ירושה. און אין דער היינטיגער געזעל־

שאַפט איז דאס רעכט אויף פּריוואט אייגענטהום, אייגענטליך, ניט אנדערש ווי א פּריווילעגיע, א זכות צו בעקומען א הכנסה אָהן שום הארעוואניע. דערפון איז קלאָר צו זעהן, אז דאס אייגענטהומס־רעכט איז ניט א חק פון ששת ימי בראשית, א פערגליווערטעס, אייביג אונ־פערענדערליכעס געזעץ. אין געוויסע צייטען און געוויסע דורות זיי־נען אויך די געזעצען אנדערע. דער היינטיגער געזעלשאפט בלייבט איבעריג צו מאכען אן עכט ענטשלאָסענע רעפאָרם אין דעם אייגענ־טהומס־רעכט, דהיינו, אין גאנצען מבטל זיין דאס ירושה־רעכט; דאס „מיינס" און „דיינס" מוז אין גאנצען אויסגעוואָרצעלט ווערען. דער איינציגער יורש דארף זיין בלויז דער שטאאט.

די היינטיגע אָרדנונג שטיצט זיך אויף דעם פּרינציפּ פון פרייער קאָנקורענץ. אבער די פרייע קאָנקורענץ פיהרט צו דער אכזריות'דיי־גער מלחמה פון „אלע קעגען אלע." איהר אונבעגרענצטע הערשאפט פיהרט דערצו, דאס די שוואכע ווערען אונטערדריקט און אונטעריאָכט פון די שטארקערע. דער גרויסער מיש־מאש, די גרויסע אנארכיע, וואס הערשט אין דער פּראָדוקציאָן, די גרויסע יאָגעניש צו בעקומען די אויבערהאנד אויפ'ן מארק, פיהרט צו איבערפּראָדוקציאָן און צו קריזיסען, פון וועלכע די ארבייטער ליידען א סך מעהר, ווי אלע אנ־דערע טהיילען פון דער בעפעלקערונג. דער שטאאט מוז מאכען א סוף צו אזא מין סדר און פערבייטען דעם הערשענדען מיש־מאש אין דער פּראָדוקציאָן דורך א געאָרדענטע פּלאנמעסיגע אָרגאניזאציאָן פון די פּראָדוקטיווע קרעפטען. דער שטאאט איז דאס מחויב צו טהאָן, ווייל אזוי פאָדערען די אינטערעסען פון גרעסטען און אָרעמסטען קלאס פון דער געזעלשאפט — די אינטערעסען פון די ארבייטער. ווען א געוויסע אָרדנונג איז ניט גוט פאר דעם רוב פון כלל מוז די אָרדנונג בטל ווערען. דיעזע אויפגאבע וועט ווערען פערווירקליכט, ווען אין די הענד פון'ם שטאאט — דער איינציגער־יורש — וועלען קאָנצענטרירט ווערען אלע פּראָדוקציאָנס־מיטעל פון לאנד. דער שטאאט וועט דאן בעקומען די מעגליכקייט פונאנדערצוטהיילען *) די פּראָדוקציאָנס־

*) דאָ איז צו זעהן, אז די מאָדערנע סאָציאליסטישע אידעע איז נאָך ניט געוועזן קלאָר אין מח פון באזארד, זיין סאָציאליזמוס איז אין אמת'ן בעשטאנען פון קאָמוניסטישע שטרע־

מיטעל צווישען די פערשיעדענע גרופען פון פראָדוצענטען לויט די פעהיגקייטען און בעדערפנישע פון יעדער גרופע. די פונאנדערטהיילונג וועט פאָרקומען לויט דעם פרינציפּ: „פון יעדען לויט זיינע פעהיגקייטען, יעדער פעהיגקייט לויט איהרע לייסטונגען און פערדיענסטען." די מעהר פעהיגערע און ניצליכערע ארבייטער — מוזען בעקומען מעהר ווי די וועניגער פעהיגע" **).

דעם תוך פון דיזער טהעאָריע האט באזארד איבערגעגעבען בקיצור אין דער פאָרם פון אן אויפרוף, וואס זיי האבען געדרוקט אין זייער סען־סימאָניסטישען אָרגאַן: „מיר שטרעבען צו פערניכטען און מבטל צו זיין — לויטעט דער אויפרוף — אלע זכותים, וועלכע בערו־

בונגען. דער סאָציאַליזמוס פערלאַנגט ניט די פערנאַנדערטהיילונג, נור די קאָנצענטרירונג פון די פראָדוקציאָנס־מיטעל. דער קאָמוניזמוס וויל פערנאַנדערטהיילען די פראָדוקציאָנס־מיטעל צווישען גרופּעס פראָדוצענטען. באַזארד'ס קאָמוניסטישע פאָדערונגען זיינען צו ערקלערען דורך דעם, וואס ער האט געלעבט אין א קליין־בירגערליכער געזעלשאַפט. די פראָדוקציאָן איז נאָך ניט געוועזען אזוי גרויס ענטוויקעלט און ביי א קליין אינדוסטריע איז פיעל בעסער, ווען די פּראָדוקציאָן ווערט דורכגעפיהרט ניט פון גאַנצען שטאַאט, נור פון בעזונדערע, אונאבהענגיגע גרופּען. — א. ש. ז.

**) אגב אורחא לוינט דאָ אויפמערקזאַם צו מאַכען אויף דעם אונטערשיעד צווישען דיעזעם פּראָגראַם און דעם פּראָגראַם פון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע. אין דעם סאָציאַל־דעמאָקראַטישען פּראָגראַם, וואס איז געגרינדעט אויף דעם וויסענשאַפטליכען דיאַלעקטישען סאָציאַליזמוס, איז אַזאַ פּונקט אין גאַנצען איבעריג, ווייל די סאָציאַל־דעמאָקראַטען, זיינען איבערצייגט, אז דער סאָציאַליזמוס איז נור מעגליך אין א גרויס בעטריעב, וואו אינדיווידועלע פעהיגקייטען און לייסטונגען האבען קיין איינפלוס ניט אויף דער פּראָדוקציאָן, ווייל אלעס ווערט פּראָדוצירט אויפ'ן מעכאַנישען אופן דורך די מאַשינעס און די פּערזענליכקייט פון ארבייטער שפּיעלט איבערהויפּט קיין ראָלע ניט אין'ם שאַפען פון די פּראָדוקטען. זי דאַרף דעריבער אויך ניט בעריקזיכטיגט ווערען. אויב דער פּראָדוקט איז א רעזולטאַט

הען אויף ירושה. קיין יוצא מן הכלל דארף ניט זיין. מיר שטרעבען צו בעפרייען די ארבייטער און מאכען א סוף פון די לעדיגגעהער, וועלכע לעבען אויף דעם חשבון פון די ארבייטער; מיר שטרעבען דערצו, אז אכטונג, כבוד און וואוילטאָג זאָלען בעקומען יענע, וועלכע ערנעהרען די געזעלשאפט, בילדען און בעגייסטערען זי — מיט אנדערע ווערטער — די פּראָדוצענטען, געלעהרטע און ארטיסטען; מיר ווילען, אז שניידען זאָלען דוקא יענע, וועלכע זעען; אז מיט דער פרוכט פון דעם ארבייטער'ס ארבייט זאָלען זיך ניט בענוצען פּוסט־און־פּאסטניקעס, לעדיגגעהער, וועלכע טהוען גאָרנישט, ווייסען גאָרנישט און ליעבען קיינעם אויסער זיך אליין; מיר פערלאנגען, אז עס זאָלען בטל ווערען אלע שטייערען און לאסטען, וואס די ארבייטער צאָהלען די לעדיגגעהער אונטער פערשיעדענע נעמען: רענט, טעקסעס, פּראָצענט פאר קאפּיטאל, א. ז. וו."

אין אן אנדער אָרט האבען די סען־סימאָניסטען נאָך קירצער און איינפאכער פּאָרמולירט זייערע שטרעבונגען: „די געזעלשאפט בעשטעהט פון לעדיגגעהער און ארבייטער; די פּאָליטיק מוז שטרעבען דעם גורל פון די לעצטע צו פערבעסערען און דעם זכות פון די ערשטע מבטל צו זיין." אויף אזוי פיעל איז דער אידעאָלאָג פון די סען־סימאָניסטען, באזארד.

באזארד האט ניט נאָר געמאכט א פּירוש אויף סען סימאָן'ס טהעאָריע, נאָר ער האט אויך אויסגעברייטערט די תורה פון זיין רבי'ן.

פון'ם גלייכען אנטהייל פון אלע אינדיווידואומען, מוזען אלע אינדיווידואומען זיך אויך גלייך בעטהייליגען אין דער פארנאנדערטהיילונג. באזארד, אלס מעטאפיזיק־אוטאָפּיסט, וועלכער האט געמיינט, אז אויך אין געזעלשאפט, וואו עס הערשט דער קליין־בעטריעב, איז מעגליך איינצופיהרען דעם סאָציאליזמוס, האט געמוזט געבען אין זיין פּראָגראם א געוויסען פּלאַץ די אינדיווידואליטעט פון ארבייטער, ווייל דער ערפאָלג פון קליין־בעטריעב איז אָבהענגיג פון די אינדיווידועלע איינגענשאפטען. דאס איז די אורזאכע, וואס זיין פּראָגראם טראָגט אויף זיך דעם שטעמפּעל פון א קליין־בעטריעב.

— א. ש. ז.

סען סימאָן האט אנאטאָמיזירט, אנאליזירט די געשיכטע אי־בערהויפּט, ער האט אויפגעוויעזען אויף די שייכות צווישען די פּאָ־ליטישע פּאָרמען און די עקאָנאָמישע אומשטענדען, אז די לעצטע רו־פען ארויס די ערשטע. באזארד האט דיעזע טהעאָריע אָנגעווענדעט צו דער הערשענדער אָרדנונג. ער האט געוויעזען, אז די הערשענדע פּאָליטישע פּאָרמע איז שוין אָבגעלעבט און מוז פערביטען ווערען אויף א נייע. סען סימאָן האט פּאָרבערייטעט די אינסטרומענטען, די געצייג צו אונטערזוכען. באזארד האט זיך מיט זיי בענוצט און האט מיט זיי געמאכט דעם פּלאַן פון דער נייער סאָציאַליסטישער געביידע. געוועהנליך איז דיעזער פּלאַן ניט געווען אין גאנצין קלאָר, א ביסעל מטושטש, אבער דאס איז דערפאר, ווייל באזארד האט נאָך ניט גע־קענט וויסען פון דעם וויסענשאַפטליכען סאָציאליזמוס.

בכלל זיינען די סען־סימאָניסטען אונטער דער פיהרונג פון בא־זארד און זייער קריטיק אויף די בעשטעהענדע געזעלשאַפטליכע אָרד־נונג, ווי אין זייער סאָציאַליסטישער פּראָגראַם, געשטאַנען זעהר נאָ־הענט צו די סאָציאַל־דעמאָקראַטען. זיי איז אבער, ווי געזאָגט, נאָך געווען אונבעקאַנט די דיאלעקטישע מעטהאָדע פון פּאָרשען, און דערי־בער האבען זיי געמיינט, אז אין יעדע צייט און ביי יעדע אומשטענ־דען, אויך אין א געזעלשאַפט וואו די הערשענדע פּאָרמע פון דער פּראָדוקציאָן, איז דער קליין־בעטריעב, קען דער סאָציאליזם פערווירק־ליכט ווערען. זיי איז אויך געווען אונבעקאַנט דאס געזעץ, אז די בע־וועגער פון דער געזעלשאַפטליכער ענטוויקלונג זיינען די פּראָדוקטיווע קרעפטען, וועלכע צושפּאַלטען די געזעלשאַפט אויף פערשיעדענע קלאַ־סען, וועלכע לעבען אין בעזונדערע סביבות און בעקומען גאנץ אנדערע איבערצייגונגען. זיי האבען דעריבער געמיינט, אז דער סאָציאליזמוס קען פערווירקליכט ווערען דורך יעדען, ניט דוקא דורך דעם פּראָלע־טאריאט.

די איבערצייגונג פון די סאָציאַל - דעמאָקראַטען, וועלכע בע־גרינדען זייער אנשויאונג אויף דעם וויסענשאַפטליכען סאָציאליזמוס, אז ניט אין יעדער צייט און ניט יעדער קלאַס איז אימשטאַנד דעם סאָציאליזמוס דורכצופיהרען — אָט וואס אונטערשיידעט זיי פון די אוטאָפּיסטען סען־סימאָניסטען.

די סען־סימאָניסטען האבען געוואוסט, אז די איצטיגע אָרדנונג

איז אלט, אָבגעלעבט, פערפוילט און אז דער געזעלשאפטליכער קער־פער, וועלכער איז צובײלט, צושלאָגען, צוקריפעלט, קען נור דאן אויס־געהײלט ווערען, ווען די אָרדנונג וועט ווערען אַן אַנדערע — אַזאַ אָרד־נונג, וואו עס וועט זײן קהל'שע אײגענטהום. זײ האבען אבער ניט געפונען די נויטהיגע בוימײסטער פון דער נײער אָרדנונג און האבען ניט געקענט בעשטימען די צײט, ווען אַזאַ אָרדנונג קען און וועט אויפגעשטעלט ווערען. עס האט זײ געפעהלט דער איבערגאַנג, דער בריק, ווי צוצוקומען פון דער געגענוואַרט צו דער צוקונפט און דערי־בער האט דער צוקונפטס־אידעאַל נור געקענט בעגײסטערען, ארויס־רופען א פײער פון ענטהוזיאַזמוס בלויז בײ אײנציגע מענשען, ער האט אבער ניט געקענט ווערען א רעאַלע ממשות'דיגע מאַכט, א וועג־ווײזער פאר די ברײטע ארבײטענדע מאַסען. דער סען־סימאָניז־מוס האט ניט געקענט זיך אײנוואָרצלען אין די מוחות פון מענשען, נור אין די הערצער. ער איז געוואָרען ניט א קאָפּ־זאַך — נור א געפיהל־זאַך, ניט א איבערצײגונג, נור א אמונה־זאַך. און ניט הא־בענדיג אונטער זיך א געוויסע עקאָנאָמישע מאַכט, האט דער סען־סימאָניזם לויט זײן אײגענער לעהרע געמוזט אונטערגעהן, אזוי ווי אַלע אַנדערע בעוועגונגען און שטרעבונגען, וועלכע שוועבען אין דער לופט און האבען ניט א רעאַלען יסוד אונטער זיך.

דער סען־סימאָניזמוס האט ניט געקענט זײן א מאַסען־בעוועגונג און האט זיך נור געשטיצט אויף א סעקטע, וועלכע האט די גאון'ישע לעהרע פון רבי'ן אײנגעהילט אין אַזאַ דיקע ניט־פּאַסענדע פאָרמע אזוי, אז דער געזונדער קערן איז אין גאַנצען פערלעגט געוואָרען מיט א רעליגיעזען טומאַן.

טשאַרלס פוריע

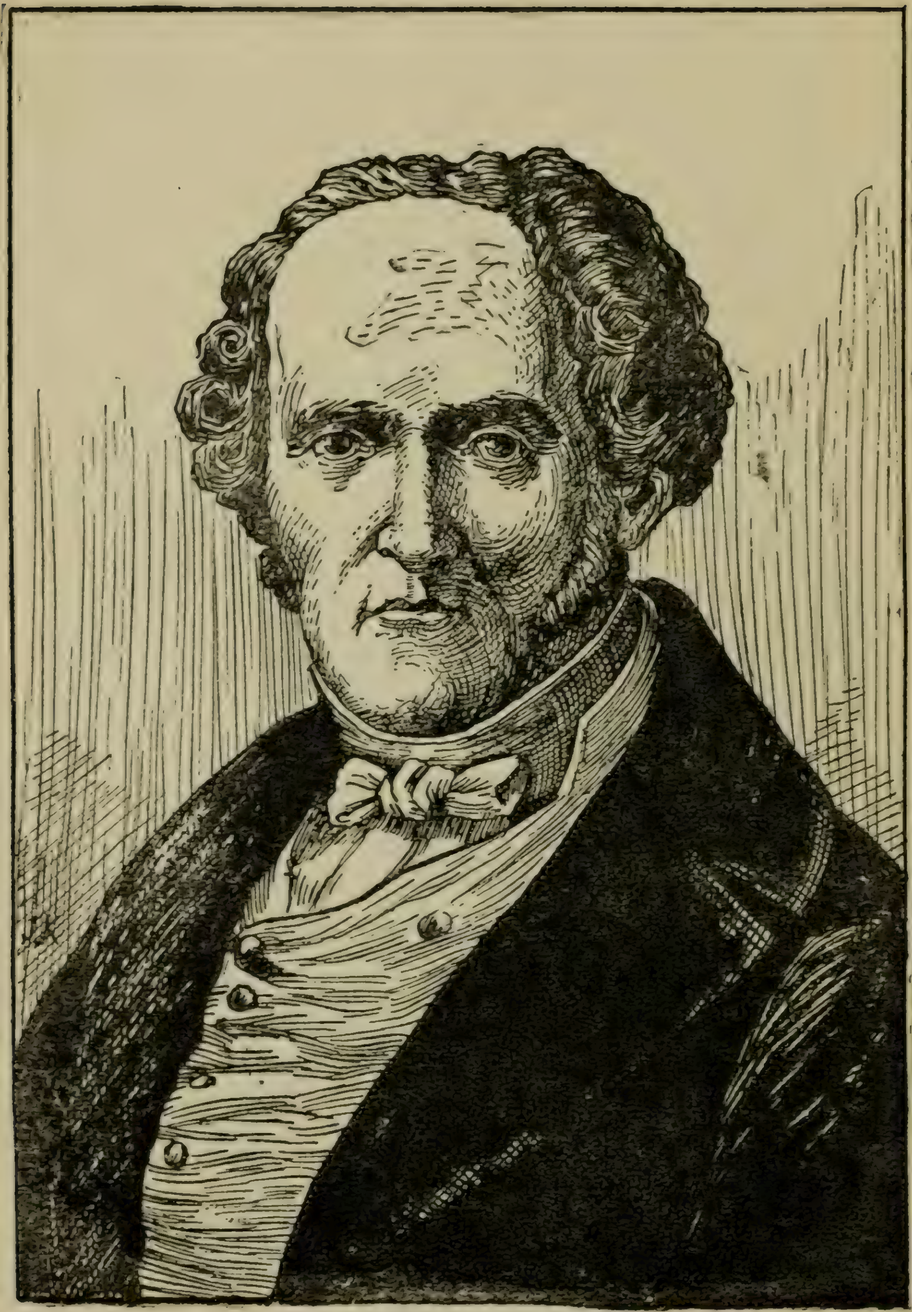

טשאַרלס פוריע.

XXVII.

טשאַרלס פוריע

זיין לעבען און זיינע טהעאָריען.

דעם מענשען'ס לעבען איז געגליכען צו א פייער — האט געזאָגט אַן אַלטער גריכישער פילאָזאָף. דאס גאַנצע דענקען און טהון זיינען ניט אַנדערש, ווי פערשיעדענע בעוועגונגען פון מאַרך, אזוי ווי דאס ציטערען און פלאַטערען פון א ברענענדיגער ליכט.

אבער אויב דאס לעבען פון א געוועהנליכען מיטעל מענשען, פון די, וועלכע געהען צוועלף אין א דוצענט, קען מען פערגלייכען צו די נאָרמאַלע, רעגעלמעסיגע פלאַם־בעוועגונגען פון א ליכט, איז די גע־דאַנקען־וועלט פון א זשעניע, פון א גאון גלייך צו א פייער־שפייענדי־גען וואולקאַן. די געוועהנליכע מיטעלמעסיגע בעל־הבת'ישע נאַטורען און אייגענשאַפטען פעהלען די זשעניען. די געדאַנקען פון די לעצטע בעוועגען זיך ניט אין געוויסע גרענעצען, שטיל, רוהיג און געלאַסען, ווי ביי איינפאַכע מענשען, וועלכע זיינען ניט בעשאָנקען פון דער נאַטור מיט'ן הייליגען, הימלישען פייער פון בעגייסטערונג. די גע־דאַנקען־בעוועגונגען ביי די זשעניען זיינען שטורעמדיג, זיי רייסען בערג און גלייכען טהאָלען, זייערע אידעאַלען לייכטען ניט רעגעלמע־סיג, נור הויבען זיך טהיילמאָל אויף אונגעהייער הויך און לאָזען זיך טהיילמאָל אַראָב זעהר נידעריג, א סך נידעריגער, ווי ביי דעם דורכ־שניטס־מענשען. דאָ פלאַקערען זיי אויף און בעלייכטען מיט זייער פערבלענדענדער ליכט די גאַנצע וועלט און דאָ ווערען זיי אויסגעלאָ־שען און פערשטיקט אין רויך; דאָ ווערען זיי די איינציגע הערשער

איבער אלע גרויסע גייסטער פון דער צייט און דאָ ווערען זיי פער'־הוזק'ט און פערשפּאָטעט פון יעדען לעהרען־אינגעל. קיין מיטעל־גרע־נעץ איז דאָ ניט פאראַן, אדער זיי ווערען געליעבט, אדער געהאַסט, אדער פערגעטערט, אדער בעשפּיגען. די זשעניען זיינען אונגעהייער דרייסט מיט זייערע געדאַנקען און דיעזע העלדישע דרייסטקייט, וועל־כע שטעלט זיך פיר קיין זאך ניט אָב, עפענט אָפטמאָל פאר דעם גאון'־שען מח די גרעסטע וועלט סודות; דערפאר אבער קען דער זשעניע שטארק ווערען מיטגעריסען און פערקריכען העט ווייט, וואוהין דער געוועהנליכער מענש מיט „א געזונטען מענשען פערשטאנד" וועט קיין מאָל ניט פערבלאָנדזשען.... דער מיטעל־מענש געהט אינ'ם איסגעטרעטענעם וועג, דער זשעניע ענטדעקט נייע וועגען און דערי־בער קומען גאַנץ אָפט אויס די פּלענער פון די זשעניען לעכערליך און קאָמיש פאר די קליין־קעפּעלדיגע מענשען מיט די קליינע השגה'לעך, וועלכע קענען זיך ניט אויפהויבען הויך און פליהען צוזאמען מיט זיי.

און אזאַ זשעניע, איבער וועלכען פערשיעדענע פיליסטער, מיט דעם „געזונטען מענשען פערשטאנד," האבען זיך שטארק לוסטיג גע־מאכט, איז געוועזען טשאַרלס פוריע.

פראנסיז מאריע טשארלס פוריע איז געבוירען געוואָרען דעם 7טען פעברואר, 1772, אין א קליין שטעדטעל, אין פראנקרייך (בע־זאנקאן), ביי וואָהלהאבענדע עלטערען. זיין פאָטער איז געוועזען א חשוב'ר בעל הבית אין שטאָדט און האט געפיהרט פאר יענער צייט גרויסע מסחרים. 1781 איז דער פאָטער געשטאָרבען און האט אין זיין צואה איבערגעלאָזען צוויי־פינפטלאך פון זיין פערמעגען, 80,000 ליוורעס, פאר דעם 9־יאָהריגען טשארלס.

פוריע האט ניט ליעב געהאט צו ריידען איבער זיינע פערזענליכע פערהעלטניסע. ווען ער פלעגט דאס יאָ אמאָל טהון, איז דאס נור גע־ווען אום אונטערצושטיצען און צו בעפעסטיגען זיינע א טהעאָריע. זיינע תלמידים און אפילו זיינע אינטימסטע פריינד האבען זיך ערשט נאָך זיין טויט דערוואוסט, אז אין 1793, ווען ליאָן איז געוועזען בעלאַ־גערט, האט ער זיין גאַנצען פערמעגען פערלוירען.

ער אליין האט קיין מאָל ניט דערצעהלט איבער די אורזאכען,

וועלכע האבען פאר איהם פארבערייטעט א לעבען פול דחקות און פיין.

נאך אין די קינדער־יאהרען איז ביי פוריע געווען צו בעמערקען א שטארקעס שטרעבען נאך יושר און גערעכטיגקייט. צום האנדעל, צו וועלכען זיין פאטער האט איהם געהאט געווידמעט, האט ער גע־פיהלט א גרויסע פעראכטונג און האט זיך פאר קיין פאל ניט געקענט צוגעוואהנען צו איהם. אין'ם אלטער פון 6 יאהר האט ער שוין געזעהן דעם אונטערשיעד צווישען האנדעל און װאהרהייט. אין קאטעכיזמוס און אין דער שוהל — דערצעהלט שפעטער פוריע אין איינע פון זיינע ווערק — האט מען איהם געלערנט ניט צו זאגען ליגענס און אין לעבען האט מען איהם אין אזא פריהצייטיגען עלטער שוין אנגעפאנגען צו לערנען די מלאכה פון שקר, אדער די קונסט ווי צו פערקויפען. ניט קענענדיג אריבערטראגען די בעטריגערייען פון האנדעל, פלעגט דער קליינער פריקאזטשיק, פוריע, מגלה זיין די קויפער די סודות פון גע־שעפט. ער פלעגט זיי אוועקרופען אן א זייט און זיי אויסזאגען דעם גאנצען אמת, וואס ער האט געוואוסט איבער דער פערקויפטער סהורה און זיי געראטהען זיך ניט צו לאזען אבנארען. איינער פון דיעזע קוי־פער האט איהם פערראטהען און האט דאס דערצעהלט די בעלי הבתים פון געשעפט. דער קליינער פוריע האט פאר אזא פערברעכען געקראגען גוט אריינגעשמיסען און זיינע עלטערען, ווי אנדערע סוחרים, האבען צווישען זיך אבגעפסק'נט, אז „טשארלס וועט צום האנדעל קיין מאל ניט טויגען." און אין אמת'ן האט טאקע פוריע פיינט געהאט דעם מסחר תכלית שנאה און „פונקט ווי האניבאל אין'ם אלטער פון 9 יאהר האט געשווארען קעגען רוים, האט אויך פוריע אין'ם עלטער פון 7 יאהר געשווארען א אייביגען האס דעם האנדעל."

פוריע'ס האס קעגען אונגערעכטיגקייט איז אויך געווען די אור־זאכע, וואס ער פלעגט זיך שטענדיג אננעהמען פאר זיינע שוואכערע און געקריוודעטע חברים אין אירגענד וועלכען שפיעל. קערפערליך א שוואכער, אבער מיט שטארקען געפיהל פון יושר און עהרליכקייט, פלעגען די חברים זיינע פאר איהם ציטערען, דען ער איז געווען א איבערגעגעבענער קאמעראד. אין שוהל האט טשארלס געלערענט זעהר גוט און פלעגט זאגאר בעקומען די ערשטע פרייזען, נעמליך אין לא־טיינישער פאעזיע. ווען ער איז געווארען עלטער, האט ער געוואלט

געהן קיין פּאַריז, אום דאָרט צו שטודירען לאָגיק און פּהיזיק, אבער זיין מוטער'ס א קרוב, וועלכער האט געהאט א גרויסען איינפלוס אויף זיינע עלטערען, האט אבגעראַטהען איהם צו שיקען אין א גרויסע שטאָדט, אגב טאַקע זיינען וויסענשאַפטען פאר א סוחר ניט אזא וויכ־טיגער ארטיקעל. אנשטאט אין א לעהר־אנשטאַלט אין פּאַריז האבען די עלטערען בעסער איהם אוועקגעשיקט קיין ליאָן צו א באַנקיער, אבער קומענדיג צום באַנק געשעפט האט דער קליינער פוריע געמאַכט א ויברח און האט מיט עקשנות ערקלעהרט, אז ער וועט קיין מאָל ניט זיין א קויפמאַן. מען האט דאָן משנה מקום געווען און איהם געשיקט אין אַן אנדער שטאָדט, אבער אויך פון דאָרטען האט פוריע געמאַכט פּליטה. סוף כל סוף אבער האט ער זיך געמוזט אונטערגעבען און האט ארויפגענומען אויף זיך דעם יאָך פון האַנדעל. ער איז אָנגעקומען אין א געשעפט אין ליאָן אויף דער לעהרע. און אזוי האט ער, ווי ער אליין פּלעגט אָפט ווידערהאָלען, די שעהנסטע יאָהרען פון זיין לעבען פער־בראַכט אין ווערקשטאַטען פון שקר און פאַלשקייט, הערענדיג איבע־ראַל דעם פּאָרוואורף: „אזוי א גאַנץ וואוילער יונגערמאַן, אבער ער טויג ניט פאר'ן האַנדעל.”

א בעזונדערע נייגונג האט פוריע געהאט פאר געאָגראַפיע. זיין טאַשען־געלד, וואס ער פלעגט בעקומען, פלעגט ער אויסגעבען אויף לאַנדקאַרטען. ער האט אויך שטאַרק ליעב געהאַט בלומען און האט אליין קולטיווירט פּיעלערליי מינים און ארטען. ווייטער האט ער געהאַט א גרויסען „געהער” און מוזיקאַלישע פעהיגקייטען. ער האט זיך אָהן א לעהרער אויסגעלערענט שפּיעלען אויף פערשיעדענע אינ־סטרומענטען.

א גאַנץ שעהנער כאַראַקטעריסטישער טהאַט איז געוואָרען בע־קאַנט פון פוריע'ס שוהל־יאָהרען. אָבוואָהל ער איז ניט געווען א שטאַר־קער עסער, פלעגט ער יעדען מאָרגען מיטנעהמען אין שוהל א שטיק ברויט, בעדעקט מיט קאַלטע פלייש. איינמאָל, ווען ער איז געווען אָב־געפאָהרען פון שטאָדט, האט זיך אוועקגעשטעלט א קליינער אָרעמער אינגעל קעגען זיינע עלטערען'ס געשעפט, און געפרעגט, אויב דער קליינער הערר איז קראַנק. ווען מען האט דעם אינגעל דערצעהלט, אז דער קליינער פוריע געפינט זיך אויף א רייזע, האט ער אויסגעבראָ־כען אין א גרויסען געוויין. ווען מען האט איהם געפרעגט, פאַרוואס ער

האט זיך אזוי צואוויינט, האט דער אינגעל געענטפערט, אז מיט טשארלס אַבריייזע האט ער אויך אָנגעוואָרען זיין פריהשטיק, וועלכען דער קליינער הערר פלעגט איהם יעדען טאָג ברייגגען. דער אָרעמער הונגעריגער איז, זעלבסטפערשטענדליך, געטרייסט געוואָרען און האט אָנגעפאנגען צו בעקומען זיין מאָהלצייט, ווי פריהער.

איידער פוריע האט נאָכגעגעבען דעם פערלאנג פון זיין מוטער צו ווערען א סוחר האט ער נאָך פּרובירט אָנצוקומען אין א מיליטער־רישע אינזשיניער שוהל. אבער מען האט איהם צוריקגעוויזען אויף דעם סמך, וואס ער שטאַמט ניט פון אַדעליגע עלטערען. אין די שפּע־טערדיגע יאָהרען האט פוריע זעהר געדאַנקט דעם צופאַל, וואס מען האט איהם ניט אָנגענומען אין שוהל. דען ווער ווייס, אויב ער וואָלט דאָרט געקענט בעקאנט ווערען מיט די לעהרען איבער'ן סאָציאַלען מע־כאַניזמוס, וועלכע ער האט שפּעטער געווידמעט זיין גאַנצען לעבען? אזוי ענטשיידעט אָם מייסטען דער בלינדער צופאַל דעם גורל פון מענשען! און דאָך רעדט מען שטענדיג פון פּערזענליכע פּערדיענ־סטען? וויפיעל בעדייטענדע און בעריהמטע מענער האבען צו פער־דאַנקען זייער בעריהמטהייט בלויז א גליקליכען אדער ניט גליקליכען צופאַל?

נאָך דעם, ווי פוריע האט געענדיגט זיין לעהרצייט אין ליאָן, האט ער אין 1790 בעקומען א שטעלע אלס רייזענדער, וואס האט גע־פאָדערט אין יענער צייט א גרויסען צוטרוי פון די בעלי הבתים. אלס רייזענדער האט ער דאַן צום ערשטען מאָל בעזוכט פּאַריז, וואס איז איהם שטאַרק געפעלען געוואָרען. די שכירות זיינע זיינען געוועזען זעהר קליין, אבער ער האט גענומען געלד פון זיין קאַפּיטאַל, וואס ער האט בעקומען בירושה פון זיין פאָטער און האט בעזוכט פיעלע אַנדערע איי־ראָפּעאישע לענדער: דייטשלאַנד, בעלגיען און האָלאַנד. איבעראל האט ער שטודירט און זיך בעקאָנט מיט די פערהעלטניסע, וועלכע האבען דאָרט געהערשט. עס איז ניט אויסען געבליעבען זאָגאר א גרויסע געביידע אין אירגענד וועלכער שטאָדט, וואס איז ניט געוועזען בעקאַנט פוריע'ן. צו שפּראַכען האָט ער דערפאר ניט געהאט קיין פעהיג־קייטען. אויסער זיין מוטער־שפּראַך, פראַנצויזיש, האט ער אַן אַנדער שפּראַך בשום אופן ניט געקענט ערלערנען און עס קען מעגליך זיין, אז דאס איז אויך די אורזאַכע, וואס ער האט אין זיינע לעהרען גע־

פּרעדיגט, אז אין דער גאַנצער וועלט זאָל זיין נור איין שפּראַך, ווייל די פיעלע שפּראַכען צושטערען „די אוניווערזעלע איינהייט" און מוזען פריהער פון אלץ בעזייטיגט ווערען.

אזוי ווי פוריע איז א גאַנצען טאָג געווען פערנומען אין'ם געשעפט, פלעגט ער נור קענען בענוטצען די נעכט פאר זיין שטודיום און אויסבילדונג. הויפּטזעכליך האט ער געלערענט אנאַטאָמיע, פהיזיק, כימיע, אַסטראָנאָמיע און נאַטור געשיכטע. זיין האס קעגען דעם האנדעל איז געוואקסען צוזאמען מיט זיינע יאָהרען. וואס מעהר ער איז געוואָרען עלטער, אלץ ווייניגער האט ער געקענט פערטראָגען די סוחר'ישע שטיק און דריידלעך. אין 1799 האט געמאכט אויף איהם א ערשמעטערענדען איינדרוק א סוחר'ישער מאַנעוור פון זיין בעל הבית: 'אין איין שעהנעם פריהמאָרגען קריגט פוריע א בעפעהל פון זיין שעף צו פערזינקען אין ים א גאַנצע שיפסלאַדונג רייז, אום דער פרייז פון די, וואס איז געבליעבען אין מארקעט, זאָל שטייגען. און דאס איז געטהון געוואָרען אין אזא צייט, ווען הונדערטע מענשען האבען געהונגערט און ניט געהאט קיין מעגליכקייט צו ערנעהרען זייערע פאמיליען. די מעטהאָדען פון די איצטיגע אמעריקאנער טראַסטס זיינען אלזאָ שוין דעם דעמאָלדיגען קאפּיטאליזמוס ניט געווען פרעמד!

מיט דער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן האט פוריע ניט סימפּאַטיזירט.

נאָך זיין מיינונג האבען די ברייטע פאָלקס־מאסען זעהר ווייניג געוואונען פון דער רעוואָלוציאָן; דערפאר אבער האט פּראָפיטירט דער קלאַס, וועמען פוריע האט פיינט געהאט, ווי דעם טויט — דעם האנדעלס־קלאַס. און נאָך מעהר פלעגען איהם אויפרעגען די לויבגעזאַנגען, וועלכע די שריפטשטעלער און אלע אנדערע אָנהענגער פון דער נייער אָרדנונג, פלעגען ווידמענען דעם פרייגעוואָרענעם האנדעל, וואס זיי האבען בעטראכט אלס די אי' פון דער נייער געזעלשאפט, אלס דעם פונדאמענט פון פאָלקס־גליק און וואָהלזיין. אויסער דעם, האבען איהם אָבגעשטויסען די געוואלד טהאטען אין דער צייט פון רעוואָלוציאָן, די נויטהווענדיגקייט פון וועלכע ער האט ניט פערשטאַנען; הויפּטזעכליך האט ער געהאסט די יאַקאָבינער, אלס די פערטרעטער פון טעררער און די פילאָזאָפיע פון רוססאָ, די טהעאָרעטישע בעגרינדונג פון דער רעוואָלוציאָן.

קיין זאך פלעגט איהם ניט אזוי ארייננבריינגען אין כעס און אויפ־רעגונג, ווי דער פּראוואורף פון זיינע געגנער, אז זיינע סאָציאַלע טהעאָריען „קענען נור פערווירקליכט ווערען אויף דעם וועג, וועלכען די יאַקאָבינער האבען אויסגעטרעטען.“ „ניין און טויזענד מאָל ניין — פלעגט ער מיט כעס ענטפערן — מיין טהעאָריע האט ניט צו טהון מיט יענע לייטע און מיט זייערע אומשטורץ פּראָיעקטען.“ ער האט מיט זיין קריטישען בליק ערקענט, אז די רעוואָלוציאָן, טראָטץ די גרויסע מסירת נפש און אָפּפערוויליגקייט פון'ם פאָלק, טראָטץ איהרע אידעאלע גרונדלאגען, טראָטץ די שלאַגווערטער: פרייהייט, גלייכ־הייט און ברידערליכקייט — טראָטץ דעם אַלעם זיינען די אויסבייטונג פון די גרויסע פאָלקס־מאסען, ליגען, שקר, חניפה און צביעות ניט נור געבליעבען, נור זיינען טהיילוויין נאָך געשטיגען. ער האט געזעהן, אז ניט קוקענדיג אויף דעם, וואס די רעוואָלוציאָנערען בעמיהען זיך צו בעזייטיגען מיט בלוטיגער געוואלד אלעס, וואס איז ניט איינשטימיג מיט זיי אין בעצוג צום גליק פון'ם פאָלק, הערשט דער קאפּיטאל מיט זיינע מעטאלענע פויסטען אונבעשרענקט.

דער גרויסער עלענד, די אונגעהייערע אויסבייטונג, וואס האט גע־הערשט נאָך דער רעוואָלוציאָן, האט פוריע'ן געפיהרט צום געדאנק, אז די געזעלשאפט איז איצט זעהר שלעכט אָרגאניזירט און אז עס מוז געשאפען ווערען אַן אנדער אָרדנונג, געבויט אויף אנדערע יסודות, וואו דיעזע אויסבייטונג זאָל זיין אונמעגליך. פוריע האט פיר קיין פאל זיך ניט געקענט בעפריינדען מיט די רעוואָלוציאָנערע טהאטען און מִיט די דעמאָלדיגע אָרדנונגס מענער, וועלכע האבען געשפּיעלט מיט מענשען־קעפּ, ווי מיט די קוגלען פון די ביקסען, ער האט ניט גע־קענט בעגרייפען, ווי אזוי מען קען גרינדען דאס מענשליכע גליק אויף די געוואלדזאמע פערניכטונג פון די געגנערשע פּארטייען. ער האט ניט פערשטאנען, אז דיעזע אלע פערניכטענדע ברודער־קעמפּפע זיינען פּאָרגעקומען נור צוליעב דעם, ווייל מען האט דעמאָלט ניט געקענט אויסגעפינען די אמת'ע טרייבענדע קראפט, יענע געהיימניספולע מאכט פון'ם אונפערזענליכען קאפּיטאל, וואס האט דאן רעגיערט הינ־טער די קוליסען פון די פאסירונגען. דיעזען רעזולטאט האט ערשט גע־לייזט דער מאָדערנער וויסענשאפטליכער סאָציאליזמוס, וועלכער וועט אויך דעם פירכטערליכען ספינקס שטירצען אין תהום פון דער גע־

שיכטע. פוריע האט נאָך אבער דאָן ניט געקענט האבען א בעגריף פון'ם מאָדערנעם סאָציאַליזמוס און האט געזוכט אַנדערע מיטעל, ווי צו בעזייטיגען יענע בלוטיגע קעמפּפע, וואס זיינען אייגענטליך געוועזן ניט אַנדערש ווי קלאַסען־קעמפּפע — די בעוועגער פון דער גאַנצער מענשליכער געזעלשאַפט.

פוריע, וועלכער האט ניט געהאט א נייגונג צו פּאָליטישע קעמפּפע, ביי וועמען די פּאָרגענגע אין דער צייט פון דער רעוואָלוציאָן האט נאָך דיעזע אָבנייגונג פערשטארקט, איז געקומען צו דער מיינונג, אז די פּאָליטישע פאָרמע פון דער געזעלשאַפט האט מיט דער סאָציאַלער לאַגע ניט צו טהון, אז די פּאָליטישע פערהעלטניסע און די סאָציאַלע בעציהונגען צווישען די מענשען זיינען ניט אָבהענגיג איינע פון די אַנדערע און אז די הויפּטזאַך איז צו פערבעסערען די סאָציאַלע לאַגע און מיט פּאָליטישע פראַגען דארף מען זיך איבערהויפּט ניט קימערען.

עס איז כאַראַקטעריסטיש פיר אַלע אוטאָפּיסטען די גלייכגילטיגקייט צו פּאָליטישע בעדינגונגען. זיי האבען געמיינט, אז מען קען דורכפיהרען ראַדיקאַלע, סאָציאַלע און זאָגאר סאָציאַליסטישע רעפאָרמען אין דער צייט, ווען די פּאָליטישע פאָרמע פון שטאַאט בלייבט אונפערענדערט. אין דיעזען הינזיכט זיינען די אוטאָפּיסטען געשטאַנען אין עכטען געגענזאַץ צו די אידעאָלאָגען פון'ם ליבעראַליזמוס. די לעצטע האבען געמיינט, אז די גאַנצע גאולה וועט קומען, ווען מען וועט ענדערן די פּאָליטישע פאָרמע, ווען מען וועט זיך בעפרייען פון'ם מיטעלאַלטערדיגען אבסאָלוטיזמוס, ווען אנשטאַט א קעניגטהום וועט איינגעפיהרט ווערען א רעפּובליק — וועט אַלעס ווערען עררייכט און אַלע איבלען פון דער מענשהייט וועלען בעזייטיגט ווערען. די אוטאָפּיסטען ווידער האבען געמיינט פונקט פערקעהרט: די מענשליכע לײדען האבען ניט צו טהון מיט דער פּאָליטיק און זייער בעזייטיגונג ליגט בלויז אין דער פערענדערונג פון די סאָציאַלע פערהעלטניסע. די ערשטע, ווי די צווייטע, האבען זיך אבער שטאַרק טועה געווען. די פּאָליטישע פערהעלטניסע ענטשטעהען ניט זעלבסטשטענדיג, זיי זיינען א רעזולטאַט פון די סאָציאַלע בעדינגונגען און מוזען זיין שטענדיג צוגעפּאַסט צו די לעצטע. מעג די רעגירונגס פאָרמע זיין עכט דעמאָקראַטיש, קוים זיינען די סאָציאַלע פערהעלטניסע געגרינדעט אויף אונגלייכהייט, וועט

די גאנצע פּאָליטישע מאשין מוזען אויסגענוטצט ווערען אין די אינ־טערעסען פון די הערשענדע קלאסען; און, פערקעהרט, ביי אַלטע אָב־געלעבטע רעגירונגס פאָרמען קענען זיך אויף די סאָציאַלע פערהעלט־ניסע ניט ענטוויקלען. פון דעם סוד האבען די אוטאָפּיסטען פון איין זייט, ווי די פּאָרשטעהער פון׳ם ליבעראַליזמוס פון צווייטען זייט, ניט געוואוסט און זייערע פּרעדיגען האבען דעריבער ניט געפונען אן אָב־קלאנג צווישען די ברייטע פאָלקס־מאסען, וועלכע האבען ניט געזעהען קיין ערלייזונג אין די אידעען פון די ערשטע, ווי פון די צווייטע.

פוריע האט ניט געזעהן דעם צוזאַמענהאנג, דעם שייכות, צווי־שען דער פּאָליטיק פון לאנד און די סאָציאַלע פערהעלטניסע, אזוי ווי ער האט איבערהויפּט ניט געזעהן די אורזאכען, וועלכע רופען זיי ארויס. ער האט געמיינט, אז די פּאָליטישע פאָרמע איז ווילקירליך, פון קיין זאַך ניט אָבהענגיג און אז אויך די סאָציאַלע פערהעלטניסע ווערען ארויסגערופען ניט דורך געוויסע געזעצען, נור אזוי אז זיי קענען ווילקירליך איבערגעאַנדערשט ווערען, עס דארף זיך נור געפינען דער פּאַסענדער מאַן, וועלכער זאָל זיך נעהמען דערצו. אזא מאַן האט ביז איצט געפעהלט.

ניוטאָן האט אמת אויפגעטהון זעהר פיעל, — מיינט פוריע — ער האט ענטדעקט דאס געזעץ פון דער צוציהונגס־קראַפט צווישען די וועלט קערפּער, אָבער ער איז נור געשטאַנען נעבען ריכטיגען וועג, אָבער ניט אויפ׳ן ריכטיגען וועג. ניוטאָן האָט בלויז ענטדעקט דאָס בעוועגונגס געזעץ אין דער מאַטעריעלער, אונלעבענדיגער וועלט. דיעזע ענטדעקונג, ווי וויכטיג זי זאָל ניט זיין, האט פאר דאס גליק פון דער מענשהייט געשפּיעלט א קליינע ראָלע. די הויפּט אויפגאַבע דארף איצט זיין צו ענטדעקען די געזעצען פון דער סאָציאַלער צוציהונגס־קראַפט, די בעציהונגען צווישען די פערשיעדענע נאַטור רייכען און דעם מענשען, צווישען דעם מענשען און דער ענטוויקלונג פון׳ם ערד באָל און דעם גאַנצען פּלאַנעטען און וועלט סיסטעם, — די שייכות צווישען זיי און דעם בורא, דעם שעפּפער פון די וועלטען. דאס האט ניוטאָן ניט געטהון. דאָס איז געבליעבען פיר איהם, פיר פוריע׳ן. ער מוז דאס ענטדעקען די געזעצען פון דער אוניווערזעלער איינהייט, די הארמאָניע פון׳ם גאַנצען וועלטאַל. דורך דער ענטדעקונג פון דיעזע געזעצען וועט שוין במילא אויף קלאָר ווערען די אמת׳ע בעשטימונג

פון׳ם מענשען, די וועגען, וועלכע פיהרען צו זיין גליק. פוריע איז גע־וועזן איבערצייגט, אז ער האט אויסגעפונען די ריכטיגע מיטעל, ווי צו בעפרייען די מענשהייט פון נויטה, עלענד, אונטערדריקונג, דעגע־נעראציאָן און לאַנגוויילינקייט, די ריכטיגע וועגען פון אייביגער האר־מאָניע צווישען די מענשען און גאָט. דיעזע מיטעל בעשטעהען אין דער ענטדעקונג פון די צוציהונגס־געזעצען פון די מענשליכע בעגעה־רען און טריעבען אין בעצוג צו אלע מענשליכע ארבייטען און בעשעפ־טיגונגען.

דאס, וואס איז אויסגעפאלען דוקא אויף זיין חלק — מיינט פוריע — צו ענטדעקען די וועגען, וועלכע פיהרען צום מענשליכען גליק און ניט אויפ׳ן חלק פון אנדערע, איז בלויז א ריינער צופאל. אלע אנדערע פאר איהם, נעמליך די פילאָזאָפען, וועלכע האבען זיך שוין איבער 2,500 יאָהר בעמיהעט צו לעזען די וועלט־רעטעניש און צו זוכען דאס מענשליכע גליק, האבען שוין דאס געקענט טהון. זיי האבען אבער שטענדיג נור זיך בעגניגט מיט דעם, וואס זיי האבען געזונגען לויב־געזאנגען צו דעם הערשענדען אָרדנונג און האבען בעקעמפפט אלעס, וואס איז געוועזן ניי, קוים האט דאס נייע זיי אויסגעוויעזען געפעהרליך פיר זייערע לעהרען. דיעזע פילאָזאָפען — איז פוריע געוועזן ביי זיך זיכער — האבען געמאכט יד אחת, א פעסטען אָבמאַך, צווישען זיך, צו שטערן דער פערווירקליכונג פון זיינע אידעען. פוריע׳ן האט זיך גע־דוכט, אז זיי שטעהען איהם איבעראל אין וועג און זוכען מיט אלע מעגליכקייטען צו פערשווייגען און צו אונטערדריקען זיינע שריפטען. אויף דיעזע לאָזט פוריע אויס כל חמתו און מאכט פון זיי חוזק אויף א וויטציגען, סאטירישען ארט.

ניט קוקענדיג אויף זיין שארפע חריפות, האט פוריע ניט פער־שטאנען, אז ניט די פילאָזאָפען זיינען שולדיג, וואס ער ווערט איגנאָ־רירט, נור די קלאסען־הערשאפט אין אונזער היינטיגער אָרדנונג. זיין סיסטעם פון דער נייער אָרדנונג, וואס פוריע האט געוואלט דורכפיה־רען, איז פיינדליך צו די בעזיצענדע קלאסען, און די לעצטע זיינען געוועזן די יעניגע, וועלכע האבען בעוואוסט אדער אונבעוואוסט זיך פערהאלטען גאנץ קאלט, זאָגאר פיינדליך, צו זיינע פלענער. פוריע, ווי די אנדערע אוטאָפּיסטען, האט, אין געגענטהייל, געמיינט, אז די פערשיעדענע קלאסען קענען לעבען צווישען זיך בשלום, און אז די

בעשטעהענדע רעגירונגען וועלען קענען בלייבען אויך אין זיין „נייער סיסטעם” אויף די זעלבע פּאָליטישע יסודות ווי איצטער.

מיר האבען שוין אין די פריהערדיגע קאפּיטלעך אָנגעוויעזען, אז דאס כאראקטעריסטישע ביי די אוטאָפּיסטען איז, וואס זיי האבען זיך בלויז אינטערעסירט מיט די סאָציאלע פערהעלטניסע און ניט מיט די פּאָליטישע. זיי האבען געמיינט, אז מען קען איבעראנדערשען די סאָציאלע יסודות פון היינטיגער אָרדנונג, ווערענד די גאנצע היינטיגע פּאָליטישע סיסטעם זאָל בלייבען אויף ווייטער. פוריע איז אין דיעזען פרט ניט געווען אן אויסנאהם. פערקעהרט. פוריע איז ניט געווען צופריעדען מיט די עקזיסטירענדע שטאאטען, נור ער האט זיי נאָך געוואָלט פערגרעסערען. ער איז געווען ביי זיך איבערצייגט, אז גלייך, ווי די וועלט וועט אָננעהמען זיין סיסטעם, וועט דער גאנצער ערד באָל ווערען בעדעקט מיט א גרויסער צאָהל שטאאטען און מלוכות,— אפילו דאָרטען, וואו איצט וואוינען ווילדע און בארבארען. ביי פוריע איז יעדע פאלאנגא — די געגאָסענשאפט, וואו זיין סיסטעם ווערט דורכגעפיהרט — א קליינער שטאאט פאר זיך. און אזוי גוט, ווי פוריע האט געהאָפט, אז גלייך, ווי עס וועט געגרינדעט ווערען די ערשטע פאלאנגא, וועט זיך די גאנצע וועלט איבערצייגען אין דער וויכטיגקייט פון אזא סיסטעם און וועט איהר אָננעהמען, טאָ וועלען די פאלאנגאס, און ממילא אויך די שטאאטען ווערען זעהר צאָהלרייך.

אין 1793, ווען פוריע איז אלט געווען 21 יאָהר, זיינען פאָרגעקומען פּאסירונגען אין זיין לעבען, וועלכע האבען געהאט א געוויסע ווירקונג אויף זיין ארט דענקען, אויף די ענטוויקלונג פון זיינע אידעען, וועלכע זיינען אין יענער צייט געלעגען ביי איהם אין מח בעהאלטען אלס אונענטוויקעלטע, נאָך ניט פערנאנדערגעוואקסענע זאָמען. אין יענעם יאָהר האט דער קאָנווענט בעלאגערט די שטאָדט ליאָן, וואו פוריע האט געלעבט, ווייל זי איז געווען אָפּאָזיציאָנעל צום קאָנווענט. ווען די טרופּען פון'ם קאָנווענט האבען די שטאָדט עראָבערט און איי־

ניגע איהרע טהיילען צושטערט, האט אויך פוריע דאָרטען אָנגעוואָרען זיין גאַנצעס פערמעגען און האט דורך א צופאַל געראַטעוועט זיין לעבען. אין א קורצער צייט שפּעטער האט ער געמוזט אויף דעם בעפעהל פון קאָנווענט געהן פערטהיידיגען די גרענעצען פון פראַנקרייך און אלס אונפערהייראַטהעטער האט פוריע געמוזט געהן אין ערשטען פייער. ער איז אָנפאַנג געווען בעשטימט צו דעם יעגער באַטאַליאָן. שפּעטער אבער איז ער פון סאָלדאַטען דיענסט בעפרייט געוואָרען. זייענדיג קליין אין וואוקס און שוואַך אין קערפּער איז ער אנערקענט געוואָרען פאַר אונטויגבאַר צום „דיענסט.‟ דיעזע אלע פּאַסירונגען האבען ניט געקענט ניט האבען א טיעפע ווירקונג אויף זיין גאַנצען געדאַנקענגאַנג, וואו עס האט ווי א העלישער פייער געברענט א האַס צו דער היינטיגער אָרדנונג.

אין די נעכסטע יאָהרען האט זיך פוריע בעשעפטיגט מיט אלערליי סאָציאַל־רעפאָרמאַטאָרישע פּאָרשלעגע. אבער זיינע פּראָיעקטען האבען ביי קיינעם — ניט ביי דער רעגירונג, ניט ביי אַנדערע ווירקענדע מענער — קיין אָבקלאַנג ניט געפונען. אום צו מאַכען א לעבען איז פוריע אין אָנפאַנג פון נייַנצעהנטען יאָהרהונדערט געוואָרען א מעקלער. ווי ער אליין האט געהאַלטען פון זיין בעשעפטיגונג איז צו זעהן פון דיעזע זיינע ווערטער: „א מעקלער איז א מענש, וועלכער ליינט צו אַנדערע ליגענס נאָך צו זיינע אייגענע.‟ אויסער זיין מעקלעריי פלעגט ער אויך פון צייט צו צייט שרייבען ארטיקלען איבער פּאָליטישע ענינים. אין יענער צייט איז נאַפּאָלעאָן געווען אין זיין גאַנצען גלאַנץ און פּראַכט. ער האט געדאַרפט קירצליך געקרוינט ווערען אלס קייזער פון פראַנקרייך און די פראַגע איבער „קריעג און פריעדען‟ מיט אלע אַנדערע נאָך ניט איינגענומענע מלוכות איז געווען די הויפּט פראַגע אויפ׳ן טאַגעס אָרדנונג פונ׳ם פּאָליטישען לעבען. פוריע האָט אויך אנטהייל גענומען אין דיעזע פּאָליטישע דעבאַטען. אינטערעסאַנט איז, דאָס פוריע איז געווען געגען פרידען און האָט געראַטהען נאַפּאָלעאָן׳ען איינצונעהמען פריהער פרייסען. ווען פריי־

סען װעט אונטערגעטעהניגט װערען — שרייבט פוריע — װעט פאָר־
קומען אַ קאַמפּף צװישען פראנקרייך און רוסלאַנד איבער דעם, װע־
מען ס'זאָל געהערען די הערשאפט איבער אייראָפּאַ. אויף ענגלאַנד
איז פוריע געװען בעזאָנדערס אין כעס און האָט געװאָלט זעהען איהר
פערניכטונג, װייל אין ענגלאַנד האָט פוריע געזעהען דעם אמת'ן
גייסט פון האנדעל און אינדוסטרי, װאָס האָט דאָרטען דעמאָלט זיך
געהאַלטען אין פערנאַנדערבליהען. דיעזע ארטיקלען פוריע'ס האבען
געצװיגען אויף זיך די אויפמערקזאמקייט פון נאפּאָלעאָן, װעלכע האָט
געהייסען גוט נאָכצושפּירען דעם פערפאסער. דעם פערלעגער האָט
מען געלאָזט װיסען ער זאָל װייטער אזױנע ארטיקלען ניט פערע־
פענטליכען.

XXVIII.

די גרונד־געדאַנקען פון פוריע׳ס לעהרע

אין יאָהר 1808 האָט פוריע פּערעפענטליכט זיין ערשטעס ווערק, וואו עס זיינען שוין געווען, אָבוואָהל ניט גאַנץ קלאָר, פאָרמולירט די גרונד שטריכען פון זיינע טעאָריען. דער נאָמען פון ווערק איז: „די לעהרע פון די פיער בעוועגונגען און די אַלגעמיינע בעשטימונגען". דאָס ווערק איז געשריעבען מיט דעם גאַנצען פייער פון בעגייסטערונג, וואָס איז נור צו געפינען ביי אַ מאַן, וועלכער גלויבט אין זיין מיסיאָן און איז איבערצייגט, אַז זיינע איבערצייגונגען זיינען אונבעשטרייטבאַר.

פוריע׳ס אנשויאונג בעשטעהט אין פאָלגענדעס:

די וועלט בעשטעהט פון דריי אייביגע, אונפערענדערליכע פרינציפען:

1) פון גאָט, אדער גייסט — דער הערשענדער אקטיווער און בעוועגענדער פרינציפ;

2) פון דער מאַטעריע — דער פּאַסיווער פרינציפ, וואָס ווערט בעוועגט און בעהערשט;

3) פון דער גערעכטיגקייט אָדער פון די מאַטעמאַטישע געזעצען, דער פרינציפ, וועלכער רעגולירט אַלעס.

אזוי ווי די וועלט בעשטעהט אויך דער מענש פון דריי פרינציפען:

1) פון זיינע בעגעהרען, טריעבען — דער אקטיווער און בעוועגענדער פרינציפ;

2) פון דעם קערפּער — דער פּאַסיווער פרינציפ, וואָס ווערט בעוועגט און בעהערשט;

3) פון דער אינטעליגענץ — דער נייטראלער פרינציפּ, וואָס רע־גולירט די ערשטע צוויי.

גאָט, דער העררשער פון דער וועלט, קען נור פערלאַנגען איהר איינהייט און האַרמאָניע, א ניט וועט ער אריינקומען מיט זיך אליין אין א ווידערשפּרוך. עס עקזיסטירט א אונאונטערבראָכענע קייט פון בעציהונגען צווישען אלץ, וואס איז פאַראַן. עס זיינען דאָ בעציהונגען צווישען די דריי רייכען, אָבטהיילונגען פון דער נאַטור: חיות, פּפלאַנ־צען און מינעראַלען — און דעם מענשען; צווישען דעם מענשען און גאָט; צווישען דעם מענשען און דעם ערד־באַלל און דעם גאַנצען פּלאַנעטען און וועלט סיסטעם. אַלעס אין דער נאַטור שטעהט צווי־שען זיך אין פערבינדונג.

ווען גאָט האָט בעשאַפען דעם מענשען און איהם אריינגעגעבען די טריעבען, און די ליידענשאַפטען, האָט ער געוואָלט, אז דער מענש זאָל דערמיט זיין גליקליך. די בעגעהרען און ליידענשאַפטען זיינען אַלזאָ ניט שעדליך, אז זיי זאָלען ווערען אונטערדריקט און אונבע־פרידיגט. פערקעהרט, די בעפרידיגונג פון די טריבען און ליידענשאַפ־טען שאַפט די האַרמאָניע פון׳ם מענשען מיט זיך אליין און מיט גאָט. ווען מיר זעהען אָבער, אז דיעזע טריעבען פונ׳ם מענשען ווירקען אדער שעדליך, אדער ווערען אין גאַנצען אונטערדריקט, איז דאס ניט דערפאַר, ווייל די טריעבע זיינען שעדליך און אז גאָט׳ס אָרד־נונג טויג ניט, נור דאָס בעווייזט, אַז די סאָציאַלע אָרגאַניזאַציאָן פון דער געזעלשאַפט איז אַ שלעכטע און זי צווינגט, אַז די האַרמאָ־ניע צווישען די טריבען און זייער בעפרידיגונג זאָל געשטערט ווערען.

וואָס פיר אַ צוועק האָט איבערהויפּט די וועלט, אויב זי איז ניט בעשאַפען פאַר׳ן מענשען? — פרעגט פוריע — און דאס איז טאקע דער הויפּט געדאַנק, אויף וועלכער עס איז געגרינדעט זיין וועלט אויפפאַסונג.

די בעשטימונג און דער צוועק פונ׳ם מענשען איז דאָס גליק. און דאָס גליק קען עררייכט ווערען דורך דער ענטוויקלונג פון אַלע זיינע איינענשאַפטען, אנלאגען און דורך דער בעפרידיגונג פון זיינע טריע־בען. דער מענש דאַרף און מוז געניסען פון אַלעס, וואָס זיין האַרץ גלוסט — דאָס איז פוריע׳ס עיקר, זיין הויפּט אני מאמין.

און צו דעם צוועק — מיינט פוריע — האָט גאָט בעשאַפען דעם מענשען.

ווי עס איז צו זעהען איז פוריע'ס גאָט א ריין מאטעריאליסטישער און איז דער געגענזאַץ פון'ם גאָט, וועלכען דאָס קריסטענטהום האָט זיך בעשאַפען. דער קריסטליכער גאָט וויל אַסקעטיזמוס, איינגעהאַלטענקייט, א אָבזאָג פון אַלע תענוגים און דאָס פייניגען פון'ם קערפּער.

לויט זיין בעשטימונג אַלזאָ שטרעבט דער מענש נאָך דעם גליק, און רייכקייט און געזונד בילדען זיין גליק. דער מענש וויל זיין געזונד אום ער זאָל קענען געניסען פון דער וועלט, און ער וויל זיין רייך, אום ער זאָל קענען דעם גענוס זיך פערשאַפען. רייך זיינען גאַנץ וועניג און אם מייסטען די יעניגע, וועלכע פערדיענען עס ניט; געזונד פעהלט כמעט אַלעמען. אנדערן פעהלט געזונד צוליעב דער נויטה, עלענד און דחקות און פערקעהרט, אנדערע ליידען דערפון, וואָס זיי געניסען צופיעל, זיינען צו אויסגעלאַסען. דאָס ערשטע ווי דאָס אַנדערע איז א רעזולטאַט פון אונזערע סאָציאַלע איינריכטונגען, וועלכע לאָזען ניט צו א געזונדע, נאָרמאַלע און פערנינפטיגע ענטוויקלונג פון'ם מענשען'ס קרעפטען און פעהיגקייטען. טהעאָרעטיש וויל טאַקע די געזעלשאַפט, נעמליך די ציוויליזאַציאָן דאָס אַלגעמיינע גליק, אָבער דאָס, וואָס זי ערדייכט, איז פונקט דער היפך דערפון. מיר שטרעבען צום אמת, צו וואַרהייט און איבעראַל הערשט דער שקר, חניפה, צביעות; מיר פערלאַנגען מאָראַל און עס הערשט גנבה, בעטרוג, אָבנאַרעריי, עהעברוך, פּראָסטיטוציאָן. מיר שטרעבען צום אַלגעמיינעם גליק און זיעבען אכטעל ביז אַכט נייטעל פון די מענשען זיינען אונגליקליך; דאָס איז דערפאַר ווייל זיי זיינען אַרומגערינגעלט מיט אַזוינע שלעכטע בעדינגונגען, וועלכע זיי זיינען ניט אימשטאַנד צו בעזייטיגען. און אַזוי הערשט אַנשטאָט דער איינהייטליכקייט די צושפּאַלטונג, די צוויי־דייטיגקייט אין אַלע בעציהונגען. יעדע גוטע זייט האַט איהר שלעכטע און די שלעכטע זייט איז נאָך די שטאַרקערע.

אויב דער מענש וויל, אַז אַלע זיינע בעגעהרען און ליידענשאַפּטען זאָלען אין דער צייט און אין מאָס בעפרידיגט ווערען, טאָ קען ער דאָס ניט טהאָן אַלס יחיד, אַלס איינצעל וועזען, נור ער מוז האָבען דערצו אַ אָרגאַנאיזאַציאָן מיט זיין גלייכען. דיעזע אָרגאַניזאַציאָן,

וועלכע פוריע האָט ענטדעקט און אין וועלכער ער זעהט אַ רפואה פיר אַלע צרות פון דער היינטיגער געזעלשאַפט, איז — די לאַנד ווירטה־שאַפטליכע און הויז־ווירטהשאַפטליכע אַססאָציאַציאָן, וועלכע זאָל זיין פערבונדען מיט אַ אינדוסטריעלער אַססאָציאַציאָן.

דעם הויפט געוויכט לייגט פוריע אויף אַקערבויגענאָססענשאַפטען. ער זעהט אין זיי דעם הויפט פונדאַמענט פון דער מענשליכער עקזיס־טענץ. אָבער פוריע האָט געוואָלט, אַז אויך די הויז־ארבייט, דער האַנ־דעל, די מלאכות, די ערציהונג, די קונסט און די וויססענשאַפטען זאָלען אויך געמיינשאַפטליך זיין. די גרויסע אינדוסטרי האָט אין פוריע׳ס צייט נאָך געהאַט ווייניג בעדייטונג אין ענגלאַנד. די גרויסע פאַבריקען האָבען זיך אָנגעפאַנגען צו ווייזען ערשט אין די לעצטע יאָהרען פון פוריע׳ס לעבען. דער קליין בעטריב קען זיך מעהר צופאַסען צו דער אָרגאַניזאַציאָן, אין וועלכע פוריע האָט געזעהן די גאולה פאַר דער געפּלאַגטער מענשהייט.

די אַרבייט איז לויט פוריע אַ נויטווענדיגקייט פיר אַלע מענשען אָהן אונטערשיעד פון עלטער און געשלעכט, אָבער די אַרבייט טאָר ניט זיין אַ לאַסט אַזוי ווי איצט, נור אַ לוסט און פערגעניגען: זי מוז זיין אַנציהענד. דאָס קען נור זיין דאַן, ווען יעדער טהוט דאָס, צו וואָס ער האָט אַ נייגונג און פעהיגקייט, נור דאַן קען די אַרבייט פערשאַפען פערגעניגען. אויסער דעם מוז די אַרבייט זיך וועקסלען, ענדערן, איינער זאָל ניט דאַרפען שטענדיג טהאָן איינס און דאָסזעל־בע. די אַרבייט ווערט דאַן איבערדריסיג, לאַנגווייליג און אַנשטאָט לוסט ווערט זי צו לאַסט. יעדע בעשעפטיגונג ווי יעדע פערגעניגען, מיינט פוריע, דאַרף ניט דויערען לענגער פון אַ שעה, אָנדערהאַלבען, אַז ניט ווערט מען פערמאַטערט.

די אַססאָציאַציאָן, וועלכע פוריע לעגט פאָר, בעשטעהט פון סע־ריען און פון גרופען. אַלע, וועלכע האבען איין און די זעלבע נייגונג צו אַ געוויסער אַרבייט בילדען אַ גרופּע פון גלייכגעזינטע. יעדע גרופּע דאַרף בעשטעהן אונגעפעהר פון 9 פערזאָנען, יעדענפאַלס ניט פון ווייניגער, ווי פון זיעבען. עס בילדען זיך אַזוי פיעל גרופען, וויפיעל זאָרטען פון בעשעפטיגונגען עס זיינען פאַראַן בייא בעשטימטען פּראָ־דוקציאָנס־צווייג. אַלע גרופען צוזאַמען פון אַ געוויסער פּראָדוקציאָן בילדען, נאָך פוריע, אַ סעריע (אַ רייהע). עס זיינען, צ. ב., פאַראַן

ביי א בעשטימטען פּראָדוקציאָנס־צווייג א סעריע פון די, וועלכע בע־שעפטיגען זיך ארום עפּעל־בוימער, בארנע־בוימער. יעדע סעריע בע־שעפטיגט זיך מיט אלע בוימער פון דער אדער יענער פרוכט. יעדע גרופּע האט נור צו טהון מיט יעדען פערשיעדענעם סאָרט פון דער פרוכט. אזוי אבער ווי צוויי מענשען קענען ניט אין אלע פונקטען הא־בען דעם זעלבען געשמאק און די זעלבע נייגונגען, וועלען די זעלבע פּערזאָנען, וועלכע ארבייטען אין איין גרופּע, אויף די נעכסטע זיצונגען, זיך צוטהיילען און איבערגעהן אין אנדערע גרופּען, יעדערער אין דער גרופּע, צו וועלכער ער פיהלט א נייגונג. דיעזער שטענדיגער וועכסעל פון די בעשעפטיגונגען און פון די פּערזאָנען — די אנטהייל נעהמער אין יעדער גרופּע — בילדען, נאָך פוריע, די העכסטע בעפרידיגונג, ווייל אלע נייגונגען און טריעבע קומען אין שפּיעל.

אזא פּלאנמעסיג אָרגאניזירטע טהעטיגקייט פון הונדערטע פא־מיליען אין איין פאלאנגא, וועט, אין געגענזאץ צו איינצעלנע פּרי־וואט־ווירטהשאפטען און פּריוואט אונטערנעהמונגען, איינשפּאָרען א סך ענערגיע, צייט, מיטעל, אינסטרומענטען, און פון דער צווייטער זייט וועט די אָרגאניזירטע ארבייט זיין א סך פרוכטבארער און וועט בעשאפען א סך מעהר רייכטהום. דער אָרעמסטער וועט קענען זיינע בעדערפנישען בעפרידיגען א סך מעהר, ווי דער רייכסטער ביי היינ־טיגער סיסטעם.

„דער אָרעמסטער" — ווייל אין פוריער'ס אססאָציאציאָנען, אָדער פאלאנגאס, הערשט דער אונטערשיעד פון אייגענטהום. נאָך פוריע, בערוהט דער געננוס פון לעבען אויף די פערשיעדענהייט אין כאראקטער און די איבערגעננגע פון איין בעשעפטיגונג צו דער צווייטער און דערצו איז אויך נויטיג די פערשיעדענהייט אין בעזיץ. וואס גרעסער עס זיינען די פערשיעדענהייטען און בעזיץ, כאראקטער אייגענשאפטען, בעגעהרען און ליידענשאפטען, אלץ פיעל־פאכיגער איז דאס לעבען און אלץ בע־סער איז פיר דער אססאָציאציאָן.

פוריע וויל זאָגאר צוטהיילען די גאנצע הכנסה פון דער פאלאנגא צווישען דריי פאקטאָרען: ארבייט, קאפּיטאל און טאלענט. די ארבייט זאָל בעקומען פינף צוועלפטעל, דאָס קאפּיטאל פיער צוועלפטעל און דאָס טאלענט דריי צוועלפטעל.

די ביידע געשלעכטער זיינען אויף דער פאלאנגא גלייכבערעכטיגט.

זיי ארבייטען צוזאמען, האָבען צוזאמען פערגעניגען לויט דעם פערלאַנג פון זייערע נייגונגען. די קינדער ערציהונג איז אויך א געמיינזאמע.

דער קינדער ערציהונג ווידמעט פוריע א גרויסען און הויך אינטע־רעסאנטען פלאַטץ אין זיינע ווערק און זיינע פלענער. עס זיינען פאַ־ראן גאנץ ווייניג מענשען, וועלכע האָבען אזוי ווי פוריע שטודירט די געזעלשאַפט בכלל און דעם מענשען בפרט אין פערשיעדענעם אלטער. מיט א וואונדערבארער טיעפקייט און גרינדליכקייט האָט ער גוט געקענט דעם כאַראַקטער פון קינד. אויך נאָך איצט ווערען געלעזען די קאַפּיטלעך אין פוריע׳ס ווערק וועגען קינדער ערציהונג מיט גרויס פערגעניגען און אינטערעס פון די פעדאַגאָגען.

די קינדער ווערען אין פוריע׳ס אססאָציאַציאָן פון׳ם ערשטען טאָג פון זייער געבורט געפּפלעגט און ערצויגען געמיינזאַם אין גרויסע, פיר דיעזען צוועק איינגעריכטעטע, זאַאַלען. מיט דער קינדער פּפלעגע בע־שעפטיגען זיך ספּעציעלע פּפלעגערינס פון א פערשיעדענעם לעבענס־אַלטער, וועלכע ווידמענען זיך פרייוויליג צו דיעזען צוועק. גלייך ווי עס ענטוויקעלט זיך דער כאַראַקטער פון די קינדער ווערען זיי דערנאָך פערטהיילט אין פערשיעדענע זאַאַלען. די מוטערס קענען, אויב זיי האָ־בען דערצו א נייגונג, זיין צווישען די פּפלעגערינס. עס ווערט זעהר פיעל געזאָרגט די קליינע קינדער זאָלען זיך קענען פריי שפּיעלען און אונטערהאַלטען. פון דריטען לעבענס יאָהר ווערען די קינדער קלאַסיפי־צירט לויט׳ן עלטער און ווערען ביסלעכווייז צוגעוואָהנט צו פערשיע־דענע לייכטע בעשעפטיגונגען ווי צו האַנד־ארבייט. קיין מוז איז ניט פאַראַן. עס ווערען איינגעאָרדענט שפּיעל־זאַאַלען, קיכען, קליינע ווערקשטאַטען מיט קליינע אינסטרומענטען און געצייג, אום צו געבען די קינדער א געלעגענהייט ארויסצואווייזען זייערע נייגונגען און פעהיג־קייטען. דער גייסטיגער אונטערריכט פאַנגט ערשט אָן פון׳ם 9טען יאָהר, נאָך דעם, ווי די קערפּערליכע ערציהונג — צו וועלכער עס געהערט אויך געזאַנג, טאַנץ, מוזיק, קערפּערליכע איבונגען — האָט שוין בעקומען א פעסטע גרונד־לאַגע. די ערציהונג געדויערט ביז וואַ־נעט דער קערפּער און גייסט ווערען פאָלשטענדיג רייף, אונגעפעהר ביז 16, 18 אדער 20־סטען יאָהר.

די בעציהונגען צווישען די געשלעכטער זיינען אין פוריע׳ס סיס־טעם פריי, ווי מען קען זיך נאָר דענקען. פוריע׳ס קריטיק אויף דיעזע

בעציהונגען אין אונזער געזעלשאַפט, וואו די חתונות זיינען געבויט אויף אויסרעכנונג, וואו דאָס פאַמיליען־לעבען איז גאַנץ אָפט געבויט ניט אויף דער ריינער ליעבע, וואו מען לעבט צוזאַמען ניט, ווייל עס זיי־נען פאראן נייגונגען צווישען זיך, נור ווייל מען מוז, געהערט צו דער שאַרפסטער, וועלכע איז ווען עס איז געאיבט געוואָרען.

זיין קריטיק אויף דאָס היינטיגע עהע־לעבען, ווי די קריטיק אויף דעם היינטיגען האַנדעל, וועלכען פוריע האט געקענט מיט אלע פּי־טשעווקעס, האָבען ארויסגערופען קעגען זיך א שטאַרקען כעס פון די יעניגע, וועלכע זעהען אין היינטיגער אָרדנונג די בעסטע געזעלשאַפט. מיט זיין טהעאָריע פון פרייער ליעבע, ווי מיט זיינע ענטפּלעקונגען אי־בער די בעטריגערייען און פאלשקייטען, וועלכע קומען פאָר אין׳ם האַנ־דעל, האָט ער אויפגערעגט אלע געפעהרליכע פלעדער־מייז. עס האָט זיך אויפגעהויבען אזא שטורם געגען איהם, דאָס פוריע אליין איז גע־ווען געצוואונגען צו ערקלעהרען, אז אלעס, וואָס ער האָט געשריעבען וועגען די בעציהונגען צווישען די געשלעכטער קען ערשט דורכגעפיהרט ווערען נאָך דריי דורות, ווען זיין סיסטעם וועט שוין זיין איינגעאָרדענט. דערביי האָט ער אָבער ניט אויפגעהערט צו בעווייזען דורך א גרויסען היסטאָרישען מאַטעריאַל, אז די בעציהונגען צווישען די געשלעכטער זיינען ניט אלע מאָל געווען די זעלבע, ווי איצט. איבערהויפט האָט ער זיך געשטיצט אויף די ערצעהלונגען אין חומש און תנך, אויף דאָס פאַמיליען־לעבען פון דוד המלך און זיין זוהן שלמה. דערפון האָט ער געבראַכט א ראיה, אז גאָט אליין איז פאר פרייע בעציהונגען צווישען געשלעכטער. דען דיעזע היסטאָרישע העלדען פון ביבעל זיינען נאָך ארויסגעשטעלט געוואָרען אלס מוסטער פיר דער גאַנצער מענש־הייט.

XXIX.

פוריע׳ס פאנטאזיען

פוריע׳ס לעבען איז, ווי מיר האבען געזעהן, געווען א גאנץ איינ־זאמער, איינארטיגער און איז געווען ארעם אין פארבען, מיט וועלכע עס האט זיך אזוי אויסגעצייכענט דאס לעבען פון סען־סימאן. געבוירען אין א סוחר׳שער פאמיליע, איז אויך אויף זיין מזל אויסגעקומען צו מאכען א לעבען פון דעם מסחר, וואס ער האט געהאסט, ווי דעם טויט. ער איז געווען געצוואונגען זיך צו פערקויפען פאר א משרת אין א פרעמ־דען געשעפט, וואו ער האט שווער געארבייט פון גאנץ פריה ביז שפעט אין דער נאכט. בעזיצענדיג אבער אן אונגעהייערע רייכע און דרייסטע פארשטעלונגס־קראפט, האט פוריע געמאלען אין זיין פאנטאזיע רייכע בילדער פון א צוקונפטיגער סאציאלער ארדנונג, וועלכע איז געווען דער געגענזאץ פון דעם לעבען, וואס פוריע אליין האט געפיהרט. עס איז קיין צווייפעל ניט, אז דאס אינהאלטלאזעס פערזענליכעס לעבען איז געווען די אורזאכע, וואס פוריע האט געמוזט אנטלויפען פון דער גרויער ווירקליכקייט און די פאנטאסטישע קעניגרייך, וואס האט מיט דעם געגענווערטיגען לעבען קיין שום שייכות ניט געהאט. פוריע האט גע־טרוימט און פאנטאזירט פון דעם צוקונפטיגען לעבען אזוי ווי א פער־ליעבטער. פוריע האט זיך אין זיין שווערען מאנאטאנעם פערזענליכען קאמפף אום׳ס דאזיין אבגעריסען פון דער ערד און האט אנגעפאנגען צו שוועבען צווישען די הימלען. די קעניגרייך פון פאנטאזיען האט ניט קיין גרייצע און פוריע, וועלכער איז פאקטיש, פיזיש געווען צוגעשמידט צו דער ערד, האט גייסטיג געלעבט אין זיין אייגען וועלט, אין דער וועלט, וואס ער האט זיך אליין בעשאפען. ער האט זיך געמאהלען אזוי־נע בילדער פון דעם צוקונפטיגען לעבען — נאכדעם ווי עס וועט איינ־

געפיהרט ווערען זיין פאַלאַנגאַ סיסטעם — וועלכע רופען, אמת, ארויס א געלעכטער ביי די „קלוגע" „פּראַקטישע" פיליסטער, אָבער וועלכע זיינען גאַנץ פערשטענדליך פיר די, וועלכע האָבען אָבגעשאַצט דעם מעכטיגען גייסט פון אונזער העלד, וועלכער האָט ניט געוואָלט וויסען פון קיינע ערדישע בעשרענקונגען. ליידענדע מענשען געפינען א רע־טונג אין טרוימען, אין פאַנטאַזיען; און פוריע, וועלכער האט געליטען אליין און נאָך מעהר פאר דער מענשהייט האָט אויך געפונען א ערלייכ־טערונג אין פאַנטאַסטישע בילדער, וועלכע קענען קיין מאָל ניט פער־ווירקליכט ווערען.

פוריע האָט געטרוימט, אז אונטער די נייע לעבענס פערהעלטניסע אויף דער פאַלאַנגאַ וועלען די מענשען געניסען ניט נור דעם פולען בעכער פון גליק, נור זיי וועלען אין גאַנצען ענדערען זייער נאַטור און דער אַרט פון לעבען וועט אָננעהמען נייע פאָרמען. ביי די נייע לעבענס־בעדינגונגען—האט פוריע געטרוימט—וועט מען דורכשניטליך לעבען א סך מעהר, ווי איצט. 144 יאָהר וועט זיין דער געוועהנליכער אַלטער. ביי אַזאַ לאַנג־יאָהריגען לעבען וועט יעדערער וויניגסטענס 80 יאָהר קענען געניסען פון ליעבע. אַזוי אָבער ווי די מענשען וועלען זיך דאן א סך מעהר פרוכפּערן און פערמעהרען ווי איצט, וועט ממילא אויס־קומען צו קולטיווירען אַלץ מעהר באָדען, אום דאָרט צו קענען קאָ־לאָניזירען. אבער די קאָלאָניזאַציאָן אין ווענינער בעפעלקערטע ערטער וואָלט אויך זיין ווענינ צו ליווערען אַלעמען לעבענס־מיטעל, ווען עס וואָלט ניט זיין צו האָפען, אַז מיט דער ענטוויקלונג פונ'ם מענשען געשלעכט דורך די נייע סאָציאַלע אָרגאַניזאַציאָן וועלען אויך אונזערע קלימאַטישע פערהעלטניסע זיך ענדערן. פון זיד־פּאָל ביז'ן נאָרד־פּאָל, ווי אויך אויף אַנדערע פּלאַנעטען, וועט פּאָרקומען א פּאָלקאָמענע ענ־דערונג אין די נאַטור־בעדינגונגען.

דאָ ענטוויקעלט פוריע א קאָסמאָגענעטישע סיסטעם, וואָס געהערט צו דער פאַנטאַסטישסטער פּאָרשטעלונג, וועלכע דער מענש קען זיך נור דענקען. און טאַקע צוליעב דיעזע פאַנטאַזיען, איז פוריע ביי פיעלע אויסגעלאַכט און אָבגע'חוזק'ט געוואָרען. אייניגע שריפשטעלער ווי צ. ב. דיורינג פון איין זייט און יאָהאַן מאָסט פון דער צווייטער זייט — האָבען איהם פּשוט געהאַלטען פאַר א משוגענעם. אגב אורחא ווילען מיר דאָ בעמערקען, אז יאָהאַן מאָסט, וועלכער האט אזוי פיעל לצנות

געטריבען איבער פוריע, האָט אליין ניט געוואוסט, אז די גאנצע פּאַ־לאנגאָ־סיסטעם פוריע׳ס האט זעהר פיעל עהנליכקייט מיט דער פאָר־שטעלונג פון די אנארכיסטען איבער דער צוקונפטיגער געזעלשאפט.

יעדער פלאנעט — שטעלט זיך פוריע פאָר — ווערט געבוי־רען; ער האָט אזוי ווי דער מענש זיין אלטער און קינדהייט. אויך די מענשהייט שטאַרבט, נעמליך נאָך דעם, ווי זי עררייכט א עלטער פון 80,000 יאָהר. די מענשהייט לעבט אויך איבער די זעלבע עלטער־שטופען, ווי יעדער איינציגער מענש בעזונדער. די קינדהייט פון דער גאנצער מענשהייט דויערט 5000 יאָהר. (מיר געפינען זיך נאָך צום סוף פון דיעזען עלטער); די ימי עליה, די אויפשטייגענדע ענטוויקלונג דויערט 35,000 יאָהר. די ימי ירידה, דער צוריקגאנג דויערט אויך 35,000 יאָהר; דארויף קומט די עלטער שוואַכע, וואָס דויערט 5,000 יאָהר, נאָך וועלכער עס קומט דער טויט. אין פערלויף פון די 80,000 יאָהרען איבערלעבט די מענשהייט 32 ענטוויקלונגס פעריאָדען — איצט געפינען מיר זיך אין דעם 5טען פעריאָד, אין דער ציוויליזאַ־צאָן — און ביי יעדען פעריאָד ווערט פיעלעס געשאפען אויס דער ניי. אויך פלאנצען, חיות, יא זאָגאר די קלימאטישע פערהעלטניסע זיי־נען אין יעדען פעריאָד אנדערע און זיינען צוגעפאסט לויט דער שטופע פון דער ענטוויקלונג, אויף וועלכער דער מענש שטעהט. מיט דעם אכטען פעריאָד, דעם פעריאָד הארמאָניע, פאנגט זיך אָן דאָס גליק. עס ווערט געבוירען דער קרוין פון׳ם נאָרד־פאָל, וואָס וועט אזוי ווי די זונן, פערשפרייטען ניט בלויז ליכט, נור אויך ווארעמקייט און דערמיט וועט זיך אָנפאנגען נייע שעפּפונגען. די ווירקונג פון׳ם נאָרד־פּאָל קרוין וועט זיין, אז פעטערסבורג און אכאָטסק וועלען בעקו־מען איין און דעם זעלבען קלימאט, ווי קאדיקס און קאָנסטאנטינאָ־פּאָל, אז דער קלימאט פון די סיבירישע אייז־געגענדען וועט זיין גלייך צום קלימאט פון איטאליען און גענואַ; די פרוכטבארקייט אין די צפון לענדער וועט זיין אזוי גרויס, ווי אין די טראָפּישע געגענדען. אויך די ימים וועלען זיך ענדערן. דאָס ים וואסער וועט בעקומען א אנגענעהמען לימאָנאדען־געשמאַק. די ים חיות, וועלכע זיינען איצט שעדליך און געפעהרליך פיר׳ן מענשען, ווי דער האי א. ז. וו. וועלען אונטערגעהן און עס וועלען בעשאפען ווערען נייע חיות, ווי אנטי־האי, אנטי וואל פיש, אזוינע בעשעפענישען, וועלכע וועלען ברייננגען

נוטצען דעם מענשען, זיי וועלען איהם זאָגאר העלפען ציהען די שיפען. וועלען טראָגען דעם, וואס די וואסערן האבען זיך געענדערט, בלייבען און וועלען זיך נאָך מעהר פרוכפערן און פערמעהרען, ווי איצט. אויך אויף דער יבשה וועט פאָרקומען די זעלבע פערענדערונג. אלע ווילדע חיות, ווי דער לייב, טיגער, לעאָפארד, וואָלף א. ז. וו., ווי אלע גיפ־טיגע רעפטילען: שלאנגען, עקדעשען, פונקט אזוי ווי אלע שעדליכע אינזעקטען און פפלאנצען וועלען פערביטען ווערען אויף אנדערע, וועלכע וועלען זיין נוטצליך דעם מענש און איהם שטעהן אין דיענסט. אזוי וועלען מיר האבען דאן אנטי־לייבען, אויף וועלכע די מענשען וועלען זאָגאר קענען רייטען.

.קוים וועט דער גאנצער ערד באָל ווערען בעדעקט מיט פאלאנגען, וועמענס צאָהל עס דארף, נאָך פוריע, דערגרייכען צוויי מיליאָן, וועט זיין פיער מיליארדען מענשען. קאָנסטאנטינאָפאָל וועט דאן זיין די הויפּטשטאָדט פון דער וועלט; דאָרטען וועט וואוינען דער אמניארך — דער הערשער פון דער וועלט, דער אויסערוועהלטער פון אלע פא־לאנגען. אין וואס עס וועט בעשטעהן די הערשאפט פון׳ם אמניארך —וועגען דעם זאָגט פוריע גאָרנישט.

מיט דער צאָהל פון פיער מיליארדען ווערט שוין עררייכט דאס מאקסימום פון דער בעפעלקערונגס ציפער; דען ווען די מענשען פער־מעהרען זיך אין אָנפאנג זעהר שטארק, טאָ פערקלענערט זיך שפעטער ביסלעכוויז די פרוכטבארקייט. וואס מעהר ענטוויקעלטער פיזיש און גייסטיג די מענשען ווערען, אלץ וויינינגער קינדער ווערען גע־בוירען. אויך שוין איצט — זאָגט פוריע — בעמערקט מען, אז די שטארקע און גרויסע פרויען, וועלכע לעבען ביי זעהר גוטע און רייכע אומשטענדען, געבוירען א קלענערע צאָהל קינדער, ווי די אָרעמע, פיזיש־שוואכערע פרויען.

עהנליכע פערענדערונגען, ווי אויף אונזער ערד באָל, קומען אויך פאָר אויף אלע איבעריגע פלאנעטען און דאס גיט דעם מענשען א ערבות, אז אויך נאָך זיין טויט אויף אונזער ערד, וועט ער קענען וואנדערן אין די עולמות העליונים, פון איין פלאנעט צום צווייטען און וועט וואס ווייטער, אלץ מעהר קענען געניסען . . . .

. . . .

אָט אזוי האט דער גרויסער פוריע, וועמען׳ס שארפע, שניידענ־דע קריטיק אויף דער היינטיגער אָרדנונג איז אזוי אויסגעהאלטען און געזונד, געבויט לופטשלעסער, אונעררייכבארע פאנטאזיעס! און אינטערעסאנט איז, וואס אין׳ם גרונד פון דיעזע אלע פאנטאזיעס ליגען פונקטליכע, מאטהעמאטישע אויסרעכענונגען. אלעס דריקט זיך ביי פוריע אוים אין צאָהלען.

דיעזע אלע פאנטאסטישע פאָרשטעלונגען איבער די ענטוויקלונג פון דער וועלט און פון׳ם מענשען זיינען געווען, ווי געזאָגט, די אור־זאכע, פאר וואס פיעלע האבען זיך ערלויבט פוריע׳ן אויסצולאכען. שפעטער האט ער זיך אליין אָבגעזאָגט פון דיעזע אלע אילוזיאָנען, ער האט זיך פערענטפערט דערמיט, וואס אין דער צייט, ווען ער האט געשריעבען זיין ערשטעס ווערק, איז זיין וויסען געווען זעהר בעשרענקט און האט געהאט א קליינע ידיעה פון די נאטור וויסענ־שאפטען. זיינע לעצטע ווערק זיינען שוין אין גאנצען ריין פון דיעזע אלע בילדער, וועלכע האבען זיך געמאָהלען אין די ערשטע יאָהרען ביי פוריע׳ן אין מח.

ווער פון די בעריהמטע מענער אבער האט ניט געטרוימט און פאנטאזירט? פרעגט גאנץ ריכטיג אויגוסט בעבעל אין זיין ווערק: „פוריע, זיין לעבען און זיינע טהעאָריען״ *). האבען דען שיללער אין זיינע „רויבער,״ געטהע אין זיין „ווילהעלם מייסטער,״ פיכטע אין זיין „געשלאָסענעם האנדעלשטאאט״ ניט די וועלט זיך פאָרגעשטעלט אנדערש, ווי זי קומט אוים אין די מוחות פון די „פערנינפטיגע מענ־שען״? „געניאלע מענשען האבען דאס רעכט צו „טרוימען,״ זיי העלפען מיט זייער „טרוימען״ מעהר דער מענשהייט, ווי דער פי־ליסטער מיט זיין קאלטען „שכל הישר״ און „ישוב הדעת״!

---

*) מיר ווילען דאָ בעמערקען, אז אונזער ביאָגראפיע איבער פוריע האבען מיר אויך מייסטענס גענומען פון דיעזען בעבעל׳ס אויס־פיהרליכען ווערק.

XXX.

פוריע'ס לעצטע יאהרען.

פוריע'ס ערשטע ווערק: „די טהעאָריע פון פיער בעוועגונגען" האט ניט געפונען אזא גלענצענדע אויפנאהמע. דאס בוך איז ווייניג פערקויפט געוואָרען און פוריע'ס מיטלען האבען זיך געענדיגט. ביז'ן יאָהר 1816 האט פוריע געארבייט אין פערשיעדענע געשעפטען, אום צו קענען עקזיסטירען. שפּעטער האט ער זיך צוריקגעצויגען פון שטאָדטישען לעבען, האט זיך בעזעצט אויפ'ן לאנד, וואו ער האט פינף יאָהר נאָכאנאנד זיך אין גאנצען איבערגעגעבען צו זיינע אר־בייטען.

אין יאָהר 1822 איז ערשיענען זיין גרעסטע ווערק: „די טהעאָ־ריע פון דער אוניווערזעלען איינהייט" אין צוויי בענדער. ארויסצו־געבען דאס ווערק האט פוריע'ן מאַטעריעל אויסגעהאָלפען זיין פריינד און אָנהענגער, יוסט מויראָן, וועלכער האט געלעבט אלס א שטאָדט בעאַמטער און האט איבעריגענס אליין בעקומען א קלעגליכען גע־האלט. צו לעצט, אין יאָהר 1842, זיינען אלע ווערקע זיינע ערשיענען אין איין אויסגאבע, אין 4 בענדער. די לעצטע האבען געגעבען א קלאָ־רען בעגריף פון די אנשויאונגען און פּלענער פון זייער פערפאַסער. א טהייל פון זיין ווערק איז געווידמעט דער פּאָלעמיק, וואו ער האט אָנגעגריפען די סיסטעמען פון זיינע געגנער און צו נישט געמאַכט מיט פיעל וויטיז און סאַטירע די אָנגריפע קעגען זיין סיסטעם. פוריע איז איבערהויפּט געוועזען א אויסגעצייכענטער פּאָלעמיסט און האט אין זיינע ווערק זיך גוט אָבגערעכענט מיט די יעניגע, וועלכע זיינען ארויסגעטרעטען געגען זיין סיסטעם.

דאס בעסטע און קלאָרסטע ווערק, וואס פוריע האט אָנגעשריע־

בען, איז „די אינדוסטריעלע נייע וועלט" (1829). אין דיעזען ווערק האט פוריע אויסגעלאָזען זיינע קאָסמאָגענעטישע חלומות און בע־שעפטיגט זיך אויספיהרליך מיט אלע פראקטישע פראגען פון זיין סיסטעם.

אין אָנפאנג פערשפּאָטעט און אויסגעלאכט, האט ביסלעכווייז פוריע'ס לעהרע אָנגעהויבען צו בעקומען אָנהענגער. נעבען דעם שוין דערמאָנטען מויראָן האט זיך מיט לייב און לעבען איבערגעגעבען צו פערשפּרייטען פוריע'ס לעהרע וויקטאָר קאָנסידעראַנט, א תלמיד פון דער אינזשענער שוהל אין מעץ. קאָנסידעראַנט האט מיט גרויס אייפער פּראָפּאגאנדירט דעם פוריעריזמוס צווישען זיינע חברים אפילו שפּעטער, ווען ער האט פענומען א הויכען מיליטערישען אמט און איז געוואָרען א פאָלקס־פערטרעטער.

קאָנסידעראַנט איז געוואָרען דער הויפּט פון דער שוהל, דער אפּאָסטאָל פון פוריעריזמוס און האט פיר איהם געארבייט און גע־ווירקט דורך וואָרט און שריפט. מיט דער צייט האבען פיעלע אנדערע שריפטשטעלער זיך אָנגעשלאָסען צום פוריעריזמוס. עס האבען זאָגאָר אָנגעפאנגען צו ערשיינען ספּעציעלע זשורנאלען, וועלכע זיינען געווען געווידמעט דער אידעע. קיין גרויסע בעוועגונג האט אבער דער פו־ריעריזמוס אין פראנקרייך ניט ארויסגערופען. אזוי ווי דער סען־סי־מאָניזמוס האט אויך דער פוריעריזמוס בלויז ארומגענומען די אינ־טעליגענץ און די יוגענד. שריפטשטעלער, אדוואָקאטען, אָפיציערען, דאָקטוירים, קינסטלער—אָט וועלכע זיינען געווען די הויפּט שטיצע פון דיעזער לעהרע. צו די ברייטע מאסען האבען די פוריעריסטישע אי־דעען ניט ארייגעדרונגען. די ברייטע מאסען נויטהיגען זיך אין באל־דיגע פערבעסערונגען און צוקונפט־פּלענער אליין קענען זיי ניט אינ־טערעסירען.

איבעריגענס האט פוריע אליין צו די ברייטע מאסען זיך גאָר ניט געווענדעט. ווי די איבעריגע אוטאָפּיסטען, איז אויך פוריע ניט געווען בעוואוסט דער קלאסען־קאמפף — די אורזאכע פון דער געזעלשאפטליכער ענטוויקלונג. זיין סאָציאליזמוס איז געווען בעגרינ־דעט אויף שלום און הארמאָניע פון די פיינדליכע קלאסען, וועלכע פערהאלטען זיך, לויט זיין מיינונג, פיינדליך איינער צום צווייטען בלויז דורך א מיספערשטענדניס. און ניט האָבענדיג א בעגריף פון

קלאַסען־קאַמפף, ווי איבערהויפט פון די גזעצען פון דער ענטוויק־לונג, האט פוריע ניט אויפגעהערט צו פערזיכערען, אז זיין סאָציאַ־ליזמוס פאַסט זיך פאַר אַלערליי רעגירונגס־פאָרמען און אַלע רעליגיאָנס־סיסטעמען. די פאָליטישע אָרדנונג, ווי די רעליגיעזע אַנשויאונגען — האט געמיינט פוריע — האבען מיט זיין סיסטעם לחלוטין ניט וואס צו טהון. דעריבער האט זיך פוריע געווענדעט אין זיינע שריפטען ניט צו די ארבייטער, וועלכע זיינען נאָך אין יענער צייט ניט געווען ענט־וויקעלט אין א בעזונדער קלאַס און האבען ממילא נאָך ניט געשפּיעלט א וויכטיגע ראָלע, נור צו די „גרויסע" און רייכע. ער האט געמיינט, אז די לעצטע קענען איהם מעהר העלפען דורכצופיהרען זיינע פּלענער ווי די ברייטע מאַסען, ווייל זיי קענען געבען דאס געלד, וואס איז נויטהיג איינצואָרדנען די פאַלאַנגאַס, פון וועלכע זיין סיסטעם איז אָבּ־הענגיג.

פוריע האט זיך דעריבער געווענדעט דירעקט און אונדירעקט צו פערשיעדענע קרייזען און פּערזאָנען, וואו נור ער האט געהאָפט צו בעקומען אונטערשטיצונג. פונקט ווי ראָבערט אָווען און סען־סימאָן האט אויך פוריע זיך בעמיהט צו איבערצייגען די רייכע, אז זיי אליין וועלען זיך קענען לעבען גליקליכער אין זיין סיסטעם, ווי אין דער איצטיגער אָרדנונג. ער האט זיי געשילדערט מיט פּרעכטיגע פאַרבען דעם כבוד און דעם רוהם, וואס זיי וועלען זיך ערווערבען פון דער קו־מענדיגער וועלט, ווען זיי וועלען איהם געבען די מעגליכקייט דורכצו־פיהרען און פערווירקליכען זיינע טהעאָריען. ער האט זיך געווענדעט צו נאַפּאָלעאָן, צו די פראַנצויזישע פאָלקס־פערטרעטער, צו די אָדע־ליגע, צו די קלעריקאַלען, צו די בורבאָנען, צו די ענגלישע רייכע, וועלכע האבען זיך גראַד דעמאָלט אָנגעפאַנגען צו אינטערעסירען פאַר אָווען'ס אַססאָציאַציאָנס פּראָיעקטען אין ניו לאַנאַרק. ער האט זיך אויך געווענדעט צו זיינע געגנער, ווי אויך צו ראָטהשילד, וועמען ער האט פערשפּראָכען דערפאַר צו בעקומען פאַר אידען ירושלים ; צו לאָרד בייראָן, דזשאָרדזש זאַנד, צו לאַפיט און טהיער, די מעכטיגע פּערזאָנען נאָך דער יולי רעוואָלוציאָן און צו די סען־סימאָניסטען.

אבער אַלעס איז געווען אומזיסט. איינע האבען זיך געפּיהלט גאַנץ גוט אין דער הערשענדער געזעלשאַפט און האבען פשוט ניט גע־וואָלט זי זאָל איבערגעאַנדערשט ווערען, אַנדערע האבען זיינע אידעען

ווידער ניט געהאַלטען פאַר אויספיהרבאַר און האבען אויסער שעהנע פאַנטאזיען און אילוזיאָנען אין זיי ניט געזעהן, נאָך אַנדערע האבען איינפאַך איהם געהאַלטען פיר א משוגע'נעם. פוריע האַט, זעלבסטפערשטענדליך, דיעזען ווידערשטאַנד, וואס ער האט בעגע־גענט מיט זיינע אויפרופען, ניט געקענט פערשטעהן און האט איהם צוגעשריעבען נור דעם בייזען ווילען. אונז אבער איז די זאַך פיעל קלערער. מיר ווייסען אלע היינט, אז די געזעלשאַפט קען ניט איבער־געאַנדערשט ווערען לויט א רעצעפּט פון א געוויסען געלעהרטען אדער פילאָזאָף, מעג דיעזער רעצעפּט זיין שאַרפזיניג און שעהן צוזאַמענ־געשטעלט. א פערענדערונג אין דער געזעלשאַפטליכער סיסטעם קען נור דאַן פאָרקומען, ווען עס זיינען שוין רייף די בעדינגונגען דערצו. און ווען די בעדינגונגען פיר א נייער אָרדנונג זיינען שוין געקומען— דאַן ווערט די אַלטע אָרדנונג סיי ווי סיי זיך לאַנג ניט קענען האַלטען און די נייע סיסטעם וועט שוין ממילא זיך דורכברעכען א וועג. א נייע געזעלשאַפטליכע אָרדנונג ווערט ניט בעשאַפען, ניט געמאַכט א דאַנק דעם ווילען און פערלאַנג פון איינציגע מענשען, נור זי ענט־וויקעלט זיך, וואקסט ביסלעכווייז ארויס פון דער אַלטער, אָבגעלעב־טער אָרדנונג, וועלכע קען שוין ניט מעהר בעפריעדיגען די פאָדערונ־גען פון דער צייט און מוז ביסלעכווייז אָבטרעטען און מאַכען פּלאַץ פיר דער נייער. און ווען דיעזע צייט קומט, ווערט די נייע געזעל־שאַפטליכע סיסטעם פערווירקליכט אפילו, ווען די „גרויסע" און מעכ־טיגע ווילען דאס ניט.

אין די צייטשריפטען, וועלכע זיינען געווען געגרינדעט פון זיינע אָנהעננער און תלמידים, האט פוריע אליין גענומען א טיכטיגען אנ־טהייל. אונערמיעדליך האט ער געאַרבייט פיר דער פערשפּרייטונג פון זיין לעהרע. ער איז געווען איבערצייגט, אז אין זיין תורה און זיינע פאָרשלעגע ליעגט דאס מענשליכע גליק און מענשליכע פריי־הייט. ער האט זיך בלויז געגנויטהיגט אין א געוויסער סומע געלד, אום אָנצופאַנגען דורכצופיהרען זיינע פּלענער אין לעבען. ווי ווייט זיין גלויבען און האָפנונג, אז זיינע טהעאָריען וועלען פערווירקליכט ווע־רען, איז געווען שטאַרק, כאַראַקטעריזירט פאָלגענדער פאַקט. פוריע האט אָנגערופען די יעניגע, וועלכע וועלען געבען די מיטעל פיר'ן ערשטען עקספּערימענט, „קאַנדידאַטען," און ער האט אויסגערעכענט,

אז אזעלכע קאנדידאטען זיינען אין אייראָפּא פאראן 4,000. אין פער־לויף פון די לעצטע צעהן יאָהר פון זיין לעבען, איז ער טאָג פיר טאָג געזעסען מיטאָג צייט אין זיין וואוינונג און געווארט אויף דעם ער־שטען „קאנדידאט,״ וועלכער וועט ברייננען די נויטהיגע סומע פיר דער ערשטער פאלאנגא. אבער אומזיסט! דער „קאנדידאט״ איז ניט געקומען.

אין יאָהר 1832 האבען זיינע תלמידים יא פערזוכט צו גרינדען א פאלאנגא און איינער האט צו דיעזען צוועק זאָגאר שוין געגעבען 500 אקער לאנד. אבער די ערשטע מיטעל זיינען גלייך אוים־געגאנגען און דער פערזוך האט, זעלבסטפערשטענדליך, קיין ערפאָלג ניט געהאט. פון דיעזען קלעגליכען רעזולטאט האט פוריע געהאט זעהר פיעל עגמת נפש און ביז׳ן לעצטען טאָג האט אונזער אוטאָפּיסט דיעזען אונערפאָלג שמערצליך בעדויערט.

פוריע איז געשטאָרבען אין פּאריז דעם 9טען אָקטאָבער, 1837.

* * *

פוריע, אזוי ווי דער אוטאָפּיסט סען־סימאָן, איז געוועזן איינער פון די מערקווירדיגסטע געניאלע מענשען, וועלכע די וועלט האט ווען עס איז געזעהן. דער פוריעריזמוס איז איינע פון די גרעסטע שעפּ־פונגען פון׳ם מענשליכען גייסט. דער בעריהמטער דייטשער געלעהר־טער — לאָרענץ פאָן שטיין — וועלכער איז געוועזן א גרויסער געגנער פון סאָציאליזמוס, גיט פאָלגענדע אָבשאצונג איבער די היסטאָרישע בעדייטונג פון פוריע און זיין לעהרע. „אין קיין לאנד — זאָגט שטיין — זיינען ניט ערשיענען אויף איין מאָל אזוינע צוויי מערקווירדיגע מענשען אין דער געשיכטע פון דער געזעלשאפט, ווי סען־סימאָן און פוריע אין פראנקרייך.ביידע זיינען ניט געוועזן פערשטאנען פון זייערע צייטגענאָסען, ביידע האבען געשטרעבט מיט א פעסטען גלויבען צו זייער ציעל, ביידע זיינען געשטאָרבען אָהן שום בעלוינונג פאר די ארבייט פון זייער לעבען, אויסער דער אינערליכער בעפריעדיגונג. זייביידען קומט דער כבוד צו שטעהן אויפ׳ן שוועל פון דער נייער צייט, דעם תמצית און דעם ווידערשפּרוך פון וועלכען זיי אליין האבען גאנץ

קלאָר פערשטאַנען און האבען וועגען דעם מודיע געווען מיט פולער בעשטימטהייט. אין דער געוועהנליכער היסטאָריע איז פאר דיעזע ביידע קיין פלאַטץ ניט פאראַן. אבער ווען די געשיכטע פון דער גע־זעלשאַפט וועט ווערען פערשטאַנען, וועלען זיי פערנעהמען אין איהר מעהר, ווי אירגענד ווער א אַנדערער, א זעהר עהרענהאַפטען אָרט.״

XXXI.

די ווירקונג פון פוריע'ם לעהרע

ווי מיר האבען שוין געזאָגט אין פאָריגען קאפּיטעל, האבען פוריע'ס בעגייסטערטע אויפרופען אין די לעצטע יאָהרען פון זיין לעבען דאָך געפונען אַן אָבקלאַנג. עס האבען זיך ארום איהם אָנגע־פאנגען צו גרופּירען אָנהענגער און תלמידים. צווישען זיי זיינען געווען איינינע גאַנץ רייכע, וועלכע האבען אמת ניט געקענט צושטעלען די סומע געלד, וואס פוריע האט ערוואַרטעט צו בעקומען פון זיין „קאַנ־דידאַט," אבער האבען דאָך געאָפּפערט פיעלעס, אום צו פערווירקלי־כען די אידעען פון זייער גרויסען לעהרער. אויך אין אַמעריקאַ האבען זיך געגרינדעט פיעלע געזעלשאַפטען פון פוריע'ס נאכפאָלגער. דיעזע אלע פערזוכען האבען אבער געהאט דעם זעלביגען טרויעריגען סוף, ווי די בעוואוסטע „ניו־האַרמאָניע" פון ראָבערט אָווען.

די קראַפט פון'ם פוריעריזמוס, אלס א געזעלשאפטליכע בעווע־גונג, איז אבער ניט בעשטאַנען בלויז אין דיעזע עהנליכע, ניט ער־פאָלגרייכע פערזוכען. דער פוריעריזמוס האט בעקומען א בעדייטונג אין פּאָליטישען לעבען פון פראַנקרייך ענדע פון די דרייסיגער יאָהרען, נאָך דעם, ווי דער סען־סימאָניזמוס האט אָנגעפאַנגען צו פערשווינדען.

אָן דער שפּיטצע פון דער שוהל איז געשטאַנען דער אויבען שוין דערמאָנטער וויקטאָר קאָנסידעראַנט. זיין ווערק, וואו ער האט פּאָפּו־לאַריזירט פוריע'ס טהעאָריען און פּאָרשלעגע, האבען אויסגעהאלטען דריי אויסגאבען. אין דער עפּאָכע פון דער פעברואר־רעוואָלוציאָן איז דער פוריעריזמוס געווען די איינפלוסרייכסטע סאָציאַליסטישע ריכ־טונג אין פראַנקרייך, איבערהויפּט אין דער צייט, ווען די פּאַריזער ארבייטער האבען, כאָטש אויף א קורצע צייט, בעקומען די אויבער־

האנד. אין דיזער צייט האט געזיעגט די פאָדערונג, וואס איז געווען ארויסגעשטעלט פון די פוריעריסטען — די פאָדערונג: דאס רעכט אויף ארבייט. דאס רעכט אויף ארבייט און איהר אָרגאניזאציאָן זיינען געווען די פאָפולערסטע לאָזונגען אין די 40ער יאָהרען פון פאָריגען יאָהרהונדערט. די אידעע פון דאס רעכט אויף ארבייט געהערט אין גאנצען דער לעהרע פון פוריע. קאָנסידעראנט האט מיט זיין ווערק זעהר פיעל מיטגעווירקט, אז דיזע אידעע זאָל ווערען פאָפולער צווישען די ברייטע מאסען. דער צווייטער לאָזונג: די אָרגאניזאציאָן פון ארבייט געהערט די סען־סימאָניסטען און איז אם מייסטען געוואָרען פאָפולער א דאנק לואי בלאַן, א מערקווירדיגער געלעהרטער, היסטאָריקער און כלל טהוער — דער ליעבלינג פון די פאַריזער ארבייטער און מיטגליעד פון דער טעמפּאָרערער רעגירונג, צו וועלכע עס איז איבערגעגאנגען די מאכט נאָך דעם, ווי דער טהראָן פון לואי פיליפּ איז צושטערט געוואָרען.

איינער פון די ערשטע אקטען פון דער צייטווייליגער רעגירונג איז געווען די פייערליכע פראָקלאמירונג: דאס רעכט אויף ארבייט.

לואי בלאַן אין זיין „געשיכטע פון דער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן, 1848" דערצעהלט די אומשטענדען, וועלכע האבען ארויסגערופען די פּראָקלאמירונג פון דיזען בעוואוסטען דעקרעט.

דיענסטאג, דעם 25טען פעברואר, ווען מיר (די מיטגליעדער פון דער צייטווייליגער רעגירונג) האבען דעבאטירט, האט זיך פּלוצלינג דערהערט א שרעקליכע מהומה אין ראטהויז. די טהירען האבען זיך געעפענט מיט גרויס ליאַרם און מיר האבען דערזעהן פאר אונז א מענשען, וועלכער איז געשטאַנען מיט א פלינט אין די הענד.... ווער האט איהם געשיקט? וואס האט ער נויטהיג געהאט? ווייזענדיג מיט דער האַנד אויף די גרויסע צוזאַמענגעקליעבענע פאָלקס־מאסע אויפ'ן פלאַטיז פון ראַטהויז, האט ער מיט א בעפעהלענדען טאָן ערקלערט, אז איהם האט געשיקט דאס פאָלק, און א קלאַפּ טהוענדיג מיט'ן פלינט אָן דער פּאָדלאָגע, האט ער געפאָדערט אנצוערקענען דאס רעכט אויף ארבייט... לאַמאַרטין האט זיך בעמיהט צו בערוהיגען דעם שליח. מיט א זיסער מינע איז ער צוגעגאַנגען צו איהם און האט געוואָלט אויף איהם ווירקען מיט זיין שעהנעם רעדען. מארש — אזוי האט מען גערופען דעם ארבייטער, דער שליח פון פאָלק —

האט אויף איהם א קוק געגעבען זעהר אונגעדולדיג. ער האט א צוויי־טען מאָל א קלאַפּ געטהון מיט'ן פלינט די פּאָדלאָגע און האט בייז אויסגעשריען: „גענוג זאָלען שוין זיין ווערטער!" איך בין גלייך צוגע־לאָפען צו איהם, האב צוגעפיהרט מארש'ן צום פענסטער און האב דאָ פאר זיינע אויגען אָנגעשריעבען פאָלגענדען דעקרעט, צו וועלכען לעדריו ראָללען האט צוגעשטעלט דעם לעצטען פונקט:

„די צייטווייליגע רעגירונג פון דער פראנצויזישער רעפּובליק פערפליכטעט זיך צו פערזאָרגען דעם ארבייטער זיין עקזיסטענץ דורך ארבייט.

„זי פערפליכטעט זיך צו פערזאָרגען מיט ארבייט אלע בירגער; זי אנערקענט, אז די ארבייטער דארפען גרינדען אססאָציאציאָנען צווישען זיך, אום זיי זאָלען קענען זיך בענוטצען מיט די פרוכט פון זייער ארבייט.

„די צייטווייליגע רעגירונג גיט אוועק די ארבייטער דעם מיליאָן, וואס ס'קומט לויט דעם סיוויל ליסט דעם קעניג."

מיט איינינע טעג שפּעטער איז דיעזער דעקרעט געווען פער־עפענטליכט אין „מאָניטיאָר." די רעגירונג האט גלייך נאָך דעם אָרגאַ־ניזירט „נאציאָנאלע ווארשטאטען" און איז צוגעטרעטען צו פערשיע־דענע קהל'שע אונטערנעהמונגען, אום זי זאָל קענען ערפילען די פליכ־טע, וועלכע זי האט אויף זיך גענומען. ליידער זיינען דיעזע אונטער־נעהמונגען ניט געווען ערפאָלגרייך. די מאיאָריטעט מיטגליעדער פון דעמאָלדיגער רעגירונג האבען זיך פערהאלטען פיינדליך צו דיעזע „נאציאָנאלע ווארשטאטען" און ווען זיי האבען אונטערשריעבען דעם דעקרעט: „דאס רעכט אויף ארבייט" האבען זיי דאס געטהון אויס מורא פאר די פּאריזער ארבייטער. אין דער אמת'ן האט די רעגירונג געוואָלט מיט אלע מעגליכקייטען, אז דיעזער פערזוך זאָל זיך מיט גאָרנישט ענדיגען, אום מען זאָל זיך איבערצייגען אין דער אונמעג־ליכקייט פון אזוינע אונטערנעהמונגען. פאקטיש זיינען דיעזע אָרגאַ־ניזאציאָנען, וועלכע האבען בעדארפט ערפילען אזא הויכען צוועק, געוואָרען וואָהלטהעטיגע אנשטאלטען, צדקה איינריכטונגען, וואו דער פּאריזער פּראָלעטאריאט האט בעקומען מיטלען צום לעבען פון דער שטאאט־קאסע. דאס האט זיך לאנג ניט געקענט האלטען, און גלייך נור, ווי די רעגירונג איז ביי זיך פעסטער געוואָרען און האט שוין ניט

געהאט מורא פאר די ארבייטער, האט זי דיעזע ווארשטאטען פערמאכט. דאס האט איבעריגענס געפיהרט צו די שרעקליכע יוני טעג, צו דעם פערצווייפעלטען אויפשטאנד פון די פאריזער ארבייטער, וועלכער איז געוואָרען אונטערגעדריקט מיט א שרעקליכער גרויזאַמ־קייט.

עס איז געקומען די רעאקציע, און זי האט פערניכטעט צוזאַמען מיט אלע אנדערע רעכטע, וואס דאס פאָלק האט עראָבערט אין דער פעברואר רעוואָלוציאָן, אויך דאס רעכט אויף ארבייט.

אין דעם קורצען רעוואָלוציאָנעם פריהלינג, 1848, האבען פו־ריע'ס אידעען געשפיעלט די הויפט ראָלע. לואי בלאַן האט זאָגאר פראָיעקטירט עפּעס עהנליכעס צו פוריע'ס פאַלאַנסטער. ער האט פאָרגעשלאָגען צו בויען אויפ'ן רעכנונג פון שטאַאט אין פאַריז, אין די ארבייטער קווארטאַלען, פיער גרויסע געביידעס, אין יעדער פון וועל־כען עס זאָלען קענען וואוינען ביז 400 ארבייטער פאַמיליען. דיעזע הייזער זאָלען זיין געבויט מיט אלע מעגליכע בעקוועמליכקייטען, כדי די ארבייטער זאָלען קענען בעקומען צו עסען, הייצונג, בעלייכטונג און אזוי ווייטער.

דיעזער פּראָיעקט איז ניט פערווירקליכט געוואָרען.

דעם פוריעריזמוס איז אויך צו פערדאנקען, וואס עס האט זיך אין יענער צייט אין פראנקרייך אָנגעפאַנגען א בעוועגונג צו גרינדען פערשיעדענע קאָאָפּעראַציאָנען. אין 1848 זיינען צווישען די פראנ־צויזישע ארבייטער געגרינדעט געוואָרען אייניגע הונדערט אזעלכע קאָאָפּעראַציאָנען. די מייסטע פון זיי זיינען אונטערגעגאנגען, אבער אייניגע האבען געמאכט א גרויסען ערפאָלג און עקזיסטירען נאָך עד היום. געוועהנליך האבען זיי פערלוירען א טהייל פון דעם פּלאַן, לויט וועלכען זיי זיינען געוואָרען געגרינדעט. דיעזע קאָאָפּעראַציאָנען אונ־טערשיידען זיך איצט פון קאַפּיטאַליסטישע אונטערנעהמונגען נור מיט דעם, וואס די מיטגליעדער פון דער אונטערנעהמונג נעהמען אליין א אנטהייל אין דער ארבייט. אבער זיי זיינען ווייט ניט די יעניגע אַססאָציאַציאָנען, פון וועלכע פוריע האט געטרוימט.

נאָך דער פעברואַר רעוואָלוציאָן געהט דער פוריעריזמוס אַראָב פון סצענע.

די צייטען פון אוטאָפּיען זיינען מיט דער אויפבליהונג פון'ם קאַפּיטאַליזמוס פערשוואונדען. די גרויע ווירקליכקייט האט זיך ארויס־געוויעזען מעכטיגער פון די עדעלע שטרעבונגען פון די גרויסע אוטאָ־פּיסטען. דער פאקט פון קלאַסען־קאמפף איז פיעל שטאַרקער, ווי די אידעען פון האַרמאָניע, וועלכע זיינען אזוי שעהן געפּרעדיגט געוואָרען פון ראָבערט אָווען, סען־סימאָן און טשאַרלס פוריע.

נאָך 1848 האט די מענשען־בעפרייענדע אידעע זיך געמוזט שטיצען ניט אויף דעם אונערררייכבאַרען שלום צווישען די הערשענדע קלאַסען, נור, פערקעהרט, אויף דעם אונפערמיידליכען קאמפף צווישען זיי. ניט אויף די גוטסקייט פון די רייכע און מעכטיגע, נור אויף די פערביטערטקייט און קאמפף־לוסט פון די געקריוודעטע און בעליי־דיגטע.

די אוטאָפּיען האבען נאָך דעם, ווי זיי האבען אריינגעבראַכט זייערע אונשעצבאַרע אוצרות אין דער געשיכטע פון'ם מענשליכען געדאַנק, אָנגעפאַנגען אָבצוטרעטען פאר דער אויפקומענדער וויסענ־שאפט.....

LIBRARY
JUl
13
1984
TORONTO
OF

No. 5-604
Author
Book
Date Due

3 1761 07498194 5